

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**GÜNÜMÜZ İSLÂM DÜNYASINDA FETVA
HEYETLERİNİN KADIN VE AİLE SORUNLARINA
YAKLAŞIMLARI**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Emine SAĞLAM**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ**

HAZİRAN 2026, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Günümüz İslâm Dünyasında Fetva Heyetlerinin Kadın ve Aile Sorunlarına Yaklaşımları” başlıklı **“Doktora”** tezim tarafımca incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Emine SAĞLAM

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Program Adı : Doktora
Tez Başlığı : Günümüz İslâm Dünyasında Fetva Heyetlerinin
Kadın ve Aile Sorunlarına Yaklaşımları

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 219 sayfalık kısmına ilişkin 29/06/2026 tarihinde IThenticate/**Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %10'dur.

Filtrelemeye alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 29/06/2026

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

Öğrenci: Emine SAĞLAM

KILAVUZA UYGUNLUK

“Günümüz İslâm Dünyasında Fetva Heyetlerinin Kadın ve Aile Sorunlarına Yaklaşımları” başlıklı Doktora Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Emine SAĞLAM

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ danışmanlığında **Emine SAĞLAM** tarafından hazırlanan “**Günümüz İslâm Dünyasında Fetva Heyetlerinin Kadın ve Aile Sorunlarına Yaklaşımları**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda **Doktora Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

29.06.2026

JÜRİ:

Danışman	:	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ	(İmza)
Üye	:	Prof. Dr. M. Fatih TURAN	(İmza)
Üye	:	Prof. Dr. Murat POLAT	(İmza)
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Duygu Mete DOĞAN	(İmza)
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KİSBET	(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../2026 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.../.../2026

Prof. Dr. Müge MANGA

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

İslâm hukuku, temel kaynaklarına bağlılığını korurken değişen zaman ve toplum şartlarına uygun çözümler üretebilen dinamik bir hukuk sistemidir. Bu dinamik yapının günümüzdeki en önemli yansımalarından biri, farklı ilmî disiplinlerden uzmanların katılımıyla faaliyet gösteren kurumsal fetva heyetleridir. Özellikle kadın ve aile hukukuna ilişkin güncel meselelerin çeşitlenmesi, bu heyetlerin karar ve fetvalarını hem teorik hem de uygulama bakımından daha önemli hâle getirmiştir. Bu çalışma, kurumsal fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin yaklaşımlarını İslâm hukuku metodolojisi çerçevesinde mukayeseli olarak değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırmada günümüz İslâm dünyasında faaliyet gösteren yedi ulusal ve yedi uluslararası kurumsal fetva heyetinin kuruluş yapıları, çalışma usulleri ile fetva ve kararları incelenmiştir. Kavvâmiyet, miras, aile içi şiddet, çalışma hayatı, şahitlik, çok eşlilik, boşanma, velâyet, tesettür ile doğum kontrolü ve kürtaj gibi kadın ve aile hukukunun temel meselelerinde benimsedikleri yöntemler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Kurumların görüşleri herhangi bir üstünlük sıralamasına tâbi tutulmamış; dayandıkları deliller, kullandıkları yöntemler ve içinde bulundukları hukukî ve toplumsal şartlar dikkate alınarak objektif bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Bu çalışmanın, İslâm hukuku alanındaki akademik araştırmalara ve kurumsal fetva faaliyetlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamasını temenni ederim.

Emine SAĞLAM, Erzincan, 2026

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde ilmî birikimi, değerli önerileri ve yol gösterici katkılarıyla her zaman destek olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca görüş ve değerlendirmeleriyle çalışmaya katkı sağlayan kıymetli hocalarıma, eğitim hayatım boyunca maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen aileme ve emeği geçen herkese şükranlarımı ifade ederim.

Emine SAĞLAM

GÜNÜMÜZ İSLÂM DÜNYASINDA FETVA HEYETLERİNİN KADIN VE AİLE SORUNLARINA YAKLAŞIMLARI

Emine SAĞLAM

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi, Haziran 2026

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

ÖZET

Fetva, İslâm hukukunda şer‘î hükümlerin yorumlanması ve uygulanmasını sağlayan temel hukukî mekanizmadır. Hukukî ve toplumsal değişim, bireysel fetvanın yanında kurumsal içtihadı öne çıkarmış; kurumsal fetva heyetlerini kadın ve aile hukukuna ilişkin meselelerde başlıca fetva mercileri hâline getirmiştir. Bu araştırma, günümüz İslâm dünyasında faaliyet gösteren yedi ulusal ve yedi uluslararası kurumsal fetva heyetinin kadın ve aile hukukuna ilişkin fetva ve kararlarını usûlî yaklaşımları bakımından mukayeseli olarak incelemektedir.

Araştırma, İslâm hukukunun temel kaynakları, klasik fıkıh doktrini, usûl-i fıkıh birikimi ile kurumsal fetva heyetlerinin resmî fetva, karar ve raporları esas alınarak yürütülmüştür. Kavvâmiyet, miras, aile içi şiddet, kadının çalışma hayatı, şahitlik, çok eşlilik, boşanma, velâyet ve hidâne, tesettür, doğum kontrolü ve kürtaj; fetva ve kararların usûlî temelleri ve yorum yöntemleri bakımından mukayeseli olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma, bütün fetva heyetlerinin ortak şer‘î referansları benimsediğini ortaya koymuştur. Görüş farklılıklarının, dinî kaynaklardan değil; usûl anlayışı, mezhep tercihleri, hukuk düzeni ve toplumsal şartların yorumlanışından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ulusal heyetlerin ulusal hukuk düzenini ve toplumsal gerçekliği gözettiği, uluslararası heyetlerin ise farklı hukuk çevrelerinde uygulanabilir ortak ilkeler geliştirmeye yöneldiği belirlenmiştir. Sonuç olarak çalışma, kurumsal fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararlarını usûlî temelleri ve yorum yöntemleri bakımından mukayese ederek kurumsal içtihadın metodolojik çerçevesini ortaya koymakta ve çağdaş İslâm hukuku literatürüne katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Fetva, Kurumsal İctihat, Kurumsal Fetva Heyetleri, Kadın ve Aile Hukuku.

APPROACHES OF FATWA COUNCILS IN THE CONTEMPORARY ISLAMIC WORLD TO WOMEN AND FAMILY PROBLEMS

Emine SAĞLAM

**Erzincan Binali Yıldırım University
Graduate School of Social Sciences**

PhD Dissertation, June 2026

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet GAYRETLİ

ABSTRACT

Fatwa is the legal mechanism through which Sharī‘ah rulings are interpreted and applied in Islamic law. Legal and social change has promoted institutional ijtihād, making institutional fatwa councils the principal authorities on women and family law. This study comparatively examines the fatwas and resolutions of seven national and seven international fatwa councils from the perspective of their legal methodology.

The research is based on the primary sources of Islamic law, the classical doctrine of fiqh, the scholarship of uşūl al-fiqh, and the official fatwas, resolutions, and reports of the selected councils. It covers qiwāmah, inheritance, domestic violence, women's employment, testimony, polygamy, divorce, guardianship and custody, hijab, birth control, and abortion. Fatwas and resolutions were comparatively analysed in terms of their legal foundations and interpretive methods.

The findings show that all councils rely on common Sharī‘ah sources. Differences arise mainly from legal methodology, madhhab preferences, legal systems, and the interpretation of social conditions rather than from the primary sources themselves. National councils emphasize domestic legal systems and social realities, whereas international councils develop principles applicable across diverse legal environments. The study clarifies the methodological framework of institutional ijtihād and contributes to the comparative literature on contemporary Islamic law in this field.

Keywords: Islamic Law, Fatwa, Institutional Ijtihād, Institutional Fatwa Councils, Women and Family Law.

İÇİNDEKİLER

GÜNÜMÜZ İSLÂM DÜNYASINDA FETVA HEYETLERİNİN KADIN VE AİLE SORUNLARINA YAKLAŞIMLARI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNDA FETVA VE KURUMSAL İÇTİHADIN TEORİK TEMELLERİ

1.1. Genel Çerçeve	18
1.2. Temel Kavramlar	19
1.2.1. Fıkıh	19
1.2.2. İctihat	20
1.2.3. İcmâ	21
1.2.4. Fetva	23
1.2.5. Kurumsal İctihat	24
1.2.6. Kurumsal Fetva	26

1.3. İctihat, Fetva ve İcmâ Arasındaki İlişki	26
1.4. Fetva ve İctihadın Tarihsel Gelişimi	27
1.5. Fetva ve Kurumsal İctihadın Usûlî Dayanakları	29
1.6. Modern Dönemde Fıkhın Kurumsallaşması	31
1.7. Günümüz Kurumsal Fetva Heyetlerine Genel Bakış	33

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM AİLE HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ VE GÜNCEL PROBLEM ALANLARI

2.1. Genel Çerçeve	34
2.1.1. Aile Kavramı	34
2.1.2. İslâm Aile Hukukunun Temel İlkeleri.....	36
2.2. Kadın ve Aile Hukukunda Güncel Problem Alanları	39
2.2.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi.....	39
2.2.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi	41
2.2.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi	42
2.2.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi	44
2.2.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi	46
2.2.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi	48
2.2.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi.....	49
2.2.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi	51
2.2.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi	53
2.2.10. Doğum Kontrolü ve Kürtaj Meselesi	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL FETVA HEYETLERİNİN KADIN VE AİLE HUKUKU MESELELERİNE YAKLAŞIMLARI: MUKAYESELİ ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

3.1. Genel Çerçeve	58
3.2. Ulusal ve Uluslararası Fetva Heyetlerinin Kurumsal Yapısı ve İşleyişi.....	58
3.3. Ulusal Fetva Heyetlerinin Kadın ve Aile Hukuku Meselelerine Yaklaşımları	63
3.3.1. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu	63
3.3.2. Suudi Arabistan Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ.....	75
3.3.3. Dârü'l-İftâ el-Mısriyye	87
3.3.4. Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi.....	97
3.3.5. Cezayir Yüksek İslâm Konseyi	111
3.3.6. Endonezya Ulemâ Meclisi (MUI)	125
3.3.7. Singapur İslâm Din Konseyi (MUIS).....	139
3.4. Uluslararası Fetva Heyetlerinin Kadın ve Aile Hukuku Meselelerine Yaklaşımları	151
3.4.1. Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî (İslâm Fıkıh Akademisi, Cidde).151	
3.4.2. Mecma'u'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî (Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, Mekke)	166
3.4.3. Mecma'u'l-Buḥûsi'l-İslâmiyye (İslâm Araştırmaları Akademisi, Ezher, Kahire).....	183
3.4.4. Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi (ECFR)	197
3.4.5. Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi (FCNA)	210
3.4.6. Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi	223
3.4.7. Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi.....	235
3.5. Ulusal ve Uluslararası Fetva Heyetlerinin Mukayeseli Analizi ve Değerlendirilmesi.....	249
3.5.1. Ulusal Fetva Heyetlerinin İttifak ve İhtilaf Ettiği Meseleler.....	249
3.5.2. Uluslararası Fetva Heyetlerinin İttifak ve İhtilaf Ettiği Meseleler.....	250

3.5.3. Ulusal ve Uluslararası Fetva Heyetlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi	252
3.5.4. Fetvaların Dayanakları, Gerekçeleri ve Usûlî Yaklaşımlarının Mukayesesi	253
3.5.5. Mezhebî Tercihler ve Usûlî Yönelimlerin Fetvalara Yansıması	254
3.5.6. Hukukî, Coğrafi ve Sosyo-Kültürel Bağlamın Fetvalara Yansıması	256
3.5.7. Maslahat, Örf, Zaruret ve Makâsıdü'sh-Şerîa İlkelerinin Fetvalara Yansıması	257
SONUÇ	259
KAYNAKÇA.....	264
ÖZ GEÇMİŞ	288

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- bk.** : bakınız
- bs.** : baskı
- c.** : cilt
- çev.** : çeviren
- DİB** : Diyanet İşleri Başkanlığı
- ECFR** : Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi
- ed.** : editör
- FCNA** : Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi
- IIFA** : Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi
- İAA** : İslâm Araştırmaları Akademisi
- md.** : madde
- MUI** : Endonezya Ulemâ Meclisi
- MUIS** : Singapur İslâm Din Konseyi
- nşr.** : neşreden
- s.** : sayfa
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- thk.** : tahkik eden
- ts.** : tarihsiz
- YÖK** : Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

İslâm hukuk düşüncesi, vahyin normatif otoritesi ile değişen hayat şartları arasındaki ilişkiyi Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet’i esas alan usûl ilkeleri doğrultusunda kuran köklü ve sistematik bir hukuk geleneğidir. Bu gelenekte şer’î hükümler, toplumsal gerçeklikten bağımsız soyut normlar veya değişen şartların belirlediği keyfî tercihler olarak değil; nasların sübût ve delâleti, lafızların yorum imkânları, deliller arasındaki ilişki ve hüküm istinbat yöntemleri çerçevesinde belirlenmiştir. İslâm hukukunun tarihsel sürekliliği, nas, yorum, yöntem ve vakıa arasındaki bağın farklı zaman ve toplum şartlarında usûlî tutarlılıkla yeniden kurulabilmesine dayanmaktadır.¹

Bilim, teknoloji, tıp, ekonomi ve aile yapısında meydana gelen hızlı değişimler, klasik dönemlerde doğrudan karşılığı bulunmayan yeni hukukî meseleler ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler, bireysel fetva faaliyetlerinin yanında farklı uzmanlıkların katkısıyla yürütülen kolektif içtihat ve kurumsal fetva mekanizmalarını öne çıkarmış; kurumsal fetva heyetlerini temel kaynaklarla güncel ihtiyaçlar arasında ilmî bir köprü hâline getirmiştir.

Bu zeminde fıkıh, içtihat, icmâ ve fetva arasındaki ilişkinin doğru kurulması önem taşımaktadır. Fıkıh, şer’î-amelî hükümlerin tafsîlî delillerden elde edilmesine ilişkin sistematik hukuk bilgisini; içtihat, müctehidin bu hükümlere ulaşmak için sarf ettiği ilmî çabayı; icmâ, müctehidlerin belirli şartlar altındaki ortak kanaatini; fetva ise istinbat edilen hükmün belirli bir olay veya soruya uygulanarak açıklanmasını ifade etmektedir.²

Fetva, önceki görüşlerin naklinden ibaret teknik bir faaliyet değil; klasik fıkıh birikiminin değişen vakıalara usûl esasları çerçevesinde uygulanmasını sağlayan dinamik

¹ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ‘İlmi’l-Uşûl*, thk. Hamza b. Zühayr Hâfız (Cidde: Şeriketü’l-Medîneti’l-Münevvere, 1993), 1/5-15; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fî Uşûli’l-Ahkâm*, thk. Abdürrezzâk Afîfî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, ts.), 1/6-18; Ferhat Koca, “Usûl-i Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42 (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 1-18.

² Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/4-15; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/6-18; Ebû İshâk eş-Şâtübî, *el-Muvâfaqât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân (Huber: Dâru İbn Affân, 1997), 1/22-40; İbn Kayyim el-Cevziyye, *I’lâmü’l-Muvakkî’in ‘an Rabbi’l-‘Âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhim (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1991), 1/17-30; H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21 (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/432-445; İbrahim Kâfi Dönmez, “İcmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21 (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/417-431; Fahrettin Atar, “Fetva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 12 (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/486-496; İbrahim Kâfi Dönmez, “Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 13 (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/1-14; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukukunda İctihat* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 35-62.

bir hukukî faaliyettir. Bu nedenle iftâ, somut olayın hukukî mahiyetinin doğru tespitini, hükme etkili unsurların belirlenmesini ve ulaşılan sonucun ilmî biçimde gerekçelendirilmesini gerektirir.³

Klasik literatürde müftü, yalnızca mevcut bilgiyi aktaran bir merci değil; şer'î delilleri anlayan, vakıayı değerlendiren ve hükmü usûlî esaslara göre açıklayan ilmî bir otorite olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan çağdaş fetva heyetleri klasik iftâ geleneğinden kopan yapılar değil, aynı ilmî mirası kolektif içtihat yoluyla sürdüren kurumlardır.⁴

İslâm hukukunun farklı mezhep ve içtihat gelenekleri üretmiş olması, hukukî düşüncenin tutarsızlığını değil, ortak normatif kaynaklardan farklı sonuçlara ulaşılabilmesine imkân veren usûlî zenginliğini göstermektedir. Fıkıhî ihtilâflar; nasların sübût ve delâletinin değerlendirilmesi, lafızların yorumlanması, deliller arasındaki ilişkinin kurulması ve içtihat yöntemlerindeki farklılıklardan doğmaktadır. Bu metodolojik çoğulluk, günümüz fetva heyetlerinin benzer meselelerde farklı sonuçlara ulaşabilmesini açıklayan teorik zemini oluşturmaktadır.⁵

Klasik dönemde fetva faaliyeti esas itibariyle müftünün ilmî ehliyeti ve hukukî otoritesi etrafında şekillenmiş; müftülük makamlarının gelişmesi ve resmî iftâ teşkilatlarının oluşmasıyla belirli ölçüde kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Bununla birlikte bu tarihî tecrübe, farklı uzmanlıkları ve ortak karar mekanizmalarını bir araya getiren çağdaş fetva heyetleriyle mahiyet bakımından özdeş değildir.⁶

³ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 1/11-18; 4/162-175; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Âdâbü'l-Fetvâ ve'l-Müftî ve'l-Müsteftî* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1988), 13-27; Şehâbeddin el-Karâfî, *el-İhkâm fî Temyîzi'l-Fetâvâ 'ani'l-Ahkâm* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995), 36-52; Atar, "Fetva", 12/486-496; Karaman, *İçtihat*, 89-102.

⁴ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 1/7-52; Nevevî, *Âdâbü'l-Fetvâ*, 13-35; Karâfî, *el-İhkâm*, 36-66; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 4/168-202; Atar, "Fetva", 12/486-496; Apaydın, "İctihad", 21/432-445; Karaman, *İçtihat*, 89-112.

⁵ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü'l-Halebî, 1940), 477-510; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/363-395; Âmidî, *el-İhkâm*, 4/209-250; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 5/95-110; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 3/288-315; Apaydın, "İctihad", 21/432-445; Dönmez, "İcmâ", 21/417-431; Ferhat Koca, "Mezhep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29 (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 526-532; Karaman, *İçtihat*, 113-145.

⁶ Nevevî, *Âdâbü'l-Fetvâ*, 13-45; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 1/7-52; Karâfî, *el-İhkâm*, 36-66; Osman b. Abdurrahman İbnü's-Salâh, *Edebü'l-Müftî ve'l-Müsteftî* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1986), 69-112; Atar, "Fetva", 12/486-496; Apaydın, "İctihad", 21/432-445; Karaman, *İçtihat*, 163-185.

Modern dönemde devlet yapılarının merkezîleşmesi, kanunlaştırma hareketleri ve toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması, fetva faaliyetinin yalnızca bireysel ilmî birikimle yürütülmesini güçleştirmiştir. Bunun sonucunda ulusal ve uluslararası fetva heyetleri ortaya çıkmış; kurumsal fetva, kolektif içtihadın çağdaş İslâm hukukundaki başlıca tezahürlerinden biri hâline gelmiştir.⁷

Bu heyetler aynı temel kaynaklardan hareket etmekle birlikte usûlî yaklaşımları, mezhebî tercihleri, maslahat değerlendirmeleri ve içinde bulundukları hukukî-sosyo-kültürel şartlar sebebiyle farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Dolayısıyla kurumsal fetva faaliyetlerinin mukayeseli biçimde incelenmesi hem ortak ilkelerin hem de farklılaşma sebeplerinin belirlenmesi bakımından gereklidir.

Kurumsal fetvanın en belirgin uygulama alanlarından biri kadın ve aile hukukudur. Aile, İslâm hukukunda yalnızca bireyler arasındaki özel hukuk ilişkilerini düzenleyen bir yapı değil; neslin korunmasını, toplumsal düzenin devamını ve karşılıklı hak ve yükümlülüklerin dengelenmesini amaçlayan temel bir hukukî kurumdur.

Kadın ve aile hukukundaki sosyal, hukukî ve teknolojik dönüşümler; kavvâmiyet, miras, aile içi şiddet, çalışma hayatı, şahitlik, çok eşlilik, boşanma, velâyet ve hidâne, tesettür ve mahremiyet ile doğum kontrolü ve kürtaj gibi meselelerin klasik fıkıh mirası ve güncel şartlar birlikte gözetilerek yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu alan, kurumsal içtihadın yöntemini ve uygulamadaki işleyişini gözlemlemeye elverişli temel araştırma sahalarından biridir.⁸

⁷ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 4/194-202; Karaman, *İçtihat*, 187-214; Vehbe Zühaylî, *Uşûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî* (Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1986), 2/1045-1068; Apaydın, “İctihad”, 21/432-445; Atar, “Fetva”, 12/486-496; İslâm Fıkıh Akademisi (Cidde), Karar No. 2 (2/2), *Mecelletü Mecma'ı'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 2. Dönem, 2/215-223; Bu Arapça metin, Mecma'ı'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî'nin konuya ilişkin müstakil bir kararının lafzî nakli olmayıp 114 (12/8), 144 (16/2), 159 (17/8), 169 (18/7) ve 180 (19/6) sayılı kararlarının müşterek muhtevâsından hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Mecma'ı'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, “el-İ'lânü'l-İslâmî li-devri'l-mer'e fi tenmiyeti'l-müctema'i'l-müslim”, Karar No. 114 (12/8), 12. Dönem Toplantısı, Riyad, 23-28 Eylül 2000 (Erişim 30 Temmuz 2026), 28/258-259.

⁸ Alâeddin Ebû Bekir el-Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-Şanâ'î 'fî Tertîbi's-Şerâ'î* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2/228-334; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997), 7/3-612; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/8-20; Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2017), 121-170; Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (İstanbul: Mehîr Vakfı Yayınları, 2014), 45-82; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3 Cilt (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 1/193-248.

Araştırma, giriş ile üç ana bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Girişte çalışmanın konusu, amacı, problemi, yöntemi, kapsamı, kaynakları ve literatürdeki konumu belirlenmiştir.

Birinci bölüm fetva ve kurumsal içtihadın kavramsal, tarihsel ve usûlî temellerine; ikinci bölüm ise araştırmaya esas olan İslâm aile hukuku meselelerine ayrılmıştır.

İzleyen bölümde ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararları, ortak konu başlıkları ile metodolojik ölçütler üzerinden mukayeseli biçimde çözümlenmiştir.

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi: Bu araştırma, günümüz İslâm dünyasında faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası kurumsal fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin yaklaşımlarını İslâm hukuku metodolojisi çerçevesinde mukayeseli olarak incelemektedir. Kurumsal görüşler yalnızca ulaşılan hükümler yönünden değil; başvuru şer‘î deliller, usûlî dayanaklar, mezhebî tercihler, gerekçelendirme biçimleri ve kararların oluştuğu hukukî-sosyo-kültürel çevre bakımından da değerlendirilmekte, böylece hüküm üretme yöntemi bütüncül biçimde analiz edilmektedir.

Çalışmanın temel amacı, kurumsal içtihadın kadın ve aile hukukundaki işleyişini ortaya koymak; klasik fıkıh birikimiyle çağdaş hukukî ve toplumsal meseleler arasında kurduğu metodolojik bağı açıklamak ve farklı heyetlerin yaklaşımlarını şekillendiren ilmî esasları belirlemektir. Bu doğrultuda delillerin kullanım tarzı, usûl ilkelerinin uygulanışı, mezhebî yönelimler ile maslahat, örf, zaruret ve makâsıdü’ş-şer‘iyanın hüküm üretimindeki işlevi karşılaştırılmaktadır. Böylelikle kurumsal içtihadın teorik temeli ile uygulamadaki görünümü aynı çözümleme düzleminde buluşturulmaktadır.

Araştırmanın önemi, farklı hukukî, mezhebî ve sosyo-kültürel çevreleri temsil eden ulusal ve uluslararası fetva heyetlerini ortak meseleler ve ölçütler çerçevesinde birlikte ele almasından kaynaklanmaktadır. Literatürde çoğunlukla tek bir kurum, ülke veya aile hukuku meselesine odaklanılırken bu çalışma, aynı problemlere verilen kurumsal cevapları müşterek bir metodolojik zeminde karşılaştırmakta; benzerlik ve ayrışmaların usûlî, mezhebî ve bağlamsal sebeplerini sistematik biçimde açıklamaktadır. Böylece fetva ve kararları tasnif etmekle yetinmeyen analitik bir inceleme sunulması ve çağdaş İslâm hukuku literatürüne teorik-metodolojik katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Problemi ve Temel Soruları: Modern dönemde hukukî meselelerin çeşitlenmesi, toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması ve yeni problemlerin farklı uzmanlıkların katkısını gerektirmesi, bireysel içtihadın yanında kolektif değerlendirmeye dayalı kurumsal fetvayı daha görünür hâle getirmiştir. Bu gelişme, fetva heyetlerini güncel sorulara cevap veren mercilerin ötesine taşıyarak çağdaş İslâm hukuk düşüncesinin ve hüküm üretim süreçlerinin etkili ilmî aktörleri arasına yerleştirmiştir.⁹

Bununla birlikte aynı hukukî mesele hakkında farklı heyetlerin kararları her zaman örtüşmemektedir. Bu ayrışma yalnızca mezhebî aidiyetle açıklanamaz; nasların yorumlanması, delillerin değerlendirilmesi, usûl ilkelerinin uygulanışı, maslahat, örf, zaruret ve makâsîdû's-şerîa anlayışı ile kurumların faaliyet gösterdiği hukukî ve toplumsal şartlar da hükmün oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla ortak kaynaklardan hareket eden kurumların benzer veya farklı sonuçlara ulaşmasında rol oynayan metodolojik ve bağlamsal unsurların belirlenmesi araştırmanın çıkış noktasını teşkil etmektedir.¹⁰

Araştırmanın temel problemi; ulusal ve uluslararası kurumsal fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin yaklaşımlarının hangi usûlî esaslara dayandığını, hüküm üretiminde hangi ilmî ölçütlerin belirleyici olduğunu ve aynı meselede görülen benzerlik ya da farklılıkların hangi metodolojik ve bağlamsal sebeplerden doğduğunu açıklamaktır. Bu sebeple inceleme, ulaşılan sonuçlarla sınırlı tutulmamış; kararların delil anlayışı, usûlî yönelimi ve gerekçelendirme yöntemi de mukayeseye dâhil edilmiştir. Bu problem çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:¹¹

Günümüz İslâm dünyasında faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası kurumsal fetva heyetleri, kadın ve aile hukukuna ilişkin meseleleri hangi usûlî esaslar çerçevesinde değerlendirmektedir?

⁹ Yûsuf el-Karadâvî, *el-İctihâd fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye* (Kuveyt: Dârü'l-Kalem, 1996), 182-208; Wael B. Hallaq, *Authority, Continuity and Change in Islamic Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 166-235.

¹⁰ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 5/177-214; Jasser Auda, *Maqasid al-Shariah as Philosophy of Islamic Law: A Systems Approach* (London: IIIT, 2008), 1-35.

¹¹ Muhammad Khalid Masud vd. (ed.), *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996), 3-32; Hallaq, *Authority*, 166-235.

Aynı hukukî mesele hakkında farklı fetva heyetlerinin benzer veya farklı sonuçlara ulaşmalarında hangi deliller, usûl anlayışları ve metodolojik tercihler belirleyici olmaktadır?

Kurumsal fetva heyetlerinin kararlarında mezhebî yaklaşım, maslahat, örf, zaruret ve makâsıdü's-şerîa ilkeleri hüküm üretme sürecine nasıl yansımaktadır?

Fetva heyetlerinin hüküm üretme süreçlerinde hukukî, siyasî, sosyal ve kültürel şartlar kararların oluşumunu ne ölçüde etkilemektedir?

Kurumsal içtihat anlayışı, klasik bireysel fetva geleneğiyle hangi yönlerden süreklilik göstermekte, hangi yönlerden metodolojik farklılaşma ortaya koymaktadır?

Kurumsal fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin yaklaşımları, çağdaş İslâm hukuk düşüncesinin gelişimi ve kurumsal içtihat anlayışının dönüşümü bakımından nasıl değerlendirilebilir?

Araştırmanın Yöntemi: Araştırmada nitel yaklaşım benimsenmiş; doküman incelemesi, içerik analizi ve karşılaştırmalı inceleme birlikte uygulanmıştır. Temel veri kümesini ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin resmî fetvaları, kurul ve tavsiye kararları, karar mecmuaları, ilmî raporları ve kurumsal açıklamaları oluşturmaktadır. Veriler, İslâm hukukunun kaynak ve yöntem anlayışı içinde ortak ölçütlerle analiz edilerek farklı hukuk sistemleri ve sosyo-kültürel çevrelerin kurumsal içtihada yansıması ortaya konulmuştur.

Yöntem, teorik çerçeve ile kurumsal uygulama arasında bütünlük sağlayacak biçimde kurgulanmıştır. İlk bölümde fetva, içtihat ve kurumsal içtihadın kavramsal-teorik temelleri kurulmuş; ikinci bölümde İslâm aile hukukunun temel ilkeleri ile araştırma kapsamındaki problem alanları belirlenmiştir. Takip eden bölümde bu meseleler, yedi ulusal ve yedi uluslararası heyetin görüşleri üzerinden aynı konu sırası ve inceleme düzeniyle ele alınmıştır. Böylece ortak nas ve fikhî referansların farklı hukukî ve sosyo-kültürel şartlarda nasıl yorumlandığı karşılaştırılabilir hâle getirilmiştir.

Farklı kurumsal yapılara ait kararların ortak bir sistematiğe incelenebilmesi için her kurumun meseleye yaklaşımı “Kurulun Görüşü” başlığı altında sunulmuştur. Resmî metinlerdeki hüküm, anlam ve gerekçe bütünlüğü korunmuş; uzunluk ve terminoloji bakımından farklılaşan açıklamalar, kurumun hukukî yaklaşımını temsil edecek özlü bir

anlatımla aktarılmıştır. Bu düzen, özgün anlamı zedelemekten metinleri mukayeseye elverişli kılmıştır.

Ulusal heyetlerin görüşleri Türkçe; uluslararası heyetlerin görüşleri ise Arapça asılları ve hemen ardından Türkçe karşılıklarıyla verilmiştir. Arapçanın Kur'ân ve Sünnet'in yanı sıra klasik ve çağdaş İslâm hukuku literatürünün ortak ilmî dili olması, bu tercihin temel gerekçesidir. Asıl metnin korunması, fikhî kavramların ve hüküm ifadelerinin doğrudan denetlenmesine; Türkçe karşılık ise farklı mezhebî, hukukî ve sosyo-kültürel şartlarda oluşan yorumların tutarlı biçimde analizine imkân sağlamaktadır. Böylece araştırma diliyle kaynak dili arasında doğrudan bağ kurulmuş ve tercümeden doğabilecek anlam kayıpları azaltılmıştır.

Kurumsal görüşlerin şer'î ve hukukî temelleri ayrıca "Dayanakları" başlığı altında gösterilmiştir. Bu bölümde Kur'ân ve Sünnet nasları, klasik fıkıh ve usûl literatürü, çağdaş ilmî çalışmalar ile kurumların resmî metinleri birlikte değerlendirilmiştir. Böylece yalnızca nihai hüküm değil, kurumları sonuca götüren hukukî muhakeme, delillendirme ve yorum biçimi de karşılaştırmanın konusu hâline getirilmiştir.

Her kurumun ardından benzer değerlendirmeleri yinelemek yerine, aynı meseleye ilişkin bütün kurumsal görüşler tamamlandıktan sonra ortak bir mukayese yapılmıştır. Bu tercih, tekrarları azaltırken ittifak ve ihtilaf noktalarının, delillerin ve usûlî-mezhebî yönelimlerin bir arada görülmesini sağlamıştır. Değerlendirmede ortak nasların farklı toplumsal ve yasal çevrelerdeki yorumu, klasik birikimle kurulan ilişki ve maslahat, makâsıd, örf ile zaruret ilkelerinin işlevi birlikte analiz edilmiştir.¹²

Ayrıntılı başlıklandırma, biçimsel bir tercihten çok mukayeseli yöntemin gereğidir. Belirlenen meselelerin on dört kurum üzerinden aynı sistematikte incelenmesi, her yaklaşımın müstakil başlıklar altında izlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu yapı, hem bir kurumun farklı konulardaki tutumunu kendi içinde takip etmeyi hem de aynı konuya ilişkin kurumsal görüşleri karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla alt başlıkların sayısı, konuların parçalanmasından değil, geniş veri alanını denetlenebilir ve karşılaştırılabilir biçimde düzenleme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

¹² Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 5/177-214; Karadâvî, *el-İctihâd*, 182-208.

Bu yöntemle amaç, kararları aktarıp tasnif etmekten ibaret olmayıp farklı coğrafya, hukuk sistemi, mezhebî birikim ve sosyo-kültürel şartları temsil eden kurumların hukukî muhakemelerini karşılaştırmaktır. Ortaklaşma ve ayrışmaların nas, klasik fıkıh, mezhebî tercih, makâsıd, maslahat, örf, zaruret ve bağlamla ilişkisi çözümlenerek kurumsal içtihadın süreklilik, değişim ve uyum kapasitesine dair senteze ulaşılması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları: Araştırma, günümüz İslâm dünyasında faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin yaklaşımlarını belirli problem alanları çerçevesinde mukayeseyle sınırlandırmıştır. Çalışma genel bir fetva tarihi, kurumların bütün tarihsel gelişimini kapsayan teşkilat incelemesi veya aile hukukunun tüm meselelerini ele alan doktriner bir araştırma değildir. Odak, çağdaş kurumsal içtihadın seçilmiş problemlere yaklaşımı ve bu yaklaşımın farklı hukukî-sosyo-kültürel şartlardaki görünümüdür.

Araştırmanın zaman bakımından kapsamını esas itibarıyla 2000-2025 yılları arasında ulusal ve uluslararası kurumsal fetva heyetlerince yayımlanan resmî fetvalar, kurul kararları, tavsiye kararları, karar mecmuaları, ilmî raporlar ve kurumsal açıklamalar oluşturmaktadır. Bu dönem, kurumsal fetva faaliyetlerinin iletişim ve dijitalleşme imkânlarıyla daha görünür hâle geldiği, farklı ülkelerdeki kurumsal kararlara erişimin arttığı ve kadın ve aile hukukuna ilişkin güncel meselelerin yoğun biçimde kurumsal içtihadı konu olduğu bir zaman aralığı olması bakımından tercih edilmiştir. Konunun tarihî ve doktriner arka planının açıklanmasını gerekli kılan durumlarda klasik fıkıh ve usûl kaynaklarına, önceki dönem fetvalarına ve tarihî uygulamalara da başvurulmuştur. Bu kaynaklara müracaat, araştırmanın zaman sınırını genişletmek amacıyla değil, çağdaş kurumsal yaklaşımların dayandığı ilmî birikimi ve klasik doktrinle kurduğu süreklilik ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Araştırmada veri güvenilirliğini sağlamak amacıyla kurumsal kimliği açık, resmî niteliği tespit edilebilir ve kaynağı doğrulanabilir birinci el belgeler esas alınmıştır. Kurumların resmî internet sayfalarında yayımlanan fetva ve kararlar, fetva mecmuaları, karar koleksiyonları, ilmî raporlar ve diğer resmî belgeler temel veri kaynağı olarak kullanılmış; kurumsal aidiyeti veya resmîliği doğrulanamayan, kaynağına ulaşılamayan ya da ilmî güvenilirliği teyit edilemeyen içerikler kapsam dışında bırakılmıştır. İkincil

literatüre ise kavramsal çerçevenin oluşturulması, kararların tarihî ve doktriner arka planının açıklanması ve elde edilen bulguların ilmî literatür içerisindeki yerinin belirlenmesi amacıyla başvurulmuştur.

Muhteva bakımından araştırma, kadın ve aile hukukunun bütün meselelerini kapsayacak şekilde tasarlanmamıştır. İnceleme; kavvâmiyet, miras, aile içi şiddet (darabe), kadının çalışma hayatı, şahitlik, çok eşlilik, boşanma, mehir, nafaka ve iddet, velâyet ve hidâne, tesettür ve mahremiyet ile doğum kontrolü ve kürtaj olmak üzere, günümüz kurumsal fetva heyetlerinin yoğun biçimde görüş bildirdiği ve mukayeseye elverişli verilerin bulunduğu temel problem alanları üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Bu meselelerin seçiminde, çağdaş kadın ve aile hukukunda tartışma ve yorum farklılıklarının belirginleştiği alanları temsil etmeleri, ortak nas ve fikhî referanslarla doğrudan ilişkili olmaları ve araştırmaya dâhil edilen kurumların yaklaşımlarını karşılaştırmaya imkân verecek yeterli verinin bulunması temel ölçütler olarak benimsenmiştir. Aile hukuku dışında kalan fikhî meseleler ile belirlenen problem alanlarına girmeyen diğer aile hukuku konuları araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Araştırmanın kurumsal örneklemini, İslâm dünyasının farklı coğrafya, hukuk sistemi, mezhebî gelenek ve sosyo-kültürel çevrelerinde faaliyet gösteren yedi ulusal ve yedi uluslararası kurumsal fetva heyeti oluşturmaktadır. Kurumların seçiminde kurumsal süreklilik, ilmî temsil gücü, kararların resmî ve erişilebilir olması, kadın ve aile hukukuna ilişkin yeterli veri bulunması ve ulusal veya uluslararası düzeyde etkili bir kurumsal yapıya sahip olmaları temel ölçütler olarak benimsenmiştir. Bu örneklem aracılığıyla, ortak şer'î kaynaklardan hareket eden kurumsal fetva heyetlerinin farklı hukukî ve toplumsal şartlar içerisinde geliştirdikleri yaklaşımların aynı metodolojik zeminde karşılaştırılmasına elverişli dengeli bir inceleme alanı oluşturulması amaçlanmıştır.

İncelenen yedi ulusal ve yedi uluslararası heyet, İslâm dünyasındaki bütün kurumsal fetva yapılarını temsil etme iddiası taşımamaktadır. Teşkilat, yetki, karar usulü ve yayımlama politikalarındaki farklılıklar sebebiyle her mesele için eşit yoğunlukta veriye ulaşılamamıştır. Bulgular bu nedenle seçilen kurumlar ve erişilebilen resmî belgelerle sınırlı değerlendirilmiş; veri farklılıkları kurumsal fetva alanının yapısal ve bağlamsal çeşitliliği içinde yorumlanmıştır.

Araştırmada devletlerin yürürlükteki yasal düzenlemeleri dikkate alınmakla birlikte çalışma, ülkelerin aile hukuklarını karşılaştıran müstakil bir pozitif hukuk araştırması niteliği taşımamaktadır. Yasal düzenlemeler, kurumsal fetvanın üretildiği hukukî bağlamı ve ortak şer‘î kaynaklara dayanan hükümlerin farklı hukuk düzenleri içerisindeki yorumlanışını etkileyen şartları anlamaya yardımcı olduğu ölçüde incelemeye dâhil edilmiştir. Böylece kurumsal içtihadın yalnızca naslar ve klasik fıkıh birikimiyle ilişkisi değil, hükmün üretildiği hukukî ve sosyo-kültürel çevreyle etkileşimi de araştırmanın sınırları içerisinde dikkate alınmıştır.

Kapsam belirlenirken konu genişliği ile analitik derinlik arasında denge gözetilmiştir. Bütün aile hukuku meselelerini ve tüm fetva kurumlarını tek çalışmada toplamak yerine, açıkça tanımlanmış problem alanları ile kurumsal örneklem üzerinde yoğunlaşmıştır. Böylece görüşlerin kaynak, hüküm, gerekçe ve yorum biçimleri derinlemesine incelenmiş; ulaşılan sonuçlar konu, kurum, veri ve zaman sınırları içinde değerlendirilerek aşırı genellemelerden kaçınılmıştır.

Ulusal Fetva Heyetleri: Ulusal heyetler; kurumsal devamlılık, resmî veya yarı resmî karar üretme yetkisi, ilmî temsil gücü, kadın ve aile hukukuna ilişkin doğrulanabilir veri varlığı ve farklı hukukî-mezhebî çevreleri yansıtmaya ölçütleriyle seçilmiştir. Böylece ortak şer‘î referanslardan hareket eden kurumların farklı devlet ve toplum şartlarında geliştirdikleri yaklaşımları mukayeseye elverişli dengeli bir örneklem oluşturulmuştur. Araştırmada incelenen ulusal kurumlar şunlardır:

1. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu
2. Suudi Arabistan Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ
3. Mısır Dârü’l-İftâ el-Mısriyye
4. Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi
5. Cezayir Yüksek İslâm Konseyi
6. Endonezya Ulemâ Meclisi (MUI)
7. Singapur İslâm Din Konseyi (MUIS)

Uluslararası Fetva Heyetleri: Uluslararası heyetlerin seçiminde farklı ülke, mezhep ve ilmî geleneklerden âlimleri buluşturan kolektif yapı, kurumsal devamlılık,

temsil ve etki gücü, kadın ve aile hukukuna ilişkin karar üretimi ile veriye erişilebilirlik ölçütleri esas alınmıştır. Bu kurumlar, çeşitli coğrafyalardaki ilmî birikim ve hukukî tecrübeyi ortak müzakere zemininde bir araya getirdikleri için araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmada incelenen uluslararası kurumlar şunlardır:

1. Mecma‘u’l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî (İslâm Fıkıh Akademisi, Cidde)
2. Mecma‘u’l-Fıkhîyyü‘l-İslâmî (Râbi‘atü’l-‘Âlemi‘l-İslâmî, Mekke)
3. Mecma‘u’l-Buḥûsi‘l-İslâmiyye (İslâm Araştırmaları Akademisi, Ezher, Kahire)
4. Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi (ECFR)
5. Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi (FCNA)
6. Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi
7. Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi

Araştırmanın Kaynakları: Araştırmanın kaynakları, çalışmanın teorik ve uygulamalı boyutlarını birlikte karşılayacak şekilde klasik ve çağdaş İslâm hukuku literatürü ile kurumsal fetva metinlerini kapsayan çok katmanlı bir yapı içerisinde belirlenmiştir. Kaynakların seçiminde ilmî güvenilirlik, konuya doğrudan katkı, kurumsal aidiyet, resmîlik, erişilebilirlik ve doğrulanabilirlik temel ölçütler olarak benimsenmiştir. Teorik çerçevenin oluşturulmasında öncelikle Kur’ân ve Sünnet nasları, ardından klasik usûl-i fıkıh, fûrû-i fıkıh, fetva ve iftâ literatürü ile tefsir kaynakları esas alınmış; çağdaş İslâm hukuku literatürüyle konu güncel ilmî tartışmalar bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırmanın uygulama ve mukayese kısmında ise ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin resmî fetvaları, kurul kararları, karar mecmuaları, tavsiye kararları, ilmî raporları ve kurumsal arşivleri birincil veri kaynağı olarak kullanılmıştır. İlgili ülkelerin mevzuatı, resmî belgeleri ve istatistikî verileri ise kurumsal fetvaların üretildiği hukukî ve sosyo-kültürel bağlamın anlaşılmasında tamamlayıcı kaynak niteliğinde değerlendirilmiştir.

Temel Kaynaklar: Araştırmanın birincil normatif kaynaklarını Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in sünneti oluşturmaktadır. Kur’ân âyetlerinin tespitinde *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022) esas alınmış; hadislerin değerlendirilmesinde ise el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-Sahîh* (Kahire: Dârü’s-Selâm, 2002), Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1994), Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*

(Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998), İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2000) ve Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994) başta olmak üzere temel hadis kaynaklarından yararlanılmıştır. Araştırmada ele alınan nasların delâlet ve yorumları, klasik fıkıh ve tefsir birikimiyle birlikte değerlendirilmiştir.

Klasik Usûl-i Fıkıh ve İçtihat Literatürü: Araştırmanın usûlî ve teorik altyapısının oluşturulmasında Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, thk. Muhammed Abdüsselâm Abdüşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993); Ebû İshâk eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân (Huber: Dâru İbn Affân, 1417/1997); Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fî Uşûli'l-Ahkâm*, thk. Abdürrezzâk Afîfî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.) ve Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuḥûl*, thk. Ahmed Azv İnâye (Dimaşk: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419/1999) başta olmak üzere klasik usûl literatürünün temel eserlerinden istifade edilmiştir. Bu kaynaklar özellikle içtihat, delil, yorum, maslahat, makâsıd, örf ve zaruret gibi araştırmanın mukayeseli değerlendirmelerinde belirleyici olan usûlî kavramların temellendirilmesinde kullanılmıştır.

Fetva ve İftâ Literatürü: Fetva kurumunun teorik temelleri, müftünün ilmî ehliyeti, fetva-içtihat ilişkisi ve bireysel içtihattan kurumsal ve kolektif içtihada uzanan gelişim sürecinin değerlendirilmesinde İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvaḳḳi'in*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991); Ahmed b. Hamdân, *Şıfatü'l-Fetvâ ve 'l-Müftî ve 'l-Müstefî*, thk. Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984); Muhammed Takî el-Osmânî, *Uşûlü'l-İftâ ve Âdâbüh* (Karaçi: Mektebetü Maârifü'l-Kur'an, 1432/2011) ile Muhammad Khalid Masud, Brinkley Messick ve David S. Powers (ed.), *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996) temel başvuru eserleri arasında yer almıştır. Bu literatür, çağdaş kurumsal fetva faaliyetinin klasik iftâ geleneğiyle süreklilik ve farklılaşma noktalarının belirlenmesinde de dikkate alınmıştır.

Klasik Fıkıh ve Aile Hukuku Kaynakları: Kadın ve aile hukukuna ilişkin klasik doktrinin tespitinde Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin temel fûrû-i fıkıh eserlerinden sistematik biçimde yararlanılmıştır. Bu kapsamda Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsûṭ*; Alâeddin Ebû Bekir el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*; Burhâneddin el-Mergînânî, *el-Hidâye*; Kemâleddin İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*; Muhammed Emîn İbn

Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû'*; Ahmed ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr* ve İbn Hazm, *el-Muḥallâ* başta olmak üzere mezheplerin temel kaynaklarından istifade edilmiştir. Bu eserler, araştırmada incelenen kadın ve aile hukuku meselelerinin klasik doktrindeki temellerinin, mezhebî yaklaşımların ve hukukî yorum farklılıklarının belirlenmesinde esas alınmıştır.

Tefsir Kaynakları: Kadın ve aile hukukuna ilişkin Kur'ân âyetlerinin klasik yorum birikiminin ve hukukî delâletlerinin belirlenmesinde Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*; Ebû Abdullah el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Kur'ân*; Fahreddin er-Râzî, *Meḥâṭîhu'l-Ġayb* ve İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm* başta olmak üzere klasik tefsir literatürünün temel eserlerinden yararlanılmıştır. Bu kaynaklar, özellikle araştırmaya konu olan nasların klasik tefsir ve fıkıh geleneğindeki yorumlarının tespitinde ve farklı yorum çizgilerinin karşılaştırılmasında başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır.

Çağdaş İslâm Hukuku Literatürü: Araştırmancının çağdaş teorik çerçevesinin oluşturulmasında İslâm hukuku, fıkıh usûlü, çağdaş içtihat, makâsîdü's-şerîa, fetva metodolojisi ve aile hukuku alanında kaleme alınmış telif eserler, hakemli makaleler, ansiklopedi maddeleri ve lisansüstü tezlerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda Hayreddin Karaman, İbrahim Kâfi Dönmez, H. Yunus Apaydın, Ferhat Koca, Mehmet Âkif Aydın, Yûsuf el-Karadâvî, Ahmed er-Reysûnî, Jasser Auda, Wael B. Hallaq, John L. Esposito, Natana J. DeLong-Bas ve Lynn Welchman gibi araştırmacıların ilgili çalışmalarından istifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin ilgili maddeleri, kavramsal çerçevenin oluşturulması, kavramların tarihî gelişiminin izlenmesi ve bibliyografik yönlendirme bakımından başvuru kaynakları arasında yer almıştır.

Kurumsal Fetva, Karar ve Arşiv Kaynakları: Araştırmancının uygulama bölümünün temel veri kaynağını, incelemeye alınan ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin resmî fetva ve kararları oluşturmaktadır. Ulusal kurumların fetva mecmuaları, kurul kararları, raporları ve resmî açıklamaları; uluslararası kurumların ise karar mecmuaları, toplantı sonuçları, tavsiye kararları, ilmî raporları ve resmî kurumsal yayınları birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Kurumsal görüşlerin tespitinde mümkün olduğu ölçüde kararların aslî ve tam metinlerine ulaşılmış; özellikle uluslararası kurumların Arapça yayımlanan kararları, aslî lafız ve fikhî terminolojinin korunması ve denetlenebilmesi bakımından doğrudan incelenmiştir.

Mevzuat, Resmî Belgeler ve Tamamlayıcı Veriler: Fetva kararlarının üretildiği çağdaş hukukî ve sosyo-kültürel bağlamın değerlendirilmesinde ilgili ülkelerin aile hukukuna ilişkin mevzuatı ve resmî belgelerinden yararlanılmıştır. Türkiye bakımından özellikle 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu ile aile hukukuna ilişkin diğer kanun ve düzenlemeler dikkate alınmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan evlenme, boşanma, doğurganlık ve nüfus istatistikleri ile Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) başta olmak üzere ulusal ve uluslararası kuruluşların aile ve nüfus politikalarına ilişkin raporları, araştırmanın sosyolojik ve hukukî arka planının değerlendirilmesinde tamamlayıcı veri olarak kullanılmıştır. Bu kaynaklar fikhî delil olarak değil, kurumsal fetvaların şekillendiği toplumsal ve hukukî şartların anlaşılmasına yardımcı olan bağlamsal veriler olarak değerlendirilmiştir.

Dijital Kaynakların Kullanımı ve Doğrulanması: Güncel fetva ve karar metinlerine öncelikle kurumların resmî dijital arşivlerinden ulaşılmış; elektronik veriler imkân ölçüsünde basılı karar mecmuaları, kurumsal yayınlar ve diğer resmî belgelerle karşılaştırılmıştır. Dijital metinlerin kullanımında karar tarihi, karar numarası, kurul veya komisyon adı, yayımlandığı mecmua, kurumsal aidiyet ve resmî yayın niteliği birlikte dikkate alınmıştır. Kurumsal aidiyeti veya resmî niteliği doğrulanamayan internet içerikleri, ikincil aktarımlar ve kaynağı belirsiz dijital materyaller araştırmada birincil veri olarak kullanılmamıştır.

Ulusal Kurumsal Fetva Portalları: Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu (<https://kurul.diyaret.gov.tr>); Diyanet İşleri Başkanlığı Fetvalar Arşivi (<https://kurul.diyaret.gov.tr/tr/fetvalar>); Dârü'l-İftâ el-Mısriyye (<https://www.dar-alifta.org>); Hey'etü'l-Kibârî'l-Ulemâ / el-Lecnetü'd-Dâime (<https://www.alifta.gov.sa>); Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi (<https://cii.gov.pk>); Cezayir Yüksek İslâm Konseyi (<https://www.hci.dz>); Endonezya Ulemâ Meclisi (MUI) ve MUI Fetva Komisyonunun erişilebilen resmî dijital yayınları ile kurumsal elektronik arşivleri; Majlis Ugama Islam Singapura (MUIS) – Fatwa Committee (<https://www.muis.gov.sg>).

Uluslararası Kurumsal Fetva Portalları: Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî / International Islamic Fiqh Academy (<https://iifa-aifi.org>); Mecma'u'l-Fıkhîyyü'l-İslâmî / Râbıtâtü'l-Âlemi'l-İslâmî (<https://themwl.org>); Mecma'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye / el-Ezher (<https://www.azhar.eg>); Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi (<https://www.e->

cfr.org); Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi (<https://fiqhCouncil.org>); Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi (<https://avrasyafetva.diyaret.gov.tr>); Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi (<https://www.ifa-india.org>).

Söz konusu dijital portallar, araştırmada yalnızca erişim kolaylığı sağlayan internet kaynakları olarak değil, ilgili kurumların fetva, kurul kararı, toplantı sonucu, tavsiye kararı, ilmî rapor ve resmî açıklamalarına doğrudan ulaşmayı mümkün kılan kurumsal birincil kaynak alanları olarak değerlendirilmiştir. Bu suretle araştırmanın kaynak sistemi, naslardan klasik ve çağdaş ilmî literatüre, oradan kurumsal fetva metinleri ve resmî dijital arşivlere uzanan bütünlüklü ve denetlenebilir bir yapı içerisinde oluşturulmuştur.

Önceki Çalışmalar ve Araştırmanın Bilime Katkısı: Kadın ve aile meseleleri, klasik dönemden günümüze dinî, hukukî ve toplumsal boyutlarıyla İslâm hukukunun merkezî araştırma alanlarından biri olmuştur. Neslin devamı, hak ve sorumlulukların dengelenmesi, değer aktarımı ve toplumsal düzen bakımından taşıdığı önem sebebiyle nikâh, mehir, nafaka, talâk, iddet, miras, velâyet ve hidâne gibi konular klasik fıkıh literatüründe ayrıntılı biçimde işlenmiş ve kapsamlı bir mezhebî doktrin oluşmuştur.

Modern dönemde literatür üç ana ekseninde gelişmiştir: klasik hükümlerin tarihî ve sistematik yapısı, Müslüman toplumlarda kadının hukukî-toplumsal konumu ve kanunlaştırma ile aile hukuku reformlarının fıkıh mirasıyla ilişkisi. Böylece inceleme alanı normatif hükümlerin ötesine geçmiş; hukuk, tarih, toplum ve kültür arasındaki karşılıklı etkileşimi de kapsayan disiplinler arası bir nitelik kazanmıştır.¹³

Batı akademik literatüründe Joseph Schacht, Noel J. Coulson ve Wael B. Hallaq'ın İslâm hukukunun tarihî gelişimi, hukuk teorisi ve hukukî otoritenin dönüşümüne ilişkin çalışmaları; Judith E. Tucker, Ziba Mir-Hosseini, Kecia Ali, Leila Ahmed, Fatima Mernissi ve Amina Wadud'un kadın, aile ve toplumsal dönüşüm eksenindeki araştırmaları alanın farklı boyutlarının tartışılmasına katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar, kadın ve aile meselelerinin yalnızca hukukî hükümler çerçevesinde değil;

¹³ Wael B. Hallaq, *An Introduction to Islamic Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 21-45; a.mlf., *A History of Islamic Legal Theories* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 112-145; Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law* (Oxford: Clarendon Press, 1964), 124-152.

tarihsel tecrübe, toplumsal yapı ve kültürel dönüşüm bağlamında da incelenmesine imkân veren önemli bir ilmî birikim oluşturmıştır.¹⁴

Türkiye’de İslâm aile hukuku, kadın meseleleri, içtihat ve çağdaş hukuk problemleri alanında da kapsamlı bir literatür meydana gelmiştir. Mehmet Âkif Aydın’ın İslâm-Osmanlı aile hukuku ve hukuk tarihi araştırmaları, Hayreddin Karaman’ın mukayeseli İslâm hukuku ve içtihat çalışmaları ile İbrahim Kâfi Dönmez, H. Yunus Apaydın ve Ferhat Koca’nın İslâm hukukunun kavramsal ve usûlî temellerine ilişkin çalışmaları alanın teorik çerçevesinin oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde yer alan aile, kadın, nikâh, talâk, miras, mehir, nafaka, velâyet ve hidâneye ilişkin maddeler de temel kavramların tarihî ve doktriner gelişiminin sistematik biçimde izlenmesi bakımından önemli başvuru kaynakları arasında yer almaktadır.¹⁵

Fetvanın tarihî gelişimi, hukukî otoritesi, kurumsallaşması ve çağdaş içtihat biçimleri de müstakil bir literatür meydana getirmiştir. Wael B. Hallaq’ın hukuk teorisine ilişkin çalışmaları ile Muhammad Khalid Masud, Brinkley Messick ve David S. Powers editörlüğündeki *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*, fetva otoritesinin dönüşümünü ele alan temel eserlerdendir. Yûsuf el-Karadâvî, Muhammed Takî el-Osmânî ve Ahmed er-Reysûnî kolektif içtihat, fetva metodolojisi ve makâsıd düşüncesine; Türkiye’de Hayreddin Karaman, İbrahim Kâfi Dönmez, H. Yunus Apaydın,

¹⁴ Judith E. Tucker, *Women, Family, and Gender in Islamic Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 1-15; Ziba Mir-Hosseini, *Marriage on Trial: A Study of Islamic Family Law—Iran and Morocco Compared* (London: I.B. Tauris, 1993), 3-18; Kecia Ali, *Marriage and Slavery in Early Islam* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010), 1-20; Leila Ahmed, *Women and Gender in Islam* (New Haven: Yale University Press, 1992), 1-12; Fatima Mernissi, *The Veil and the Male Elite* (Reading, MA: Addison-Wesley, 1991), 10-25.

¹⁵ Mehmet Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1985), 1-20; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/193-248; Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196-200; Apaydın, “İctihad”, 21/432-445; Dönmez, “Fıkıh”, 13/1-7; Mehmet Âkif Aydın, “Kadın (İslâm’da Kadın)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/86-94; Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-117; H. İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/496-500; Hamza Aktan, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/143-145; Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389-391; Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282-285; H. Yunus Apaydın, “Velâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/15-19; Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/467-471.

Ferhat Koca ve Mehmet Âkif Aydın ise içtihat, fetva usulü, aile hukuku ve hukuk tarihine önemli katkılar sunmuştur.¹⁶

Literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde kadın ve aile hukuku çalışmalarının çoğunlukla klasik doktrin, tekil hukukî meseleler, ülke merkezli düzenlemeler, reform hareketleri veya belirli kurumlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Fetva araştırmaları ise daha çok fetvanın mahiyeti, müftünün konumu, iftâ usulü, hukukî otoritenin dönüşümü ve çağdaş içtihat türlerini konu edinmiştir. Buna karşılık farklı hukuk ve mezhep çevrelerinde faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası heyetlerin kadın ve aile hukukuna yaklaşımlarını ortak problemler ve ölçütlerle karşılaştıran çalışmalar sınırlıdır.

Bu çalışma, klasik ve çağdaş birikimi günümüz kurumsal fetva heyetleri ekseninde bütüncül ve mukayeseli bir incelemeye tâbi tutması bakımından özgünleşmektedir. Farklı coğrafyalarda dağınık hâlde bulunan kurumsal görüşler, ortak problem alanları ve tek bir analiz düzeni içinde bir araya getirilmektedir.

Araştırmanın bilime katkısı, kurumsal yaklaşımları yalnızca ulaşılan hukukî sonuçlarla değil; bu sonuçları biçimlendiren delillendirme yöntemleri, usûlî tercihler, gerekçelendirme biçimleri ve sosyo-kültürel şartlarla birlikte değerlendirmesidir. Bu bakış, çağdaş kurumsal içtihadın işleyişini ve farklı coğrafyalardaki hükümlerin ilmî-metodolojik zeminini görünür kılarak mukayeseli İslâm hukuku ile kurumsal fetva çalışmalarına sistematik bir çözümleme çerçevesi sunmaktadır.

¹⁶ Masud vd. (ed.), *Islamic Legal Interpretation*, 1-30; Hallaq, *Authority*, 150-180; Karadâvî, *el-İctihâd*, 25-60; Ahmed Reysûnî, *Nazariyyetü'l-Makâşid 'inde'l-İmâm eş-Şâtıbi* (Herndon: IIIT, 1995), 15-45.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNDA FETVA VE KURUMSAL İÇTİHADIN TEORİK TEMELLERİ

1.1. Genel Çerçeve

İslâm hukukunda fetva ve kurumsal içtihat, şer‘î hükmün elde edilmesiyle somut vakıya uygulanması arasındaki ilişkinin teorik ve pratik boyutlarını temsil etmektedir. Klasik gelenekte bireysel içtihat ve iftâ esas olmakla birlikte bu faaliyetler, usûl-i fıkıhın belirlediği ilkeler çerçevesinde yürütülmüş; hükmün ilmî değeri ulaşılan sonuç kadar o sonuca götüren istidlâl yönteminin tutarlılığıyla da ilişkilendirilmiştir.¹⁷

İçtihat, şer‘î hükmün tafsîlî delillerden usûlüne uygun biçimde elde edilmesini; fetva ise bu hükmün belirli kişi, olay ve şartlar bağlamında açıklanmasını ifade eder. Bu bakımdan içtihat hükmün ilmî temelini, fetva onun toplumsal hayata yansıyan uygulama boyutunu oluşturur.¹⁸

Bu sürecin metodolojik çerçevesini usûl-i fıkıh belirler. Delillerin hükme delâletini, deliller arasındaki ilişkiyi ve tercih esaslarını düzenleyen usûl, içtihat ve fetvanın keyfî yorumdan ayrılarak ilmî bakımdan denetlenebilir bir hukukî faaliyet niteliği kazanmasını sağlar.¹⁹

Klasik dönemde içtihat ve fetva, esas itibariyle müctehid ve müftülerin ilmî ehliyetine dayanmakla birlikte mezheplerin teşekkülüyle sistematik doktrinler içinde

¹⁷ Apaydın, “İctihad”, 21/432-445; Atar, “Fetva”, 12/486-496; Dönmez, “Fıkıh”, 13/1-14.

¹⁸ İbn Kayyim, *İ‘lâmu’l-Muvâkkı‘în*, 1/38-45; İbnü’s-Salâh, *Edebü’l-Müftî ve’l-Müstefî*, 46-55; Atar, “Fetva”, 12/486-489.

¹⁹ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 3/286-294; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/97-118; Karaman, *İçtihat*, 45-58.

yürütülmüştür. Böylece usûlî süreklilik korunurken farklı zaman ve coğrafyalarda ortaya çıkan meseleler mezhep birikimi içinde değerlendirilebilmiştir.²⁰

Modern dönemde hukukî meselelerin tıp, ekonomi, biyoteknoloji, dijital finans ve aile hukuku gibi farklı uzmanlık alanlarıyla kesişmesi, vakıanın tespitinde disiplinler arası bilgiye duyulan ihtiyacı artırmıştır. Bu gelişme klasik içtihat metodolojisini ortadan kaldırmamış; onu uzmanlık, istişare ve kolektif değerlendirme temelinde daha işlevsel hâle getirmiştir.²¹

Bu bölümde önce fıkıh, içtihat, icmâ, fetva ve kurumsal içtihat kavramları açıklanacak; ardından bu kurumların tarihsel gelişimi, usûlî dayanakları ve modern dönemdeki kurumsal dönüşümü incelenecektir.

1.2. Temel Kavramlar

1.2.1. Fıkıh

Fıkıh, İslâm hukukunun normatif hükümlerini, bu hükümlerin dayandığı delilleri ve bunlara ulaştıran istinbat yöntemlerini bütüncül bir sistem içerisinde ele alan temel ilim dalıdır. Şer‘î amelî hükümlerin tafsîlî delillerden usûlüne uygun biçimde elde edilmesini konu edinen fıkıh, yalnızca hukukî sonuçları belirleyen bir disiplin değil; nasların anlaşılmasını, hukukî muhakemenin yürütülmesini, değişen vakıaların değerlendirilmesini ve şer‘î hükümlerin hayatın değişen şartlarına uygulanmasını sağlayan dinamik bir hukuk metodolojisidir.²²

Klasik usûl literatüründe fıkıhın, “kişinin leh ve aleyhine olan şer‘î amelî hükümleri tafsîlî delillerinden bilmesi” şeklinde tanımlanması, onun ulaşılan hükümden önce hükme ulaştıran ilmî yöntemi esas aldığını göstermektedir. Bu sebeple fıkıh, nasların

²⁰ Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsûṭ* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993), 16/63-66; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'in*, 4/199-214; Atar, “Fetva”, 12/486-491.

²¹ Ali Muhyiddin Karadâğî, *el-İctihâd ve 't-Tecdîd fi 'l-Fıkhî 'l-İslâmî* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 45-68; Abdülmecid es-Sûsve eş-Şerefi, *el-İctihâdü'l-Cemâ'î fi 't-Teşrî 'i 'l-İslâmî* (Doha: Vizâretü'l-Evkâf ve 'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1998), 88-100; Mustafa Bülent Dadaş, “Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İctihadı ve İslâm Dünyasında Bu Amaçla Kurulan Fıkıh Meclisleri”, *Bilimname* 28 (2015), 318-321.

²² Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Uşûlû's-Serahsî*, nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 1/5-8; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/9-12; Dönmez, “Fıkıh”, 13/1-14.

lafzı ile maksadı, hukukî istikrar ile içtihat ve değişmeyen ilkeler ile değişen toplumsal şartlar arasında denge kuran metodolojik bir düşünce sistemini ifade etmektedir.²³

Kadın ve aile hukukuna ilişkin hükümler de bu metodolojik yapı içerisinde teşekkül etmiş; aile kurumunu düzenleyen hak, yükümlülük ve hukukî ilişkiler, şer'î delillerin usûl ilkeleri doğrultusunda yorumlanmasıyla sistematik bir fikhî çerçeveye kavuşmuştur. Bu yönüyle fıkıh, aile hukukuna ilişkin hükümlerin yalnızca kaynağını değil, aynı zamanda yorumlanma, uygulanma ve güncel problemlere çözüm üretilme yöntemini belirleyen temel referans alanını oluşturmaktadır.²⁴

Bu araştırmada klasik fıkıh doktrini bütün ayrıntılarıyla ele alınmamış; inceleme, araştırmanın problem alanlarıyla doğrudan ilişkili temel fikhî meselelerle sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede amaç, klasik doktrini yeniden ortaya koymak değil; kadın ve aile hukukuna ilişkin güncel problemlerin değerlendirilmesinde esas alınan fikhî ilkeleri ve bu ilkelerin kurumsal fetva anlayışına yön veren usûlî çerçevesini ortaya koymaktır. Dolayısıyla klasik fikhî miras, bu çalışmada tarihî bir bilgi birikimi olarak değil; günümüz kurumsal içtihatlarının dayandığı metodolojik ve normatif referans zemini olarak değerlendirilmiştir.²⁵

1.2.2. İçtihat

İçtihat, İslâm hukukunda şer'î hükümlerin tafsîlî delillerden usûl-i fikhın belirlediği yöntemler çerçevesinde elde edilmesini ifade eden temel hukukî faaliyetlerden biridir. Fikhın teorik temelini oluşturan içtihat, nasların doğru anlaşılması, delillerin değerlendirilmesi ve hükmün ortaya konulması sürecini kapsamakta; bu yönüyle İslâm hukukunun gelişimini ve sürekliliğini sağlayan en önemli dinamiklerden biri olarak kabul edilmektedir.²⁶

Klasik usûl âlimleri içtihadı, müctehidin şer'î amelî hükümlere ulaşabilmek için bütün ilmî gücünü ortaya koyması şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanım, içtihadın yalnızca hukukî bir kanaat açıklaması olmadığını; Kur'ân, Sünnet ve diğer şer'î deliller üzerinde usûlüne uygun ilmî muhakeme yürütmeyi gerektiren metodolojik bir faaliyet olduğunu

²³ Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit, *el-Fıkhü'l-Ekber* (Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü'l-Furkân, 1999), 25; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/9-12; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/8-10; Dönmez, "Fıkıh", 13/1-3.

²⁴ Serahsî, *Uşûlü's-Serahsî*, 1/6-8; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/11-13; Dönmez, "Fıkıh", 13/3-5.

²⁵ Şâtîbî, *el-Muvâfâkât*, 4/194-201; Zühaylî, *Uşûlü'l-Fıkh*, 2/1045-1068; Dönmez, "Fıkıh", 13/5-8.

²⁶ Apaydın, "İctihad", 21/432-445; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/350-353.

göstermektedir. Bu sebeple içtihat, rastgele görüş beyanından değil; belirli ilmî yeterliliklere ve usûl kurallarına bağlı sistemli bir hüküm istinbat sürecinden ibarettir.²⁷

İçtihadın temel fonksiyonu, hakkında açık ve kesin bir nas bulunmayan meselelerde şer'î hükmün usûl-i fıkhn belirlediği esaslar doğrultusunda ortaya konulmasını sağlamaktır. Bu yönüyle içtihat, nasların sınırlı; buna karşılık hayatın sürekli değişen olay ve problemlerinin sınırsız oluşu karşısında İslâm hukukunun dinamizmini ve uygulanabilirliğini temin eden temel hukukî mekanizmalardan biridir. Böylece şer'î hükümlerin yeni vakıalara uygulanması, keyfî yorumlarla değil, usûlî ilkelere bağlı ilmî muhakeme yoluyla gerçekleştirilmektedir.²⁸

Bununla birlikte içtihat, sınırsız ve mutlak bir yorum faaliyeti olarak değerlendirilmemiş; Kur'ân ve Sünnet'in bağlayıcılığı ile usûl-i fıkhn ortaya koyduğu ilke ve yöntemler çerçevesinde yürütülen ilmî bir faaliyet olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple klasik usûl literatüründe içtihadın meşruiyeti, müctehidin ilmî ehliyetine, hüküm çıkarma yönteminin usûle uygunluğuna ve ulaşılan sonucun şer'î delillere dayanmasına bağlanmıştır.²⁹

İçtihat faaliyeti, İslâm hukukunda bireysel hukukî muhakemenin en üst düzeyini temsil etmekle birlikte, ulaşılan hükümlerin ilmî değer kazanması ve hukukî istikrarın sağlanması bakımından diğer müctehidlerin değerlendirmesine de açık olmuştur. Bu durum, içtihadın bireysel niteliğini korurken aynı zamanda ortak ilmî kanaatin oluşmasına zemin hazırlamış; böylece İslâm hukuk düşüncesinde icmâ müessesesinin teşekkülüne teorik bir temel oluşturmuştur. Bu yönüyle içtihat, hüküm üretme sürecinin başlangıç noktasını; icmâ ise bu sürecin ortak ilmî kabul boyutunu temsil etmektedir.³⁰

1.2.3. İcmâ

İcmâ, İslâm hukukunda şer'î hükümlerin belirlenmesinde hukukî istikrarı ve ümmetin ortak ilmî kanaatini temsil eden temel delillerden biridir. Klasik usûl literatüründe icmâ, Hz. Peygamber'in vefatından sonra herhangi bir dönemde yaşayan

²⁷ Âmidî, *el-İhkâm*, 4/169-172; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/87-90; Apaydın, "İctihad", 21/433-436.

²⁸ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/88-92; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/350-355; Apaydın, "İctihad", 21/437-439.

²⁹ Âmidî, *el-İhkâm*, 4/170-175; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min 'ilmi'l-uşûl*, thk. Ahmed Azv İnâye (Dimaşk: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1999), 2/1020-1025; Apaydın, "İctihad", 21/439-441.

³⁰ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/173-176; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/214-218; Apaydın, "İctihad", 21/441-443.

müctehidlerin şer'î bir hüküm üzerinde ittifak etmeleri şeklinde tanımlanmıştır. Bu yönüyle icmâ, bireysel içtihat faaliyetinin ötesinde ortak ilmî değerlendirmeyi ifade etmekte; şer'î hükümlerin güvenilirliğini ve hukukî sürekliliğini güçlendiren bir delil olarak kabul edilmektedir.³¹

İcmâ'nın hukukî değeri, müctehidlerin aynı sonuca ulaşmalarından değil, bu sonucun Kur'ân, Sünnet ve usûl-i fikhın ortaya koyduğu esaslar çerçevesinde ortak ilmî değerlendirme neticesinde benimsenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple usûl âlimleri icmâyı bağımsız bir teşrî faaliyeti olarak değil, şer'î delillere dayanan içtihadın ortak kabul boyutunu temsil eden aslî delillerden biri olarak değerlendirmişlerdir.³²

İcmâ, İslâm hukukunda hukukî istikrarın sağlanmasına, hükümlerin güvenilirliğinin güçlenmesine ve hukukî yorumda birlik anlayışının korunmasına önemli katkı sağlamıştır. Bununla birlikte klasik literatürde icmânın gerçekleşme şartları oldukça sıkı esaslara bağlanmış; bu sebeple tam anlamıyla icmânın gerçekleştiği meselelerin sınırlı olduğu kabul edilmiştir. Buna rağmen icmâ anlayışı, ortak ilmî sorumluluk ve istişare geleneğini besleyen temel ilkelerden biri olarak İslâm hukuk düşüncesindeki önemini korumuştur.³³

İcmâ, hüküm üretme sürecinde bireysel içtihadı ortadan kaldıran veya onun yerine geçen bir yöntem değildir. Aksine içtihat faaliyetinin ortak ilmî değerlendirme sonucunda hukukî istikrar kazanmasını sağlayan bir usûl ilkesidir. Bu sebeple klasik İslâm hukuk düşüncesinde içtihat ile icmâ birbirini dışlayan değil, aynı hüküm üretme sürecinin farklı aşamalarını temsil eden iki tamamlayıcı müessese olarak değerlendirilmiştir.³⁴

Bu yönüyle icmâ, İslâm hukukunda ortak ilmî sorumluluk anlayışının ve hukukî istikrarın teorik temelini oluşturmuştur. Modern dönemde klasik anlamda icmânın gerçekleşme şartlarının fiilen güçleştiği kabul edilmekle birlikte, farklı ülkelerden ve mezheplerden âlimleri aynı ilmî zeminde buluşturan kurumsal fetva heyetleri ve fıkıh akademileri, ortak müzakere ve kolektif değerlendirme anlayışını sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak bu kurumların kararları klasik anlamda icmâ olarak değil, ortak ilmî

³¹ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/173-176; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/214-218; Dönmez, "İcmâ", 21/417-423.

³² Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/268-272; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/175-178; Dönmez, "İcmâ", 21/420-422.

³³ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/219-223; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/272-276; Dönmez, "İcmâ", 21/421-423.

³⁴ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/176-178; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/223-226; Dönmez, "İcmâ", 21/422-423.

değerlendirmeye dayanan kurumsal içtihat örnekleri olarak kabul edilmektedir. Böylece icmâ anlayışı, çağdaş dönemde kurumsal içtihadın teorik arka planını besleyen temel usûl ilkelerinden biri olmayı sürdürmektedir.³⁵

1.2.4. Fetva

Fetva, İslâm hukukunda şer‘î hükümlerin belirli kişi, olay ve şartlar çerçevesinde açıklanmasını ifade eden temel hukukî müesseselerden biridir. İctihat faaliyeti sonucunda ulaşılan hükmün somut vakıalara uygulanmasını sağlayan fetva, bireysel ve toplumsal hayatın karşılaştığı dinî ve hukukî problemlerin çözümünde önemli bir işleve sahiptir. Bu yönüyle fetva, yalnızca teorik fikhî birikimin aktarılmasını değil; aynı zamanda bu birikimin değişen şartlar içerisinde doğru biçimde uygulanmasını sağlayan uygulamalı bir hukuk faaliyetidir.³⁶

Klasik literatürde fetva, ehliyet sahibi bir müftünün kendisine yöneltilen dinî veya hukukî bir mesele hakkında şer‘î delillere dayanarak hükmünü açıklaması şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım, fetvanın yeni bir hüküm koyma veya bağımsız bir teşrî faaliyeti olmadığını; mevcut şer‘î hükmün usûl-i fikhin belirlediği esaslar doğrultusunda belirli bir olaya uygulanmasını ifade ettiğini göstermektedir. Bu sebeple fetva, hukukî meşruiyetini müftünün şahsından değil, dayandığı delillerden ve takip ettiği usûlî yöntemden almaktadır.³⁷

Fetva faaliyetinin sağlıklı biçimde yürütülebilmesi, yalnızca şer‘î delillerin bilinmesine değil; aynı zamanda hakkında hüküm verilecek vakıanın doğru tespit edilmesine de bağlıdır. Bu sebeple klasik usûl ve iftâ literatüründe müftünün, meseleyi bütün yönleriyle kavrayabilecek ilmî yeterliliğe, hukukî muhakeme gücüne ve güvenilir kişiliğe sahip olması temel şartlar arasında sayılmıştır. Böylece fetva süreci, şer‘î deliller ile somut vakıanın birlikte değerlendirildiği ilmî bir muhakeme faaliyeti niteliği kazanmıştır.³⁸

³⁵ Karadâgî, el-İctihâd ve’t-Tecdid, 52-60; Şerefi, el-İctihâdü’l-Cemâ‘î, 118-126; Dadaş, “Heyet İctihadi”, 319-322.

³⁶ Atar, “Fetva”, 12/486-489; İbn Kayyim, *İ’lâmü’l-Muvakkı‘în*, 1/11-18.

³⁷ İbnü’s-Salâh, *Edebü’l-müftî ve’l-müsteftî*, 46-55; Ahmed b. Hamdân el-Harrânî, *Şifatü’l-Fetvâ ve’l-Müftî ve’l-Müsteftî*, thk. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 3. Basım, 1397), 17-28; Atar, “Fetva”, 12/489-491.

³⁸ İbn Kayyim, *İ’lâmü’l-Muvakkı‘în*, 4/199-214; İbnü’s-Salâh, *Edebü’l-müftî ve’l-müsteftî*, 56-65; Atar, “Fetva”, 12/491-492.

İslâm hukukunda fetvanın bağlayıcılığı, kazâdan farklı olarak hukukî yaptırım gücünden değil, ilmî otoritesinden ve dayandığı şer'î delillerin kuvvetinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple fetva, yargı kararı niteliğinde bağlayıcı bir hüküm olmayıp, mükellefin dinî ve hukukî sorumluluğunu aydınlatmayı amaçlayan ilmî bir açıklama olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte fetvanın bağlayıcı olmaması, onun İslâm hukuk düşüncesindeki önemini azaltmamış; aksine müftünün ilmî ehliyeti ve takip ettiği usûl sebebiyle fetva, tarih boyunca önemli bir hukukî başvuru kaynağı olmuştur.³⁹

Fetva kurumu, İslâm hukukunun tarihî gelişim süreci boyunca büyük ölçüde bireysel müftülerin ilmî faaliyetleri çerçevesinde yürütülmüş; ancak zamanla karşılaşılan meselelerin çeşitlenmesi ve karmaşıklaşması, fetva faaliyetinin daha geniş ilmî istişareye dayalı biçimde yürütülmesini gerekli kılmıştır. Özellikle modern dönemde tıp, ekonomi, aile hukuku ve teknoloji gibi farklı uzmanlık alanlarını ilgilendiren meselelerin ortaya çıkması, fetva faaliyetinde kolektif değerlendirme ve disiplinler arası iş birliğini ön plana çıkarmıştır. Bu gelişme, klasik iftâ geleneğinin terk edilmesi anlamına gelmemekte; aksine aynı usûlî esasların ortak ilmî müzakere yoluyla uygulanmasını esas alan kurumsal fetva anlayışına zemin hazırlamaktadır.⁴⁰

1.2.5. Kurumsal İçtihat

Kurumsal içtihat, İslâm hukukunda klasik içtihat metodolojisinin çağdaş şartlarda ortak ilmî müzakere ve kolektif değerlendirme esasına göre uygulanmasını ifade eden hüküm üretme modelidir. Klasik dönemde içtihat faaliyetleri büyük ölçüde bireysel müctehidler tarafından yürütülmüş olmakla birlikte, istişare ve ortak değerlendirme anlayışı ilk dönemlerden itibaren İslâm hukuk düşüncesinin temel ilkeleri arasında yer almıştır. Modern dönemde ise hukukî meselelerin disiplinler arası bir nitelik kazanması, farklı uzmanlık alanlarının katkısını gerekli kılmış; bu durum kurumsal içtihadın çağdaş fetva faaliyetlerinde daha belirgin bir yöntem olarak benimsenmesine zemin hazırlamıştır.⁴¹

³⁹ İbn Hamdân, *Şıfatü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftî*, 29-36; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvaḳḳı'în*, 1/41-47; Atar, "Fetva", 12/492-494.

⁴⁰ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvaḳḳı'în*, 4/199-214; Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 45-60; Şerefî, el-İctihâdü'l-Cemâ'î, 118-126.

⁴¹ Şerefî, el-İctihâdü'l-Cemâ'î, 33-45; Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 45-60; Dadaş, "Heyet İctihadı", 314-318.

Kurumsal içtihat, farklı mezheplere mensup fakihlerin ve ihtiyaç duyulan alanlardaki uzmanların belirli bir hukukî mesele hakkında ortak ilmî müzakere yürüterek şer‘î deliller ışığında hükme ulaşmalarını ifade etmektedir. Bu süreçte ulaşılan sonuç, tek bir müctehidin şahsî kanaatine değil; ortak istişareye, ilmî müzakereye ve kolektif hukukî muhakemeye dayanmaktadır. Bu yönüyle kurumsal içtihat, yeni bir delil veya bağımsız bir teşrî kaynağı değil; klasik usûl-i fıkıh ilkelerinin ortak değerlendirme yoluyla uygulanmasını esas alan çağdaş bir içtihat yöntemidir.⁴²

Kurumsal içtihadın temel amacı, klasik fıkıh mirasını ve usûl-i fıkıh ilkelerini çağdaş meselelerin çözümünde daha kapsamlı ve isabetli biçimde uygulayabilmektir. Bu amaç doğrultusunda farklı mezhep birikimleri, çağdaş ilmî gelişmeler ve ilgili uzmanlık alanlarının verileri birlikte değerlendirilmekte; böylece hükmün hem şer‘î delillere uygunluğu hem de somut vakıya isabeti güçlendirilmektedir. Kurumsal içtihat, bireysel içtihadın yerine geçen bir model değil; onu ortak ilmî sorumluluk ve disiplinler arası değerlendirme ile tamamlayan çağdaş bir uygulama biçimidir.⁴³

Kurumsal içtihat, günümüzde büyük ölçüde ulusal ve uluslararası fetva heyetleri, İslâm fıkıh akademileri ve ilmî konseyler aracılığıyla yürütülmektedir. Bu kurumlarda hüküm üretme süreci, yalnızca klasik fıkıh literatürünün incelenmesiyle sınırlı kalmamakta; öncelikle meselenin mahiyeti ve vakıası tespit edilmekte, ihtiyaç duyulan alanlarda uzman görüşlerine başvurulmakta, ardından ilgili şer‘î deliller ve mezhep birikimi usûl-i fıkıh ilkeleri çerçevesinde birlikte değerlendirilmektedir. Böylece ulaşılan hükümler, bireysel kanaatten ziyade ortak ilmî müzakere ve kolektif değerlendirme sonucunda şekillenmektedir.⁴⁴

Kurumsal içtihat, bu araştırmanın teorik çerçevesini oluşturan temel kavramlardan biridir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararları yalnızca ulaşılan hükümler bakımından değil; bu hükümlerin hangi usûl anlayışı, hangi delil değerlendirme yöntemi ve hangi kolektif müzakere süreci sonunda ortaya konulduğu bakımından da mukayeseli olarak

⁴² Şerefi, el-İctihâdü'l-Cemâ'î, 46-58; Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 61-70; Dadaş, "Heyet İctihadı", 318-320.

⁴³ Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 71-82; Şerefi, el-İctihâdü'l-Cemâ'î, 82-96.

⁴⁴ Şerefi, el-İctihâdü'l-Cemâ'î, 97-112; Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 83-95; Dadaş, "Heyet İctihadı", 320-323.

incelenecektir. Bu sebeple araştırmanın temel amacı, çağdaş fetva kurumlarının yalnızca benimsedikleri sonuçları tespit etmek değil; aynı zamanda kurumsal içtihadın günümüz İslâm hukukunda hüküm üretme metodolojisini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır.

Kurumsal içtihat faaliyetleri, yalnızca kurul üyelerinin toplantılarından ibaret olmayıp, ilmî araştırma, uzman raporları, ihtisas komisyonları, sempozyumlar, çalıştaylar ve fıkıh akademilerinin müzakere oturumları gibi çok aşamalı bir değerlendirme süreci içerisinde yürütülmektedir. Bu süreçte hukukçuların yanı sıra tıp, ekonomi, mühendislik ve sosyal bilimler gibi farklı alanlardan uzmanların görüşlerine başvurulmakta; hazırlanan raporlar kurul müzakerelerinde değerlendirilerek ortak kanaate ulaşılmaktadır. Böylece kurumsal içtihat, bireysel görüşlerin toplamından ziyade, disiplinler arası istişareye dayanan kolektif bir hüküm üretme modeli niteliği kazanmaktadır.⁴⁵

1.2.6. Kurumsal Fetva

Kurumsal fetva, belirli bir hukukî meselenin tek bir müftünün şahsî görüşü yerine, farklı alanlardan uzmanların katılımıyla oluşturulan kurul veya heyet tarafından ortak müzakere sonucunda karara bağlanmasını ifade etmektedir. Bu yönüyle kurumsal fetva, klasik iftâ geleneğinin terk edilmesi anlamına gelmeyip, aynı usûl ilkelerinin kolektif değerlendirme yöntemiyle uygulanmasını esas alan çağdaş bir fetva modelidir. Kurumsal fetvada hükmün dayanağını yine Kur'ân, Sünnet, icmâ, kıyas ve diğer usûl-i fıkıh delilleri oluşturmakta; farklı olan husus ise bu delillerin tek bir müftü yerine kurul hâlinde çalışan fakihler ve ilgili uzmanlar tarafından birlikte değerlendirilmesidir.⁴⁶

1.3. İctihat, Fetva ve İcmâ Arasındaki İlişki

Fıkıh, içtihat, fetva ve icmâ; şer'î hükmün elde edilmesi, açıklanması ve hukukî istikrar kazanması sürecinin birbirini tamamlayan unsurlarıdır. İctihat tafsîlî delillerden hüküm çıkarma faaliyetini, fetva bu hükmün belirli vakıya uygulanmasını, icmâ ise müctehidlerin ortak ilmî kanaatini ifade eder.⁴⁷

⁴⁵ Şerefi, *el-İctihâdü'l-Cemâ'î*, 97-112; Karadâğî, *el-İctihâd ve't-Tecdid*, 83-95; Dadaş, “Heyet İctihadı”, 320-323.

⁴⁶ Atar, “Fetva”, 12/494-496; Karadâğî, *el-İctihâd ve't-Tecdid*, 83-95; Şerefi, *el-İctihâdü'l-Cemâ'î*, 97-112.

⁴⁷ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/173-178; 2/350-355; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/214-226; Apaydın, “İctihad”, 21/432-445; Atar, “Fetva”, 12/486-496.

İçtihat ile fetva arasındaki ilişki, hükmün üretilmesiyle uygulanması arasındaki ilişkidir. Her fetva yeni bir içtihat sayılmasa da ilmî bakımdan geçerli bir fetva, usûlüne uygun istidlâl ve somut vakıanın doğru tespitine dayanmalıdır.⁴⁸

İçtihat ile icmâ ise bireysel hukukî muhakeme ile ortak ilmî kabul arasındaki ilişkiyi temsil eder. İcmâ, içtihadın alternatifi veya yeni bir teşrî yöntemi değil; usûlüne uygun içtihatların ortak kanaatte birleşmesiyle hukukî istikrar kazanmasıdır.⁴⁹

Fetva tek başına icmâ niteliği taşımaz. Bununla birlikte icmâ ile sabit bir hükme aykırı fetva verilemez; hakkında icmâ bulunmayan meselelerde ise müftü, usûl-i fikhın belirlediği esaslar çerçevesinde içtihatla bulunabilir.⁵⁰

Kurumsal içtihat, bu klasik ilişkiyi yeni bir hukuk teorisi kurarak değil, aynı usûlî ilkeleri ortak müzakere yoluyla uygulayarak sürdürmektedir. Kurul kararları klasik anlamda bağlayıcı icmâ oluşturmaya da bireysel birikimi kolektif hukukî muhakemeyle buluşturan çağdaş içtihat örnekleridir.⁵¹

Dolayısıyla kurumsal fetvanın hukukî değeri yalnız ulaştığı sonuçta değil; benimsediği usûl, delilleri değerlendirme biçimi ve kolektif karar sürecinde aranmalıdır.

1.4. Fetva ve İctihadın Tarihsel Gelişimi

Hiz. Peygamber dönemi, İslâm hukukunda fetva ve içtihat faaliyetinin temel esaslarının teşekkül ettiği ilk dönemdir. Şer'î hükümlerin kaynağı vahiy olmakla birlikte, hakkında doğrudan vahiy bulunmayan meselelerde Hiz. Peygamber'in içtihatla bulunduğı, sahâbenin de belirli meselelerde görüş beyan ettiği ve bu görüşlerin vahiy tarafından tashih veya tasvip edildiğı bilinmektedir. Bu dönemde fetva ile kazâ aynı otoritede birleşmiş; hukukî hükümlerin açıklanması, uygulanması ve ihtilafların çözümü doğrudan Hiz. Peygamber tarafından yürütölmüştür. Böylece fetva kurumu ile içtihat faaliyetinin temel esasları daha sonraki dönemlere intikal edecek şekilde şekillenmiştir.⁵²

⁴⁸ İbn Kayyim, *İ'lamü'l-Muvakkı'in*, 1/38-47; İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müstefî*, 46-65; Atar, "Fetva", 12/489-494.

⁴⁹ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/175-178; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/268-276; Dönmez, "İcmâ", 21/420-423.

⁵⁰ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/176-178; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/223-226; Atar, "Fetva", 12/492-494.

⁵¹ Karadâğı, *el-İctihâd ve't-Tecdîd*, 83-95; Şerefi, *el-İctihâdü'l-Cemâ'i*, 118-126; Dadaş, "Heyet İctihadı", 320-323.

⁵² Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/95-101; İbn Kayyim, *İ'lamü'l-Muvakkı'in*, 1/49-56; Apaydın, "İctihad", 21/433-435.

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra fetva ve içtihat faaliyetleri sahâbe tarafından yürütülmüş; Kur'ân ve Sünnet'te açık hükmü bulunmayan meselelerde sahâbiler şer'î deliller ışığında içtihatla bulunarak toplumun hukukî ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir. Bu dönemde fetva faaliyeti, vahyin sona ermesiyle birlikte daha belirgin bir ilmî sorumluluk hâline gelmiş; sahâbenin farklı bölgelere dağılması, çeşitli hukuk merkezlerinin oluşmasına ve zengin bir fikhî birikimin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tâbiîn döneminde ise bu ilmî miras sistematik biçimde geliştirilmiş; fetva faaliyetleri belirli ilim halkaları ve hukuk çevreleri etrafında kurumsallaşmaya doğru ilk adımlarını atmıştır.⁵³

Hicrî ikinci asırdan itibaren mezheplerin teşekkülüyle birlikte fetva ve içtihat faaliyetleri belirli usûl ve doktrin esasları çerçevesinde sistematik bir yapı kazanmıştır. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin geliştirdiği usûl anlayışları, hüküm üretme yöntemlerini belirginleştirirken; müftüler de mensup oldukları mezhebin usûl ve fûrû birikimi doğrultusunda fetva vermeye başlamışlardır. Bu süreçte fetva müessesesi, bireysel ilmî faaliyet olmanın yanında mezhep doktrininin toplum hayatına uygulanmasını sağlayan temel hukukî mekanizmalardan biri hâline gelmiştir.⁵⁴

Osmanlı döneminde fetva müessesesi, şeyhülislâmlık kurumu etrafında daha düzenli ve merkezî bir yapıya kavuşmuştur. Şeyhülislâmlar ve taşra müftüleri aracılığıyla yürütülen fetva faaliyetleri, bir taraftan klasik Hanefî fıkıh birikimini esas alırken diğer taraftan devletin idarî ve hukukî ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlamıştır. Bu dönemde fetvalar yalnızca bireysel dinî soruların cevaplandırılmasında değil, kamu düzenini ilgilendiren birçok hukukî meselenin çözümünde de önemli bir başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Böylece fetva kurumu, ilmî otorite ile idarî yapı arasında kurumsal bir iş birliği modeli geliştirmiştir.⁵⁵

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren hız kazanan hukukî, siyasî ve toplumsal değişimler, fetva faaliyetinin yalnızca bireysel müftüler tarafından yürütülmesini güçleştirmiş; sağlık, ekonomi, aile hukuku, biyoteknoloji ve uluslararası ilişkiler gibi farklı uzmanlık alanlarını ilgilendiren meseleler, kolektif değerlendirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler sonucunda birçok İslâm ülkesinde din işleri yüksek kurulları,

⁵³ İbn Kayyim, *İ'lamü'l-Muvakkı'in*, 1/57-76; Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 4/101-109; Atar, "Fetva", 12/489-490.

⁵⁴ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/350-355; Serahsî, *Uşûlü's-Serahsî*, 2/105-110; Apaydın, "İctihad", 21/439-441.

⁵⁵ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 297-312; Atar, "Fetva", 12/493-494; Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 91-96.

dârü'l-iftâlar ve İslâm fıkıh akademileri kurulmuş; fetva faaliyetleri farklı disiplinlerden uzmanların katılımıyla yürütülen kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Böylece klasik iftâ geleneği korunurken, hüküm üretme süreci ortak ilmî müzakere ve kolektif içtihat anlayışı doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır.⁵⁶

1.5. Fetva ve Kurumsal İctihadın Usûlî Dayanakları

Fetva ve kurumsal içtihat faaliyetinin temel dayanağını Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. Peygamber'in sünneti oluşturmaktadır. İslâm hukukunda hüküm üretme faaliyeti, öncelikle nasların doğru anlaşılması ve usûl-i fıkıhın belirlediği yorum ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu sebeple gerek bireysel fetvalarda gerekse kurumsal içtihat faaliyetlerinde hüküm istinbatının ilk başvuru kaynağı Kur'ân ve Sünnet'tir. Kurumsal içtihat anlayışı da bu temel ilkeyi muhafaza etmekte; ortak müzakereler, farklı görüşler ve çağdaş değerlendirmeler nihayetinde yine şer'î nasların belirleyiciliği çerçevesinde şekillenmektedir.⁵⁷

İcmâ, fetva ve kurumsal içtihadın usûlî dayanaklarından biri olarak hukukî istikrarın ve ortak ilmî sorumluluğun temsilcisidir. Klasik anlamda gerçekleşen icmâ bağlayıcı bir delil olarak kabul edilmekle birlikte, çağdaş kurumsal fetva heyetleri kararlarını klasik anlamda icmâ olarak nitelendirmemekte; bunun yerine ortak ilmî müzakere ve kolektif değerlendirme yoluyla ulaşılan hukukî kanaatler ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kurumsal içtihat anlayışının temelinde, icmânın temsil ettiği ortak değerlendirme ve istişare ilkesi önemli bir usûlî dayanak olmaya devam etmektedir.⁵⁸

Kıyas, hakkında açık bir nas bulunmayan meselelerin, hükmü nasla belirlenmiş benzer meselelerle ortak illet esas alınarak değerlendirilmesini sağlayan temel içtihat yöntemlerinden biridir. Fetva ve kurumsal içtihat faaliyetlerinde kıyas, klasik fıkıh mirası ile çağdaş meseleler arasında hukukî irtibat kurulmasına imkân vermekte; özellikle yeni ortaya çıkan problemlerin şer'î hükmünün belirlenmesinde önemli bir usûlî işlev görmektedir. Kurumsal fetva heyetleri de kıyası, tek başına yeterli bir yöntem olarak

⁵⁶ Karadâğî, *el-İctihâd ve't-Tecdîd*, 83-95; Şerefi, *el-İctihâdü'l-Cemâ'i*, 97-125; Dadaş, "Heyet İctihadı", 314-323.

⁵⁷ Şâtübî, *el-Muvâfaqât*, 3/286-294; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/97-118; Karaman, *İctihat*, 45-58.

⁵⁸ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/173-178; Şâtübî, *el-Muvâfaqât*, 4/268-276; Karadâğî, *el-İctihâd ve't-Tecdîd*, 96-102.

değil, diğer usûl ilkeleriyle birlikte değerlendirmek suretiyle hüküm üretme sürecinde kullanılmaktadır.⁵⁹

İstihsan, kıyasın katı uygulanmasının adalet, kolaylık veya maslahat bakımından uygun sonuç vermediği durumlarda daha güçlü bir şer‘î gerekçeye dayanılarak farklı bir hükmün tercih edilmesini ifade eden usûl ilkelerinden biridir. Özellikle Hanefî hukuk metodolojisinde önemli bir yer tutan istihsan, fetva faaliyetinde karşılaşılan güçlüklerin giderilmesine ve hükümlerin hayatın gerçekliğiyle daha uyumlu biçimde uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Günümüz kurumsal içtihat çalışmalarında da istihsan anlayışı, doğrudan isimlendirilmese bile kolaylaştırma, güçlüğü giderme ve hakkaniyeti gerçekleştirme amacıyla yapılan değerlendirmelerde etkisini sürdürmektedir.⁶⁰

Maslahat, şer‘î hükümlerin temel amaçlarını gerçekleştirmeye ve insanların din, can, akıl, nesil ve mal emniyetini korumaya yönelik kamu yararını ifade eden temel usûl ilkelerinden biridir. Klasik usûl literatüründe belirli şartlar çerçevesinde kabul edilen maslahat ilkesi, modern dönemde kurumsal fetva heyetlerinin özellikle aile hukuku, tıp, ekonomi ve biyoteknoloji gibi alanlarda karşılaştıkları yeni meselelerin değerlendirilmesinde önemli bir başvuru ölçütü hâline gelmiştir. Bununla birlikte maslahat, hiçbir zaman nasların yerine geçen bağımsız bir delil olarak değil, şer‘î delillerin amaçlarını gerçekleştirmeye hizmet eden tamamlayıcı bir değerlendirme ilkesi olarak uygulanmaktadır.⁶¹

Örf, naslara ve kesin şer‘î hükümlere aykırı olmamak kaydıyla toplumda yaygınlık kazanan uygulama ve teamüllerin hukukî değerlendirmede dikkate alınmasını ifade eden usûl ilkelerinden biridir. Klasik fıkıh literatüründe önemli bir yere sahip olan örf, özellikle muâmelât ve aile hukukuna ilişkin meselelerde hükmün somut şartlara uygun biçimde uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Günümüz kurumsal fetva heyetleri de farklı toplumların sosyal, kültürel ve hukukî şartlarını dikkate alarak örfü, şer‘î

⁵⁹ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/54-82; Âmidî, *el-İhkâm*, 3/179-213; Ferhat Koca, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25 (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 529-539.

⁶⁰ Serahsî, *Uşûlü’s-Serahsî*, 2/200-206; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/274-279; H. Yunus Apaydın, “İstihsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 339-347.

⁶¹ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 2/8-39; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/286-294; İbrahim Kâfi Dönmez, “Maslahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 79-94.

delillerle birlikte değerlendirmekte ve hükmün uygulanabilirliğini güçlendiren tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılmaktadır.⁶²

Zaruret ilkesi, kişinin din, can, akıl, nesil veya mal gibi korunması zorunlu temel değerlerinin ciddi biçimde tehlikeye girdiği durumlarda, şer'î hükümlerin usûlün belirlediği sınırlar içinde geçici olarak farklı şekilde uygulanabilmesine imkân tanımaktadır. Bu ilke, özellikle sağlık, aile hukuku, finans ve çağdaş tıp uygulamalarına ilişkin fetvalarda önemli bir işlev görmektedir. Kurumsal fetva heyetleri, zaruret değerlendirmesinde yalnızca fikhî birikimi değil, tıbbî, hukukî ve teknik uzman raporlarını da dikkate almakta; böylece zaruretin gerçekten gerçekleşip gerçekleşmediğini ilmî veriler ışığında belirlemektedir.⁶³

Makâsıdü's-Şerîa, İslâm hukukunun gerçekleştirmeyi hedeflediği temel gaye ve değerleri ifade eden usûl anlayışıdır. Dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunmasını esas alan bu yaklaşım, klasik usûl geleneğinin önemli ilkelerinden biri olmakla birlikte, modern dönemde kurumsal içtihat faaliyetlerinde daha belirgin bir uygulama alanı bulmuştur. Özellikle kadın ve aile hukuku, tıp, ekonomi ve biyoteknoloji gibi yeni meselelerde kurumsal fetva heyetleri, şer'î delillerin lafzî anlamıyla birlikte bu delillerin gerçekleştirmeyi amaçladığı hikmet ve gayeleri de dikkate almaktadır. Ancak makâsıd anlayışı, nasların yerine geçen bağımsız bir hüküm kaynağı olarak değil; şer'î delillerin doğru anlaşılması ve uygulanmasına rehberlik eden temel bir usûl ilkesi olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴

1.6. Modern Dönemde Fıkıhın Kurumsallaşması

Modern dönemde tıp, finans, biyoteknoloji, dijital teknolojiler ve aile hukukunda ortaya çıkan çok boyutlu meseleler, hüküm üretiminde disiplinler arası iş birliğini gerekli

⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 10/145-148; İbn Âbidîn, Neşrû'l-'urf fi binâ'i ba'zî'l-aḥkâm 'ale'l-'urf (Resâ'ilü İbn Âbidîn içinde), 2/112-125; Mustafa Baktır, "Örf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 87-93.

⁶³ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/10-20; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 85-95; Ali Bardakoğlu, "Zaruret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 44 (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/141-144.

⁶⁴ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/2-39; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Makâsıdü's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hüce (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2004), 51-83; İbrahim Kâfi Dönmez, "Makâsıdü's-Şerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 423-427.

kılmıştır. Bu ihtiyaç klasik usûlün terkinini değil, ortak ilmî müzakere ve uzmanlık katkısıyla uygulanmasını beraberinde getirmiştir.⁶⁵

Kurumsal içtihadı hazırlayan bir diğer gelişme, mezhep birikiminin çağdaş meseleler karşısında birlikte değerlendirilmesidir. Yeni problemlerin niteliği, mezhep görüşlerinden yalnız mensubiyet temelinde değil; delil, maslahat, örf, zaruret ve makâsıd ölçütleri çerçevesinde yararlanılmasını gerekli kılmıştır.⁶⁶

Bu yöntem mezheplerin terk edilmesi anlamına gelmez. Aksine mezhep mirasını ortak ilmî birikim olarak korurken farklı görüşlerin usûlüne uygun mukayesesine ve çağdaş meseleler için daha kapsamlı çözümler geliştirilmesine imkân verir.⁶⁷

Fıkıhın kurumsallaşmasında kanunlaştırma hareketleri de belirleyici olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde hazırlanan Hukuk-ı Âile Kararnâmesi, klasik aile hukuku birikiminin ilmî heyet marifetiyle sistematik hukuk metnine dönüştürülmesinin önemli örneklerindendir.⁶⁸

Kararnâmede Hanefî mezhebinin hâkim görüşleri yanında ihtiyaç duyulan konularda diğer mezheplerden de yararlanılması, mezhepler arası istifadeyi bireysel fetvanın ötesinde kurumsal hukuk üretimine taşımıştır. Bu tecrübe, sonraki fetva heyetlerinin kolektif değerlendirme yöntemine tarihî bir zemin hazırlamıştır.⁶⁹

Fetvanın kurumsallaşması idarî yapılanmanın yanında metodolojik bir dönüşümü de ifade eder. Çağdaş kurumlar, fakihlerin yanı sıra ilgili alan uzmanlarının raporlarını karar sürecine dâhil ederek vakıanın doğru tespitini ve hükmün gerekçelendirilmesini güçlendirmektedir.⁷⁰

Bu yapıda meseleler teknik ve hukukî yönleriyle incelenmekte, hazırlanan raporlar kurulda müzakere edilmekte ve sonuçlar gerekçeli kararlar hâlinde

⁶⁵ Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 83-101; Şerefî, el-İctihâdü'l-Cemâ'î, 97-125; Dadaş, "Heyet İctihadi", 314-323.

⁶⁶ Karaman, *İctihat*, 132-156; Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 103-118; Apaydın, "İctihad", 21/441-444.

⁶⁷ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 4/294-302; Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 118-125; Dadaş, "Heyet İctihadi", 318-321.

⁶⁸ Aydın, Aile Hukuku, 71-98; a.mlf., "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 314-318.

⁶⁹ Aydın, Aile Hukuku, 99-118; Atar, "Fetva", 12/493-494.

⁷⁰ Karadâğî, el-İctihâd ve't-Tecdîd, 125-138; Şerefî, el-İctihâdü'l-Cemâ'î, 126-142; Dadaş, "Heyet İctihadi", 321-323.

yayımlanmaktadır. İlmî denetim, şeffaflık ve kolektif sorumluluk, kurumsal fetvanın güvenilirliğini belirleyen temel unsurlardır.⁷¹

İslâm dünyasının coğrafî, mezhebî ve hukukî bakımından çeşitlenmesi, klasik anlamda bütün müctehidlerin katılımıyla gerçekleşecek icmâî fiilen güçleştirmiştir. Bu nedenle modern dönemde ortak ilmî kanaat arayışı, icmâ iddiasından çok kurumsal istişare ve kolektif değerlendirme modelleri biçiminde gelişmiştir.⁷²

Günümüz fetva heyetleri klasik anlamda icmâ oluşturdıklarını ileri sürmemekte; farklı mezhep ve hukuk ekollerinden âlimleri ortak müzakere zemininde buluşturarak geniş ilmî uzlaşya ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu yöntem, mezhep farklılıklarını koruyarak ortak problemlere müşterek çözümler geliştirilmesini sağlar.⁷³

1.7. Günümüz Kurumsal Fetva Heyetlerine Genel Bakış

Modern hukukî ve teknolojik gelişmeler, bireysel fetvanın yanında farklı uzmanlıkları kurumsal bir karar sürecinde buluşturan yapıları öne çıkarmıştır. Böylece klasik iftâ geleneği, ortak müzakere, kolektif içtihat ve disiplinler arası uzmanlıkla desteklenen çağdaş bir kurumsal nitelik kazanmıştır.⁷⁴

Araştırmada incelenen ulusal kurumlar, kendi ülkelerinin hukukî yapısı, mezhebî geleneği ve toplumsal ihtiyaçları içinde resmî veya yarı resmî fetva otoritesi olarak faaliyet göstermektedir.

Uluslararası kurumlar ise belirli bir devletin sınırlarını aşan meseleleri ele almakta; farklı mezheplerden fakihleri ve alan uzmanlarını ortak ilmî müzakere buluşturmaktadır.

Kurumların hukukî statüleri, teşkilat yapıları, karar usulleri ve fetvalarının etkisi farklıdır. Ortak nitelikleri ise iftâ faaliyetini ilmî hazırlık, uzmanlık, ortak muhakeme ve kolektif sorumluluk temelinde yürütmeleridir.

⁷¹ Şerefî, *el-İctihâdü'l-Cemâ'î*, 142-156; Karadâğî, *el-İctihâd ve't-Tecdîd*, 138-146.

⁷² Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 4/268-276; Karadâğî, *el-İctihâd ve't-Tecdîd*, 147-158; Dönmez, “İcmâ”, 21/420-423.

⁷³ Şerefî, *el-İctihâdü'l-Cemâ'î*, 157-171; Dadaş, “Heyet İctihadi”, 322-323.

⁷⁴ Karadâğî, *el-İctihâd ve't-Tecdîd*, 165-182; Şerefî, *el-İctihâdü'l-Cemâ'î*, 172-188; Dadaş, “Heyet İctihadi”, 314-323.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM AİLE HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ VE GÜNCEL PROBLEM ALANLARI

2.1. Genel Çerçeve

İslâm aile hukuku, aile kurumunun kuruluşunu, devamını ve sona ermesini düzenlerken eşlerin ve çocukların haklarını adalet, sorumluluk ve neslin korunması ilkeleri çerçevesinde ele alır. Bu alan, bireysel haklarla aile ve toplum düzeninin korunması arasında hukukî denge kurmayı amaçlar.⁷⁵

Aile yapısındaki sosyal, ekonomik ve hukukî değişimler, klasik hükümlerin yeni şartlar içinde nasıl uygulanacağı sorusunu öne çıkarmıştır. Kadının toplumsal konumu, evlilik ilişkileri, boşanmanın sonuçları, çocuğun korunması ve biyotıp alanındaki gelişmeler bu tartışmanın başlıca konularıdır.⁷⁶

Bu bölümde aile hukukunun temel ilkeleri ortaya konulduktan sonra araştırmaya esas teşkil eden on mesele, klasik doktrin ile çağdaş hukukî tartışmalar birlikte gözetilerek incelenecektir.⁷⁷

2.1.1. Aile Kavramı

Aile, insanlık tarihi boyunca neslin devamını sağlayan tabii bir birliktelik olmanın ötesinde, bireyin dinî, ahlâkî ve hukukî kişiliğinin şekillendiği, toplumsal düzenin temellerinin atıldığı ve kuşaklar arasında maddî ve manevî değerlerin aktarıldığı en temel

⁷⁵ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i'*, 2/3-5; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/3-12; İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004), 2/3-8; Vehbe Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1985), 9/13-22.

⁷⁶ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/8-39; İbn Âşûr, *Makâşidü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, 229-278; Zühaylî, *Uşûlü'l-Fıkh*, 2/1017-1086; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 2/13-35.

⁷⁷ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 2/13-35; Zühaylî, *Uşûlü'l-Fıkh*, 2/1017-1086; Koca, “Usûl-i Fıkıh”, 42/1-18.

sosyal kurum olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple aile, yalnızca biyolojik veya sosyal bir birliklilik değil; hak ve yükümlülüklerin karşılıklı olarak belirlendiği, hukukî sonuçlar doğuran ve toplumun sürekliliğini güvence altına alan kurumsal bir yapıyı ifade etmektedir. İslâm hukukunda da aile, insan fitratına uygun hayat düzeninin merkezinde yer alan ve korunması şer‘an amaçlanan temel kurumlardan biri olarak değerlendirilmiştir.⁷⁸

Aile kurumu, klasik fıkıh doktrininde yalnızca evlenme akdiyle başlayan hukukî bir ilişki olarak değerlendirilmemiştir; evliliğin kurulması, devamı ve sona ermesine kadar uzanan bütün hukukî süreçleri kapsayan müstakil bir sistem içerisinde ele alınmıştır. Bu sistem içerisinde nikâh, mehir, nafaka, nesep, velâyet, hidâne, talâk ve miras gibi kurumlar birbirinden bağımsız hükümler olarak değil, aile bütünlüğünü korumaya ve taraflar arasındaki hak ve yükümlülük dengesini sağlamaya yönelik bütüncül bir hukuk düzeninin parçaları olarak değerlendirilmiştir. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri arasında bazı fer‘î meselelerde görüş farklılıkları bulunmakla birlikte, aile kurumunun korunması, neslin muhafazası ve hukukî istikrarın sağlanması hususunda ortak bir yaklaşım benimsenmiştir.⁷⁹

Aile hukukuna ilişkin çağdaş İslâm hukuku çalışmaları da klasik fıkıh doktrini esas almakla birlikte, modern toplumlarda ortaya çıkan yeni hukukî ve sosyal meseleleri dikkate alan daha kapsamlı değerlendirmeler ortaya koymuştur. Özellikle aile yapısındaki değişim, kadınların eğitim ve çalışma hayatına daha yoğun katılımı, uluslararası hukuk düzenlerinin etkisi, biyoteknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin doğurduğu yeni problemler, aile hukukuna ilişkin klasik birikimin çağdaş vakıalar ışığında yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Bununla birlikte çağdaş İslâm hukukçuları, bu değerlendirmeleri klasik fıkıhın temel ilkelerinden bağımsız olarak değil; Kur‘ân ve Sünnet’in belirleyiciliği, usûl-i fıkıhın ortaya koyduğu yöntemler ve makâsıdü’ş-şerîa çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Böylece aile hukukunda süreklilik ile

⁷⁸ Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur‘ân, “أهل” md; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “أهل” md; Zühaylî, el-Fıkhü’l-İslâmî, 9/6517-6520.

⁷⁹ Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i*, 2/228-334; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 2/2-112; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/3-612; Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 2/8-20; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/193-248.

değişim arasında denge kuran metodolojik yaklaşım, çağdaş çalışmaların ortak karakterini oluşturmuştur.⁸⁰

Klasik fıkıh doktrini ile çağdaş İslâm hukuku literatürü birlikte değerlendirildiğinde, aile kurumunun İslâm hukukunda değişen toplumsal şartlara göre yeniden tanımlanan bir yapı değil; temel esasları vahiy tarafından belirlenmiş, uygulanma biçimleri ise zamanın ihtiyaçları doğrultusunda içtihat yoluyla geliştirilebilen dinamik bir hukuk kurumu olduğu görülmektedir. Bu sebeple aile hukukuna ilişkin güncel tartışmaların sağlıklı biçimde değerlendirilebilmesi, klasik fıkıhın ortaya koyduğu hukukî birikim ile çağdaş şartların birlikte dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim günümüzde ulusal ve uluslararası fetva heyetleri de aile hukukuna ilişkin kararlarını oluştururken, bir taraftan mezheplerin zengin doktrinel mirasından yararlanmakta, diğer taraftan çağdaş toplumsal şartları, örfü, maslahat ilkesini ve ilgili uzmanlık alanlarının verilerini birlikte değerlendirerek hüküm üretmektedir. Bu yönüyle aile kurumu, yalnızca teorik fıkıh tartışmalarının değil, aynı zamanda kurumsal içtihadın en yoğun uygulama alanlarından birini teşkil etmektedir.

2.1.2. İslâm Aile Hukukunun Temel İlkeleri

İslâm aile hukuku, münferit hukukî hükümlerden meydana gelen dağınık bir düzenlemeler bütünü değil; aile kurumunun kurulmasını, korunmasını ve devamını hedefleyen kurucu ilke ve esaslar üzerine bina edilmiş bütüncül bir hukuk sistemidir. Kur'ân-ı Kerîm, aile hukukuna ilişkin hükümleri vazederken yalnızca nikâh, mehir, nafaka, miras, velâyet, hidâne ve talâk gibi özel hukukî meseleleri düzenlemekle yetinmemiş; bunların tamamına yön veren temel normatif esasları da belirlemiştir. Bu yönüyle aile hukukuna ilişkin her bir hüküm, bağımsız bir hukukî düzenleme değil; aynı kurucu sistemin farklı görünüm ve uygulama alanını oluşturmaktadır.⁸¹

Kur'ân'ın aile hukukuna ilişkin hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, aile kurumunun korunması ve devam ettirilmesi, nikâhın aile hayatının meşru ve hukukî temeli olarak kabul edilmesi, hakların sorumluluk esasına dayanması, aile içerisinde kullanılan bütün yetkilerin emanet ve hukukî sorumluluk niteliği taşıması, hak ile

⁸⁰ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 9/6517-6535; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/35-46; Muhammed Ebû Zehre, *el-Ahväli'sh-Şaḥṣiyye* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1957), 9-18.

⁸¹ el-Bakara 2/221-242; en-Nisâ 4/1-35, 127-130; et-Talâk 65/1-7.

yükümlülük arasında adalet ve hakkaniyet dengesinin kurulması, aile ilişkilerinin mâruf ilkesi çerçevesinde yürütülmesi, meveddet, rahmet ve sekînenin aile hayatının temel amacı olarak gerçekleştirilmesi, neslin ve nesebin korunması, kadın, erkek ve çocuğun hukukî kişiliği ile temel haklarının güvence altına alınması, çocuğun üstün yararının gözetilmesi, zarar vermeme ve hak ihlallerini önleme ilkesinin hâkim kılınması, aile mahremiyetinin korunması, uyuşmazlıklarda sulh ve ıslah yollarının öncelenmesi, maslahatın gerçekleştirilmesi, örfün şer'î sınırlar içerisinde dikkate alınması ve aile hukukuna ilişkin bütün hükümlerin birbirini tamamlayan sistematik bir bütün oluşturması, İslâm aile hukukunun üzerine bina edildiği kurucu esasları meydana getirmektedir.⁸²

Bu ilkeler, aile hukukuna ilişkin münferit hükümlerin üzerinde yer alan soyut hukukî esaslar olup aile kurumunun varlığını, meşruiyetini ve sürekliliğini teminat altına alan üst normatif çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu sebeple kavvâmiyet, miras, nafaka, velâyet, hidâne, çok eşlilik, boşanma, şahitlik, tesettür ve doğum kontrolü gibi meseleler, birbirinden bağımsız hükümler olarak değil; aynı kurucu ilkelerin farklı hukukî alanlara uygulanmasından doğan düzenlemeler olarak değerlendirilmelidir.⁸³

İslâm aile hukukunda hiçbir hak mutlak ve sınırsız bir yetki niteliği taşımamaktadır. Kur'ân, aile içerisinde tanınan bütün hak ve yetkileri aynı zamanda hukukî ve ahlâkî sorumluluklarla birlikte düzenlemiş; aile fertlerinden hiçbirine denetimsiz veya hesap vermez bir otorite tanımamıştır. Bu sebeple aile hukukunda hakların meşruiyeti, onları doğuran sorumluluklardan bağımsız düşünülemez. Hak ile sorumluluk arasındaki bu denge, aile hukukunun bütün kurumlarına yön veren temel esaslardan birini oluşturmaktadır.⁸⁴

Aynı şekilde Kur'ân, aile hukukunu şekli eşitlik anlayışı üzerine değil, adalet ve hakkaniyet ilkesi üzerine kurmuştur. Bu sebeple aile hukukunda yer alan farklı hak ve yükümlülükler, taraflardan birini üstün veya ayrıcalıklı kılmayı değil; aile kurumunu adalet içerisinde ayakta tutmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla aile hukukuna ilişkin

⁸² el-Bakara 2/221-242; en-Nisâ 4/1-35, 127-130; er-Rûm 30/21; et-Talâk 65/1-7; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/8-20; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 2/228-334; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/3-612; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 9/6517-6535.

⁸³ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/8-20; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 2/228-334; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/3-612; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 9/6517-6535.

⁸⁴ en-Nisâ 4/19, 34; el-Bakara 2/233; et-Talâk 65/6-7.

hükümlerin değerlendirilmesinde yalnız hakların miktarı değil, bu hakların dayandığı sorumluluklar, aile düzenine katkısı ve gerçekleştirmeyi hedeflediği maslahat birlikte dikkate alınmalıdır.⁸⁵

Kur'ân'ın aile anlayışında aile, yalnızca hukukî bir birliktelik değil; aynı zamanda meveddet, rahmet ve sekîne üzerine kurulan ahlâkî ve sosyal bir kurumdur. Bu sebeple aile hukukuna ilişkin bütün düzenlemeler, aile fertleri arasında güven, huzur, karşılıklı saygı, yardımlaşma ve dayanışmayı gerçekleştirmeye yöneliktir. Mâruf ilkesi, aile hukukunun hemen her alanında tekrar edilerek aile ilişkilerinin hukukî sınırlarını belirleyen temel ölçü hâline getirilmiştir. Böylece hukukî kurallar ile ahlâkî sorumluluklar aynı sistem içerisinde bütünleştirilmiştir.⁸⁶

İslâm aile hukukunun önemli kurucu esaslarından biri de neslin ve aile kimliğinin korunmasıdır. Nikâh, nesep, iddet, velâyet, hidâne ve mirasa ilişkin hükümler yalnızca belirli hukukî sonuçlar doğuran münferit düzenlemeler olmayıp aile bağlarının korunmasını, nesebin güvence altına alınmasını ve gelecek nesillerin hukukî güvenlik içerisinde yetişmesini amaçlayan bütüncül bir sistem meydana getirmektedir. Bu yönüyle aile hukuku yalnız bugünkü aile fertlerini değil, gelecek nesilleri de koruyan hukukî bir güvence sistemi oluşturmaktadır.⁸⁷

Bu çerçevede araştırmada ele alınan kavvâmiyet, miras, aile içi şiddet, kadının çalışma hayatı, şahitlik, çok eşlilik, boşanma, velâyet ve hidâne, tesettür ve mahremiyet ile doğum kontrolü ve kürtaj meseleleri, birbirinden bağımsız hukukî ihtilaflar olarak değil; İslâm aile hukukunun bu kurucu ilkelerinin anlamı, kapsamı ve uygulamasına ilişkin farklı yorumların ortaya çıkardığı problem alanları olarak incelenecektir. Böylece ulusal ve uluslararası kurumsal fetva heyetlerinin benimsedikleri yaklaşımların, esasen aynı kurucu ilkeleri farklı usûlî yöntemlerle yorumlamalarından kaynaklandığı ortaya konulacaktır.⁸⁸

⁸⁵ en-Nisâ 4/3, 11, 19, 58, 135.

⁸⁶ er-Rûm 30/21; en-Nisâ 4/19; el-Bakara 2/229, 231, 233; et-Talâk 65/2.

⁸⁷ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/11-12; el-Ahzâb 33/4-5; et-Talâk 65/1-7.

⁸⁸ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, 9/6517-6525; İbn Âşûr, *Maqâşidü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, 267-302.

2.2. Kadın ve Aile Hukukunda Güncel Problem Alanları

2.2.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

İslâm aile hukukunda günümüzde yoğun biçimde tartışılan meselelerin başında, Kur'ân-ı Kerîm'de ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ hükmüyle ifade edilen kavvâmiyet gelmektedir. Nisâ sûresinin 34. âyetinde kavvâmiyetin gerekçesi, ﴿بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾ ifadeleriyle açıklanmakta; böylece eşler arasındaki bazı görev farklılıkları ile erkeğin nafaka yükümlülüğü aile düzeninin hukukî unsurları arasında gösterilmektedir. Buna karşılık eşlerin mâruf ölçüsünde karşılıklı haklara sahip olduğunu, mümin kadınlarla erkeklerin birbirlerinin dost ve yardımcıları bulunduğunu ve insanlar arasındaki gerçek değer üstünlüğünün takvâya dayandığını bildiren âyetler, kavvâmiyet hükmünün Kur'ân'ın adalet, karşılıklılık ve insan onuru anlayışı çerçevesinde nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği hususunda farklı değerlendirmelere zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple meselenin esasını kavvâmiyet hükmünün varlığından ziyade, onun insanî değer üstünlüğü, aile içi görev paylaşımı ve hukukî yetki bakımından ne ifade ettiği oluşturmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın odak noktasını, kavvâmiyet hükmünün kendisinden çok bu hükme ilişkin yorum farklılıklarının mahiyeti ve bunların dayandığı metodolojik zemin oluşturmaktadır.⁸⁹

Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe kavvâmiyet, genel olarak erkeğin eşinin nafakasını temin etmesi, aileyi koruması ve evlilik birliğinin işleyişinden sorumlu olması çerçevesinde açıklanmıştır.⁹⁰ Bununla birlikte kavvâmiyetin bütün erkeklerin bütün kadınlardan ontolojik veya mutlak biçimde üstün olduğu anlamına gelmediği; hükmün öncelikle evlilik ilişkisi içerisinde hukukî sonuç doğurduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada insanlık değeri, Allah katındaki ahlâkî üstünlük ve aile hukukundan kaynaklanan görev farklılığı birbirinden ayrılmalıdır. İnsanî ve ahlâkî üstünlüğün ölçüsü cinsiyet değil takvâ iken kavvâmiyet, evlilik birliği içerisinde nafaka ve koruma yükümlülüklerine bağlı işlevsel bir hukukî statü meydana getirmektedir. Klasik doktrindeki farklılaşma da kavvâmiyetin ilke olarak kabulünden çok; dayandığı gerekçelerin niteliği, kocaya tanındığı

⁸⁹ en-Nisâ 4/34; el-Bakara 2/228; et-Tevbe 9/71; el-Hucurât 49/13.

⁹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü Hicr, 2001), 8/290-294; Ebû Abdullah el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Atfîş (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 5/168-172; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûniyye, 1984), 5/38-41.

yetkinin kapsamı, eşlerin karşılıklı hakları ve bu yetkinin kötüye kullanılması hâlinde doğacak sonuçlar üzerinde ortaya çıkmıştır.⁹¹ Bu durum, klasik literatürde ihtilafın ulaşılan sonuçlardan ziyade, ilgili nasların yorumlanma biçimi, hükmün illeti ve hikmetinin belirlenmesi ile aile hukukunda yetki ve sorumluluğun sınırlandırılmasına ilişkin usûlî yaklaşımlar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Modern dönemde aile yapısının dönüşmesi, kadınların eğitim ve çalışma hayatına daha geniş ölçüde katılması, aile ekonomisine katkıda bulunması, hukuk sistemlerinde eşitlik ilkesinin güç kazanması ve evlilik ilişkisinin ortaklık temelinde yeniden tanımlanması, kavvâmiyetin anlam ve işlevini yeniden tartışmaya açmıştır. Çağdaş yaklaşımların bir kısmı klasik doktrinde şekillenen aile reisliği modelini sürdürürken, diğer bir kısmı kavvâmiyeti değişmez bir cinsiyet üstünlüğü olarak değil, nafaka ve aileyi gözetme yükümlülüğüne bağlı bir sorumluluk ve görev paylaşımı ilkesi şeklinde yorumlamaktadır.⁹² Bu sebeple tartışmanın temelinde, insanlık onuru bakımından ontolojik eşitlik, takvâya dayalı ahlâkî üstünlük ve aile hukukunda öngörülen görev, yetki ve sorumluluk düzeni arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı meselesi yer almaktadır. Kavvâmiyetin kadının hukukî ehliyetini, bağımsız mal varlığını, eğitim ve çalışma hakkını sınırlayan mutlak bir otoriteye dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği de çağdaş tartışmanın başlıca hukukî boyutunu oluşturmaktadır.

Bu çerçevede araştırmanın temel problemi, kavvâmiyetin erkek cinsine ait mutlak bir üstünlük mü, yoksa evlilik birliği içerisinde nafaka, koruma ve aile düzeninin sürdürülmesine bağlı hukukî bir sorumluluk mu ifade ettiği hususunda klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan farklı yaklaşımların tespit edilmesidir. Buna bağlı olarak hükmün illeti ile hikmetinin nasıl tespit edildiği, erkeğin nafaka yükümlülüğündeki veya eşlerin sosyoekonomik konumundaki değişimin kavvâmiyetin uygulanmasına etkisi ve bu yetkinin sınırlarının hangi hukukî ilkelerle belirlendiği araştırmanın temel problem alanlarını oluşturmaktadır. Bu aşamada amaç, söz konusu yaklaşımlardan herhangi birini doğrulamak, eleştirmek veya tercih etmek değil; klasik ve çağdaş literatürde kavvâmiyet

⁹¹ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi 'u 'ş-Şaḥîḥ* (Kahire: Dârü's-Selâm, 2002), "Ahkâm", 1; Müslim b. Haccâc, *el-Câmi 'u 'ş-Şaḥîḥ* (Riyad: Dârü's-Selâm, 2000), "İmâre", 20 (No. 1829); Kâsânî, *Bedâ' i 'u 'ş-şanâ' i*, 4/16-22.

⁹² Karaman, *Kur'an Yolu*, 2/57-61; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/38-41.

etrafında şekillenen temel problem alanlarını, yorum farklılıklarını ve bunların dayandığı nasları, usûlî tercihleri ve hukukî gerekçeleri tespit etmektir.

2.2.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

İslâm miras hukuku, hak sahipleri ve temel payları Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıntılı biçimde belirlenen hukuk alanlarından biridir. ﴿لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ﴾ hükmüyle kadınların miras hakkı açıkça güvence altına alınmış; ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ﴾ hükmüyle kız ve erkek çocukların birlikte mirasçı olmaları hâlindeki paylaşım oranı belirlenmiştir. Aynı sûrede anne ve babanın, eşlerin ve kardeşlerin payları da ayrı ayrı düzenlenerek miras hakkı aile fertlerinin iradesine veya yerleşik örf'e bırakılmamıştır. Hz. Peygamber'in «أَلْجُفُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا، فَمَا بَقِيَ» hadisi de belirlenmiş payların öncelikle hak sahiplerine verilmesini emrederek Kur'ân'daki taksim esasını açıklamıştır.⁹³ Bu naslar çerçevesinde kadının miras hakkının kapsamı, miras paylarının belirlenme esasları ve bu hükümlerin hukukî mahiyeti, klasik ve çağdaş literatürde üzerinde durulan temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır.

Klasik fıkıh doktrini miras hükümlerini, sübût ve delâlet bakımından kesin naslarla belirlenmiş bağlayıcı hükümler olarak kabul etmiş ve ferâiz ilmini bu esaslar üzerine sistemleştirmiştir.⁹⁴ Bununla birlikte İslâm miras hukukunda kadının daima erkeğin yarısı kadar pay aldığı yönündeki yaygın genelleme klasik ve çağdaş literatürde tartışma konusu yapılmış; kadının bazı durumlarda erkekle eşit, bazı durumlarda ondan daha az veya daha fazla pay aldığı, kimi hâllerde ise erkek mirasçının bulunmasına rağmen müstakil pay sahibi olabildiği belirtilmiştir. “Erkeğe iki kadın payı” ilkesi bütün mirasçılar için geçerli genel bir kural değil; aynı derecedeki oğul ile kızın asabe olma durumunda veya belirli kardeşlerin birlikte mirasçı olması gibi sınırlı durumlara ilişkin bir taksim ölçüsüdür. Miras paylarının belirlenmesinde cinsiyetin yanında murise yakınlık derecesi, mirasçının mensup olduğu nesil, diğer mirasçıların varlığı ve aile hukukundan doğan malî yükümlülükler birlikte etkili olmaktadır.⁹⁵ Bu itibarla miras paylarındaki farklılığın insanlık onuru ve hukukî ehliyet bakımından bir üstünlük

⁹³ en-Nisâ 4/7, 11-12, 176; Buhârî, “Ferâ'iz”, 5 (No. 6732); Müslim, “Ferâ'iz”, 2 (No. 1615).

⁹⁴ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 8/30-67; Kurtubî, el-Câmi', 5/46-82; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 4/245-280.

⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/119-137; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/162-296.

ilişkisiyle mi, yoksa miras sistemi, nafaka, mehir ve aile hukukundan kaynaklanan malî yükümlülükler çerçevesinde mi değerlendirilmesi gerektiği, klasik ve çağdaş literatürde tartışılan temel problem alanlarından birini oluşturmaktadır.

Modern dönemde kadınların eğitim ve ekonomik hayata daha geniş ölçüde katılması, bazı ailelerde geçim sorumluluğunu fiilen paylaşması ve eşitlik merkezli hukuk anlayışının güç kazanması, miras paylarının yeniden tartışılmasına yol açmıştır. Bu tartışmada birbirinden farklı iki hukukî problem alanının ayrılması gerekmektedir. Birincisi, naslarla belirlenmiş payların değişen sosyoekonomik şartlar gerekçe gösterilerek değiştirilip değiştirilemeyeceği; ikincisi ise kadınların mevcut şer'î paylarına fiilen ulaşip ulaşamadığıdır. Birinci mesele nasların bağlayıcılığı, taabbüdî hükümlerin mahiyeti ve içtihadın sınırlarıyla ilgiliyken ikinci mesele; örf, aile baskısı, muvazaalı devirler ve mirastan feragat ettirme uygulamaları sebebiyle ortaya çıkan açık bir hak ihlalidir. Bu itibarla tartışma yalnızca miras paylarının miktarı etrafında değil; naslarla belirlenmiş hakların uygulanması, kadınların miras haklarına fiilen erişimi ve bu hakların kullanımını engelleyen uygulamaların hukukî niteliği bakımından da farklı problem alanlarını gündeme getirmektedir.⁹⁶

Miras hukuku bakımından açıklığa kavuşturulması gereken ana mesele, kadının miras hakkı ve miras paylarının belirlenmesine ilişkin klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan yorum farklılıklarının tespit edilmesidir. Buna bağlı olarak pay farklılığında malî yükümlülüklerin hükmün değiştirilebilir illeti mi yoksa teşrîî hikmeti mi sayıldığı, kadınların değişen ekonomik konumunun sabit paylara etkisinin bulunup bulunmadığı ve miras hakkının kullanılmasını engelleyen örfî uygulamaların hangi usûlî ve hukukî esaslar çerçevesinde değerlendirildiği incelemenin alt başlıklarını teşkil etmektedir.

2.2.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

İslâm aile hukukunda en yoğun tartışılan meselelerden biri, Nisâ sûresinin 34. âyetinde nüşûzun giderilmesine yönelik tedbirler arasında zikredilen (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesinin anlamı, hukukî mahiyeti ve uygulanma sınırlarıdır. Âyette öğüt verme, yataкта ayrılık ve darp şeklinde tadrîcî bir yöntem öngörülürken; Kur'ân'ın diğer hükümlerinde evlilik ilişkisinin mâruf üzere birlikte yaşama, karşılıklı haklar, sükûnet, sevgi ve

⁹⁶ Karaman, *Kur'an Yolu*, 2/23-40; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 4/245-280.

merhamet esaslarına dayandırılması, söz konusu ifadenin bu bütünlük içerisinde nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.⁹⁷ Hz. Peygamber'in kadınların dövülmesini hoş karşılamaması, eşlerini döven erkekleri “hayırlılar” arasında saymaması ve kendisinin hiçbir eşine veya hizmetçisine vurmaması da âyetin yorumunda dikkate alınan temel sünnet verileri arasında yer almaktadır.⁹⁸ Bu sebeple meselenin esasını âyetin varlığı veya bağlayıcılığı değil; ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesinin anlamı, kapsamı ve hukukî mahiyetine ilişkin yorum farklılıkları oluşturmaktadır. Bu itibarla araştırmanın odak noktasını, hükmün kendisinden ziyade bu hükme ilişkin klasik ve çağdaş yorumların dayandığı usûlî ve hukukî temeller oluşturmaktadır.

Klasik tefsir ve fıkıh literatürü, âyetteki tedbirleri genel olarak öğüt, yatakta ayrılık ve son aşamada darp şeklinde sıralamış; son tedbiri “gayr-i müberrih” kaydıyla sınırlandırmıştır.⁹⁹ Buna göre müdahalenin yaralayıcı olmaması, bedende iz bırakmaması, yüze yönelmemesi, organ kaybına veya başka bir zarara sebebiyet vermemesi ve yalnızca ıslah amacı taşıması gerekmektedir. Fakihlerin önemli bir kısmı bu hükmü vâcib veya mendup bir uygulama değil, belirli şartlarda tanınmış bir cevaz olarak değerlendirmiş; ıslah sağlamayacağı yahut daha büyük bir zarara yol açacağı anlaşılan müdahaleyi meşru görmemiştir. Şer'î sınırların aşılması hâlinde kocanın meydana gelen zarardan sorumlu tutulması da söz konusu ruhsatın sınırsız ve denetimsiz bir aile içi yetki olmadığını göstermektedir.¹⁰⁰ Bu çerçevede klasik doktrindeki tartışmalar, darbin meşruiyetinden ziyade ilgili nasların yorumlanması, tedbirler arasındaki sıranın bağlayıcılığı, “gayr-i müberrih” müdahalenin kapsamı, ıslah şartı ve zarar doğması hâlindeki hukukî sorumluluğun mahiyeti üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Modern dönemde “aile içi şiddet” kavramının fiziksel müdahalenin yanı sıra psikolojik, cinsel, ekonomik ve sözlü şiddeti de kapsayacak biçimde genişlemesi; insan onurunun ve beden dokunulmazlığının temel haklar arasında kabul edilmesi ve

⁹⁷ en-Nisâ 4/19, 34-35; el-Bakara 2/228; er-Rûm 30/21.

⁹⁸ Müslim, “Fezâ'il”, 79 (No. 2328); Süleyman b. Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994), “Nikâh”, 42 (No. 2146); Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (Kahire: Dârü's-Selâm, 2000), “Nikâh”, 51.

⁹⁹ Müslim, “Hac”, 147 (No. 1218).

¹⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/310-315; Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/170-172; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 2/334-335.

cezalandırma yetkisinin bireysel ilişkilerden alınarak kamu otoritesine verilmesi, ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesinin yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Tartışmanın bir yönünü “darabe” fiilinin sözlük anlamı, bağlamı ve farklı anlam ihtimalleri oluştururken diğer yönünü, klasik doktrindeki “gayr-i müberrih”¹⁰¹ ruhsatın günümüz aile ilişkilerindeki hukukî mahiyetine ilişkin değerlendirmeler teşkil etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in fiilî sünnetinin hükmün anlaşılmasındaki konumu, zarar vermeme ilkesinin ruhsatla ilişkisi ve kamu otoritesinin aile hukukundaki rolüne ilişkin yaklaşımlar çağdaş tartışmanın başlıca usûlî ve hukukî boyutlarını oluşturmaktadır.¹⁰² Bu itibarla mesele yalnızca “darabe” lafzının anlamıyla sınırlı kalmamakta; aile içi müdahalenin hukukî niteliği, bireysel yetki ile kamusal müdahale arasındaki sınır ve aile içi şiddetin hukukî çerçevesine ilişkin farklı yaklaşımları da kapsayan çok boyutlu bir problem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Darp ifadesi etrafındaki incelemenin merkezinde, Nisâ sûresinin 34. âyetinde yer alan ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesinin anlamı, kapsamı ve hukukî mahiyetine ilişkin klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan yorum farklılıklarının tespit edilmesidir. Buna bağlı olarak “gayr-i müberrih” kaydının hukukî niteliği, “darabe” lafzının anlam alanı, Hz. Peygamber’in sözlü ve fiilî sünnetinin hükmün yorumundaki konumu, zarar vermeme ilkesinin ilgili hükümle ilişkisi, kamu otoritesinin rolü ve aile içi müdahalenin hukukî sınırlarına ilişkin yaklaşımlar çözümlemenin ana eksenlerini belirlemektedir.

2.2.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kadının çalışma hayatına ve kamu görevlerine katılımı meselesi, İslâm hukukunda tek bir hüküm altında değerlendirilemeyecek ölçüde farklı hukukî alanları bünyesinde barındırmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de kadın ve erkeğin kazandıklarından pay sahibi olduğunu bildiren ﴿لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ﴾ hükmü ile mümin kadın ve erkekleri birbirlerinin dost ve yardımcıları olarak tanımlayan ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ﴾ âyeti, çağdaş yorumlarda kadının ekonomik ve toplumsal faaliyetlere katılımının başlıca dayanakları arasında gösterilmektedir.¹⁰³ Hz. Peygamber döneminde kadınların ticaret, eğitim, sağlık hizmetleri, sosyal yardım ve savaş ortamındaki destek

¹⁰¹ Müslim, “Hac”, 147 (No. 1218).

¹⁰² İbn Mâce, “Ahkâm”, 17 (No. 2340); İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve ‘t-Tenvîr*, 5/41-44; Karaman, *Kur’an Yolu*, 2/58-61.

¹⁰³ en-Nisâ 4/32; et-Tevbe 9/71; en-Nahl 16/97; el-Mâide 5/2.

faaliyetlerine katıldıklarını gösteren rivayetler de kadının toplumdan bütünüyle tecrit edilmediğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁴ Bununla birlikte bu nas ve uygulamaların günümüzdeki ücretli çalışma, meslek edinme, kamu hizmeti, siyasî temsil ve yöneticilik kurumlarına hangi kapsamda teşmil edilebileceği ayrıca belirlenmesi gereken bir yorum problemi meydana getirmektedir.

Klasik fıkıh doktrini, kadının mülkiyet edinme, ticaret yapma, sözleşme kurma, vekil tayin etme ve malı üzerinde tasarrufta bulunma ehliyetini genel olarak kabul etmiş; ancak bu hukukî ehliyetin çalışma hayatına ve kamu görevlerine aynı genişlikte yansıyor yansımadığı konusunda farklı hükümler geliştirmiştir. Meselenin ilk boyutunu kadının aile dışında çalışmasının hükmü, eşin izninin gerekli olup olmadığı, nafaka hakkının çalışmadan nasıl etkileneceği ve aile sorumluluklarıyla meslek hayatı arasında nasıl bir denge kurulacağı oluşturmaktadır. İkinci boyut ise çalışma ortamında tesettür, halvet, ihtilât, güvenlik ve mesleğin meşruiyeti gibi şartların mahiyetidir. Üçüncü ve daha tartışmalı boyut, kadının yargı, hisbe, idarî görev, siyasî temsil, bakanlık ve devlet başkanlığı gibi kamu görevlerini üstlenip üstlenemeyeceğidir. Fakihlerin bu görevleri aynı hukukî kategoride değerlendirmemeleri; özellikle yargı yetkisi ile genel kamu otoritesinin kapsamı konusunda farklı içtihatlar geliştirmeleri, “kadının çalışması” ile “kadının kamu velâyeti üstlenmesi” meselelerinin birbirinden ayrılmasını gerekli kılmaktadır.¹⁰⁵

Modern dönemde ücretli emeğin yaygınlaşması, ev ile iş alanının birbirinden ayrılması, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi, ekonomik zorunluluklar ve vatandaşlığa bağlı kamu haklarının gelişmesi, klasik doktrinde farklı başlıklar altında incelenen bu meseleleri yeni bir hukukî zemine taşımıştır. Bu noktada, kadının malî tasarruf ehliyetinden doğrudan sınırsız bir çalışma hakkı çıkarılıp çıkarılamayacağı; sahâbî kadınların belirli faaliyetlere katılmasının bütün çağdaş meslek ve kamu görevlerine delil teşkil edip etmeyeceği ve tarihsel uygulamaların normatif sınırlarının nasıl belirleneceği tartışılmaktadır. Buna karşılık «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ»¹⁰⁶ hadisinin belirli bir tarihsel olayla mı sınırlı olduğu, yoksa bütün kamu görevlerini kapsayan genel

¹⁰⁴ Buhârî, “İlim”, 32; “Cihâd”, 65, 67; Müslim, “Selâm”, 135; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 94.

¹⁰⁵ Kâsânî, Bedâ’i’u’s-şanâ’i’, 7/3-4; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/243-244; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/92-95.

¹⁰⁶ Buhârî, “Megâzî”, 82 (No. 4425).

bir yasak mı getirdiği; “velâyet-i âmme” kavramının modern devlet başkanlığı, parlamento üyeliği, bakanlık ve yargı görevlerinin tamamına uygulanıp uygulanamayacağı da çözülmesi gereken başlıca yorum problemlerindendir.¹⁰⁷ Dolayısıyla tartışma yalnızca kadının çalışmasının câiz olup olmadığı üzerinde değil; hukukî ehliyet, aile yükümlülüğü, kamusal yetki, liyakat ve nasların yeni kurumlara uygulanma yöntemi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu çerçevede araştırmanın temel problemi; kadının çalışma hayatına katılmasıyla kamu otoritesi kullanmasını gerektiren görevler üstlenmesinin aynı hükme tâbi tutulup tutulamayacağına belirlenmesidir. Kadının bağımsız hukukî ve malî ehliyetinin çalışma hakkına ne ölçüde kaynaklık ettiği, eşin izin ve aile nafakasıyla ilgili yetkisinin sınırları, çalışma hayatına ilişkin tesettür, halvet ve ihtilât şartlarının değişen çalışma biçimlerine nasıl uygulanacağı ve liyakat ilkesinin cinsiyete bağlı sınırlamalar karşısındaki konumu açıklığa kavuşturulmalıdır. Ayrıca devlet başkanlığı hakkında ileri sürülen delillerin diğer kamu görevlerine teşmil edilip edilemeyeceği; klasik “velâyet-i âmme” kavramının modern devlet kurumları karşısındaki karşılığı ve maslahat ile örfün bu hükümlerin belirlenmesindeki işlevi de araştırılması gereken meseleler arasındadır. Bu problem alanlarının ulusal ve uluslararası fetva heyetlerince nasıl tasnif edildiği, çalışma hakkı ile ailevî sorumluluklar arasında hangi ölçütlerle denge kurulduğu ve kadınların yargı, siyaset ve kamu yönetimine katılımına ilişkin klasik ihtilafların kurumsal içtihadı nasıl yansıdığı, araştırmanın bir sonraki bölümünde kurul kararları ve fetvaları üzerinden mukayeseli biçimde incelenecektir.

2.2.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kadının şahitliği meselesi, hukukî ehliyet ile ispat hukukunun birbirinden ayrılmasını gerekli kılan temel tartışma alanlarından biridir. Kur’ân’da borçlanma işlemlerine ilişkin el-Bakara 2/282’de iki kadın şahidin zikredilmesi, buna karşılık adaletin gerçekleştirilmesini ve şahitliğin doğru biçimde yerine getirilmesini emreden diğer âyetlerde cinsiyete dayalı genel bir ayırım yapılmaması, hükmün kapsamı hakkında farklı yorumlara zemin hazırlamıştır. Bu sebeple tartışma, kadının insanî veya hukukî

¹⁰⁷ Buhârî, “Megâzî”, 82; “Fiten”, 18; Karaman, İslâm’da Kadın ve Aile, 269-286.

değerinden ziyade şahitliğin konusu, ispat vasıtasının niteliği ve ilgili nasların hangi hukukî işlemlere teşmil edileceği üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹⁰⁸

Klasik fıkıh doktrininde şahitlik, kişinin haklara ve borçlara ehil olmasını ifade eden genel hukukî ehliyetten ayrı bir ispat kurumu olarak ele alınmıştır. Fakihler; malî işlemler, nikâh ve talâk, had ve kısas davaları ile yalnız kadınların muttali olabileceği doğum, bekâret ve emzirme gibi konuları farklı delil ve şartlara tâbi tutmuştur. Bu tasnif sebebiyle kadının şahitliğine ilişkin hükümler mezhepler arasında ve uyuşmazlığın konusuna göre değişmiş; el-Bakara 2/282'deki düzenlemenin bütün yargılama alanlarına uygulanıp uygulanamayacağı hususunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹

Çağdaş literatürde yazılı belge, resmî sicil, bilirkişi incelemesi, görüntü ve elektronik kayıt gibi ispat araçlarının yaygınlaşması, şahitlik hükümlerinin yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Bir yaklaşım âyetteki düzenlemeyi malî borç ilişkilerine özgü ihtiyat tedbiri olarak yorumlarken diğer yaklaşım, klasik ispat doktrinindeki sayı ve cinsiyet şartlarının normatif sürekliliğini vurgulamaktadır. Bu tartışma; şahitlik ile tanıklık bilgisinin güvenilirliği arasındaki ilişkiyi, hâkimin delilleri takdir yetkisini ve değişen toplumsal tecrübenin ispat hukukuna etkisini birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir.¹¹⁰

Bu çerçevede araştırmanın temel problemi, kadının şahitliğine ilişkin nasların hukukî mahiyetinin ve uygulama alanının klasik ve çağdaş yorumlarda nasıl belirlendiğinin tespitidir. Şahitliğin genel hukukî ehliyetin bir parçası mı yoksa uyuşmazlığın konusuna göre değişen teknik bir ispat vasıtası mı sayıldığı; iki kadın şahide ilişkin düzenlemenin illeti, kapsamı ve çağdaş ispat araçları karşısındaki işlevi araştırmanın başlıca problem alanlarını oluşturmaktadır. Ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin bu meselede benimsedikleri usûlî ölçütler ve ulaştıkları sonuçlar, bir sonraki bölümde resmî karar ve fetvalar esas alınarak mukayeseli biçimde incelenecektir.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/282; en-Nisâ 4/135; el-Mâide 5/8; en-Nûr 24/6-9; et-Talâk 65/2.

¹⁰⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/243-249; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/154-183.

¹¹⁰ Karaman, *Kur'an Yolu*, 1/449-454; Hadi Sağlam, *Kadınların Sosyal İçerikli İbadetleri ve Şahitliği* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 241-296.

2.2.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Çok eşlilik meselesi, Kur'ân'ın açıkça cevaz verdiği bir uygulamayla aile hukukunun adalet, zarar vermeme ve aileyi koruma ilkeleri arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı noktasında yoğunlaşmaktadır. Nisâ sûresinin 3. âyetinde ﴿فَإِنْ كُنْتُمْ مِنْكُمْ مَنْ يَتَخَذُ مِمَّا فَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْكُمْ وَلَوْ بِزَوَاجِكُمْ فَادْرَأُوهُم مِمَّا بَدَلْتُمْ بِهَا أَنْفُسَهُمْ وَلَا يَمْسُوكُمْ وَأُولَئِكَ يَتَخَفُونَ خِيفَتَكُمْ أُولَئِكَ يَرْجُونَ عَذَابَ اللَّهِ﴾ buyurularak birden fazla kadınla evlenmeye izin verilmiş, adaletin sağlanamamasından korkulması hâlinde ise tek eşle yetinilmesi istenmiştir. Buna karşılık ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾ hükmü, eşler arasında tam bir eşitliğin gerçekleştirilemeyeceğini bildirmektedir. Bu iki hükmün birlikte nasıl anlaşılması gerektiği, çok eşlilik tartışmasının temel yorum problemini oluşturmaktadır.¹¹¹ Bu çerçevede birinci âyette cevazın şartı olarak aranan adalet ile ikinci âyette gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı bildirilen adaletin hukukî mahiyetine, çok eşliliğin evlilik hukukundaki konumuna ve cevaz hükmünün kapsamına ilişkin farklı yaklaşımlar klasik ve çağdaş literatürde tartışılan başlıca problem alanları arasında yer almaktadır.

Klasik fıkıh doktrini bir erkeğin aynı anda en fazla dört kadınla evlenebileceğini kabul etmiş; nafaka, mesken, geceleme ve maddî haklarda eşler arasında adaletli davranılmasını hukukî yükümlülük olarak değerlendirmiştir. Buna karşılık irade dışı kalbî sevgi ve duygusal yönelişte mutlak eşitliğin mümkün olmadığı belirtilmiş, ancak eşlerden birinin fiilen terk edilmiş duruma düşürülmesi de meşru görülmemiştir.¹¹² Bununla birlikte adaletin evliliğin kuruluş şartı mı yoksa evlilikten sonra yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük mü olduğu, adaletsizlik endişesinin hangi ölçütlere göre değerlendirileceği, malî yeterliliğin hukukî niteliği ve yükümlülüklerin ihlali hâlinde ikinci evliliğin hukukî sonuçlarının nasıl değerlendirileceği klasik doktrinde farklı yaklaşımlara konu olmuştur. Ayrıca kadının evlilik akdinde ileri sürebileceği şartların bağlayıcılığı ve bu şartların ihlali hâlinde doğacak hukukî sonuçlara ilişkin mezhepler arasında ortaya çıkan farklı değerlendirmeler, çok eşlilik meselesinin yalnız cevaz hükmüyle sınırlı olmayan geniş bir problem alanına sahip olduğunu göstermektedir.¹¹³

¹¹¹ en-Nisâ 4/3, 129.

¹¹² Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998), “Nikâh”, 42 (No. 1141); Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), “İşretü'n-nisâ”, 2.

¹¹³ Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985), 2/345-349; Kurtubî, el-Câmi', 5/17-22; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 4/222-232.

Modern dönemde aile hukukunun kanunlaştırılmasıyla birlikte çok eşlilik, bireysel bir cevazın devlet tarafından sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı meselesine dönüşmüştür. Bazı hukuk sistemlerinde ikinci evlilik hâkim iznine, malî yeterliliğin ispatına, mevcut eşin bilgilendirilmesine veya belirli bir ihtiyacın varlığına bağlanırken bazı sistemlerde herhangi bir idarî sınırlama kabul edilmemiştir. Bu gelişmeler, şer‘an tanınan cevazın kamu yararı, zarar vermeme ve ailenin korunması ilkeleriyle ilişkisinin nasıl kurulacağına dair farklı yorumları gündeme getirmiştir. Ayrıca mevcut eşin rızasının hukukî niteliği, gizli evliliklerin doğurduğu hak kayıpları, eşler ve çocuklar bakımından ortaya çıkan sonuçlar ile resmî hukuk düzeninin sınırlamalarının dinî cevazla ilişkisine dair yaklaşımlar da çağdaş literatürde öne çıkan tartışma alanları arasında yer almaktadır. Bu itibarla tartışma yalnızca çok eşliliğin cevazıyla sınırlı kalmamakta; adalet, aileyi koruma, kamu otoritesinin yetkisi ve nasların çağdaş hukuk düzenleriyle ilişkilendirilmesine yönelik metodolojik yaklaşımları da kapsayan çok boyutlu bir problem alanına dönüşmektedir.¹¹⁴

Çok eşlilik bahsinde değerlendirilmesi gereken temel husus, çok eşliliğe ilişkin klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan yorum farklılıklarının tespit edilmesidir. Bu kapsamda Nisâ sûresinin 3 ve 129. âyetlerinde zikredilen adalet kavramının hukukî mahiyeti, çok eşliliğin evlilik hukukundaki konumu, malî yeterlilik, evlilik akdinde ileri sürülen şartların bağlayıcılığı, kamu otoritesinin düzenleme yetkisi ve aileyi koruma ilkesiyle cevaz hükmü arasındaki ilişkiye dair farklı yaklaşımlar mukayesenin temel ölçütlerini belirlemektedir.

2.2.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Boşanma, mehir, nafaka ve iddet meseleleri; evlilik birliğinin hangi iradeyle ve usulle sona ereceği, ayrılığın malî sonuçlarının taraflar arasında nasıl paylaştırılacağı ve boşanma sonrasında devam eden hak ve yükümlülüklerin sınırlarının nasıl belirleneceği etrafında şekillenmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾ hükmüyle boşanma süreci mâruf üzere evliliği sürdürme veya güzellikle ayrılma ilkelerine bağlanmış; mehir, nafaka, mesken, iddet ve boşanmış kadınlara yapılacak malî

¹¹⁴ Karaman, *Kur’an Yolu*, 2/15-19, 151-154.

yardım hakkında birbirini tamamlayan hükümler getirilmiştir.¹¹⁵ Eşler arasındaki uyuşmazlıkta hakemlere başvurulmasının emredilmesi ise boşanmanın yalnızca irade açıklamasından ibaret olmayıp öncesinde ıslah ve uzlaştırma mekanizmalarını da içeren bir süreç olarak değerlendirilmesine ilişkin farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu itibarla tartışmanın odağını, boşanmanın meşruiyetinden ziyade evliliği sona erdiren hukukî yolların mahiyeti, tarafların boşanmaya erişim imkânları ve boşanmanın doğurduğu şahsî ve malî sonuçlara ilişkin yorum farklılıkları oluşturmaktadır.

Klasik fıkıh doktrini evliliğin sona ermesini talâk, muhâlea, tefvîz-i talâk, fesih ve yargısal tefrik gibi farklı hukukî yollar altında incelemiş; her birine farklı şart ve sonuçlar bağlamıştır. Bununla birlikte tek mecliste verilen üç talâkın hukukî sonucu, öfke ve baskı altında yapılan boşamanın geçerliliği, kinayeli sözlerde niyetin etkisi, boşamada şahit bulundurmanın hukukî niteliği ve hâkimin evlilik birliğini sona erdirme yetkisinin kapsamı mezhepler arasında farklı değerlendirmelere konu olmuştur.¹¹⁶ Mehirin hukukî mahiyeti, müeccel mehrin muaccel hâle gelme zamanı ve hul‘ sırasında kadından alınabilecek bedelin kapsamı da boşanmanın malî sonuçlarına ilişkin tartışma alanları arasında yer almaktadır. Nafaka bakımından ric‘î ve bâin boşanma, hamilelik ve iddet durumlarına göre geliştirilen farklı yaklaşımlar ile iddetin hukukî gerekçesine ilişkin değerlendirmeler de klasik literatürde öne çıkan ihtilaf konularındandır.¹¹⁷ Bu çerçevede klasik doktrindeki tartışmalar, boşanmanın meşruiyetinden ziyade boşanma yollarının hukukî niteliği ile bunlara bağlanan şahsî ve malî sonuçların kapsamı üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Modern dönemde sözlü, yazılı ve elektronik yollarla gerçekleştirilen boşamalar; dinî boşanma ile mahkeme kararına dayanan medenî boşanmanın birbirinden ayrılması ve boşanmanın resmî tescile bağlanması yeni hukukî tartışmaları beraberinde getirmiştir. Kocanın dinen boşadığı fakat resmî olarak evli bıraktığı yahut mahkemenin medenî bakımdan boşadığı ancak dinî evliliğin sona erip ermediği tartışmalı olan kadınların

¹¹⁵ el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/35; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, muhtelif baskılar), 2/24-27.

¹¹⁶ Buhârî, “Talâk”, 1 (No. 5251)2; Müslim, “Talâk”, 1 (No. 1471), 36 (No. 1480); İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/83-109.

¹¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/277-327; 8/78-105, 207-235.

durumu, dinî hüküm ile devlet hukuku arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesine yönelik farklı yaklaşımları gündeme getirmiştir. Aynı şekilde üç talâkın hukukî sonucu, dijital iletişim yoluyla yapılan boşamaların hukukî niteliği, boşama iradesinin tespiti, resmî tescilin boşanmayla ilişkisi, mehir alacağının güncel ekonomik şartlar karşısındaki durumu, boşanma sonrası nafaka, mut‘a ve ekonomik bakımdan güçsüz kalan eşin korunmasına ilişkin yaklaşımlar da çağdaş literatürde öne çıkan tartışma alanları arasında yer almaktadır. Bu itibarla mesele yalnızca boşanmanın gerçekleşme usulüyle sınırlı kalmamakta; boşanmanın şahsî ve malî sonuçları, dinî hüküm ile yürürlükteki hukuk arasındaki ilişki ve klasik hükümlerin çağdaş şartlar karşısındaki uygulanmasına yönelik metodolojik yaklaşımları da kapsayan çok boyutlu bir problem alanına dönüşmektedir.¹¹⁸

Boşanma ve ona bağlı malî sonuçlar bakımından incelemenin ana sorusu, boşanma, mehir, nafaka ve iddet meselelerine ilişkin klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan yorum farklılıklarının tespit edilmesidir. Bu kapsamda evliliği sona erdiren hukukî yolların mahiyeti, tek taraflı talâkın kapsamı, hul‘ ve yargısal tefrikin hukukî niteliği, üç talâkın sonucu, resmî tescilin boşanmayla ilişkisi, mehir, nafaka, mut‘a ve iddet hükümlerine ilişkin farklı yaklaşımlar ile dinî hüküm ve yürürlükteki hukuk arasındaki ilişkinin nasıl değerlendirildiğine dair görüşler bu alandaki hukukî çözümlemenin kapsamını tayin etmektedir.

2.2.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Velâyet ve hidâne meselesi, boşanma sonrasında çocuğun kimin yanında kalacağı sorusundan daha geniş bir hukukî problem alanına sahiptir. Kur‘ân-ı Kerîm’de çocuğun emzirilmesi, bakım giderlerinin karşılanması, ebeveynlerin istişare etmesi ve çocuğun taraflardan birine zarar verme aracı olarak kullanılmaması emredilmiştir. ﴿لَا تُضَارَّ وَالِدَهُ﴾ (فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا) hükmü, anne ve babanın çocuk üzerinden birbirlerine zarar vermelerini yasaklarken; ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾ hükmü çocukla ilgili kararların karşılıklı rıza ve istişareyle alınmasına işaret etmektedir.¹¹⁹ Bununla birlikte bu naslardan hareketle velâyet ve hidâneye ilişkin hak ve yetkilerin kapsamının nasıl belirleneceği, ebeveynlerin hakları ile çocuğun yararı arasındaki ilişkinin hangi esaslar çerçevesinde kurulacağı ve “çocuğun üstün yararı” kavramının hukukî mahiyetine

¹¹⁸ Aydın, Aile Hukuku, 111-122; Karaman, *Kur‘an Yolu*, 1/361-390; 5/381-395.

¹¹⁹ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/9; et-Tahrîm 66/6.

ilişkin farklı yaklaşımlar, klasik ve çağdaş literatürde tartışılan temel problem alanlarını oluşturmaktadır.

Klasik fıkıh doktrini hidâne ile velâyeti birbirinden ayırmış; hidâneyi çocuğun günlük bakım, gözetim ve terbiyesi, velâyeti ise onun şahsı ve malı üzerindeki hukukî temsil ve karar yetkisi kapsamında ele almıştır. Küçük çocuğun bakımında anneye öncelik tanınmakla birlikte annenin yeniden evlenmesi, din farklılığı, ikamet yerini değiştirmesi, bakım yeterliliğini kaybetmesi veya çocuğun belirli bir yaşa ulaşması hâlinde hidânenin devam edip etmeyeceği konusunda farklı içtihatlar geliştirilmiştir. Mezhepler, hidâne süresinin belirlenmesi, kız ve erkek çocuk arasında ayırım yapılıp yapılmaması, sürenin sonunda çocuğa tercih hakkı tanınıp tanınmaması ve anne bulunmadığında hak sahiplerinin sıralanması konularında ortak bir hüküm benimsememiştir. Aynı şekilde hidânenin bakımı üstlenen kişinin hakkı mı, çocuğa ait vazgeçilmez bir hak mı, yoksa her iki tarafı ilgilendiren karma nitelikli bir yükümlülük mü olduğu tartışılmıştır. Bu nitelendirmeye bağlı olarak hidâne hakkından feragat, hakkın devri ve hâkimin çocuğun yararı gerekçesiyle ebeveynlerin tasarrufuna müdahalesinin hukukî sınırları da klasik literatürde farklı değerlendirmelere konu olmuştur.¹²⁰

Modern dönemde velâyet ve hidâne hükümleri; müşterek velâyet, kişisel ilişki kurma hakkı, çocuğun görüşünün alınması ve üstün yararının yargısal olarak belirlenmesi gibi yeni kavramlarla birlikte ele alınmaktadır. Çocuğun bir ebeveynin yanında kalması hâlinde diğer ebeveynin eğitim, sağlık, dinî terbiye, ikamet ve seyahat konularındaki karar yetkisinin devam edip etmeyeceği; hidâne sahibiyle velâyet sahibinin farklı kişiler olması durumunda ortaya çıkabilecek yetki çatışmalarının nasıl değerlendirileceği önemli problem alanlarıdır. Annenin yeniden evlenmesinin hidâneye etkisi, babanın hukukî velâyeti fiilî bakım olmaksızın kullanmasının mahiyeti ve çocuğun ebeveynler arasındaki uyuşmazlıklardan korunmasına yönelik yaklaşımlar da çağdaş literatürde yeniden tartışılan meseleler arasında yer almaktadır. Sınır aşan evlilikler ve boşanmalar ise çocuğun başka bir ülkeye götürülmesi, farklı hukuk sistemlerinde verilen velâyet kararlarının tanınması, dinî kimliğin korunması ve ebeveynle kişisel ilişkinin sürdürülmesine ilişkin yeni hukukî tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu itibarla mesele yalnızca çocuğun kimin yanında kalacağı sorusuyla sınırlı kalmamakta; velâyet ve hidâne

¹²⁰ Kâsânî, Bedâ'î 'u's-şanâ'î', 4/40-44; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/190-239.

kurumlarının hukukî mahiyeti, ebeveyn hakları ile çocuğun üstün yararı arasındaki denge ve klasik hükümlerin çağdaş aile yapıları karşısındaki uygulanmasına ilişkin metodolojik yaklaşımları da kapsayan çok boyutlu bir problem alanına dönüşmektedir.¹²¹

Velâyet ve hidâne alanındaki hukukî çözümlemenin hareket noktası, velâyet ve hidâne meselelerine ilişkin klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan yorum farklılıklarının tespit edilmesidir. Bu kapsamda velâyet ve hidânenin hukukî mahiyeti, ebeveynlerin hak ve yükümlülüklerinin kapsamı, “çocuğun üstün yararı” ilkesinin klasik yaklaşımlarla ilişkisi, müşterek velâyet, annenin yeniden evlenmesi, ebeveynlerin din veya ikamet değişikliği ve sınır aşan aile uyuşmazlıklarına ilişkin farklı yaklaşımlar değerlendirmenin birbirini tamamlayan boyutlarını teşkil etmektedir.

2.2.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Tesettür ve mahremiyet meselesi, yalnızca kadının nasıl giyinmesi gerektiğiyle sınırlı olmayıp beden, bakışın, özel hayatın ve insan onurunun hangi hukukî ve ahlâkî sınırlar içerisinde korunacağını belirleyen geniş bir problem alanıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de önce erkeklere ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾, ardından kadınlara ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ﴾ buyrulmuş; ayrıca ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ﴾ hükmüyle mümin kadınların dış kıyafetlerine ilişkin bir düzenleme getirilmiştir. Özel hayatın korunması bağlamında ise ﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ ve ﴿لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا﴾ buyrularak mesken dokunulmazlığı, izin alma ve başkalarının gizli hâllerini araştırmama ilkeleri kabul edilmiştir.¹²² Hz. Peygamber’in hayâyı imanın bir parçası sayan, izinsiz bakmayı ve başkalarının özel alanlarına müdahaleyi yasaklayan hadisleri de bu hükümlerin sünnetteki açıklayıcı çerçevesini oluşturmuştur.¹²³ Bu itibarla temel problem, ilgili nasların varlığından ziyade “hımâr”, “cılâb”, “ziynet”, “illâ mâ zahara minhâ” ve “tecessüs” kavramlarının anlam alanına, bunların hukukî kapsamına ve tesettür ile mahremiyet hükümlerinin uygulanma biçimine ilişkin klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan yorum farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

¹²¹ Karaman, *Kur’an Yolu*, 1/369-374; Birleşmiş Milletler, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, md. 3, 9, 12.

¹²² en-Nûr 24/27-29; el-Ahzâb 33/53; el-Hucurât 49/12.

¹²³ Buhârî, “İmân”, 16; “İstîzân”, 11; Müslim, “İmân”, 57-59; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 127.

Klasik tefsir ve fıkıh literatürü tesettür ve mahremiyet hükümlerini avret, ziynet, nazar, halvet, ihtilât ve isti'zân başlıkları altında incelemiştir. Fakihler örtünmenin gerekliliği konusunda genel olarak birleşmekle birlikte namazda örtülmesi gereken avretle yabancıların bakışına karşı korunması gereken beden alanının aynı olup olmadığı, yüz ve ellerin avret sayılıp sayılmayacağı, “kendiliğinden görünen ziynet” ifadesinin hangi kısımları kapsadığı ve fitne endişesinin hükmü değiştirip değiştirmeyeceği konularında farklı içtihatlar geliştirmiştir.¹²⁴ Bu ihtilaflar, naslarda geçen kavramların dilsel anlamlarıyla örfî karşılıklarının nasıl ayrılacağı problemini de beraberinde getirmiştir. “Hımâr” ve “cilbâb” kavramlarının tarihsel kıyafet biçimlerini mi, örtünmenin asgarî sınırlarını mı, yoksa her iki unsuru birlikte mi ifade ettiği; renk, biçim ve kumaş gibi unsurların şer'î hükümle mi yoksa örfle mi ilişkili olduğu ve yüz örtüsünün hukukî niteliğine ilişkin farklı yaklaşımlar klasik doktrindeki temel tartışma alanları arasında yer almaktadır.

Modern dönemde tesettür meselesi, kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılımı, resmî kıyafet kuralları, laiklik, din ve vicdan özgürlüğü ve ayrımcılık yasağıyla doğrudan ilişkili hâle gelmiştir. Müslüman kadının başörtüsü sebebiyle eğitimden, meslekten veya kamu hizmetinden uzaklaştırılmasının din özgürlüğü karşısındaki durumu; buna karşılık kamu güvenliği, meslekî zorunluluk veya kimlik tespiti gerekçeleriyle örtünmeye sınırlama getirilmesine ilişkin yaklaşımlar çağdaş hukukta farklı değerlendirmelere konu olmuştur.¹²⁵ Tesettürün insan onuru, dinî yükümlülük ve kamusal görünürlikle ilişkisi; dinî yükümlülüğün devlet veya aile tarafından uygulanmasının hukukî mahiyeti ve bireysel din özgürlüğü ile kamu düzeni arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı da çağdaş literatürde tartışılan başlıca problem alanları arasında yer almaktadır. Bu itibarla tartışma yalnızca örtünmenin sınırlarıyla sınırlı kalmamakta; dinî yükümlülük, bireysel hak ve özgürlükler, kamu otoritesi ve nasların çağdaş toplumsal şartlarda yorumlanmasına ilişkin metodolojik yaklaşımları da kapsayan çok boyutlu bir problem alanına dönüşmektedir.

¹²⁴ Taberî, Câmî'u'l-beyân, en-Nûr 24/31 ve el-Ahzâb 33/59 âyetlerinin tefsiri; Kurtubî, el-Câmî'; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, “Şalât”; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, “Şalât” ve “Nikâh”.

¹²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin/Türkiye [BD], Başvuru No. 44774/98, 10 Kasım 2005, §§ 104-123; a.mlf., S.A.S./Fransa [BD], Başvuru No. 43835/11, 1 Temmuz 2014, §§ 124-159; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Sonia Yaker/Fransa, CCPR/C/123/D/2747/2016, 17 Temmuz 2018, §§ 8.2-8.17.

Mahremiyet ise dijital iletişim ve veri teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte yeni bir içerik kazanmıştır. Kişisel görüntülerin izinsiz kaydedilmesi veya paylaşılması, özel yazışmaların açıklanması, aile sırlarının sosyal medyaya taşınması, tıbbî bilgilerin ifşa edilmesi, kişilerin dijital araçlarla takip edilmesi ve kişisel verilerin rıza dışında işlenmesi, klasik tecessüs ve özel hayat yasağının çağdaş uygulama alanları hâline gelmiştir.¹²⁶ Bu gelişmeler, Kur'ân'daki isti'zân ve tecessüs yasağının kapsamına ilişkin klasik yaklaşımların dijital iletişim, kişisel veriler ve elektronik ortamda oluşan yeni mahremiyet alanları karşısında nasıl değerlendirildiğine ilişkin yeni yorum problemlerini gündeme getirmiştir.

Tesettür ve mahremiyet bağlamında araştırılması gereken esas mesele, tesettür ve mahremiyet meselelerine ilişkin klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan yorum farklılıklarının tespit edilmesidir. Bu kapsamda tesettürün şer'î sınırları ile örfî giyim biçimleri arasındaki ilişki, yüz ve ellerin hükmü, peçenin hukukî niteliği, fitne ve örf kavramlarının hükümlere etkisi, eğitim ve çalışma hayatındaki kıyafet uygulamalarına ilişkin yaklaşımlar, mahremiyetin kapsamı, dijital mahremiyetin klasik hükümlerle ilişkisi ve bireysel dinî yükümlülük ile kamu düzeni arasındaki dengeye dair farklı değerlendirmeler incelemenin kavramsal ve uygulamalı çerçevesini oluşturmaktadır.

2.2.10. Doğum Kontrolü ve Kürtaj Meselesi

İslâm aile hukukunda doğum kontrolü ve kürtajın değerlendirilmesinde hareket noktasını, insan hayatının ve neslin korunmasına ilişkin naslar oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ ve ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرِزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ hükümleriyle çocukların öldürülmesi ve insan hayatına haksız biçimde son verilmesi yasaklanmıştır. İnsanın ana rahmindeki yaratılış safhaları ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾ âyetiyle açıklanmış; çocuk sahibi olmanın ilâhî iradeyle ilişkisi ise ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَّا لَهُ نَائِبُونَ﴾ hükmüyle ortaya konulmuştur.¹²⁷ Hz. Peygamber dönemindeki azil uygulamasını bildiren «كُنَّا نَعَزُّلُ وَالْقُرْآنُ» «إِنْ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْفُهُ» rivayeti gebeliğin önlenmesi, ceninin yaratılış safhalarını anlatan «...فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا» hadisi ise kürtajın zaman bakımından sınırlandırılması

¹²⁶ Recep Vardi, “Sanal Mahremiyet”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 9/17 (2015), 53-73; Adnan Akalın, “Kişisel Veriler ve Mahremiyetin Korunması: İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Sistemleriyle Mukayeseli Bir Analiz”, *Marifetname* 12/2 (2025), 587-609.

¹²⁷ el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/33; el-Mü'minûn 23/12-14; eş-Şûrâ 42/49-50.

tartışmalarının temel sünnet dayanaklarını oluşturmaktadır.¹²⁸ Bu itibarla temel problem, ilgili nasların varlığından ziyade gebeliğin önlenmesi ile başlamış gebeliğin sona erdirilmesi arasında hukukî ayırımın hangi esaslara göre kurulduğuna ilişkin klasik ve çağdaş yorum farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Klasik fıkıh doktrini doğum kontrolünü esas olarak azil üzerinden ele almış; azlin hükmü, eşin rızasının gerekip gerekmediği ve çocuk sahibi olma hakkının yalnız kocaya mı yoksa her iki eşe mi ait olduğu konularında farklı görüşler geliştirmiştir. Kürtaj ise gebeliğin bütün aşamalarında tek ve değişmez bir hükme bağlanmamış; nutfe, alaka ve mudga safhalarıyla cenine ruh üflenmesi arasında hukukî ayırımlar yapılmıştır. Ruh üflenmesinden önce kürtajın hükmü konusunda mezhepler arasında ve mezheplerin kendi içlerinde farklı görüşler ortaya çıkarken, ruh üflenmesinden sonra ceninin hayatına müdahale daha ağır bir hukukî nitelik kazanmıştır.¹²⁹ Bu çerçevede ceninin hukukî korumasının hangi aşamada başladığı, ruh üflenmesinin hüküm üzerindeki etkisi ve ceninin gelişim safhalarına bağlı hukukî sonuçlar klasik literatürde farklı değerlendirmelere konu olan temel problem alanları arasında yer almaktadır.¹³⁰

Prenatal tanı ve genetik inceleme imkânlarının gelişmesi, kürtaja ilişkin klasik tartışmalara yeni problem alanları eklemiştir. Annenin hayatı veya sağlığının ciddi biçimde tehlikeye girmesi, ceninde tedavisi mümkün olmayan ağır hastalıkların tespiti, tecavüz sonucu oluşan gebelik ve annenin ruh sağlığına ilişkin gerekçelerin zaruret kapsamında değerlendirilmesine dair farklı yaklaşımlar çağdaş literatürde geniş biçimde tartışılmaktadır. Bu bağlamda gebeliğin bulunduğu gelişim safhası, annenin iradesi, tıbbî teşhisin kesinlik derecesi, uzman görüşünün hukukî değeri ve anne ile ceninin menfaatlerinin çatışması hâlinde hangi ilkelerin esas alınacağına ilişkin değerlendirmeler de çağdaş fıkıhın temel problem alanları arasında yer almaktadır.¹³¹

¹²⁸ Buhârî, “Nikâh”, 96; “Kader”, 1; Müslim, “Nikâh”, 125-138.

¹²⁹ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘Ulûmî’d-Dîn* (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, ts.), 2/51-53; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-Muhtâr* (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1966), 3/176-177; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/298-304.

¹³⁰ Mecma’u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, “Karâr bi-se’ni tanzîmî’n-nesl”, Karar No. 39 (5/1), 5. Dönem Toplantısı (Kuveyt, 1-6 Cemâziyelevvel 1409/10-15 Aralık 1988) (Erişim 31 Temmuz 2026), resmî karar metni.

¹³¹ Mecma’u’l-Fıkhîyyü’l-İslâmî (Râbıtâtü’l-‘Âlemi’l-İslâmî), “İşkâtü’l-cenîni’l-müşevveh hılkiyyen”, Karar No. 71 (4/12), 12. Dönem Toplantısı (Mekke, 15-22 Receb 1410/10-17 Şubat 1990), *Qarârâtü’l-Mecma’i’l-Fıkhîyyi’l-İslâmî*, 1/71.

Doğum kontrolü ve kürtaj bakımından değerdendirme, doğum kontrolü ve kürtaj meselelerine ilişkin klasik ve çağdaş literatürde ortaya çıkan yorum farklılıklarının tespit edilmesidir. Bu kapsamda geçici doğum kontrolü, kalıcı kısırlaştırma ve kürtaj arasındaki hukukî ayırım; çocuk sahibi olma hakkının eşler arasındaki niteliğı, ortak rızanın kapsamı, ceninin hukukî korumasının başlangıcı, ruh üflenmesinin hüküm üzerindeki etkisi, zaruret kavramının sınırları ve çağdaş tıbbî gelişmelerin klasik hükümlerle ilişkisine dair farklı yaklaşımlar mukayesede esas alınacak hukukî ölçütleri ortaya koymaktadır. Bu bölümde belirlenen bütün problem alanlarının kurumsal fetva heyetlerince hangi delil, usûl ve hukukî gerekçelerle ele alındığı, bir sonraki bölümde resmî karar ve fetvalar üzerinden mukayeseli olarak incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL FETVA HEYETLERİNİN KADIN VE AİLE HUKUKU MESELELERİNE YAKLAŞIMLARI: MUKAYESELİ ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

3.1. Genel Çerçeve

İkinci bölümde İslâm aile hukukunun temel esasları ile kadın ve aile hukukuna ilişkin on temel mesele ele alınmıştır. Bu bölümde ise söz konusu meseleler, ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin resmî fetva ve kararları esas alınarak incelenecektir. Böylece aynı hukukî problemlerin farklı kurumsal yapılarda hangi yöntem ve gerekçelerle yorumlandığı mukayeseli olarak ortaya konulacaktır.

Araştırmada öncelikle fetva heyetlerinin kurumsal yapıları, teşkilat özellikleri ve karar alma usulleri tanıtılacak; ardından kadın ve aile hukukuna ilişkin belirlenen on temel mesele hakkındaki kurumsal yaklaşımlar, dayandıkları deliller ve hukukî gerekçeleriyle değerlendirilecektir. Son aşamada ise ortak ve farklılaşan yönler mukayeseli olarak analiz edilerek klasik fıkıh mirasının çağdaş kurumsal içtihat süreçlerine yansıma biçimi ortaya konulacaktır.

3.2. Ulusal ve Uluslararası Fetva Heyetlerinin Kurumsal Yapısı ve İşleyişi

Klasik dönemde büyük ölçüde bireysel müftüler tarafından yürütülen iftâ faaliyeti, modern dönemde dinî, hukukî ve toplumsal meselelerin giderek karmaşıklaşmasıyla birlikte kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşüm, klasik iftâ geleneğinin terk edilmesini değil; ilmî istişare, uzmanlık ve kolektif içtihat anlayışıyla daha sistematik bir nitelik kazanmasını ifade etmektedir.

Ulusal fetva heyetleri kendi hukuk düzenleri ve toplumsal ihtiyaçları doğrultusunda faaliyet yürütürken, uluslararası fetva heyetleri farklı ülke ve ilmî

geleneklerden gelen fakih ve uzmanları ortak meseleler etrafında bir araya getirmektedir. Her iki yapıda da ihtisas komisyonları, ilmî raporlar, uzman görüşleri ve kurul müzakereleri karar alma sürecinin temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Araştırmada incelenen fetva heyetleri, kuruluş amaçları, teşkilat yapıları ve çalışma usulleri bakımından farklılık göstermekle birlikte; ilmî hazırlık, kolektif istişare, gerekçeli karar üretimi ve çağdaş meseleleri klasik fıkıh mirasıyla birlikte değerlendirme bakımından ortak bir metodoloji benimsemektedir. Bu yönüyle kurumsal fetva faaliyetleri, bireysel iftâ geleneğinin devamı niteliğinde olmakla birlikte, çağdaş problemlere disiplinler arası ve kolektif bir yaklaşımla çözüm üretmeyi hedefleyen kurumsal içtihat mekanizmalarını temsil etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu: Türkiye’de dinî konulardaki en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu, hukukî dayanağını 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’dan almaktadır. Dinî ilimlerde temayüz etmiş 16 üyeden oluşan Kurul, dinî soruları cevaplandırmak, güncel meselelere ilişkin mütalaa hazırlamak, dinî yayınları ilmî yönden incelemek ve Başkanlığa dinî konularda görüş bildirmekle görevlidir. Kurula intikal eden meseleler, ihtisas komisyonlarının hazırlıkları ve kurul müzakereleri sonucunda karara bağlanmakta; gerekli hâllerde farklı uzmanlık alanlarından yararlanılmaktadır.¹³²

Suudi Arabistan Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ: 1391/1971 yılında Kraliyet Emri ile kurulan Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ, Suudi Arabistan’ın en yüksek resmî dinî danışma organıdır. Başkan dâhil 21 üyeden oluşan ve Kraliyet Emriyle atanan Heyet, şer’î meseleleri incelemek, devlet makamlarına görüş bildirmek ve fetva hizmetlerini yürütmekle görevlidir. Meseleler, ilmî hazırlık ve heyet müzakereleri sonucunda karara bağlanırken, el-Lecnetü’l-Dâime li’l-Buḥûṣi’l-‘İlmiyye ve’l-İftâ’ araştırma, inceleme ve fetva hazırlıklarıyla bu süreci desteklemektedir.¹³³

¹³² 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Resmî Gazete 12038 (2 Temmuz 1965), md. 5; Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din İşleri Yüksek Kurulu” (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., “Kurulun Görevleri” (Erişim 16 Temmuz 2026).

¹³³ Suudi Arabistan, el-Emrû’l-Melikî No. A/137 (8 Receb 1391/30 Ağustos 1971) (“Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ”nın kuruluşuna dair Kraliyet Emri); er-Ri’âsetü’l-‘Âmme li’l-Buḥûṣi’l-‘İlmiyye ve’l-İftâ’, Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ (Erişim 16 Temmuz 2026).

Dârü'l-İftâ el-Mısriyye: 1895 yılında Hidiv II. Abbas Hilmi'nin kararıyla kurulan Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, Mısır'da resmî fetva hizmetlerini yürüten kurumdur. Başmüftü başkanlığında fetva emînleri, uzman müftüler ve ilmî birimlerden oluşan teşkilat yapısıyla dinî soruları cevaplandırmak, güncel meselelere ilişkin fetvalar hazırlamak ve dinî konularda mütalaa sunmakla görevlidir. Fetva talepleri, ilgili birimlerin hazırlıkları ve ilmî müzakereler sonucunda karara bağlanmaktadır.¹³⁴

Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi (Council of Islamic Ideology): 1973 Pakistan Anayasası'nın 228-231. maddeleriyle kurulan anayasal danışma organı olan Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Başkan dâhil en az sekiz, en fazla yirmi üyeden oluşmaktadır. Konsey, kanunların Kur'ân ve Sünnet'e uygunluğunu değerlendirmek ve bu doğrultuda tavsiye kararları hazırlamakla görevlidir. Meseleler, üyelerin müzakereleri sonucunda karara bağlanmaktadır.¹³⁵

Cezayir Yüksek İslâm Konseyi: 1998 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan ve Cumhurbaşkanlığına bağlı anayasal danışma organı olarak faaliyet gösteren Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, dinî konularda devlete görüş bildirmek, içtihadı teşvik etmek ve İslâmî ilimler alanındaki çalışmaları desteklemekle görevlidir. Cumhurbaşkanı tarafından atanan biri başkan olmak üzere on beş üyeden oluşan Konseyde, gündeme alınan meseleler komisyon ve kurul müzakerelerinin ardından karara bağlanarak ilgili makamlara sunulmaktadır.¹³⁶

Endonezya Ulemâ Meclisi Fetva Komisyonu: 1975 yılında kurulan Endonezya Ulemâ Meclisi (MUI) bünyesinde faaliyet gösteren Fetva Komisyonu, 72 üyeden oluşan ihtisas kuruludur. Komisyon, dinî ve hukukî meselelerde kolektif fetva kararları

¹³⁴ Mısır, Karâr bi-İnşâ' Dârü'l-İftâ el-Mısriyye (1895); Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, "Târîh Dârü'l-İftâ el-Mısriyye" (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., "Manhaj al-İftâ' (Fatwa Methodology)" (Erişim 16 Temmuz 2026).

¹³⁵ Constitution of the Islamic Republic of Pakistan (1973), arts. 228-231; Council of Islamic Ideology, "Introduction" (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., "Functions of the Council" (Erişim 16 Temmuz 2026).

¹³⁶ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, "Présentation du Haut Conseil Islamique" (Erişim 16 Temmuz 2026), Haut Conseil Islamique (resmî internet sitesi); Cezayir Cumhurbaşkanlığı, 16-70 sayılı Kararname, 29 Şubat 2016.

hazırlamakla görevlidir. Meseleler, ilgili birimlerin hazırlıkları ve komisyon müzakereleri sonucunda karara bağlanarak yayımlanmaktadır.¹³⁷

Singapur İslâm Din Konseyi (MUIS) Fetva Komitesi: 1968 tarihli Administration of Muslim Law Act uyarınca faaliyet gösteren MUIS Fetva Komitesi, Singapur Müftüsü başkanlığında on beş üyeden oluşmaktadır. Komite, Müslümanların dinî ve hukukî meselelerine ilişkin fetvalar hazırlamakla görevlidir. Fetva talepleri, ilmî araştırmalar ve komite müzakereleri sonucunda karara bağlanarak MUIS'in resmî portalında yayımlanmaktadır.

Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi (Cidde): İslâm İşbirliği Teşkilatı bünyesinde çağdaş İslâm hukukuna ilişkin meseleleri incelemek ve kolektif kararlar üretmek amacıyla kurulan Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi, 1981 yılında III. İslâm Zirvesi Konferansı kararıyla kurulmuş, 1983 yılında Cidde'de faaliyetlerine başlamıştır. İİT'ye üye 57 devletin temsilcileri ile farklı uzmanlık alanlarından üyelerden oluşan Akademi, çağdaş dinî ve hukukî meseleleri incelemek, karar ve tavsiyeler hazırlamakla görevlidir. Meseleler, ihtisas komisyonlarının hazırlıkları ve genel kurul müzakereleri sonucunda karara bağlanarak yayımlanmaktadır.¹³⁸

Mecma' u'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî (Râbıtâtü'l- 'Âlemi'l-İslâmî, Mekke): Dünya İslâm Birliği bünyesinde faaliyet gösteren Mecma' u'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî, 22 Aralık 1977 (1 Zilhicce 1397) tarihinde Mekke'de kurulmuş uluslararası ilmî bir fetva ve içtihat kuruluşudur. Farklı ülkelerden seçilen İslâm hukukçuları ve uzman üyelerden oluşan Konsey, çağdaş dinî ve hukukî meseleleri incelemek, karar ve tavsiyeler hazırlamakla görevlidir. Gündeme alınan konular, ihtisas komisyonlarının raporları üzerinden genel kurulda müzakere edilmekte ve kabul edilen kararlar kamuoyuna açıklanmaktadır.¹³⁹

Mecma' u'l-Buḥûsi'l-İslâmiyye (İslâm Araştırmaları Akademisi, Ezher, Kahire): 1961 tarihli Ezher Kanunu uyarınca Ezher bünyesinde kurulan Akademi, İslâmî

¹³⁷ Endonezya Ulemâ Meclisi (MUI), “Profil MUI” (Erişim 30 Temmuz 2026); a.mlf., “Struktur Pengurus Komisi Fatwa” (Erişim 30 Temmuz 2026); a.mlf., *Pedoman Penetapan Fatwa Majelis Ulama Indonesia* (Cakarta: MUI, 2016), md. 2-15.

¹³⁸ Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi, “Statute of the International Islamic Fiqh Academy”, md. 4-10 (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., “About the Academy” (Erişim 16 Temmuz 2026).

¹³⁹ Dünya İslâm Birliği, “Decision on the Establishment of the “Islamic Fiqh Council”” (22 Aralık 1977); a.mlf., “Basic Regulation of the Islamic Fiqh Council” (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., *Islamic Fiqh Council* (Erişim 16 Temmuz 2026).

araştırmalar yürütmek, çağdaş dinî ve toplumsal meseleleri değerlendirmek ve ilmî görüşler ortaya koymakla görevli kolektif bir kuruldur. Farklı ilmî alanlardan âlimlerin katılımıyla çalışan Akademi, meseleleri ihtisas komisyonları ve genel kurul müzakereleri yoluyla incelemekte; naslar, klasik fıkıh birikimi, Ezher'in vasatilik anlayışı ve çağdaş toplumsal şartlar arasında denge kurmaktadır.

Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi (ECFR): 1997 yılında kurulan ve merkezi Dublin'de bulunan Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, Avrupa'da yaşayan Müslümanların dinî ve hukukî meselelerine ilişkin kolektif fetvalar hazırlayan uluslararası bir kuruluştur. Avrupa'nın farklı ülkelerinden seçilen İslâm hukukçuları ve uzman üyelerden oluşan Konsey, başta azınlık fıkıhı, aile hukuku, ibadet ve malî meseleler olmak üzere güncel konuları incelemekle görevlidir. Fetvalar, komisyon çalışmalarıyla hazırlanan dosyaların kurulda görüşülmesi ve ortak kanaatin karara dönüştürülmesi yoluyla yayımlanmaktadır.¹⁴⁰

Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi (FCNA): 1986 yılında Kuzey Amerika İslâm Cemiyeti (ISNA) bünyesinde kurulan Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da yaşayan Müslümanların dinî ve hukukî meselelerine ilişkin kolektif fetvalar hazırlayan uluslararası bir kuruluştur. Farklı ülkelere seçilen İslâm hukukçuları ve uzman üyelerden oluşan Konsey, başta ibadet, aile hukuku, finans, tıp ve hilâlin tespiti olmak üzere güncel meseleleri incelemekle görevlidir. Meseleler, ilmî araştırmalar ve kurul müzakereleri sonucunda karara bağlanarak resmî yayınları aracılığıyla yayımlanmaktadır.¹⁴¹

Avrasya Fetva Meclisi: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının koordinasyonunda faaliyet gösteren Avrasya Fetva Meclisi, Avrasya ülkelerinin resmî dinî kurum temsilcileri ve İslâm hukuku uzmanlarını bir araya getiren uluslararası bir fetva platformudur. Meclis, başta aile hukuku, ibadet, finans ve güncel fikhî meseleler olmak üzere ortak dinî meseleleri değerlendirmek ve tavsiye kararları hazırlamakla görevlidir.

¹⁴⁰ European Council for Fatwa and Research (ECFR), “Basic Regulations” (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., “About ECFR” (Erişim 16 Temmuz 2026).

¹⁴¹ Fiqh Council of North America (FCNA), “About FCNA” (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., “Methodology and Fatwa Process” (Erişim 16 Temmuz 2026).

Meseleler, ilmî hazırlık ve genel kurul müzakereleri sonucunda karara bağlanarak sonuç bildirileri hâlinde yayımlanmaktadır.¹⁴²

Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi: 1989 yılında Yeni Delhi'de kurulan Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, Hindistan'da yaşayan Müslümanların dinî ve hukukî meselelerine ilişkin kolektif fetvalar hazırlayan bağımsız ilmî bir kuruluştur. Farklı mezheplere mensup İslâm hukukçuları ve uzman üyelerden oluşan Akademi, başta aile hukuku, tıp, ekonomi, finans ve güncel fikhî meseleler olmak üzere çeşitli alanlarda karar ve tavsiyeler hazırlamakla görevlidir. Meseleler, ilmî araştırmalar, komisyon incelemeleri ve genel kurul müzakereleri sonucunda karara bağlanarak yayımlanmaktadır.¹⁴³

Kurumsal yapıları, üye teşekkülleri ve çalışma usulleri ana hatlarıyla tanıtılan ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin, kadın ve aile hukukuna ilişkin fetva ve kararları aşağıda konu esaslı ve mukayeseli olarak ele alınacaktır.

3.3. Ulusal Fetva Heyetlerinin Kadın ve Aile Hukuku Meselelerine Yaklaşımları

3.3.1. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu

3.3.1.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'na göre kavvâmiyet, aile hayatında erkeğe yüklenen koruma, gözetme, geçimi sağlama, aile birliğini muhafaza etme ve yönetim sorumluluğunu ifade eden dinî ve hukukî bir yükümlülüktür. Bu kavram, kadın üzerinde mutlak üstünlük, tahakküm veya sınırsız tasarruf yetkisi anlamına gelmez. Aile düzeninde hak ve yükümlülüklerin adalet, hakkaniyet, mâruf, istişare ve karşılıklı sorumluluk ilkeleri doğrultusunda yerine getirilmesini öngören hukukî ve ahlâkî bir sorumluluk alanını ifade eder. İslâm'da üstünlüğün ölçüsü cinsiyet değil, takvâdır. Bu sebeple kavvâmiyet, erkeğe tanınmış bir imtiyaz değil; yerine getirilmesi gereken ağır bir sorumluluk ve emanettir.¹⁴⁴

¹⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı, “Avrasya İslâm Şûrası / Avrasya Fetva Meclisi” (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., “Avrasya İslâm Şûrası Sonuç Bildirgeleri” (Erişim 16 Temmuz 2026).

¹⁴³ Islamic Fiqh Academy (India), “About the Academy” (Erişim 16 Temmuz 2026); a.mlf., “History of the Academy” (Erişim 16 Temmuz 2026).

¹⁴⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2018), 432, 440-449; a.mlf., “Boşama Yetkisinin Eşe veya Başkasına Devredilmesi Mümkün müdür?” (12 Temmuz

Dayanakları: Kurul, kavvâmiyet anlayışını öncelikle Nisâ sûresinin 34. âyetine dayandırmaktadır. Âyetteki ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ hükmünü aile düzeninde erkeğe yüklenen sorumluluk çerçevesinde yorumlamakta; ﴿بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ ifadesini kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan özellik ve sorumluluklarıyla, ﴿وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ kaydını ise mehir, nafaka ve aile geçimini sağlama yükümlülüğüyle ilişkilendirmektedir. Kurul ayrıca eşler arasındaki hak ve sorumluluk dengesini düzenleyen el-Bakara sûresi 228. âyeti, iyi geçinmeyi emreden en-Nisâ sûresi 19. âyeti ve üstünlüğün ölçüsünü takvâ olarak belirleyen el-Hucurât sûresi 13. âyetini kavvâmiyet anlayışının temel dayanakları arasında kabul etmektedir.¹⁴⁵ Sünnette ise “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır.” ve “Hepiniz çobansınız ve hepiniz sorumluluğunuz altındakilerden mesulsünüz.” hadislerini, kavvâmiyetin otoriteyi değil sorumluluğu esas alan mahiyetini ortaya koyan tamamlayıcı deliller olarak değerlendirmektedir.¹⁴⁶

Kurul, klasik fıkıh doktrinde mehir, nafaka, aileyi koruma ve boşama hükümleriyle ilişkilendirilen kavvâmiyet anlayışını benimsemekle birlikte, bu hükümlerden kadın ve erkek arasında insanî değer bakımından bir üstünlük sonucu çıkarmamaktadır.¹⁴⁷ Boşama, tefvîzü't-talâk, muhâlea ve yargı yoluyla ayrılmaya ilişkin değerlendirmeleri, aile hukukundaki yetki farklılıklarının mutlak hâkimiyet anlamı taşımadığını göstermektedir. Çağdaş kurumsal yaklaşımında ise nasları, aile birliğinin korunması, eşlerin haklarının gözetilmesi, zararın giderilmesi, örf ve maslahat ilkeleri çerçevesinde yorumlamaktadır.

3.3.1.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: Kurul, kadının miras hakkını Kur'an'ın açık hükümleriyle güvence altına alınmış temel bir malî hak olarak kabul etmektedir. Kadının mirastan mahrum bırakılması, hakkının geciktirilmesi veya aile baskısıyla miras payından vazgeçirilmesi câiz değildir. Miras payları, cinsiyete göre değil; mirasçılık sıfatı,

2017), Din İşleri Yüksek Kurulu Fetva Arşivi (Erişim 29 Temmuz 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁴⁵ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/19, 34; el-Hucurât 49/13; Diyanet İşleri Başkanlığı, “Hucurât Suresi 13. Ayet Tefsiri”, Portalı (Erişim 29 Temmuz 2026); Karaman, *Kur'an Yolu*, 5/97-98.

¹⁴⁶ Buhârî, “Nikâh”, 90; “Ahkâm”, 1; Müslim, “İmâre”, 20; Tirmizî, “Menâkıb”, 63 (No. 3895); İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

¹⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*; Kurtubî, *el-Câmi'*; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/38-41.

akrabalık derecesi ve mirasçılara yüklenen malî sorumluluklar esas alınarak belirlenmektedir.¹⁴⁸

Dayanakları: Kurul, bu yaklaşımını kadın ve erkeğin mirastan belirlenmiş paylara sahip olduğunu bildiren en-Nisâ sûresinin 7. âyeti ile miras paylarını ayrıntılı olarak düzenleyen 11, 12 ve 176. âyetlere dayandırmaktadır. ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾ hükmünü ise bütün miras hükümlerine teşmil edilen bir üstünlük ölçüsü değil, belirli mirasçılık ilişkilerine özgü hukukî bir paylaşım kuralı olarak yorumlamaktadır. Kurul, miras hakkını kadın ve erkek bakımından temel bir malî hak kabul etmekte; pay farklılıklarını cinsiyet üstünlüğüyle değil, mirasçılık sıfatı ve aile hukukundan kaynaklanan malî sorumluluklarla temellendirmektedir.¹⁴⁹

Kurul, miras hükümlerini külfet-nimet dengesi çerçevesinde değerlendirmekte; pay farklılıklarını cinsiyet üstünlüğüyle değil, mirasçılık sıfatı ve aile hukukundan kaynaklanan malî sorumluluklarla açıklamaktadır. Bu yaklaşımını ferâiz hükümlerine ilişkin sünnet ve klasik fıkıh doktrinindeki miras sistemine dayandırmakta; miras hükümlerini adalet, hakkaniyet ve hakkın korunması ilkeleri doğrultusunda yorumlamaktadır. Bu sebeple kadının belirlenmiş miras payından mahrum bırakılmasını veya bu hakkın örf, gelenek ya da aile baskısıyla engellenmesini hak ihlali olarak kabul etmektedir.¹⁵⁰

3.3.1.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: Din İşleri Yüksek Kuruluna göre aile içi şiddet, İslâm'ın aile anlayışıyla bağdaşmayan; eşlerin haklarını, beden dokunulmazlığını ve insan onurunu ihlâl eden bir fiildir. Evlilik, tahakküm ve üstünlüğe değil; karşılıklı hak ve sorumluluk, sevgi, merhamet, adalet ve mâruf esaslarına dayanır. Bu nedenle (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesi, eşe yönelik bağımsız ve sınırsız bir şiddet veya cezalandırma yetkisi olarak yorumlanamaz;

¹⁴⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Kadının Mirastaki Durumu Nedir?” (12 Temmuz 2017), Din İşleri Yüksek Kurulu Fetva Arşivi (Erişim 29 Temmuz 2026); a.mlf., *Fetvalar*, 470-476; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁴⁹ DİYK, “Kadının Mirastaki Durumu Nedir?”; Karaman, *Kur'an Yolu*, 2/20-31.

¹⁵⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu, “İslâm Miras Hükümlerine Uymamanın Sorumluluğu Var mıdır?” (Erişim 29 Temmuz 2026); a.mlf., “Mirasçılar Mirastan Mahrum Edilebilir mi?” (12 Temmuz 2017), Din İşleri Yüksek Kurulu Fetva Arşivi (Erişim 29 Temmuz 2026).

aile birliğini korumaya yönelik tedricî ıslah süreci içinde ve Hz. Peygamber'in açıklayıcı sünneti çerçevesinde değerlendirilmelidir.¹⁵¹

Dayanakları: Kurul, bu yaklaşımını Kur'an'ın aile hukukuna hâkim kıldığı mâruf, adalet, sevgi ve merhamet ilkelerine dayandırmaktadır. ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ hükmünü eşler arasındaki ilişkinin iyi muamele ve hakkaniyet esasına; ﴿وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ ilkesini aile hayatının sevgi, merhamet ve güven temeline; ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعُثُوا حَكَمًا﴾ hükmünü ise uyuşmazlıkların uzlaşma ve hukukî yollarla çözümüne dayanak kabul etmektedir.¹⁵²

Kurul, ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ hükmünü âyetin bütünlüğü ve Hz. Peygamber'in sünneti ışığında yorumlamakta; âyette yer alan öğüt verme, yatakları ayırma ve son aşamaya ilişkin düzenlemeyi öfkeye dayalı bir cezalandırma değil, aile birliğini korumaya yönelik tedricî bir ıslah süreci olarak değerlendirmektedir.¹⁵³ Hz. Peygamber'in eşlerine hiçbir zaman şiddet uygulamaması, kadınlara iyi davranmayı emretmesi, eşlerini dövenleri kınaması ile «حَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ» ve «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» hadislerini bu yaklaşımın temel dayanakları arasında kabul etmektedir. Vedâ hutbesindeki «ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرِحٍ» kaydını ise şiddete izin veren bir hüküm olarak değil, zarar verici davranışları sınırlandıran ve yasaklayan bir kayıt olarak değerlendirmektedir.¹⁵⁴ Kurul, klasik fıkıh doktrinde nüşûz, şikâk, hakemlik ve tefrike ilişkin hükümleri esas almakta; aile birliğinin korunmasını eşlerin zulüm ve kötü muameleden korunmasıyla birlikte değerlendirmektedir. Bu çerçevede sürekli şiddet ve zararın giderilemediği durumlarda yargı yoluna başvurulmasını ve hâkimin gerekli hukukî tedbirleri almasını meşru görmekte; aile mahremiyetinin şiddeti meşrulaştıran bir gerekçe olamayacağını kabul etmektedir.¹⁵⁵

¹⁵¹ DİYK, *Fetvalar*, 195-203; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Diyanet İşleri Başkanlığının Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Konusunda Görüş ve Yaklaşımları*, *Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 21.11.2013/59* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 38-42. Din İşleri Yüksek Kurulu, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁵² en-Nisâ 4/19, 34-35; er-Rûm 30/21.

¹⁵³ Müslim, “Fezâ’il”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 41-42; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi*, 38-40.

¹⁵⁴ Tirmizî, “Menâkıb”, 63; İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

¹⁵⁵ Haţţâb, *Mevâhibü’l-celîl*, 4/15-16; Ahmed ed-Derdîr, *eş-Şerhu’l-Kebîr* (Kahire: Dârü’l-Fikr, 1993), 4/392; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/41-44; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi*, 38-42.

3.3.1.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının çalışma hayatına katılması, ekonomik faaliyette bulunması ve kamu hizmeti dâhil toplumsal görevler üstlenmesi dinen meşrudur. Tam hukukî ve malî ehliyete sahip olan kadın, meşru yollardan edindiği mal üzerinde bağımsız tasarruf hakkına sahiptir. Dinen yasaklanmamış iş ve mesleklerde, ehliyet ve liyakati esas alınarak görev alabilir. Bu hak, erkeğin tanıdığı bir imtiyaz değil; kadının hukukî kişiliği ve malî ehliyetinin tabîi sonucudur.¹⁵⁶

Dayanakları: Kurul, bu yaklaşımını ﴿لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ﴾ hükmüne dayandırmaktadır. Bu hükmü, kadının kazanma, mülk edinme ve malı üzerinde bağımsız tasarruf hakkının dayanağı olarak değerlendirmektedir. Mümin erkeklerle kadınları birbirlerinin velileri sayan âyeti ortak toplumsal sorumluluğun; emanetlerin ehline verilmesini ve görevlerin ehline tevdiini emreden âyetleri ise kamu hizmetinde ehliyet, liyakat, adalet ve güvenilirliğin temel ölçütleri arasında kabul etmektedir.¹⁵⁷

Çalışmanın ve kazancın meşru olması, görevin emanet bilinciyle yürütülmesi, insan onuru ve mahremiyetin korunması ile aile hukukundan doğan karşılıklı hak ve sorumlulukların gözetilmesi esastır. Kadın ve erkeğin aynı çalışma ortamında bulunması tek başına dinen sakıncalı görülmemekte; yasaklanan husus, mahrem olmayan kişilerin dinî ve ahlâkî sınırları ihlâl edecek şekilde halvette bulunmalarıdır. Kurul, Hz. Hatice'nin ticaret hayatını, Hz. Âişe'nin ilmî otoritesini, kadınların biatini ve Ümmü Atıyye'nin sağlık hizmetlerindeki görevini, kadının toplumsal hayata katılımının meşruiyetine delil kabul etmektedir.¹⁵⁸ Klasik fıkıh doktrinde kadının hâkimliği konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Cumhuriyet, erkek olmayı şart kabul ederken; Hanefiler kadının şahitliğinin geçerli olduğu alanlarda hâkimliğini câiz görmüş, Taberî ve İbn Hazm ise daha geniş bir cevaz anlayışını benimsemiştir. Bu ihtilâf, kamu görevlerine ilişkin mutlak bir yasak bulunduğu şeklinde yorumlanamaz. Nitekim klasik kazâ teşkilatı ile görev ve yetkileri kanunla belirlenen çağdaş yargı sistemi farklı hukukî yapılara dayandığından, hâkimlik ve savcılık gibi görevler günümüzde ehliyet, liyakat ve kamu yararı esas

¹⁵⁶ DİYYK, *Fetvalar*, 244-251; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu*, 2/54-57; a.mlf., *Hadislerle İslâm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 4/187-205. Din İşleri Yüksek Kurulu, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁵⁷ en-Nisâ 4/32, 58; et-Tevbe 9/71; el-Kasas 28/26; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu*, 2/54-57.

¹⁵⁸ el-Mümtehine 60/12; Buhârî, “Nikâh”, 111; Müslim, “Cihâd”, 137 (No. 1812), 142; Başkanlığı, *Hadislerle İslâm*, 4/187-205.

alınarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁹ «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ» rivayeti, Kısra'nın kızının Sâsânî tahtına geçmesi üzerine devlet başkanlığı bağlamında vârid olmuş olup, kadınların bütün kamu görevlerinden menedilmesine dayanak yapılamaz. Kur'an'ın Sebe Melikesi'ni basiretli ve istişareyi esas alan bir yönetici olarak takdim etmesi de kamu görevlerinde ehliyet ve liyakatin esas olduğunu göstermektedir. Kurulun bu konuda müstakil bir kararı bulunmadığından, her görev naslar, klasik içtihat, ehliyet, liyakat ve kamu yararı çerçevesinde değerlendirilmelidir.¹⁶⁰

3.3.1.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadın, dinî sorumluluk ve hukukî ehliyet bakımından erkeklerle eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptir; hak edinebilir, borç altına girebilir, sözleşme yapabilir, dava açabilir ve malı üzerinde bağımsız tasarrufta bulunabilir. Şahitlikte aranan sayı ve nitelik farklılığı, hukukî ehliyetin eksikliği veya beyanın değersizliği anlamına gelmez. Şahitlik, cinsiyet üstünlüğünü değil, hakkın korunması ve gerçeğin ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir ispat vasıtasıdır. Bu sebeple kadın şahitliği, bütün hukuk alanlarında erkeğin şahitliğinin yarısı olarak nitelendirilemez.¹⁶¹

Dayanakları: Kurul, Bakara sûresinin 282. âyetindeki ﴿فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾ hükmünü kadının genel hukukî ehliyetiyle değil, vadeli borçların ispatına ilişkin özel bir düzenleme olarak değerlendirmektedir. İki kadının aranması, ehliyet eksikliğine değil; dönemin ticarî şartlarında hakkın güvence altına alınmasına yönelik bir tedbirdir. Aynı işlemde tek erkeğin yeterli görülmemesi ve Huzeyme b. Sâbit'in tek şahitliğinin iki kişiye denk kabul edilmesi, şahitlik nisabının cinsiyet değil ispat güvenliğiyle ilgili olduğunu göstermektedir.¹⁶²

Müdâyene hükmü bütün hukuk alanlarına genellenemez. Klasik fıkhîta şahitlik, davanın konusu ve ispat derecesine göre düzenlenmiş; malî haklarda belirli nisaplar

¹⁵⁹ Kâsânî, *Bedâ'i*, 7/3; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/243; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 8/528.

¹⁶⁰ en-Neml 27/23-44; Buhârî, “Megâzî”, 82; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu*, 4/194-200; DİYK, *Fetvalar*, 440-449.

¹⁶¹ DİYK, *Fetvalar*, 439; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu*, 2/54-57; Hüseyin İzgi, “İslâm'da Kadının Sosyal ve Hukukî Statüsü ile Kadınların Cemaatle Kılınan Namazlara Katılımı Konusundaki Şaz Görüşlerin Değerlendirilmesi”, *VI. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 315-316. Din İşleri Yüksek Kurulu, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁶² el-Bakara 2/282; Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, 1/661-685; Kurtubî, *el-Câmi*, 3/378-383; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu*, 1/446-448; Sağlam, *Kadınların Şahitliği*, 327-336.

aranırken doğum, emzirme ve benzeri alanlarda kadınların müstakil şahitliği kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in süt hısımlığına ilişkin uygulaması da şahitlik değerinin cinsiyetten ziyade bilginin güvenilirliğiyle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶³ Had ve kısas davalarında aranan şahit sayıları da ispat güvenliği esasına dayanmaktadır. Zinanın ispatında dört, diğer had ve kısas davalarında iki erkek şahidin aranması, ölçünün cinsiyet değil ispat kesinliği olduğunu göstermektedir. Bu sebeple kadın şahitliği bütün hukuk alanlarında “erkeğin şahitliğinin yarısı” şeklinde değerlendirilemez.¹⁶⁴ Günümüzde resmî kayıtlar, elektronik belgeler, bilirkişi raporları, kamera görüntüleri ve adlî deliller hukukî ispat araçları arasında yer almaktadır. Bu sebeple şahit beyanı, cinsiyete göre değil; bilgi, güvenilirlik ve diğer delillerle uyumu esas alınarak değerlendirilmelidir.¹⁶⁵

3.3.1.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: Çok eşlilik, İslâm'ın genel bir evlilik modeli olarak öngördüğü bir uygulama değil; sınırsız uygulanan bir geleneğin dört eşle sınırlandırılarak adalet şartına bağlanan istisnâî bir ruhsattır. Nisâ sûresinin 3. âyetindeki hüküm bir emir değil, adaleti sağlayabilme şartına bağlı bir cevazdır. Adaletten endişe eden kimsenin tek eşle yetinmesi gerekir. Bu sebeple tek eşlilik, aile hukukunun korunması ve haksızlığın önlenmesi bakımından esas ve daha güvenli yoldur.¹⁶⁶

Dayanakları: Kurulun yaklaşımı, ﴿فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً﴾ hükmüne dayanmaktadır. Âyet, çok eşliliği teşvik eden bir emir değil; mevcut uygulamayı sınırlandırarak adalet şartına bağlayan bir ruhsattır. Adalet; nafaka, mesken, geceleme ve zaman paylaşımı gibi maddî haklarda eşitliği gerektirir; bir eşin (كَالْمُعَلَّقَةِ) durumda bırakılması câiz değildir. Bu sebeple maddî yeterliliği ve adaleti sağlama imkânı bulunmayan kimse bu ruhsata başvuramaz.¹⁶⁷

¹⁶³ Buhârî, “Şehâdât”, 13 (No. 2640), 4; Din İşleri Yüksek Kurulu, “Sütkardeş Oldukları Evlendikten Sonra Anlaşılan Çiftlerin Durumu Ne Olacaktır?”, 12 Temmuz 2017.

¹⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/113-116; Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/266-279; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/128-161; Sağlam, Kadınların Şahitliği, 327-336.

¹⁶⁵ Hukuk Muhakemeleri Kanunu, md. 199, 266; Ceza Muhakemesi Kanunu, md. 63, 217.

¹⁶⁶ DİYK, *Fetvalar*, 433-434; a.mlf., “Hz. Peygamber'in Çok Evliliği Nasıl İzah Edilmektedir?”, 12 Temmuz 2017; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu*, 2/15-17, 155-156. Din İşleri Yüksek Kurulu, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁶⁷ en-Nisâ 4/3, 129; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 41; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 4/226-229.

İlk eşin rızası klasik fıkhıta nikâhın kuruluş şartı kabul edilmemekle birlikte, mâruf, güven ve zararın önlenmesi ilkeleri aile hukukunun temel ölçüleridir. Çok eşlilik, yalnızca akdin geçerliliğiyle değil; eşlerin hakları, aile bütünlüğü ve çocukların yararıyla birlikte değerlendirilmelidir.¹⁶⁸

Kurul, çok eşlilik ruhsatının kadınların mehir, nafaka, mesken ve miras haklarını zedeleyen gizli veya tescilsiz uygulamalara dayanak yapılamayacağını kabul etmektedir. Hz. Peygamber'in eşleri arasında adaleti gözetmesi, bu yükümlülüğün bağlayıcılığını ortaya koymaktadır.¹⁶⁹ Çok eşliliğin yaygın zarar ve mağduriyete yol açması hâlinde kamu otoritesi, ruhsatın amacı doğrultusunda düzenleme ve sınırlandırma yapabilir. Bu, hükmü değiştirmek değil; adalet, maslahat ve kamu düzenini korumaya yönelik bir uygulamadır.¹⁷⁰

3.3.1.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: Evlilik, korunması gereken ciddi bir hukukî müessese; boşanma ise ortak hayatın sürdürülmesi imkânsız hâle geldiğinde başvurulabilecek son çaredir. Talâk yetkisi keyfî biçimde kullanılamaz; boşama, geçerli irade, şuur, Kur'an'ın öngördüğü usul, iddet hükümleri ve mâruf ilkeleri çerçevesinde gerçekleşmelidir. Ayrılık hâlinde kadının mehir, nafaka ve mesken hakları ile çocukların bakım ve geçim yükümlülükleri gözetilmeli; evlenme ve boşanma işlemleri kayıt altına alınarak hukukî güvence sağlanmalıdır.¹⁷¹

Dayanakları: Kurul, boşanma yaklaşımını öncelikle ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾ ve ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبُغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ âyetlerine dayandırmaktadır. Bu hükümler, boşamanın keyfî bir tasarruf değil; usul, iddet ve mâruf ilkeleriyle sınırlandırılmış hukukî bir işlem olduğunu göstermektedir. Uyuşmazlık

¹⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsûr*, 5/172; Kâsânî, *Bedâ'î*, 2/331-332; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/448-451.

¹⁶⁹ en-Nisâ 4/12; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38; Tirmizî, "Nikâh", 41; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-Râ'ik Şerḥu Kenzî'd-Deḳâ'ik* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 3/82-83; DİYK, *Fetvalar*, 424-425; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu*, 4/398-405.

¹⁷⁰ en-Nisâ 4/3, 59; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu*, 2/15-17.

¹⁷¹ DİYK, *Fetvalar*, 459-460; a.mlf., "Öfkeli İken Yapılan Boşama Geçerli midir?", 4 Ocak 2023; a.mlf., "Mahkeme Kararıyla Boşanan Eşler Dinen de Boşanmış Olurlar mı?", 12 Temmuz 2017; a.mlf., "Boşanan Kadının Malî Hakları Nelerdir?", 12 Temmuz 2017; a.mlf., "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

hâlinde hakemliği öngören ﴿فَابْعَثُوا حَكَمًا﴾ hükmü, aile birliğinin korunmasına yönelik uzlaştırma ilkesinin temelini oluşturmaktadır.¹⁷²

Talâk, ric‘at ve nikâhın şaka yoluyla dahi ciddi sonuç doğuracağını bildiren hadisler, boşama iradesinin hukukî sonuçlarını ve ehliyet şartını ortaya koymaktadır. Kurulun bir defada verilen birden fazla talâkı tek boşama kabul etmesi ise Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemindeki uygulamaya; ayrıca boşamada düşünme ve dönüş imkânını koruyan Kur’anî sisteme dayanmaktadır.¹⁷³

Mehir ve nafaka hükümleri; ﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾, ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ﴾ ve iddet nafakasına ilişkin hükümler çerçevesinde değerlendirilmekte; kadının malî haklarının korunması, aile hukukunun temel ilkelerinden biri kabul edilmektedir.¹⁷⁴ Koca, evlilik süresince eşinin nafaka ve mesken ihtiyacını; boşanma sonrasında ise iddet süresince boşadığı kadının nafaka ve meskenini karşılamakla yükümlüdür. Hamile kadının nafakası doğuma, çocukların bakım ve nafakası ise ihtiyaçları devam ettiği sürece sürer. İddet nafakası, evlilik bağından doğan fikhî bir yükümlülük olup çağdaş yoksulluk nafakasıyla aynı hukukî mahiyette değildir. İddet sonrası dönemdeki mali sonuçlar ise müt‘a, tazminat, çocuk nafakası, tarafların anlaşması ve sosyal koruma düzenlemeleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.¹⁷⁵

3.3.1.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: Velâyet ve hidâne, çocuğun korunması ve yararının sağlanmasına yönelik birbirini tamamlayan hukukî kurumlardır. Hidâne bakım ve gözetimi, velâyet ise çocuğun şahsı, eğitimi, temsili ve malî işleriyle ilgili sorumluluğu ifade eder. Bu kurumlar ebeveyne çocuk üzerinde sınırsız bir yetki değil, çocuğun güvenliği ve sağlıklı gelişimi için yükümlülük verir. Boşanma, ebeveynin çocuğa karşı

¹⁷² Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35 (No. 2276), 9; Tirmizî, “Talâk”, 9; Din İşleri Yüksek Kurulu, “Öfkeli İken Yapılan Boşama Geçerli midir?”, 4 Ocak 2023; İbn Âbidîn, Reddû’l-muhtâr, 3/244; İbn Kayyim, *I‘lâmi’l-Muvaqqı‘în*, 5/455-456.

¹⁷³ Müslim, “Talâk”, 15; Din İşleri Yüksek Kurulu, “Bir Defada İki veya Üç Talâkla Boşamanın Hükümü Nedir?”, 28 Aralık 2022; a.mlf., “Mahkeme Kararıyla Boşanan Eşler Dinen de Boşanmış Olurlar mı?”, 12 Temmuz 2017.

¹⁷⁴ el-Bakara 2/233, 236-237, 241; et-Talâk 65/1, 6-7; Kâsânî, Bedâ’i‘u’s-şanâ’i‘, 2/291-295; DİYK, *Fetvalar*, 459-460.

¹⁷⁵ el-Bakara 2/233; et-Talâk 65/6-7; Kâsânî, Bedâ’i‘u’s-şanâ’i‘, 4/15-16; Din İşleri Yüksek Kurulu, “Boşanma Davası Uzun Süre Sonuçlanmayan Kadının Aldığı Nafaka Helâl midir?”, 12 Temmuz 2017.

sorumluluğunu ortadan kaldırmaz; uyuşmazlıklarda temel ölçüt çocuğun üstün yararıdır.¹⁷⁶

Dayanakları: Kurulun yaklaşımı, ﴿لَا تُضَارَّ وَالِدَةُ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ﴾ hükmüne dayanmaktadır. Âyet, çocuğun bakım ve nafakasının karşılanması, ebeveynlerin istişare ve sorumluluk bilinciyle hareket etmesini ve çocuğun taraflar arasında zarar aracı yapılmamasını esas almaktadır. Bu çerçevede velâyet, üstünlük değil; çocuğun şahsı, malı ve geleceği hakkında emanet sorumluluğudur.¹⁷⁷ Hidâne öncelik, çocuğun bakım ve gözetimine daha elverişli olması sebebiyle anneye aittir. Hz. Peygamber'in, «أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا»¹⁷⁸ buyruğu bu önceliğin temel dayanaklarından. Ancak hidâne, yalnız akrabalık veya cinsiyet esasına değil; ehliyet, güvenilirlik ve çocuğun yararına göre belirlenir. Bu şartların kaybedilmesi hâlinde hak, çocuğu daha iyi koruyabilecek kişiye geçer.¹⁷⁸

Klasik fıkıhta hidâne süresi ve sonrasındaki tercih konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, ortak ölçü çocuğun korunmasıdır. Bazı fakihler belirli yaş ölçülerini esas alırken, bazıları temyiz gücüne ulaşan çocuğun tercih hakkını kabul etmiştir. Ancak çocuğun tercihi, güvenliği ve üstün yararıyla bağdaşmadığı takdirde tek başına belirleyici değildir.¹⁷⁹ Hidânenin anneye verilmesi babanın nafaka ve eğitim yükümlülüğünü; velâyetin babada bulunması ise annenin bakım önceliğini ortadan kaldırmaz. Boşanma sonrasında temel ölçü, çocuğun bakım ve gelişimini en iyi sağlayacak düzenin oluşturulmasıdır.¹⁸⁰

3.3.1.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: Tesettür, Kur'an ve Sünnet'le belirlenen dinî bir yükümlülük; mahremiyet ise kadın ve erkeğin birlikte korumakla sorumlu olduğu iffet ve haya düzenidir. Tesettür yalnızca kıyafetle sınırlı olmayıp bakış, davranış ve özel alanın korunmasını da kapsar. Kadın ve erkek, avretlerini örtmek, haramlardan sakınmak ve

¹⁷⁶ DİYK, *Fetvalar*, 459-460; a.mlf., “Boşanmadan Sonra Çocukların Velâyeti Kime Verilir?”, 12 Temmuz 2017; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁷⁷ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/5-6, 10; et-Tahrîm 66/6; Cessâs, *Ahkkâmü'l-Kur'ân*, 2/451-453.

¹⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/182; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 4/40-42.

¹⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Tirmizî, “Ahkkâm”, 21; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/412-415; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/592-598.

¹⁸⁰ el-Bakara 2/233; et-Talâk 65/6; DİYK, *Fetvalar*, 459-460.

karşılıklı ilişkilerinde dinî-ahlâkî ölçülere riayet etmekle yükümlüdür. Zaruret ve ihtiyaç hâlleri ise amacı aşmamak kaydıyla istisna oluşturur.¹⁸¹

Dayanakları: Kurulun yaklaşımı, ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾ hükmü ile kadınlara yönelik aynı yükümlülükleri düzenleyen Nûr sûresinin 31. âyetine dayanmaktadır. Zînetlerin gizlenmesini ve başörtülerinin yakalar üzerine salınmasını emreden bu hükümler, tesettürün temel esaslarını belirlemektedir. Ahzâb sûresinin 59. âyeti ise dış kıyafetin iffet ve saygınlığı koruma işlevine işaret etmektedir.¹⁸² Tesettürde esas olan, avret mahallinin örtülmesi, kıyafetin ten rengini ve beden hatlarını belli etmeyecek nitelikte olmasıdır. Din, belirli bir dönem veya kültüre ait tek tip kıyafet öngörmemiş; örtünmenin temel şartlarını koruyan farklı örf ve uygulamalara imkân tanımıştır. Tedavi, şahitlik ve evlenme amacıyla görüşme gibi ihtiyaçlar ise zaruret ve ihtiyaç ölçüsünde istisna kabul edilmiştir.¹⁸³

Açık nas bulunmayan ayrıntılar, klasik fıkhıdaki içtihat farklılıkları çerçevesinde değerlendirilir. Kadının gayrimüslim kadınlar karşısındaki avret sınırı konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte Kurul, açık delil bulunmayan bu alanda Hanbelî mezhebindeki görüşle amel edilebileceğini kabul etmektedir. Ancak mahremiyetin ihlâl ihtimali bulunan durumlarda ihtiyat ilkesi esas alınır.¹⁸⁴ Mahremiyet, yalnız bedenın örtülmesiyle sınırlı olmayıp aile içindeki özel alanın korunmasını da kapsar. Kur'an'ın izin istemeye ilişkin hükümleri, ev içi mahremiyetin önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede çocuklara yaş ve gelişim özelliklerine uygun beden bilinci kazandırılması ebeveynlerin sorumluluğudur.¹⁸⁵

3.3.1.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: Eşler, ortak iradeleriyle çocuk sahibi olma zamanını, sayısını ve doğum aralıklarını belirleyebilir; sağlığa zarar vermeyen ve neslin devamını kalıcı

¹⁸¹ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Tesettür ile İlgili Karar”, Karar No. 6, 3 Şubat 1993; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁸² en-Nûr 24/30-31; el-Ahzâb 33/59; Taberî, Câmi‘u’l-beyân, 19/155-162; Kurtubî, el-Câmi‘, 12/226-234.

¹⁸³ Müslim, “Âdâb”, 45; “Libâs”, 125; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 43; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/145-165; Kâsânî, Bedâ‘i‘u’s-şanâ‘i‘, 5/118-125; Din İşleri Yüksek Kurulu, “Tesettür ile İlgili Karar”, No. 6.

¹⁸⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Müslüman Kadınların Gayrimüslim Kadınlara Karşı Tesettürü Nasıl Olmalıdır?”, Karar No. 116, 30 Ekim 2024; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/105-106; İbn Âbidîn, Reddû‘l-muhtâr, 6/371.

¹⁸⁵ en-Nûr 24/58-59; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 26; Din İşleri Yüksek Kurulu, “Kız ve Erkek Çocukların Odaları Kaç Yaşından Sonra Ayrılmalıdır?”, 17 Temmuz 2024; İbn Âbidîn, Reddû‘l-muhtâr, 6/382.

biçimde engellemeyen yöntemlere başvurabilir. Kalıcı kısırlaştırma işlemleri, ancak kesin tıbbî zorunluluk hâlinde câizdir. Döllenmeyle başlayan gebelik ise annenin hayatını korumaya yönelik kesin bir zaruret bulunmadıkça sona erdirilemez.¹⁸⁶

Dayanakları: Kurulun yaklaşımı, ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ hükmü ile hayatın korunmasını esas alan diğer âyetlere dayanmaktadır. Sahâbe dönemindeki azil uygulaması ve Hz. Peygamber'in bunu yasaklamaması ise döllenme gerçekleşmeden gebeliği önleyen geçici yöntemlerin cevazına delil kabul edilmektedir. Bu sebeple doğum kontrolü ile kürtaj birbirinden ayrılmakta; biri gebeliğin oluşmasını önlemeye, diğeri ise başlamış bir hayat sürecine müdahaleye ilişkin değerlendirilmektedir.¹⁸⁷

Geçici doğum kontrol yöntemleri; eşlerin ortak iradesine, sağlığa zarar vermemesine ve kalıcı kısırlığa yol açmamasına bağlı olarak câiz görülmektedir. Üreme kabiliyetini kalıcı biçimde ortadan kaldıran yöntemler ise ancak annenin hayatı veya sağlığı bakımından kesin bir zaruret bulunması hâlinde uygulanabilir. Zaruret, kişisel tercih veya sosyal gerekçelerle genişletilemez.¹⁸⁸

Kurul, cenin hayatının döllenmeyle başladığını kabul etmekte; bu aşamadan sonra kürtajı ancak haklı ve kesin bir zaruret hâlinde mümkün görmektedir. Geçim endişesi, çocuk sayısı, eğitim veya çalışma hayatına ilişkin gerekçeler kürtaj için yeterli sebep değildir. Ruh üflenmesine ilişkin rivayetler de yüz yirmi günü mutlak bir serbestlik sınırı hâline getirmez. Anne ile ceninin hayatının birlikte korunmasının mümkün olmadığı durumlarda ise mevcut ve kesin hayat olan annenin korunmasına öncelik verilir.¹⁸⁹

Çoğul gebelikte sağlıklı ceninlerden birinin diğerleri için feda edilmesi esas değildir. Ancak uzman hekimlerce, müdahale edilmediği takdirde sağlıklı ceninlerin de kesin olarak kaybedileceği belirlenirse zaruret ölçüsünde müdahale değerlendirilebilir. Dinî hüküm ile hukukî düzenlemenin izin ve yaptırım sınırları birbirinden ayrıdır.

¹⁸⁶ DİYK, *Fetvalar*, 526-527; a.mlf., “Gebeliği Engellemek İçin Vazektomi, Kordon Bağlatma vb. Yöntemlerin Uygulanması Câiz midir?”, 12 Temmuz 2017; a.mlf., “Kürtaj Yaptırmak Câiz midir?”, 12 Temmuz 2017; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁸⁷ el-En‘âm 6/151; el-İsrâ 17/31, 70; el-Mü‘minûn 23/12-14; el-Bakara 2/195; Buhârî, “Nikâh”, 96; Müslim, “Nikâh”, 125-138; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/95-96.

¹⁸⁸ DİYK, *Fetvalar*, 526; Kâsânî, *Bedâ‘i‘ u‘ş-şanâ‘i‘*, 5/125-126; Mecelle, md. 21-22.

¹⁸⁹ Buhârî, “Kader”, 1; Müslim, “Kader”, 1; Din İşleri Yüksek Kurulu, “Ruh Üflenmeden Önce Kürtaj Uygulanması Câiz midir?”, 4 Aralık 2017; a.mlf., “Çoğul Gebeliklerde Ceninlerden Bir ya da Birkaçının Hayatının Sonlandırılması Câiz midir?”, 25 Eylül 2020; DİYK, *Fetvalar*, 527.

Kanunun belirli şartlarda müdahaleye izin vermesi, fiili dinen câiz hâle getirmez; dinî değerlendirmede esas ölçü, hayat hakkına müdahaleyi zorunlu kılan kesin zarurettir.¹⁹⁰

3.3.2. Suudi Arabistan Hey'etü Kibâri'l-Ulemâ

3.3.2.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: Hey'etü Kibâri'l-Ulemâ'ya göre kavvâmiyet, Allah'ın aile düzeninde erkeğe yüklediği şer'î sorumluluk ve aileyi koruma görevidir. Bu anlayış, erkeğin mehir ve nafaka yükümlülüğü ile aile işlerini yürütme sorumluluğuna dayanmaktadır. Kavvâmiyet; yönetme, gözetme, geçindirme ve aile düzenini koruma yükümlülüğünü ifade eder. Kadın, evlilik hukukundan doğan meşru konularda eşine karşı sorumluluk taşırken; erkek de eşine mâruf üzere davranmak ve haklarını gözetmekle yükümlüdür. Kavvâmiyet, zulüm, tahakküm veya kadının dinî ve malî haklarını ihlâl etme yetkisi vermez.¹⁹¹

Dayanakları: Heyetin yaklaşımı, ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ (Bakara 228) hükmüne dayanmaktadır. Âyetteki ﴿بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ﴾ ifadesi erkeklere verilen genel görev ve özellikleri, ﴿وَبِمَا أَنْفَقُوا﴾ kaydı ise mehir ve nafaka sorumluluğunu ifade etmektedir. Bu sebeple kavvâmiyet, yalnız malî yükümlülüğe indirgenmeyen; sorumluluk, koruma ve aile düzenini yürütme göreviyle bağlantılı bir hukukî konudur. Bakara sûresinin 228. âyeti de eşlerin karşılıklı haklarını ve aile hukukundaki dengeyi tamamlamaktadır.¹⁹²

Erkeklere ilişkin genel tafdîl, her erkeğin her kadından mutlak üstün olduğu anlamına gelmez. Ferdî fazilet; iman, takvâ ve salih amele, kavvâmiyet ise aile hukukunda belirlenen görev ve sorumluluk dağılımına bağlıdır. Bu sebeple kişisel üstünlük ile aile hukukundaki genel düzenleme birbirinden ayrılmalıdır.¹⁹³

Kavvâmiyet; ailenin korunması, nafakanın sağlanması ve aile işlerinin mâruf ölçüler içinde yürütülmesini gerektirir. Kadının itaati de mutlak olmayıp mârufla

¹⁹⁰ 2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, Resmî Gazete 18059 (27 Mayıs 1983), md. 5-6; 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, md. 99/6 (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/195-196; Abdülazîz b. Bâz, “Tavzîh havle kavâmeti'r-racül 'ale'l-mer'e”, Fetva No. 14079; a.mlf., “Mâ ma'nâ: er-Ricâlü kavvâmüne 'ale'n-nisâ”, Fetva No. 6647. Hey'etü Kibâri'l-Ulemâ, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁹² en-Nisâ 4/34; el-Bakara 2/228; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/290-292; Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/168-169.

¹⁹³ Abdülazîz b. Bâz, “Mâ ma'nâ: er-Ricâlü kavvâmüne 'ale'n-nisâ”, Fetva No. 6647; İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 2/292-293.

sınırlıdır. Koca, kavvâmiyet gerekçesiyle eşinin malına müdahale edemez, haklarını ortadan kaldıramaz veya zulmü meşrulaştıramaz. «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» hadisi de aile reisliğini sorumluluk ve hesap ilkesiyle sınırlandırmaktadır.¹⁹⁴

Suudi resmî fetva anlayışı, kavvâmiyeti klasik tefsir ve Hanbelî fıkıh çizgisi içinde değerlendirmektedir. Taberî, Kurtubî ve İbn Kesîr'in kavvâmiyeti yönetme, koruma ve geçindirme görevi olarak açıklayan yorumları ile İbn Kudâme'nin aile hukukuna ilişkin hükümleri bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Heyetin yaklaşımında kavvâmiyet, erkek lehine sınırsız yetki değil; şer'î sorumluluk, nafaka yükümlülüğü ve zulüm yasağıyla kayıtlı bir aile düzenidir.

3.3.2.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: Miras payları, Allah tarafından belirlenen farızalar ve değiştirilmesi câiz olmayan şer'î hükümlerdir. Hiçbir kimse bu payları değiştiremez veya kadın dâhil herhangi bir mirasçıyı hakkından mahrum bırakamaz. Kadının miras hakkı, terekenin taşınır ve taşınmaz bütün unsurlarını kapsar ve fiilen kendisine teslim edilmelidir. Örf, aile baskısı veya gelenekler bu hakkı ortadan kaldırmaz; feragat ise ancak payın kesinleşmesinden sonra, ehliyet sahibi mirasçının serbest ve gerçek rızasıyla geçerlidir.¹⁹⁵

Dayanakları: Heyetin yaklaşımı, ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ﴾ hükmü ile Nisâ sûresinin 11, 12 ve 176. âyetlerinde belirlenen miras paylarına dayanmaktadır. Bu hükümler, kadın ve erkek mirasçıların haklarını bağlayıcı şekilde belirlemekte; “Allah'ın sınırları” olarak nitelenen bu payların örf, aile baskısı veya gelenekle değiştirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Tereke taşınır veya taşınmaz bütün malları kapsar; borçlar ve geçerli vasiyet yerine getirildikten sonra mirasçıların payları eksiksiz teslim edilmelidir.¹⁹⁶

Kadının mirastan mahrum bırakılması, aile malının bölünmesi, kocanın yararlanması veya kabile geleneği gibi gerekçelerle engellenemez. Mirasçının kayıtlarda gösterilmesi tek başına yeterli olmayıp hakkın fiilen teslim edilmesi gerekir. el-

¹⁹⁴ Buhârî, “Ahkâm”, 1; Müslim, “İmâre”, 20; Buhârî, “Ahkâm”, 4; Abdülazîz b. Bâz, “Haqqu’z-zevc ‘alâ zevcetih”; el-Lecnetü’l-Dâime, Fetâva’l-Lecneti’l-Dâime, 19/216-218.

¹⁹⁵ el-Lecnetü’l-Dâime li’l-Buhûsi’l-İlmiyye ve’l-İftâ, Fetâva’l-Lecneti’l-Dâime, 16/494-499, Fetva No. 6209, 17784. Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

¹⁹⁶ en-Nisâ 4/7, 11-14, 176; Buhârî, “Ferâ’iz”, 5; Müslim, “Ferâ’iz”, 2; Serahsî, *el-Mebsût*, 29/138-142.

Lecnetü'd-Dâime'nin 17784 sayılı fetvası da kadınların miras hakkının sembolik kayıt veya baskıyla ortadan kaldırılamayacağını, hakkın iadesi ve gerektiğinde yargı yoluna başvurulması gerektiğini belirtmektedir.¹⁹⁷

Kadın, miras payı kesinleştikten sonra malı üzerinde serbestçe tasarruf edebilir. Ancak feragat; erginlik, tasarruf ehliyeti ve baskıdan uzak gerçek rıza şartlarına bağlıdır. «لَا يَجِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسٍ مِنْهُ» ilkesi gereğince susma, aile baskısı veya gerçek değeri yansıtmayan bedel karşılığı vazgeçme geçerli rıza sayılmaz. Hileli devirler ve mirasın haksız biçimde engellenmesi de hak ihlâli niteliğindedir.¹⁹⁸ (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ) hükmü, belirli mirasçılık ilişkilerine ait bir düzenlemedir; bütün hâllerde kadınların erkeğin yarısı kadar pay aldığı şeklinde genellenemez. Suudi fetva anlayışında miras adaleti, matematiksel eşitlikten ziyade her mirasçılık durumunda Allah'ın belirlediği payların eksiksiz uygulanmasıyla gerçekleşmektedir.¹⁹⁹

3.3.2.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: Evlilik, mâruf üzere geçim, karşılıklı haklara riayet ve zararın önlenmesi esasına dayanır. Kocanın öfke, intikam, aşağılama veya basit anlaşmazlıklar sebebiyle eşine zarar vermesi câiz değildir. (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesi, açık nüşûz hâlinde nasihat ve yatak ayrılığının sonuç vermemesi sonrasında, ihtiyaçla sınırlı ve zarar vermeyen tedip çerçevesinde değerlendirilir. Yaralama, iz bırakma, aşağılama veya daha büyük zarara yol açan her türlü davranış haram olup fail dinen ve hukukî olarak sorumludur.²⁰⁰

Dayanakları: Heyetin yaklaşımı, (وَاعْشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) hükmü ile eşlerin karşılıklı haklarını düzenleyen Bakara sûresinin 228. âyetine dayanmaktadır. Nisâ sûresinin 34. âyetindeki (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesi, kocaya sınırsız bir cezalandırma yetkisi vermeyen, nüşûz hâlinde ve tedricî süreç içinde değerlendirilen bir tedip yolu olarak anlaşılmaktadır.

¹⁹⁷ el-Lecnetü'd-Dâime, Fetâva'l-Lecneti'd-Dâ'ime, 16/495-499, Fetva No. 17784.

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/299; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 6/166; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 7/338-344; el-Lecnetü'd-Dâime, Fetâva'l-Lecneti'd-Dâ'ime, 16/487-504.

¹⁹⁹ en-Nisâ 4/11-12, 176; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/3-18; el-Lecnetü'd-Dâime, Fetâva'l-Lecneti'd-Dâ'ime, 16/494-495, Fetva No. 6209.

²⁰⁰ en-Nisâ 4/19, 34-35; Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ'nın kurumsal çizgisi için bk. Heyet başkanlarından Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, "Hükmü darbi'z-zevce 'inde etfehi'l-esbâb ve'l-buḥlî 'aleyhâ bi'n-nafaka", Fetva No. 9103, el-Mevkî'u'r-resmî li-Semâḥati's-Şeyh 'Abdil'azîz b. Bâz (Erişim 1 Ağustos 2026); Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, "et-Tafsil fî hükmî darbi'z-zevce", Fetva No. 1280 (Erişim 1 Ağustos 2026). el-Bakara 2/228; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/313-315; Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/171-172. Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

Âyetteki aşamalı düzenleme, sonraki tedbire ancak öncekinin sonuç vermemesi hâlinde başvurulabileceğini; ﴿فَإِنْ أَطَعْتُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ hükmü ise amaç gerçekleştiğinde müdahalenin sona ermesi gerektiğini göstermektedir.²⁰¹ İzin verilen müdahale, «ضَرْبًا غَيْرَ» kaydıyla zarar vermeyen ve sınırlandırılmış bir tedip olarak kabul edilmektedir. Yaralama, iz bırakma, aşağılama veya zararı artırma niteliğindeki davranışlar bu kapsamda değildir. Müdahalenin fayda sağlamayacağı veya aile zararını artıracığı durumlarda ise bu yola başvurulamaz; nasihat, hakemlik ve diğer çözüm yolları tercih edilir.²⁰²

Darp, aile uyuşmazlıklarının olağan çözüm yöntemi değildir. Hz. Peygamber'in kadınlara iyi davranmayı emretmesi, eşlerini dövenleri kınaması ve hiçbir eşine fiziksel müdahalede bulunmaması, bu uygulamanın teşvik edilen bir davranış olmadığını göstermektedir. Suudi fetva çizgisi, hükmü tamamen kaldırmamakla birlikte onu nüshûza özgü, tedricî ve zarar vermeme şartına bağlı son bir tedbir olarak sınırlandırmaktadır. Sınırın aşılması hâlinde fiil meşru tedip olmaktan çıkar ve sorumluluk doğurur.²⁰³ Suudi Arabistan'ın çağdaş hukuk düzeninde de aile ilişkilerinden doğan yetkinin kötüye kullanılması; fiziksel, psikolojik ve cinsel kötü muamele kapsamında değerlendirilmekte, mağdurun korunması ve fail hakkında hukukî işlem yapılması öngörülmektedir.²⁰⁴

3.3.2.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının meşru işlerde çalışması, ticaret yapması ve kazancı üzerinde tasarrufta bulunması câizdir. Ancak çalışma; tesettür, halvet ve sakıncalı ihtilâtın önlenmesi, aile hukukundan doğan sorumlulukların korunması şartlarına bağlıdır. Evli kadının çalışması kocasının iznine bağlı olup nikâh sırasında ileri sürülen meşru şartlara

²⁰¹ Müslim, “Hac”, 147; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/259-261; İbn Bâz, “et-Taşîl fi hükmi darbi’z-zevce”; a.mlf., “Mâ ellezî câ’e fi’s-sünneti bi-şe’ni darbi’l-mer’e?”, Fetva No. 21660.

²⁰² Müslim, “Hac”, 147; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/259-261; İbn Bâz, “et-Taşîl fi hükmi darbi’z-zevce”; a.mlf., “Mâ ellezî câ’e fi’s-sünneti bi-şe’ni darbi’l-mer’e?”, Fetva No. 21660 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁰³ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 51; Müslim, “Fezâ’il”, 79; İbn Bâz, “Hükümü darbi’z-zevce inde etfehi’l-esbâb”; a.mlf., “et-Taşîl fi hükmi darbi’z-zevce”.

²⁰⁴ Suudi Arabistan, Nizâmü’l-Himâye mine’l-Îzâ, Kraliyet Kararnamesi No. M/52, 15 Zilkade 1434/21 Eylül 2013, md. 1-3, 7, 11-13, Hey’etü’l-Huberâ’ bi-Meclisi’l-Vüzerâ’ (Erişim 1 Ağustos 2026).

riayet edilmelidir. Kadınlara uygun eğitim, sağlık ve benzeri görevler câiz görülürken, genel velâyet ve yargı yetkisi içeren makamlar erkeklere tahsis edilmektedir.²⁰⁵

Dayanakları: Heyetin yaklaşımı, kadının çalışma ve kazanç ehliyetini kabul eden (وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَ) hükmü ile meşru ticaret ve çalışma alanlarına ilişkin genel naslara dayanmaktadır. Hz. Peygamber döneminde kadınların alışveriş, eğitim, hasta bakımı ve tedavi faaliyetlerinde bulunmaları da çalışmanın aslî hükmünün cevaz olduğunu göstermektedir. Bu sebeple getirilen sınırlamalar, kadının ehliyetiyle değil; çalışma ortamının dinî ölçülere uygunluğu ve aile hukukundan doğan sorumlulukların korunmasıyla ilgilidir.²⁰⁶ Çalışmanın cevazı, halvet ve sakıncalı ihtilâtı meşru hâle getirmez. «لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِأَمْرَةِ إِلَّا مَعَ ذِي مَحَرِّمٍ» hükmü gereğince baş başa kalma yasak kabul edilmekte; çalışma ortamının fitneye yol açmayacak şekilde düzenlenmesi esas alınmaktadır. İhtiyaç hâlinde tedavi gibi durumlarda ise halvetten kaçınma ve zaruret ölçüsüne bağlı kalma şartları aranır.²⁰⁷

Kamu görevlerinin hükmü, görevin taşıdığı velâyetin niteliğine göre belirlenmektedir. Kadınlara yönelik eğitim, sağlık ve benzeri hizmetlerde görev alınması câiz görülürken; toplumun tamamı üzerinde bağlayıcı otorite kullanan genel velâyet ve yargı görevleri erkeklere tahsis edilmektedir. Bu yaklaşımda hâkimlik, hüküm verme ve kamu otoritesi kullanma niteliği sebebiyle câiz görülmemektedir.²⁰⁸ Bu anlayışın temel dayanaklarından biri, «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ» hadisidir. Rivayet, Suudi fetva çizgisinde genel yönetim ve yargı yetkileri bağlamında değerlendirilmekte; buna karşılık savcılık hakkında müstakil bir fetva bulunmadığından hâkimliğe ilişkin hüküm doğrudan savcılığa teşmil edilmemektedir. Sonuç olarak Suudi kurumsal yaklaşımı, kadının

²⁰⁵ Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ'nın kurumsal çizgisi için bk. Heyet başkanlarından Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, "Hükmü hürûci'l-mer'e li'l-'amel bidûni rıza'z-zevc", Fetva No. 11012, el-Mevkî'u'r-resmî li-Semâhati's-Şeyh 'Abdil'azîz b. Bâz (Erişim 1 Ağustos 2026); Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, "Hükmü 'ameli'l-mer'e hârice'l-beyt", Fetva No. 11965 (Erişim 1 Ağustos 2026); a.mlf., "er-Red 'alâ men ecâze tevliyetel-mer'e li'l-kazâ'", Fetva No. 1239 (Erişim 1 Ağustos 2026). Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁰⁶ en-Nisâ 4/29, 32; et-Tevbe 9/105; Buhârî, "Nikâh", 67; Müslim, "Selâm", 135; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/19-20; İbn Bâz, "Hükmü 'ameli'l-mer'e".

²⁰⁷ Buhârî, "Nikâh", 111; Müslim, "Hac", 424; İbn Bâz, "Hükmü 'ameli'l-mer'e"; a.mlf., "Hükmü ihtilâtî'n-nisâ' bi'r-ricâl fi'l-emâkini'l-'âmme", Fetva No. 17786.

²⁰⁸ Buhârî, "Megâzî", 82; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 14/12-13; İbn Bâz, "er-Red 'alâ men ecâze tevliyetel-mer'e li'l-kazâ'"; a.mlf., "Hükmü tevelli'n-nisâ' li'l-menâşibi'l-kıyâdiyye", el-Mevkî'u'r-resmî.

çalışma ve malî ehliyetini kabul etmekte; meslek ve kamu görevlerini ise tesettür, halvet, ihtilât ve görevin velâyet niteliği ölçüleriyle sınırlandırmaktadır.²⁰⁹

3.3.2.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadın, şer'î hak ve yükümlülüklerin tam muhatabı olup mülkiyet, alışveriş, vekâlet, sulh ve diğer hukukî tasarruflarda müstakil ehliyet sahibi. Şahitliğe ilişkin farklı hükümler, kadının hukukî kişiliğinin veya beyan değerinin eksikliği anlamına gelmez. Malî işlemlerin ispatında iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk kabul edilirken; kadınların daha fazla bilgi sahibi olduğu emzirme ve benzeri özel alanlarda güvenilir tek kadının beyanı yeterli görülmektedir. Şahitlik nisabındaki farklılık, insanî değer bakımından üstünlük değil; naslarla belirlenen ispat düzenine ilişkin hukukî bir farklılıktır. Kadın ve erkek, iman, sorumluluk ve ilâhî hitabın muhatabı olma bakımından ortaktır.²¹⁰

Dayanakları: el-Lecnetü'd-Dâime, 11090 sayılı fetvasında kadının hukukî tasarruf ehliyetini kabul etmiş; alışveriş, sulh, vekâlet, âriyet ve vedîa gibi işlemlerde kadın ile erkek arasında genel bir ehliyet ayrımı yapmamıştır. Komisyon, iki kadın şahidin aranmasını kadının bütün şahitliklerinin değersizliği şeklinde değil, belirli alanlarda hakkın güvence altına alınmasına yönelik şer'î bir ispat düzenlemesi olarak değerlendirmiştir. Emzirme ve kadınların doğrudan bilgi sahibi olduğu özel durumlarda tek kadının beyanının yeterli görülmesi de bu yaklaşımı desteklemektedir.²¹¹ Komisyonun diğer fetvalarında şahitlik nisabının dava konusuna göre farklılaştığı belirtilmektedir. Buna göre zina ve kazif gibi suçlarda dört erkek, kasten öldürmede iki erkek, malî haklarda bir erkekle iki kadın aranırken; emzirme gibi kadınların doğrudan bilgi sahibi olduğu alanlarda tek kadının beyanı kabul edilmektedir. Bu farklılık, şahitliği insanî

²⁰⁹ Buhârî, “Meğâzî”, 82; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 65-66; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14/12-13; Abdülazîz b. Bâz, “Hâtaru müşâreketi'l-mer'e li'r-racül fi meydâni 'amelih”, el-Mevkî'u'r-resmî (Erişim 1 Ağustos 2026).

²¹⁰ Bu konuda Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ adına yayımlanmış müstakil bir karar tespit edilememiştir. Doğrudan kurumsal kaynak, Heyetle aynı resmî fetva teşkilatı içinde faaliyet gösteren el-Lecnetü'd-Dâime'nin 11090 sayılı fetvasıdır. Kurumun resmî arşivi için bk. er-Ri'âsetü'l-Âmme li'l-Buhûşî'l-İlmiyye ve'l-İftâ (Erişim 1 Ağustos 2026). Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

²¹¹ el-Lecnetü'd-Dâime li'l-Buhûşî'l-İlmiyye ve'l-İftâ, “Hel en-nisâ'ü nâkışâtün fi şer'ati seyyidi'l-halk?”, Fetva No. 11090, Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime, der. Ahmed b. Abdürrezzâk ed-Düveyş (Riyad: er-Ri'âsetü'l-Âmme li'l-Buhûşî'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 1422), 17/7-8. Fetva metni için bk. el-Mektebetü's-Şâmile (Erişim 1 Ağustos 2026).

değerin ölçüsü değil; olayın niteliğine göre belirlenen bir ispat vasıtası olarak değerlendirmektedir. Komisyon ayrıca hadis rivayeti ile mahkeme şahitliğini ayırmakta; rivayette râvinin adalet ve zabtını, şahitlikte ise davanın konusu ve ispat şartlarını esas almaktadır.²¹²

Bu yaklaşım, klasik Hanbelî ispat anlayışıyla uyumludur. Hanbelî doktrininde malî haklar bir erkekle iki kadının şahitliğiyle sabit olurken; erkeklerin mutat olarak öğrenemeyeceği doğum, emzirme, hayız, iddetin sona ermesi ve kadınlara mahsus bedenî kusurlarda adalet sahibi kadının müstakil şahitliği kabul edilmektedir. Ukbe b. Hâris'in evlendiği kadınla kendisini emzirdiğini bildiren tek kadının beyanı üzerine Hz. Peygamber'in ayrılmasını istemesi, bu hükmün temel sünnet delilidir.²¹³²¹⁴

3.3.2.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: Çok eşlilik, Kur'an ve Sünnet'le meşru kılınmış ve dört eşle sınırlandırılmış bir evlilik düzenidir. İkinci evlilik, ilk eşin rızasına veya özel bir sebebe bağlı olmayıp erkeğin adalet ve nafaka şartlarını yerine getirebilmesine bağlıdır. Koca; eşlerin nafaka, mesken ve geceleme haklarında adaleti sağlamakla yükümlüdür. Bu sorumlulukları yerine getiremeyeceğini veya zulme düşeceğini bilen kimsenin tek eşle yetinmesi gerekir.²¹⁵

Dayanakları: Heyetin yaklaşımı, ﴿فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً﴾ hükmüne dayanmaktadır. Âyet, çok eşliliği dört eşle sınırlandırmakta ve ruhsatı adalet şartına bağlamaktadır. Nisâ sûresinin 129. âyeti ise eşlerden birine bütünüyle yönelerek diğerini ﴿كَالْمُعَلَّقَةِ﴾ durumda bırakmayı yasaklayan hakkaniyet ilkesini ortaya koymaktadır.²¹⁶ Adalet; nafaka, mesken ve geceleme gibi maddî haklarda eşitliği gerektirir. Sevgi ve duygusal yöneliş tamamen iradeye bağlı olmadığından bunlarda tam eşitlik aranmaz; ancak bu durum diğer hakların ihlâline gerekçe oluşturmaz. Eşlerden biri

²¹² el-Lecnetü'd-Dâime, "Limâzâ nüsellimü bi-ka'bûli rivâyeti'mra'etin vâhidetin li'l-hadîs?", *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye* 49 (1417/1996), 85-88, özellikle 87; fetva metni (Erişim 1 Ağustos 2026).

²¹³ Buhârî, "Şehâdât", 14; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997), "Kitâbü's-Şehâdât", mesele 1884-1885.

²¹⁴ Buhârî, "Şehâdât", 14; İbn Kudâme, "Kitâbü's-Şehâdât".

²¹⁵ Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ'nın kurumsal çizgisi için bk. Heyet başkanlarından Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, "el-Hikmetü min te'addüdi'z-zevcât", Fetva No. 2480, el-Mevkî'u'r-resmî li-Semâhati's-Şeyh 'Abdil'azîz b. Bâz (Erişim 1 Ağustos 2026); Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, "Hükümü'z-zevâc bi's-sâniye düne 'ilmi'l-ülâ", Fetva No. 12569 (Erişim 1 Ağustos 2026). Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

²¹⁶ en-Nisâ 4/3, 129; Ebû Dâvûd, "Talak", 25; Tirmizî, "Nikâh", 32; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/470-472.

haklarından ancak serbest iradesiyle vazgeçebilir. «...مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ فَقَالَ إِلَىٰ إِحْدَاهُمَا» hadisi de yerine getirilmesi mümkün haklarda eşler arasında adaletsizliği ağır bir sorumluluk olarak nitelemektedir.²¹⁷

İlk eşin rızası ikinci nikâhın sıhhat şartı olmamakla birlikte, aldatma, hakları engelleyecek şekilde gizleme veya verilen şartları ihlâl etme câiz değildir. Kadın, nikâh akdinde çok eşliliği sınırlandıran şart ileri sürebilir; bu şart ihlâl edildiğinde ilgili hukukî sonuçlar doğar. Sonradan rıza gösterilmesi hâlinde ise evlilik devam eder.²¹⁸ Suudi Arabistan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, ikinci evlilik için ilk eşin onayını veya mahkeme iznini şart koşturmakta; ancak evliliklerin tescilini, akit şartlarına bağlılığı ve eşler arasında nafaka ile geceleme bakımından adaleti hukukî yükümlülük olarak kabul etmektedir. Geçerli nikâhla evli eşler miras hakkına sahip olup çocukların nesep ve miras hakları da korunmaktadır.²¹⁹

3.3.2.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: Nikâh, süreklilik ve aile düzeninin korunması amacıyla kurulan bağlayıcı bir akittir. Talâk ise ortak hayatın mâruf üzere devamı mümkün olmadığında başvurulabilecek meşru bir ayrılık yoludur. Uyuşmazlıkların öncelikle nasihat, sulh ve hakemlik yoluyla giderilmesi; boşanmanın ise irade, şuur, iddet ve ihsan ilkelerine uygun gerçekleşmesi gerekir. Talâk yetkisi, öfke veya tehdit aracı değil; hukukî ve uhrevî sorumluluk doğuran sınırlı bir tasarruftur. Ayrılık hâlinde kadının mehir, nafaka ve mesken; çocukların ise bakım ve geçim hakları korunmalıdır.²²⁰

Dayanakları: Kurulun yaklaşımı, ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ﴾ hükmüne dayanmaktadır. Bu âyet, talâkı düşünme ve dönüş imkânı taşıyan tedricî bir hukukî süreç olarak düzenlemektedir. Şuur ve iradeyi ortadan kaldıran ağır öfke hâlindeki talâk geçerli görülmez. Hayız ve nifas döneminde veya yasaklanan zamanda verilen talâk

²¹⁷ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 41; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/235-243; Abdülazîz b. Bâz, “Tevcih li'l-ezvac bi'l-'adl beyne'z-zevcat”, el-Mevkî'u'r-resmî (Erişim 8 Ağustos 2026).

²¹⁸ Buhârî, “Şürûf”, 6; Müslim, “Nikâh”, 63; İbn Bâz, “Hükümü'z-zevac bi's-sâniye dune 'ilmi'l-ülâ”; a.mlf., “Hükümü'stirâti 'ademi'z-zevac bi-uhra fi 'akdi'z-zevac”, Fetva No. 7737; a.mlf., “Hel yecüzü li'l-mer'eti'stirâtu 'ademi'z-zevac bi-uhra?”, Fetva No. 20986.

²¹⁹ en-Nisâ 4/12; Suudi Arabistan, Nizâmü'l-Ahvâl-i Şahsiyye, Kraliyet Kararnamesi No. M/73, 6 Şaban 1443/9 Mart 2022, md. 8, 26-28, 42, Ümmü'l-Kurâ (Erişim 1 Ağustos 2026).

²²⁰ Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ'nın kurumsal çizgisi için bk. Abdülazîz b. Bâz, “Beyânü't-talâki'l-muvâfık li's-sünne ve hükümü't-talâki's-selâs ve talâki'l-gazbân fi meclisin vâhid”, el-Mevkî'u'r-resmî li-Semâhati's-Şeyh 'Abdil'azîz b. Bâz, Fetva Portalı. Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

ise Suudi fetva anlayışında hüküm doğuran bir boşama olarak kabul edilmemektedir. Bir lafızla verilen üç talâkın tek sayılması da bu yaklaşımın temel tercihlerindendir.²²¹ Bir veya iki talâkla boşanan kadın iddet süresince ric'î eş hükmündedir ve koca yeni nikâha gerek olmaksızın dönme hakkına sahiptir. İddetin sona ermesinden sonra dönüş ise yeni nikâha bağlıdır. Üçüncü talâk ise bâin ayrılık doğurur. İddet; boşamanın türüne, kadının durumuna ve gebeliğe göre belirlenir. Ric'î boşanan kadının aile konutu hakkı korunur.²²²

Mehir, kadının nikâh sebebiyle kazandığı bağımsız malî haktır. Zifaf veya sahih halvet sonrasında tamamı, bunlardan önceki ayrılıkta ise belirlenen mehrin yarısı gerekir. Ric'î boşamada nafaka ve mesken yükümlülüğü devam eder; hamile kadının nafakası doğuma kadar sürer. Boşanma, babanın çocuk nafakası ve annenin emzirme hakkına ilişkin yükümlülüklerini ortadan kaldırmaz.²²³ Suudi Şahsî Hâller Kanunu, talâkı kocanın iradesiyle gerçekleşen hukukî bir işlem olarak kabul etmekle birlikte tescil yükümlülüğü getirmiştir. Tescil talâkın sıhhat şartı değildir; ancak boşamanın ispatı ve kadının haklarının korunması bakımından hukukî güvence sağlar. Boşamadan haberdar edilmeyen kadına ilişkin koruyucu hükümler de bu anlayışın bir yansımasıdır.²²⁴

3.3.2.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: Velâyet ve hidâne, çocuğun korunması ve yararının sağlanmasına yönelik birbirini tamamlayan iki hukukî sorumluluktur. Hidâne; bakım, terbiye, eğitim ve tedaviyi, velâyet ise çocuğun şahsı ve mal varlığına ilişkin hukukî işlerin yürütülmesini ifade eder. Bu kurumlar ebeveyne mutlak hâkimiyet değil, çocuğun dinî, ahlâkî, bedensel ve ruhsal gelişimini koruma yükümlülüğü verir. Bu sebeple belirleyici ölçü, ebeveynlerin talepleri değil, çocuğun üstün yararıdır.²²⁵

Dayanakları: Kurulun yaklaşımı, Bakara sûresinin 233. âyetinde yer alan emzirme, nafaka, ebeveynlerin çocuk sebebiyle zarara uğratılmaması ve istişare ilkelerine

²²¹ el-Bakara 2/229; et-Talâk 65/1; Buhârî, “Talâk”, 1; Müslim, “Talâk”, 1; İbn Bâz, “Hükmü talâkı'l-mer'e esnâ'e'l-hayz”, Fetva Portalı; a.mlf., “Hükmü't-talâk gelâşen bi-lafzin vâhid”, Fetva Portalı.

²²² el-Bakara 2/228-230; et-Talâk 65/1-4; el-Ahzâb 33/49; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/525-558; 11/195-240.

²²³ el-Bakara 2/233, 236-237; et-Talâk 65/6-7; Müslim, “Talâk”, 36; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/3-58; 11/402-414.

²²⁴ Suudi Arabistan, Nizâmü'l-aḥvâli'ş-şahsiyye, md. 77-92, özellikle md. 90-91, Ümmü'l-Kurâ, 17 Mart 2022, resmî metin (Erişim 8 Ağustos 2026).

²²⁵ Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ'nın kurumsal çizgisi için bk. Abdülazîz b. Bâz, “Mesâ'il fî aḥkâmî'l-ḥadâne”, el-Mevkî'u'r-resmî li-Semâḥati'ş-Şeyh 'Abdil'azîz b. Bâz, Fetva Portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

dayanmaktadır. Evlilik devam ederken hidâne anne ve babanın ortak sorumluluğu iken, ayrılık hâlinde çocuğun bakım ve şefkat ihtiyacı sebebiyle öncelikle anneye verilir. Ancak bu öncelik mutlak olmayıp hidâne sahibinin ehliyet, güvenilirlik ve çocuğun yararını koruma yeterliliğine bağlıdır. Hz. Peygamber'in «أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَنْكِحِي» buyruğu da annenin bakım önceliğinin temel delillerindendir.²²⁶ Annenin yeniden evlenmesi, klasik Hanbelî doktrininde hidâne hakkını etkileyen sebeplerden biri kabul edilmekle birlikte, bu hüküm çocuğun yararından bağımsız uygulanmaz. Çocuğun güvenliği ve gelişimi açısından annenin yanında kalması daha uygun ise veya diğer hak sahipleri gerekli şartları taşıyorsa hâkim hidâneyi annede bırakabilir. Temyiz çağındaki çocuğun tercihi de dikkate alınmakla birlikte üstün yararla bağdaşmadığı durumlarda belirleyici değildir.²²⁷

Hidânenin anneye verilmesi, babanın nafaka, eğitim ve koruma sorumluluğunu; velâyetin babada bulunması ise annenin fiilî bakım önceliğini ortadan kaldırmaz. Çocuğun diğer ebeveynle ilişkisi korunmalı; uyuşmazlık hâlinde görüşme ve yer değiştirme meseleleri çocuğun yararı esas alınarak düzenlenmelidir. Suudi Şahsî Hâller Kanunu, hidâne sıralamasında anne başta olmak üzere yakın akrabaları esas almakta; ancak mahkemeye çocuğun yararı gerektiriyorsa bu sıralamadan ayrılma yetkisi tanımaktadır. Çocuğa belirli yaşta tercih hakkı verilmesi ve hidânenin kural olarak on sekiz yaşında sona ermesi de bu koruyucu yaklaşımın yasal yansımalarıdır.²²⁸

3.3.2.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: Tesettür, Kitap ve Sünnet'le sabit dinî bir yükümlülük; mahremiyet ise kadın ve erkeğin birlikte korumakla sorumlu olduğu iffet ve haya düzenidir. Bu yükümlülük, avretin örtülmesini, bakışların haramdan korunmasını, yabancı karşı cinsle ilişkilerde halvet ve fitneden kaçınılmasını ve aile mahremiyetinin

²²⁶ el-Bakara 2/233; et-Tahrîm 66/6; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/310; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/412-430.

²²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/414-436; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû' u'l-Fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1995), 34/131-132; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdû'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk. Şuayb el-Arnaût - Abdülkâdir el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 5/410-421.

²²⁸ Suudi Arabistan, Nizâmü'l-aḥvâli's-şahsiyye, md. 124-135, Ümmü'l-Kurâ, 17 Mart 2022, resmî metin; Lâ'ihatü Nizâmi'l-aḥvâli's-şahsiyye, md. 32-38, Ümmü'l-Kurâ, 20 Şubat 2025, resmî metin (Erişim 8 Ağustos 2026).

muhafazasını kapsar. Tesettür, kadın ile erkek arasında değer farkı oluşturmayı değil; iffet, nesep, aile düzeni ve toplum ahlâkını korumayı amaçlar.²²⁹

Dayanakları: Kurulun yaklaşımı, Nûr sûresinin ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ﴾ hükmüyle başlayan 30 ve 31. âyetleri ile Ahzâb sûresinin 53 ve 59. âyetlerine dayanmaktadır. Bu hükümler, kadın ve erkeğin bakışlarını korumasını, iffetlerini muhafaza etmesini ve örtünme esaslarına riayet etmesini emretmektedir. Suudi kurumsal fetva çizgisi, fakihler arasındaki farklı görüşleri kabul etmekle birlikte kadının yabancı erkekler karşısında yüzü ve elleri dâhil örtünmesi gerektiği görüşünü tercih etmektedir. Örtünün şeffaf ve bedeni belirginleştiren nitelikte olmaması esas olup belirli bir renk veya yöresel kıyafet şekli zorunlu görülmemektedir.²³⁰ Mahremiyet, yalnız bedenin örtülmesini değil; aile hayatına ait özel bilgilerin ve sırların korunmasını da kapsar. Bununla birlikte mahremiyet, zulmü veya hak ihlâlini gizleme aracı olamaz. Fetva, tedavi, uzlaştırma ve yargı gibi meşru amaçlarla gerekli bilgilerin yetkili kişilere açıklanması ihtiyaç ölçüsünde câizdir.²³¹

Mahremiyet yalnız bedenin örtülmesinden ibaret değildir. Eşlerin özel hayatlarına, cinsel ilişkilerine ve açıklanması aileye zarar verecek bilgilere ilişkin sırları ifşa etmeleri haramdır. Bununla birlikte mahremiyet, zulmü veya hak ihlâlini gizleme aracı hâline getirilemez; fetva, tedavi, uzlaştırma ve yargı yoluyla hak arama amacıyla gerekli bilgi yetkili kişiye ihtiyaç ölçüsünde açıklanabilir.²³²

3.3.2.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: Evlilikte esas olan neslin korunması ve devamıdır. Geçim kaygısı veya benzeri sebeplerle çocuk sahibi olmayı sürekli engellemek yahut üreme kabiliyetini ortadan kaldırmak câiz değildir. Bununla birlikte annenin sağlığı, doğumlar arasındaki süre veya muteber bir ihtiyaç sebebiyle, eşlerin ortak kararı ve uzman hekim

²²⁹ Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ'nın kurumsal çizgisi için bk. Abdülazîz b. Bâz, "Târîhu'l-hicâbi'l-İslâmî ve şîfatühü's-şer'îyye", el-Mevkî'u'r-resmî li-Semâhati's-Şeyh 'Abdil'azîz b. Bâz, Fetva Portalı. Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

²³⁰ en-Nûr 24/30-31; el-Ahzâb 33/53, 59; Müslim, "Libâs", 125; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/637-640; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 15/371-372; İbn Bâz, "el-Meşrû' fî libâsi'l-mer'e 'inde'l-hurûc", Fetva Portalı.

²³¹ Buhârî, "Nikâh", 111; Müslim, "Hac", 424; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/101-105; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 21/223; el-Lecnetü'd-Dâime, Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime, 24/401-405.

²³² en-Nûr 24/58-59; Müslim, "Nikâh", 123; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392), 10/8; İbn Bâz, "Mâ hükmü hurûci'l-mer'e bi-siyâbin sâtire düne libsi'l-cilbâb?", Fetva Portalı.

görüŖüyle geçici doğum kontrol yöntemlerine başvurulabilir. Kalıcı kısırlaştırma ise ancak kesin tıbbî zaruret hâlinde mümkündür. Kürtaj, doğum kontrolünden farklı olarak başlamış gebeliğe müdahale olduğundan haklı ve meşru bir gerekçe olmaksızın câiz görülmez.²³³

Dayanakları: Kurulun yaklaşımı, ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ﴾ hükmü ile hayatın ve neslin korunmasını esas alan ilkelere dayanmaktadır. Sahâbenin Hz. Peygamber dönemindeki azil uygulaması, dölleme gerçekleşmeden gebeliği önleyen geçici yöntemlerin cevazına delil kabul edilmektedir. Ancak bu cevaz; yöntemin sağlığa zarar vermemesi, mevcut gebeliği sona erdirmemesi ve eşlerin ortak kararına dayanması şartlarına bağlıdır. Üreme kabiliyetinin kalıcı olarak ortadan kaldırılması ise ancak zaruret hâlinde mümkündür.²³⁴

Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ'nın 140 sayılı kararı, kürtajı gebeliğin gelişim aşamalarına göre değerlendirmektedir. İlk dönemlerde dahi kürtaj, ancak muteber bir maslahatın gerçekleşmesi veya ciddi bir zararın önlenmesi amacıyla mümkündür; geçim, eğitim, çocuk sayısı veya yetiştirme güçlüğü tek başına gerekçe kabul edilmez. Yüz yirmi günden sonra ise cenine ruh üflendiği kabul edildiğinden müdahale, ancak annenin hayatını kurtarmaya yönelik kesin bir zaruret hâlinde câiz görülmektedir.²³⁵

Hukuka aykırı kürtaj, yalnız dinî sorumluluk değil, aynı zamanda malî sonuçları bulunan bir fiil olarak değerlendirilir. Ceninin düşürülmesine sebep olunması hâlinde gurre yükümlülüğü doğar; ruh üflenmiş ceninin haksız yere sona erdirilmesi ise ayrıca dinî sorumluluk doğurur. El-Lecnetü'd-Dâime'nin 19590 sayılı fetvası da cenin hayatının korunmasını ve kürtajın ancak şer'î zaruret çerçevesinde değerlendirilmesini esas almaktadır.²³⁶

²³³ Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, Karar No. 140, 20 Cemâziyelâhir 1407/18 Şubat 1987; el-Lecnetü'd-Dâime, Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime, 21/450-452. Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

²³⁴ el-İsrâ 17/31; Müslim, "Nikâh", 125-138; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/297-299; Abdülazîz b. Bâz, "Hel yecûzû men'u'l-haml bi-sebebi'r-rağâ'?", Fetva Portalı; a.mlf., "Mâ hükmü ta'âtî hûbûbi men'i'l-haml?", Fetva Portalı.

²³⁵ el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/33; el-Mü'minûn 23/12-14; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6; Müslim, "Kader", 1; Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, Karar No. 140, 20 Cemâziyelâhir 1407/18 Şubat 1987.

²³⁶ en-Nisâ 4/92; Buhârî, "Diyât", 25; Müslim, "Kasâme", 34-37; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/62-69; el-Lecnetü'd-Dâime, Fetva No. 19590, Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime, 21/253-254.

3.3.3. Dârü'l-İftâ el-Mısriyye

3.3.3.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: Dârü'l-İftâ el-Mısriyye'ye göre kadın ve erkek, insanlık onuru, dinî sorumluluk ve hukukî kişilik bakımından eşittir. Cinsiyet, insanî değer bakımından üstünlük veya ayrıcalık sebebi olmayıp üstünlüğün ölçüsü takvâ ve sâlih ameldir. Kavvâmiyet, bütün erkeklere kadınlar üzerinde mutlak hâkimiyet tanıyan bir yetki değil; evlilik birliği içinde kocaya yüklenen koruma, gözetme, nafaka ve aile düzenini yürütme sorumluluğudur. Bu sorumluluk, tahakküm veya keyfi tasarruf hakkı doğurmaz; mâruf, adalet, istişare ve aile yararı ilkeleri çerçevesinde yerine getirilir. Kavvâmiyet, bir üstünlük imtiyazı değil, ağır bir sorumluluk ve emanettir.²³⁷

Dayanakları: Dârü'l-İftâ'nın yaklaşımı, Nisâ sûresinin 34. âyetindeki ﴿الرِّجَالُ﴾ (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ) ifadesi, mutlak bir insanî üstünlükten ziyade aile düzeninde farklı görev ve sorumlulukların tamamlayıcılığı şeklinde değerlendirilmektedir. Bakara sûresindeki ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ﴾ (وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ) hükmü ise eşler arasındaki karşılıklı hak ve yükümlülüklerde mâruf ilkesini esas almaktadır. Bu sebeple kavvâmiyet, insanî değer bakımından üstünlük değil; aile düzeninin yürütülmesine ilişkin sorumluluk alanıdır.²³⁸

Kavvâmiyet, kadının hukukî ve malî ehliyetini ortadan kaldırmaz. Kadın kendi iradesiyle evlenebilir, müstakil mal varlığına sahip olabilir ve kazancı üzerinde tasarruf edebilir. Koca, kavvâmiyet gerekçesiyle eşinin malına müdahale edemez, haklarını sınırlandıramaz veya aile yönetimini tek taraflı tahakküme dönüştüremez. Hz. Peygamber'in eşleriyle istişare etmesi ve Ümmü Seleme'nin görüşünü dikkate alması, aile yönetiminde ortak akıl ve istişarenin önemini göstermektedir.²³⁹ Sünnette yer alan «إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ» ve «خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ» ilkeleri, kadın ve erkeğin dinî sorumluluk ortaklığını ve aile ilişkilerinde güzel muameleyi esas almaktadır. Dârü'l-İftâ, klasik aile reisliği ve nafaka düzenini korumakla birlikte kavvâmiyeti evlilik ilişkisiyle sınırlı bir

²³⁷ Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, “Ma'nâ kavâmeti'r-ricâl 'ale'n-nisâ'”, Fetva No. 4620, 6 Haziran 2003, Ahmed et-Tayyib, Fetva Portalı; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

²³⁸ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/1, 34; el-Hucurât 49/13; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 4/532-534, 8/290-294; Kurtubî, el-Câmi', 5/168-169.

²³⁹ Buhârî, “Şürû't”, 15; Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, “Müşâveretü'z-zevce ve ma'nâ kavâmeti'r-ricâl 'ale'n-nisâ'”, Fetva No. 7359, 9 Ocak 2023, Şevkî İbrâhim Allâm, Fetva Portalı.

sorumluluk olarak değerlendirmekte; onu koruma, gözetme, istişare ve hesap verme yükümlülüğü şeklinde yorumlamaktadır. Bu sebeple kavvâmiyetin tahakküm, şiddet veya kadının haklarını daraltma aracı hâline getirilmesi bu anlayışla bağdaşmaz.²⁴⁰

3.3.3.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının miras hakkı, miras bırakanın iradesine, örfe veya aile geleneğine bağlı olmayıp Allah tarafından belirlenmiş zorunlu bir malî haktır. Kız, eş, anne ve kız kardeş gibi kadın mirasçılar, taşınır ve taşınmaz bütün tereke unsurlarındaki şer‘î paylarını eksiksiz alma hakkına sahiptir. Kadının mirastan mahrum bırakılması, hakkının geciktirilmesi veya aile baskısıyla feragate zorlanması câiz değildir ve açık bir hak ihlalidir. Miras adaleti, payların beşerî ölçülerle yeniden düzenlenmesiyle değil, naslarla belirlenen hakların sahiplerine fiilen teslim edilmesiyle gerçekleşir.²⁴¹

Dayanakları: Dârü'l-İftâ'nın yaklaşımı, Nisâ sûresindeki ﴿لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ﴾ (Nisâ 11, 12 ve 176. âyetlerde belirlenen miras paylarına dayanmaktadır. Bu hükümler, kadın ve erkek mirasçıların haklarını ilâhî bir düzenleme olarak güvence altına almakta; 13 ve 14. âyetlerde “Allah’ın sınırları” olarak nitelenen bu payların örf, aile geleneği veya miras bırakanın iradesiyle değiştirilemeyeceğini göstermektedir. Terekenin ölümle mirasçılara intikali sebebiyle hak sahibinin payının engellenmesi veya geciktirilmesi de hak ihlâli olarak değerlendirilir.²⁴²

﴿لِّلذَّكَرِ مِثْلُ مِثْلِ الْأُنثَيَيْنِ﴾ hükmü, belirli mirasçılık ilişkilerinde uygulanan kat‘î bir paylaşım kuralıdır; bütün durumlarda kadının erkeğin yarısı kadar pay aldığı şeklinde genellenemez. Miras payları; cinsiyet yanında mirasçının yakınlığı, nesil derecesi ve hukukî konumuna göre belirlenir. Erkeğin mehir ve nafaka yükümlülüğüne karşılık kadın, miras yoluyla elde ettiği mal üzerinde bağımsız mülkiyet ve tasarruf hakkına sahiptir. Bununla birlikte payların bağlayıcılığı, bu gerekçelerden önce doğrudan naslara dayanmaktadır.²⁴³ Kadının hakkını talep etmemesi, aile baskısıyla belge imzalaması veya

²⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 94; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; Kâsânî, Bedâ’i’u’s-şanâ’i’, 2/331-334; Şâfiî, el-Üm, 5/203-204.

²⁴¹ Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “et-Tahzîr min hirmâni'l-verese min naşîbihim fi'l-mîrâs”, 28 Şubat 2023, Fetva Portalı; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁴² en-Nisâ 4/7, 11-14, 176; Neseî, Medârikü't-tenzîl, 1/334-340; Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “Hükmü'l-mümâtale fi teslîmi'l-irs”, 9 Ocak 2012, Fetva Portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁴³ Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “et-Tesviye beyne'z-zeker ve'l-ünşâ fi'l-mîrâs”, Fetva No. 4633, 3 Aralık 2018, Şevkî İbrâhîm Allâm, Fetva Portalı; Kurtubî, el-Câmi', 5/59-61; Zekerîyyâ el-Ensârî, Esne'l-me'tâlib, 3/8.

örf sebebiyle vazgeçmesi gerçek rıza sayılmaz. Feragat ancak miras hakkı doğduktan ve pay belirlendikten sonra, ehliyet sahibi mirasçının baskı ve aldatmadan uzak iradesiyle geçerli olabilir. Dârü'l-İftâ, miras hakkının yalnız hesaplanmasını değil, hak sahibine fiilen teslim edilmesini esas almakta; Mısır hukukundaki yaptırımlar da bu hakkın korunmasına yönelik düzenlemeler içermektedir.²⁴⁴

3.3.3.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: Eşe ve çocuklara yönelik fiziksel veya psikolojik şiddet; İslâm'ın aile anlayışı, insan onuru ve mâruf ilkesiyle bağdaşmaz. Evlilik ilişkisi sevgi, merhamet, sükûnet ve karşılıklı haklar üzerine kuruludur. Kavvâmiyet, kocaya eşinin beden ve kişilik hakları üzerinde cezalandırma yetkisi değil; koruma, gözetme ve sorumluluk yükler. Bu sebeple tehdit, aşağılama, eziyet ve zarar verme meşru bir aile yönetimi biçimi olarak kabul edilemez. Şiddete uğrayan kadın, haklarını korumak için hukukî yollara başvurabilir.²⁴⁵

Dayanakları: Nisâ sûresinin 34. âyetindeki (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesi, Dârü'l-İftâ tarafından âyetin bütünü ve Hz. Peygamber'in sünneti çerçevesinde değerlendirilmektedir. Buna göre ifade, genel bir cezalandırma yetkisi değil; nüşûz hâlinde aile düzenini korumaya yönelik sınırlı ve tedricî bir ıslah tedbiridir. Öğüt verme, yatak ayrılığı ve son aşama şeklindeki düzenleme; öfke ve intikamı değil, zararın giderilmesini ve aile birliğinin korunmasını amaçlar. Bu hüküm, eşlerle mâruf üzere yaşamayı emreden Nisâ 19, hakemliği düzenleyen Nisâ 35 ve evliliği sevgi ve merhamet temeline bağlayan Rûm 21. âyetleriyle birlikte anlaşılır.²⁴⁶

«ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرَّحٍ» kaydı, zarar vermeyen ve insan onurunu zedelemeyen son derece sınırlı bir müdahaleyi ifade eder. İbn Abbas'ın bunu misvak ve benzeriyle açıklaması, amacın bedensel zarar değil, uyarı olduğunu göstermektedir. Yaralama, iz bırakma, aşağılama veya öfke amacı taşıyan davranışlar bu kapsamda değerlendirilemez. Hz.

²⁴⁴ Mısır, 77/1943 sayılı Miras Kanunu, md. 49 (219/2017 sayılı Kanun'la eklenen hüküm), el-Cerîdetü'r-Resmiyye, 30 Aralık 2017; Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, “et-Taḥzîr min ḥirmâni'l-verese”, Fetva Portalı.

²⁴⁵ Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, “Hükmü isâ'eti mu'âmeleti'z-zevce ve'l-evlâd fi'l-İslâm”, Fetva No. 2411, 30 Eylül 2009, Ali Cum'a, Fetva Portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁴⁶ en-Nisâ 4/19, 34-35; er-Rûm 30/21; el-Ahzâb 33/58; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 8/315; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, 1/536.

Peygamber’in eşlerine hiçbir zaman vurmaması ve kadınlara iyi davranmayı emretmesi, uygulamada şiddetten kaçınmanın esas olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴⁷

Dârü’l-İftâ, çağdaş şartlarda bu ruhsatın çoğu zaman şiddet aracına dönüşmesi sebebiyle kamu otoritesinin zarar ve maslahat ilkeleri doğrultusunda sınırlandırıcı tedbirler alabileceğini kabul etmektedir. Kavvâmiyet veya aile reisliği, kocaya hukukî dokunulmazlık sağlamaz; aile içi zararlar hukukî ve yargısal denetime tâbidir.²⁴⁸

3.3.3.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının çalışması, meslek edinmesi ve toplumsal hayata katılması ilke olarak câizdir. Kadın ve erkek, çalışma ve kazanç elde etme bakımından aynı hukukî ehliyete sahiptir. Çalışmanın meşru olması; dinî ve ahlâkî sorumlulukların korunmasına, aile hukukundan doğan yükümlülüklerin gözetilmesine ve hakların ihlâl edilmemesine bağlıdır. Bu şartları taşıyan kadın, kazanç elde edebilir; ehliyet ve liyakati ölçüsünde idarî, siyâsî, yargısal ve diğer kamu görevlerinde bulunabilir.²⁴⁹

Dayanakları: Dârü’l-İftâ’nın yaklaşımı, ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ hükmü ile kadın ve erkeğin toplumsal sorumlulukta birbirlerinin destekçisi olduğunu bildiren ilkelere dayanmaktadır. Meşru kazancı teşvik eden hükümler ile Âl-i İmrân sûresinin 195. âyetinde kadın ve erkeğin amellerinin aynı şekilde karşılık bulacağını belirtmesi, çalışma ve üretimin cinsiyet temelli bir sınırlamaya tâbi olmadığını göstermektedir. Hz. Peygamber döneminde kadınların ticaret, eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanlarında faaliyet göstermeleri de bu anlayışın sünnetteki örnekleridir.²⁵⁰

Evli kadının çalışma hakkı, evlilikten doğan karşılıklı sorumluluklarla birlikte değerlendirilir. Çalışma nikâh sırasında şart koşulmuş veya bilinen bir durum olarak kabul edilmişse, koca bu kabulden haklı bir sebep olmaksızın dönemez. Sonradan

²⁴⁷ Müslim, “Fezâ’il”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; Buhârî, “Nikâh”, 93; Hattâb, Mevâhibü’l-celîl, 4/15-16; Derdîr, eş-Şerhu’s-şagîr, 4/392.

²⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/41-44; Mısır, 25/1929 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 6; Mısır Temyiz Mahkemesi, 116/55 sayılı karar, 24 Haziran 1986; Dârü’l-İftâ el-Mısriyye, “Hükmü isâ’eti mu’ameleti’z-zevce ve’l-evlâd”, Fetva Portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁴⁹ Dârü’l-İftâ el-Mısriyye, “Hükmü müşâreketi’l-mer’e fi’l-‘ameli’s-siyâsî ve’l-ictimâ’î”, Fetva No. 2445, 9 Kasım 2014, Şevkî İbrâhim Allâm, Fetva Portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁵⁰ el-Bakara 2/198; Âl-i İmrân 3/195; et-Tevbe 9/71; Müslim, “Talâk”, 55; İbn Hazm, el-Muḥallâ, 8/527-528.

başlayan çalışma ise aile düzeni ve eşlerin hakları çerçevesinde değerlendirilir. Kadının kazancı kendisine aittir; evlilik, eşlerin mal varlıklarını kendiliğinden birleştirmez.²⁵¹

Dârü'l-İftâ, kadının kamu görevlerine katılımını genel bir cinsiyet yasağı olarak görmemektedir. Kadın, ehliyet ve liyakati taşıması hâlinde yönetim, siyaset, yargı ve diğer kamu hizmetlerinde görev alabilir. «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ» rivayeti, belirli bir tarihî olay bağlamında değerlendirilmekte; bütün kamu görevlerine yönelik genel bir yasağın kabul edilmemesidir. Bu sebeple çağdaş devlet yapısında belirleyici ölçü cinsiyet değil; ehliyet, liyakat ve kamu yararadır.²⁵²

3.3.3.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadın ve erkek; hukukî kişilik, medenî tasarruf ehliyeti ve haklardan yararlanma bakımından aynı hukukî temele sahiptir. Kadın mülkiyet edinebilir, sözleşme yapabilir, dava açabilir ve malı üzerinde bağımsız tasarrufta bulunabilir. Şahitlik ise insanî değer veya hukukî ehliyetin ölçüsü değil; uyumsuzluğun konusu, hakkın niteliği ve ispat ihtiyacına göre belirlenen bir delil aracıdır. Bu sebeple bazı alanlarda farklı şahitlik nisaplarının aranması, kadının genel hukukî ehliyetini sınırlandırmaz.²⁵³

Dayanakları: Dârü'l-İftâ'nın yaklaşımı, Bakara sûresinin 282. âyetindeki vadeli borçların yazılması ve şahitlendirilmesine ilişkin hüküm ile Nûr sûresinin 4. âyetindeki zina isnadında dört şahit şartına dayanmaktadır. Bu hükümler, belirli hukukî alanlarda ispat güvenliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler olarak değerlendirilir. Hanefî ispat anlayışında şahitlik; davanın konusuna göre farklılaşmakta, bazı alanlarda erkek şahitlerin, bazı alanlarda ise kadınların da dâhil olduğu farklı nisapların aranması öngörülmektedir. Kadınların doğrudan bilgi sahibi olabildiği doğum, bekâret ve benzeri konularda kadın şahitliği özel bir önem taşımaktadır.²⁵⁴

²⁵¹ Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, “ez-Zîmmetü'l-mâliyye li'z-zevce ve haqquhâ fî mürtebihâ”, Fetva No. 2442, 24 Nisan 2013, Şevkî İbrâhîm Allâm, Fetva Portalı; a.mlf., “Hükümü müşâreketi'l-mer'e”, Fetva No. 2445 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁵² Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, “Hükümü tevelli'l-mer'eti'l-vilâyâtî'l-âmme ve mübâşeretihâ el-hukûka's-siyâsiyye”, Fetva No. 6072, 20 Kasım 2012, Ali Cum'a, Fetva Portalı; a.mlf., “Hükümü tevelli'l-mer'eti'l-menâsibe'l-kıyâdiyye”, Fetva No. 5250, 29 Aralık 2020, Şevkî İbrâhîm Allâm, Fetva Portalı; Kemâleddin İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988), 6/391 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁵³ Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, “Keyfiyyetü işbâti vâkı'ati's-sebb ve'l-kazf ve hükümü şehâdeti'n-nisâ' fî zâlik”, Fetva No. 4720, 22 Ocak 1989, Muhammed Seyyid Tantâvî, Fetva Portalı; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁵⁴ el-Bakara 2/282; en-Nûr 24/4; Kâsânî, Bedâ'i'u's-şanâ'i', 6/266-270; İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 5/461-466.

Şahitlikteki farklılıklar, kadının beyanının değersiz görülmesinden değil, her hukukî olay için öngörülen ispat düzeninden kaynaklanmaktadır. Nitekim aynı kişi beyanı, uyuşmazlığın niteliğine göre farklı hukukî sonuç doğurabilir. Bu sebeple şahitlik nisabı, cinsiyetler arasında mutlak bir değer ölçüsü değil; hakkın korunmasına yönelik teknik bir hukukî düzenlemedir.²⁵⁵

Dârü'l-İftâ, klasik şahitlik hükümlerini korumakla birlikte ispatı yalnız tanık beyanıyla sınırlamamaktadır. Karineler, ikrar, belgeler ve çağdaş bilimsel yöntemler hukukî ispat araçları arasında değerlendirilmektedir. Özellikle neseb alanında genetik incelemeler, belirli şartlar çerçevesinde yardımcı delil olarak kullanılabilmekte; ancak sabit nesebin yalnız DNA sonucu ile reddedilmesi kabul edilmemektedir.²⁵⁶

3.3.3.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: Çok eşlilik, Kur'an ve Sünnet'le meşru kılınmış ve dört eşle sınırlandırılmış bir evlilik ruhsatıdır. Bu ruhsat, erkeğin eşlerinin nafaka, mesken ve geceleme haklarını karşılayabilmesine ve iradesi dâhilindeki hususlarda adaleti sağlayabilmesine bağlıdır. Haksızlığa düşeceğini bilen kimsenin bu ruhsata başvurması câiz değildir. İkinci evlilik, kural olarak önceden hâkim iznine bağlı olmamakla birlikte, doğurduğu zarar ve hak ihlalleri hukukî denetime tâbidir.²⁵⁷

Dayanakları: Dârü'l-İftâ'nın yaklaşımı, Nisâ sûresinin ﴿فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾ hükmüne dayanmaktadır. Bu hüküm, cevazın üst sınırını dört eş olarak belirlerken kullanımını adalet yükümlülüğüne tâbi tutmaktadır. Adalet; nafaka, mesken, giyim ve geceleme gibi fiilen yerine getirilebilen haklarda eşitliği gerektirir. Nisâ sûresinin 129. âyetinde belirtilen gerçekleşmesi güç eşitlik ise kalbî sevgi ve duygusal yönelişe ilişkindir; bu durum eşlerden birinin hukukî haklardan mahrum

²⁵⁵ Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “Hükümü şehâdeti'l-mer'eti'l-vâhîde fi'r-radâ'”, Fetva No. 806, 12 Şubat 1910, Bekrî es-Sadeî, Fetva Portalı; İbn Nüceym, el-Bahrü'r-râ'ik, 3/238; İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 3/225.

²⁵⁶ Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “Hükümü istiḥdâmi'l-hâmîzi'n-nevevî fi nefy ve işbâti'n-neseb”, Fetva No. 2576, 19 Şubat 2014, Şevkî İbrâhîm Allâm, Fetva Portalı; a.mlf., “Turuḡu işbâti'n-neseb li'l-meyyit”, 30 Nisan 2009, Fetva Portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁵⁷ Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “Hükümü men'i'r-ricâl kazâ'en mine't-ṭalâk ve te'addüdi'z-zevcât”, Fetva No. 2885, 23 Kasım 2014, Şevkî İbrâhîm Allâm, Fetva Portalı; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

bırakılmasını meşru kılmaz. Hz. Peygamber'in eşleri arasında adaleti gözetmeyen kimseyi uyaran hadisi de bu yükümlülüğün bağlayıcılığını göstermektedir.²⁵⁸

Çok eşlilikte nikâhın geçerliliği ile doğurduğu zararların denetimi birbirinden ayrılır. Dârü'l-İftâ, ikinci evliliği önceden hâkim iznine bağlamamakta; ancak eşin ortak hayatı sürdürmesini imkânsızlaştıran maddî veya manevî bir zarar ortaya çıktığında kadına yargı yoluyla korunma imkânı tanımaktadır. Bu sebeple ikinci evlilik tek başına ayrılık sebebi değil; somut zararın gerçekleşmesi hâlinde tefrik talebine konu olabilecek bir durumdur.²⁵⁹ Muhammed Abduh'un, kadın ve çocukların haklarının yaygın biçimde ihlâl edildiği durumlarda çok eşliliğin hâkim iznine bağlanabileceği yönündeki görüşü, Dârü'l-İftâ tarafından kamu yararı kapsamında bir siyaset-i şer'iyeye yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Ancak kurumun mevcut fetva çizgisi, genel bir izin şartı öngörmemekte; temel ölçüyü adalet, zarar vermeme ve aile haklarının korunması olarak kabul etmektedir.²⁶⁰

3.3.3.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: Boşanma, evlilik birliğinin sona ermesine ilişkin hukukî sonuç doğuran bir tasarruftur. Talâkın geçerliliği, boşayan kişinin irade ve idrak ehliyetine bağlıdır. Bilinçli olarak verilen talâk geçerli; kişinin irade ve kastını ortadan kaldıran iğlâk hâlindeki boşama ise geçersizdir. Boşanma, kadının mehir, iddet nafakası, müt'a ve mesken gibi malî haklarını ortadan kaldırmaz; bu hakların korunması hukukî ve yargısal güvence altındadır.²⁶¹

Dayanakları: Dârü'l-İftâ'nın yaklaşımı, ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ﴾ hükmüne dayanmaktadır. Bu âyet, boşamayı keyfî bir işlem olmaktan çıkararak mâruf ve ihsan ilkeleriyle sınırlandırmaktadır. Sünnete uygun talâk; eşin temiz olduğu ve ilişki gerçekleşmediği dönemde bir talâkla boşanması ve iddet süresinin korunması esasına

²⁵⁸ en-Nisâ 4/3, 129; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38; Tirmizî, "Nikâh", 42; Kâsânî, Bedâ'i' u's-şanâ'î, 2/332-333; Nevevî, el-Mecmû', 16/430-432.

²⁵⁹ Mısır, 25/1929 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, 100/1985 sayılı Kanun'la değişik md. 11 mükerrer/2; Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, "Hükmü men'i'r-ricâl każâ'en", Fetva No. 2885.

²⁶⁰ Muhammed Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 94; Bâcî, el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta', 6/46, 140; Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, "Hükmü men'i'r-ricâl każâ'en", Fetva Portalı.

²⁶¹ Ebû Dâvûd, "Talâk", 8; İbn Mâce, "Talâk", 16; Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, "Hükmü't-talâki'l-bid'î ve talâki'l-gaẓbân", 9 Ocak 2016, Fetva Portalı; a.mlf., "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

dayanır. Hayız döneminde veya yasaklanan zamanda verilen talâk günah olmakla birlikte, hukukî geçerlilik bakımından fakihler arasında farklı değerlendirmeler bulunmaktadır.²⁶²

Mehir, kadının nikâhla kazandığı bağımsız malî haktır. Zifaf sonrasında boşanma hâlinde belirlenen mehrin tamamı, öncesinde ise şartlarına göre yarısı gerekir. Boşanma eşlerin mal varlıklarını kendiliğinden birleştirmez; her eşin müstakil malî kişiliği devam eder. Kadının iddet nafakası, mesken hakkı ve şartları oluştuğunda müt‘a hakkı korunur; miktarlar hâkim tarafından tarafların ekonomik durumu, evlilik süresi ve somut şartlar dikkate alınarak belirlenir.²⁶³ Hul‘, eşlerin anlaşmalı ayrılığı niteliğinde olup kadın, aldığı mehir veya belirlenen malî bedel karşılığında evlilik bağından ayrılabilir. Ancak çocukların nafaka ve bakım hakları bu kapsamda ortadan kaldırılamaz; kadının baskı veya kötü muamele yoluyla haklarından vazgeçmeye zorlanması câiz değildir. Ric‘î ve bâin boşamalarda iddetin aile konutunda geçirilmesi esas olmakla birlikte güvenlik, zarar veya zorunlu sebepler farklı düzenlemeyi gerektirebilir.²⁶⁴

3.3.3.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: Hidâne, anne veya babaya tanınmış mutlak bir yetki değil; öncelikle çocuğun korunmasına yönelik bir sorumluluktur. Amacı, çocuğun bakımını, güvenliğini, eğitimini ve bedensel, ruhsal, dinî ve ahlâkî gelişimini sağlamaktır. Küçük çocuğun bakımında anne öncelikli olmakla birlikte belirleyici ölçü akrabalık sırası değil, çocuğun üstün yararadır. Hidâneye ilişkin uyuşmazlıklar kişisel tercihle değil, hâkim kararıyla çözümlenir.²⁶⁵

Dayanakları: Dârü’l-İftâ’nın yaklaşımı, Bakara sûresinin 233. âyetinde yer alan emzirme, nafaka ve ebeveynlerin çocuk sebebiyle zarara uğratılmaması ilkeleri ile Talâk sûresinin 6. âyetindeki koruyucu hükümlere dayanmaktadır. Hz. Peygamber’in «أَنْتِ أَحَقُّ بِهٖ مَا لَمْ تَنْكِحِي» buyruğu, küçük çocuğun bakımında annenin önceliğinin temel delillerindendir. Ancak bu öncelik mutlak değildir; annenin durumu ve çocuğun yararı

²⁶² el-Bakara 2/228-229; et-Talâk 65/1-2; Buhârî, “Talâk”, 1; Müslim, “Talâk”, 1; Dârü’l-İftâ el-Misriyye, “Hükümü’t-talâk esnâ’e’l-hayz”, 17 Ocak 2010, Fetva Portalı.

²⁶³ el-Bakara 2/236-237, 241; Dârü’l-İftâ el-Misriyye, “Hukûku’l-muṭallaḳa li’z-żarar ba’d-e’d-duḥûl”, 20 Eylül 2011, Fetva Portalı; Mısır, 25/1929 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, 100/1985 sayılı Kanun’la değişik md. 18 mükerrer (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁶⁴ Buhârî, “Talâk”, 12; Mısır, 1/2000 sayılı Kanun, md. 20; Dârü’l-İftâ el-Misriyye, “el-Hukûku’l-mâliyye beyne’z-zevceyn ‘inde’l-hul’”, 20 Ekim 2014, Fetva Portalı; İbn Âbidîn, Reddû’l-muḥtâr, 3/532-536.

²⁶⁵ Dârü’l-İftâ el-Misriyye, “Hükümü ḥadâneti’t-tıfl ba’d-e zevâci ümmih”, 10 Ekim 2017, Fetva Portalı; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

esas alınır. Bu sebeple Dârü'l-İftâ, annenin yeniden evlenmesini hidâneyi otomatik olarak düşüren kesin bir sebep olarak görmemekte; somut zarar bulunmadıkça çocuğun annesinden alınamayacağını kabul etmektedir.²⁶⁶

Hidâne hakkı, bakım ehliyetinin bulunmaması veya çocuğun yararının gerektirmesi hâlinde diğer hak sahiplerine geçebilir. Anne, annecanne ve babaanne gibi yakın kadın akrabalar öncelikli olmakla birlikte, belirleyici ölçü hak sahibinin çocuğun bakım ve güvenliğini sağlayabilecek yeterliliğe sahip olmasıdır. Engel ortadan kalktığında hidâne hakkının yeniden talep edilmesi mümkündür.²⁶⁷

Hidâne ile velâyet birbirinden farklı hukukî kurumlardır. Hidâne günlük bakım, koruma ve terbiyeyi; velâyet ise çocuğun hukukî temsili, mal varlığının yönetimi ve temel kararların alınmasını ifade eder. Annenin hidâne sahibi olması, babanın velâyet sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Çocuğun diğer ebeveyniyle ilişkisi korunmalı; görüşme ve kişisel ilişki düzenlemelerinde esas ölçü çocuğun güvenliği, eğitimi ve psikolojik yararı olmalıdır.²⁶⁸

3.3.3.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: Tesettür, bulûğa ermiş Müslüman kadın için Kitap ve Sünnet'le sabit dinî bir yükümlülüktür. Kadın, mahremi olmayan erkekler yanında bedenini örtmekle yükümlüdür. Örtünmede esas olan; bedenin örtülmesi, kıyafetin şeffaf ve vücut hatlarını belirginleştirici nitelikte olmaması ve teşhir amacı taşımamasıdır. Tesettür belirli bir renk veya kıyafet biçimine indirgenemez; dinî maksadı gerçekleştiren farklı giyim şekilleri örf ve şartlara göre değişebilir. Bu yükümlülük, kadının eğitim, çalışma ve toplumsal hayata katılımını engelleyen bir tecrit anlayışı olarak değerlendirilemez.²⁶⁹

Dayanakları: Dârü'l-İftâ'nın yaklaşımı, Nûr sûresindeki ﴿وَلْيَضْرِبْنَ خُمُرَهُنَّ عَلَىٰ﴾ (وَلْيَضْرِبْنَ خُمُرَهُنَّ عَلَىٰ) hükmü ile Ahzâb sûresinin 59. âyetinde yer alan cilbâb düzenlemesine dayanmaktadır. Bu hükümler, örtünmenin ve iffet sınırlarının korunmasının temelini

²⁶⁶ el-Bakara 2/233; et-Talâk 65/6; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 3/556; Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “eş-Şürûtü'l-vâcib tevaffürühâ fi'l-ümmi'l-hâdine”, 20 Eylül 2011, Fetva Portalı.

²⁶⁷ Kâsânî, Bedâ'i u's-şanâ'i, 4/41-44; Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “Tertibü'l-hâdınât ba'de'l-ümm”, 1 Eylül 2015, Fetva Portalı; Mısır, 25/1929 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, değişik md. 20.

²⁶⁸ Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “Hükmü istidâfeti'l-eb li-veledihi'l-mahdûn”, 3 Mayıs 2016, Fetva Portalı; Mısır, 119/1952 sayılı Küçüklerin Malları Üzerindeki Velâyet Kanunu, md. 1, 28.

²⁶⁹ Dârü'l-İftâ el-Misriyye, “el-Edilletü 'alâ farziyyeti'l-hicâb 'ale'l-mer'eti'l-müslime”, 12 Aralık 2004; a.mlf., “er-Red 'alâ men enkere farîzate'l-hicâb”, 4 Aralık 2012 (Erişim 8 Ağustos 2026).

oluşturmaktadır. Kurum, yüz ve ellerin avret olmadığı yönündeki cumhur görüşünü esas almakta; buna göre nikabı farz bir yükümlülük değil, bazı toplumlarda tercih edilen bir uygulama olarak değerlendirmektedir.²⁷⁰

Şer‘î tesettürde bağlayıcı olan, kıyafetin adı veya şekli değil; örtünme amacını gerçekleştiren özellikleridir. Buna göre elbise bedeni örtmeli, şeffaf veya dar olmamalı ve dikkatleri bedene yönelten bir nitelik taşımamalıdır. Bu şartları taşıyan farklı renk ve modellerde kıyafetler kullanılabilir.²⁷¹ Dârü’l-İftâ, tesettürü kişisel bir dinî sorumluluk olarak değerlendirmekte; ancak bunu kadının sosyal hayattan uzaklaştırılması şeklinde yorumlamamaktadır. Kadının örtünme yükümlülüğü korunmakla birlikte eğitim, çalışma ve toplum hizmetlerine katılımı meşru sınırlar içinde mümkündür. Koca da kavvâmiyet gerekçesiyle bu dinî yükümlülüğü ortadan kaldıracak veya kadının haklarını ihlâl edecek bir tasarrufta bulunamaz.²⁷²

3.3.3.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: Eşler, annenin sağlığını korumak, doğumlar arasındaki süreyi düzenlemek ve çocukların bakımını daha iyi sağlamak amacıyla, sağlığa zarar vermeyen ve üreme kabiliyetini kalıcı biçimde ortadan kaldırmayan yöntemlere başvurabilir. Bu uygulama eşlerin ortak iradesine dayanmalıdır. Kalıcı kısırlaştırma ancak kesin tıbbî zaruret hâlinde câizdir. Kürtaj ise başlamış gebeliğe müdahale olduğundan sebepsiz olarak meşru değildir; yüz yirmi günden önce ciddi ve meşru bir gerekçe, bu süreden sonra ise annenin hayatını veya ağır bedenî zararını önleyen kesin bir zaruret bulunmalıdır.²⁷³

Dayanakları: Dârü’l-İftâ’nın yaklaşımı, neslin ve hayatın korunmasını esas alan Kur’ânî ilkelere dayanmaktadır. (وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَسْبِيَ إِمْلَاقٍ) “Geçim korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin” hükmü, çocuk sahibi olmayı yalnız ekonomik kaygılarla

²⁷⁰ en-Nûr 24/31; el-Ahzâb 33/59; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 31; Tirmizî, “Şalât”, 160; İbn Abdülber, et-Temhîd, 6/364; Dârü’l-İftâ el-Misriyye, “Medâ şîhhati hadîsi’s-seyyide Esmâ’ fî hicâbi’l-mer’e”, 4 Aralık 2012 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁷¹ Dârü’l-İftâ el-Misriyye, “Mâ yufiduhû kavullâh: ve’l-yadribne bi-humurihinne ‘alâ cuyûbihinne”, 4 Aralık 2012; a.mlf., “el-Libâsü’s-şer’î li’l-mer’e ve hükmü lübsi’l-bût”, 6 Mayıs 1984.

²⁷² Dârü’l-İftâ el-Misriyye, “er-Re’yü’l-muhtâr fî lübsi’l-mer’eti li’n-nikâb”, Fetva No. 5748, 28 Eylül 2021 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁷³ Dârü’l-İftâ, “Hükmü’l-incâb ‘an tarîki etfâli’l-enâbîb”; a.mlf., “Hükmü tecmîdi’l-ecinneti’l-muhasşabe li’s-ti mâlihâ ba’de fetretin mine’z-zamân”, Fetva No. 4683, 21 Kasım 2007; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

engellemeyi ve hayat hakkına müdahaleyi reddetmektedir. İnsan hayatının korunmasını emreden âyetler de gebeliğin keyfi biçimde sona erdirilemeyeceğini göstermektedir.²⁷⁴

Buna karşılık sahâbenin Hz. Peygamber döneminde uyguladığı azil, gebelik gerçekleşmeden önce doğumu geçici olarak düzenlemenin câiz olduğuna delil kabul edilmiştir. Bu sebeple Dârü'l-İftâ, annenin sağlığını koruma, doğumlar arasındaki süreyi düzenleme veya çocukların bakımını daha iyi sağlama gibi meşru amaçlarla, sağlığa zarar vermeyen geçici doğum kontrol yöntemlerini câiz görmektedir. Ancak neslin tamamen sona erdirilmesi anlamına gelen kalıcı kısırlaştırma, zaruret bulunmadıkça neslin korunması ilkesiyle bağdaşmaz.²⁷⁵

Kürtaj ise gebelik oluştuktan sonra devam eden hayat sürecine müdahale olduğundan doğum kontrolünden farklı değerlendirilir. Kurum, ruh üflenmesinden önceki dönemde Hanefîlerin meşru mazerete bağlı cevaz görüşünü esas almakta; geçim sıkıntısı, çocuk sayısının fazla olması veya sosyal gerekçeleri tek başına yeterli görmemektedir. Yüz yirmi günden sonra ise ceninin korunması daha güçlü bir ilke hâline geldiğinden kürtaj ancak annenin hayatını veya ciddi bedenî bütünlüğünü korumaya yönelik kesin bir zaruret hâlinde câiz kabul edilmektedir.

3.3.4. Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi

3.3.4.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: Pakistan İslâm İdeolojisi Konseyi'ne göre kavvâmiyet, evlilik birliği içinde kocaya yüklenen aileyi yönetme, eşini ve çocuklarını koruma, geçindirme ve aile düzenini sürdürme sorumluluğudur. Koca, eşinin mâruf ölçülerde nafaka ve meskenini sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülüklerin ihlâli hâlinde kadın, malî haklarını yargı yoluyla talep edebilir ve kanunda öngörülen durumlarda evliliğin feshini isteyebilir. Kavvâmiyet, kocaya eşinin hukukî kişiliğini sınırlama, malına rızası dışında tasarrufta bulunma veya aile içinde sınırsız otorite kullanma yetkisi vermez. Kadın, müstakil malî ehliyeteye sahip olup mülkiyet edinebilir, malında serbestçe tasarruf edebilir,

²⁷⁴ Müslim, “Nikâh”, 125-138; Kâsânî, Bedâ'i' u's-şanâ'i', 2/334; İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 3/175-176; Dârü'l-İftâ, “Hükmü tahdîdî'n-nesl ve tanzîmih”.

²⁷⁵ el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/31, 33; Buhârî, “Bed'ü'l-halk”, 6; Müslim, “Kader”, 1; Dârü'l-İftâ el-Mısriyye, “Hükmü ichâzî'l-cenîn ba'de 120 yevmen li-vücûdi haşarin 'alâ hayâti'l-ümm”, Fetva No. 7374, 11 Ekim 2010; a.mlf., “Ichâzu'l-cenîn kâble 120 yevmen...”, 9 Mayıs 2007 (Erişim 8 Ağustos 2026).

mehir ve nafaka haklarını talep edebilir ve bunların korunması için yetkili mercilere başvurabilir.²⁷⁶

Dayanakları: Nisâ sûresindeki ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ... وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ hükmü, kavvâmiyeti erkeğin nafaka yükümlülüğüne bağlı ailevî sorumluluk olarak temellendirmektedir. Bu sebeple kavvâmiyet, erkeğe tanınmış mutlak bir üstünlük değil; aile hukukundan doğan yetki ve yükümlülüklerin bütünüdür. Bakara sûresinin 228. ve Nisâ sûresinin 19. âyetleri de aile reisliğinin adalet, mâruf ve iyi muamele ilkeleri çerçevesinde yürütülmesini gerekli kılmaktadır.²⁷⁷ Konsey, kadın ve erkeğin aile içindeki görevlerini özdeş görmemekte; erkeğin nafaka ve koruma, kadının ise aile hayatının sürdürülmesine yönelik sorumluluklarını esas alan tamamlayıcı bir görev paylaşımını benimsemektedir. Ancak bu görev farklılığı, kadın ile erkek arasında insanî veya manevî üstünlük doğurmamaktadır. Kur'an'ın üstünlüğü takvâya bağlayan hükümleri ile kadın ve erkeği iman, ibadet ve ahlâkî sorumlulukta birlikte zikreden âyetler, hukukî görev dağılımı ile insanî değer arasında ayırım yapmaktadır.²⁷⁸

Sünnette kocanın eşinin yiyecek ve giyeceğini sağlamakla yükümlü olduğunun belirtilmesi ve Hind bint Utbe'ye ihtiyacı kadar mal almasına izin verilmesi, kavvâmiyetin malî sorumluluk yönünü ortaya koymaktadır. Hanefî doktrininde de nikâh, kadının malî ehliyetini etkilememekte; mehir, nafaka ve iyi muamele bağımsız haklar olarak korunmaktadır. Pakistan hukukunda nafaka uyuşmazlıklarının aile mahkemelerinde çözümlenmesi ve nafaka yükümlülüğünün ihlâline hukukî yaptırım öngörülmesi ise kavvâmiyetin yargısal denetime açık bir aile hukuku sorumluluğu olduğunu göstermektedir.²⁷⁹

²⁷⁶ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyinin erişilebilen resmî yayınlarında kavvâmiyeti müstakil biçimde tanımlayan özel bir karar bulunmamaktadır. Buradaki kurumsal görüş, Konseyin Müslüman aile hukukuna ilişkin rapor ve tavsiyelerinin müşterek sonucudur. bk. Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Resmî Yayın ve Rapor Arşivi; *Pakistan İslâm Cumhuriyeti Anayasası* (1973), md. 228-230 (Erişim 8 Ağustos 2026). Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁷⁷ en-Nisâ 4/19, 34; el-Bakara 2/228; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 8/290-294; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/236-238.

²⁷⁸ el-Hucurât 49/13; el-Ahzâb 33/35; en-Nahl 16/97; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/180-182; Kâsânî, Bedâ'i'u's-şanâ'i', 2/331-334.

²⁷⁹ Buhârî, “Nafakât”, 9; Müslim, “Hac”, 147; Pakistan, *Muslim Family Laws Ordinance*, 1961; Dissolution of Muslim Marriages Act, 1939, md. 2/ii; Family Courts Act, 1964, md. 5 ve Ek Cetvel (Erişim 8 Ağustos 2026).

3.3.4.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının miras hakkı, miras bırakanın iradesine veya aile örfüne bağlı olmayıp Kur'an tarafından belirlenmiş zorunlu bir malî haktır. Anne, eş, kız ve kız kardeş sıfatıyla mirasçı olan kadın, terekenin taşınır ve taşınmaz bütün unsurlarından şer'î payını alma hakkına sahiptir. Baba, koca, kardeş, aile büyüğü veya kabile meclisi bu payı azaltamaz, kadını mirastan vazgeçmeye zorlayamaz. Çeyiz, hediye ve mehir miras payının karşılığı sayılamaz. Kadının hile, baskı veya göstermelik feragat yoluyla mirastan mahrum bırakılması haram olup hukukî yaptırımı gerektiren bir mülkiyet ihlâlidir.²⁸⁰

Dayanakları: Nisâ sûresindeki ﴿وَاللِّسَاءُ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾ hükmü, kadının miras hakkını örf ve aile iradesinden bağımsız kesin bir hak olarak düzenlemektedir. Aynı sûrenin 11, 12 ve 176. âyetleri mirasçıları ve paylarını, 13 ve 14. âyetleri ise bu payların aşılması câiz olmayan ilâhî sınırlar olduğunu bildirmektedir. “Belirlenmiş payları hak sahiplerine veriniz” hadisi de miras paylarının fiilen hak sahiplerine teslim edilmesini emretmektedir.²⁸¹ ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ﴾ hükmü, bütün miras ilişkilerine uygulanacak genel bir cinsiyet oranı değil, oğul ile kızın ve naslarda belirtilen bazı kardeşlerin birlikte mirasçı olduğu durumlara mahsustur. Nitekim anne ile baba bazı hâllerde eşit pay almakta; anne bir erkek ve kız kardeşler ortak hisselerini eşit paylaşmakta; tek kız terekenin yarısına, birden fazla kız ise üçte ikisine hak kazanmaktadır. Pay farklılıkları, insanlık değeri veya hukukî ehliyetten değil; mirasçılık derecesi ile mehir, nafaka ve aile geçimini üstlenme gibi malî yükümlülüklerden kaynaklanmakta, nihai bağlayıcılığını ise Kur'an'ın açık hükümlerinden almaktadır.²⁸²

Konsey, 1961 tarihli Müslüman Aile Kanunları Kararnamesi'nin, miras bırakandan önce ölen oğul veya kızın çocuklarına temsil yoluyla pay tanıyan 4. maddesini klasik ferâiz sistemine uygun görmemektedir. Zira mirasçılık, mirasın açıldığı anda hayatta bulunan mirasçılar ile hacb ve yakınlık kurallarına göre belirlenir; ölen kişinin mirasçılık sıfatı çocuklarına temsilen intikal etmez. Bununla birlikte Konsey, korunmaya muhtaç torunların desteklenmesini reddetmemekte; çözümün, diğer mirasçıların nasla

²⁸⁰ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Sâlâne Rûdâd 1991-1992, “Müslim ‘Â’îlî Kavânîn ve Mirâs”; a.mlf., Resmî Yayın ve Rapor Arşivi (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁸¹ en-Nisâ 4/7, 11-14, 176; Buhârî, “Ferâ’iz”, 5; Müslim, “Ferâ’iz”, 2; Serahsî, *el-Mebsût*, 29/138-140.

²⁸² Kâsânî, Bedâ’i’u’s-şanâ’i, 7/337-339; Mevsîlî, el-İhtiyâr, 5/86-91; İbn Âbidîn, Reddü’l-muhtâr, 6/759-762.

belirlenmiş paylarını değiştirmeden vasiyet ve benzeri meşru yollarla sağlanmasını benimsemektedir.²⁸³ Pakistan hukukunda kadının hile veya hukuka aykırı yollarla mirastan mahrum bırakılması suç sayılmış; mülkiyet veya zilyetliği ihlâl edilen kadına ombudsmana başvurarak hakkını geri alma imkânı tanınmıştır. Böylece kadınların miras hakkı yalnız dinî ve ahlâkî bir yükümlülük olarak değil, hukukî ve idarî güvencelerle de korunmaktadır. Bu doğrultuda Konsey, miras oranlarının değiştirilmesini değil; kadınları mirastan mahrum bırakan örflerin geçersiz sayılmasını, baskıyla alınan feragatlerin reddedilmesini ve Kur'an'da belirlenen payların eksiksiz uygulanmasını esas almaktadır.²⁸⁴

3.3.4.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: Nisâ sûresinin 34. âyetindeki (وَاضْرِبُوهُنَّ) hükmü, anlamı ve uygulama alanı bütünüyle ortadan kalkmış yahut yalnız mecazî bir ifade değildir. Açık nüşûz hâlinde öğüt ve yatakta ayrılığın sonuç vermemesi üzerine koca, ıslah amacıyla ve zarar vermeyecek ölçüde hafif bir müdahalede bulunabilir. Bu ruhsat, öfke giderme, intikam alma, aşağılama veya eşe acı çektirme aracı olarak kullanılamaz; yaralama, eziyet ve ağır şiddet tedip kapsamında değerlendirilemez. Sınırın aşılması hâlinde kadın, yargı mercilerine başvurarak korunma ve yaptırım talep edebilir.²⁸⁵

Dayanakları: Konseyin yaklaşımı, 2016 yılında Punjab Kadınları Şiddetten Koruma Kanunu'na alternatif olarak hazırlanan 163 maddelik Kadın Haklarını Koruma Model Kanun Taslağı'nda somutlaşmıştır. Taslakta, kocanın tedip amacıyla hafifçe vurabileceği, bu sınırın aşılması hâlinde ise kadının mahkemeye başvurabileceği belirtilmiştir. Böylece darp, bütünüyle sembolik bir hoşnutsuzluk açıklamasına indirgenmemiş; klasik fıkıhta kabul edilen sınırlı tedip yetkisi korunmuştur. Buna karşılık namus adına öldürme, zorla evlendirme, kadını mirastan mahrum bırakma ve ağır kötü muamele yaptırım gerektiren fiiller olarak düzenlenerek aile reisliği sınırsız bir şiddet

²⁸³ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Sâlâne Rûdâd 1991-1992, “Muslim Family Laws Ordinance 1961, Section 4”; *Muslim Family Laws Ordinance*, 1961, md. 4 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁸⁴ Pakistan Ceza Kanunu, md. 498-A; Criminal Law (Third Amendment) Act, 2011; Enforcement of Women's Property Rights Act, 2020, md. 4-8 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁸⁵ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Taḥaffûz-ı Hukûk-ı Nisvân Model Bill, İslâmâbâd 2016; a.mlf., Resmî Arşivi (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

yetkisinden ayrılmıştır.²⁸⁶ Nüşûz hâlinde öğüt, yatakta ayrılık ve darptan söz eden Nisâ sûresinin 34. âyeti bu görüşün temel nas dayanağını oluşturmaktadır. Âyette yer alan ﴿فَإِنْ﴾ buyruğu, amaç gerçekleştiğinde müdahalenin sona ermesini gerekli kılmaktadır. Nisâ sûresinin 19. âyetindeki mâruf üzere geçinme emri ile 35. âyette öngörülen hakemlik müessesesi de darp hükmünü iyi muamele, ıslah ve uzlaşma ilkeleri çerçevesinde sınırlandırmaktadır.²⁸⁷

Vedâ Hutbesi'nde geçen «ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ» kaydı, müdahalenin yaralayıcı, iz bırakıcı ve ağır olamayacağını göstermektedir. Hz. Peygamber'in kadınları döven kimseleri hayırlılar arasında saymaması ve aile fertlerine iyi davranmayı fazilet ölçüsü kabul etmesi, darbin tavsiye edilen veya olağanlaştırılan bir davranış olmadığını ortaya koymaktadır. Hanefî doktrininde de tedibin amacı ıslah olup yüz ve hayati bölgelere vurmak, yaralamak ve sınırı aşmak câiz görülmemiş; meydana gelen zararın tazmin ve yargısal sorumluluk doğuracağı kabul edilmiştir.²⁸⁸ Konsey, aile içindeki her fiziksel müdahaleyi başlangıçtan itibaren kamu yaptırımına konu eden yaklaşımdan ayrılmakta; zarar vermeyen sınırlı tedibi aile hukuku kapsamında, yaralama ve eziyeti ise yargısal denetim alanında değerlendirmektedir. Bu sebeple modern koruma mekanizmalarını bütünüyle reddetmemekle birlikte, bunların klasik kavvâmiyet ve tedip hükümlerini tamamen etkisiz bırakacak biçimde düzenlenmesine karşı çıkmaktadır. Ayrıca söz konusu metin yürürlüğe girmiş bir kanun veya bağlayıcı yargı kararı değil, Konseyin anayasal danışma görevi kapsamında hazırladığı bir yasama politikası önerisi olduğundan, "hafif darp" yaklaşımı Pakistan hukukunun genel hükmü değil, Konseyin 2016 tarihli kurumsal tavsiyesi olarak değerlendirilmektedir.²⁸⁹

²⁸⁶ “Taḥaffuz-ı Hukûk-ı Nisvân Bill: Bîvî par ma‘mûlî teşeddüd kî icâzet”, Dawn News Urdu, 26 Mayıs 2016; “Lightly Beating Wife Permissible, Says CII’s Proposed Bill”, Dawn, 26 Mayıs 2016 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁸⁷ en-Nisâ 4/19, 34-35; er-Rûm 30/21; Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kur‘ân*, 2/236-240; Taberî, *Câmi‘u'l-beyân*, 8/311-315.

²⁸⁸ Müslim, “Hac”, 147; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 51; Buhârî, “Nikâh”, 93; Kâsânî, *Bedâ‘i‘u’s-şanâ‘i‘*, 2/334; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/188-189.

²⁸⁹ *Pakistan İslâm Cumhuriyeti Anayasası* (1973), md. 230; Konsey taslağının tam ve onaylı metnine resmî çevrim içi arşivde erişilemediğinden taslağa ilişkin hükümler, 26 Mayıs 2016 tarihli eş zamanlı kurumsal açıklama ve haber kayıtlarına dayanmaktadır.

3.3.4.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadın, hukukî ve malî ehliyeti gereğince meşru bir işte çalışabilir, kazanç elde edebilir, mülkiyetinde tasarrufta bulunabilir ve kamu görevi üstlenebilir. Siyasî faaliyete katılması ve hâkimlik yapması sırf kadın olması sebebiyle yasaklanamaz. Ancak çalışma ve kamu hizmeti; tesettürün korunması, mahrem olmayan kadın ve erkekler arasında serbest ihtilâtın önlenmesi, görevin dinî ve ahlâkî sınırlar içinde yürütülmesi ve aile hukukundan doğan yükümlülüklerin ihmal edilmemesi şartına bağlıdır. Kamu görevleri de unvandan ziyade taşıdığı yetki ve doğurduğu hukukî sonuçlar esas alınarak değerlendirilmelidir.²⁹⁰

Dayanakları: Konseyin çalışma hayatına ilişkin müstakil bir fetvası bulunmamakla birlikte yaklaşımı, kadın hakları ve aile hukukuna dair tavsiyelerinde ortaya konulmuştur. 2016 yılında hazırlanan 163 maddelik Kadın Haklarını Koruma Model Kanun Taslağı, kadının mülkiyet, vasiyet ve siyasî katılım haklarını tanımış, hâkimlik yapabileceğini açıkça kabul etmiş; buna karşılık eğitim, sağlık ve çalışma hayatındaki kadın-erkek ilişkilerini tesettür, ihtiyaç ve ihtilâtın sınırlandırılması ilkelerine bağlamıştır.²⁹¹

Konseyin kadın hâkimliğine ilişkin yaklaşımı, klasik çoğunluk görüşünden ayrılan kurumsal bir içtihat niteliğindedir. 2015 tarihli tavsiyesinde, kırk yaşını doldurmuş ve tesettüre riayet eden kadının had davaları dâhil bütün uyuşmazlıklara bakabileceği kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, kadın hâkimliğini malî ve medenî davalarla sınırlayan klasik Hanefî görüşünden daha geniştir. Yaş ve tesettür şartı ise görevin yasaklanmasından değil, yargısal olgunluk, tecrübe ve kamusal görünürlüğü'nün şer'î ölçüler içinde korunması amacından kaynaklanmaktadır. Model Taslak'ta kadın hâkimliğinin ayrıca vurgulanması da bunun istisnâ bir ruhsat değil, gerekli şartlarla kullanılabilecek bir kamu ehliyeti olarak benimsendiğini göstermektedir.²⁹²

²⁹⁰ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Taḥaffuz-ı Hukûk-ı Nisvân Model Bill, İslâmâbâd 2016; a.mlf., Resmî Arşivi (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁹¹ “Taḥaffuz-ı Hukûk-ı Nisvân Bill”, Dawn News Urdu, 26 Mayıs 2016; “Lightly Beating Wife Permissible, Says CII’s Proposed Bill”, Dawn, 26 Mayıs 2016 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁹² Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, “Ḥâtûn Cac kî Taḳarrurî se Mûte‘allik Tavşiyât”, 2015; “İslâmî Nazariyât Konsey kî Sifârîşât”, Express Urdu, 6 Şubat 2015; Kâsânî, Bedâ’i’u’ş-şanâ’i’, 7/3; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kâdir*, 7/298 (Erişim 8 Ağustos 2026).

Bu yaklaşımın Kur’ânî temelini, kadın ve erkeğin kazançlarını kendi hukukî kişiliklerine bağlayan ﴿وَالنِّسَاءُ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ﴾ hükmü ile mümin kadın ve erkekleri toplumsal sorumlulukta birbirlerinin velileri olarak niteleyen Tevbe sûresinin 71. âyeti oluşturmaktadır. Kasas sûresinde hayvanlarını güden iki kadından söz edilmesi, kadının ekonomik faaliyette bulunmasının aslî olarak yasaklanmadığını; biat âyeti ile Hz. Peygamber dönemindeki kadınların ilmî, ticarî ve sosyal faaliyetleri ise kamusal sorumluluk üstlenebildiklerini göstermektedir. Çalışma hayatına getirilen kayıtlar ise bakışların korunması, zînetin teşhir edilmemesi ve halvet yasağına ilişkin naslara dayanmaktadır.²⁹³

Konsey, kadınların siyasî ve idarî hayata katılımını kabul etmekle birlikte devlet başkanlığı, milletvekilliği, hâkimlik ve idarî hizmetleri tek bir velâyet kategorisi içinde değerlendirmemektedir. Erişilebilen resmî arşivde devlet başkanlığına ilişkin bütün kamu görevlerine teşmil edilebilecek müstakil bir karar bulunmadığından, bu konuda Konseye genel bir yasak isnat edilemez. Kurumsal yaklaşım; kadının çalışma, mülkiyet, siyaset ve yargı ehliyetini tanımak, hâkimliği belirli kurumsal şartlara bağlamak ve kamusal katılımı dinî ve ahlâkî sınırlar içinde düzenlemek şeklinde özetlenebilir.²⁹⁴

3.3.4.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadın, mülkiyet edinme, sözleşme yapma, dava açma, ikrarda bulunma ve malı üzerinde bağımsız tasarrufta bulunma ehliyetine sahiptir. Şahitlikte aranan sayı ve nitelikler ise hukukî ehliyetin değil, dava konusu ve uygulanacak ispat ölçüsünün sonucudur. Had ve kısas davalarında gerekli nisaba kadınların şahitliği dâhil edilmez; malî ve diğer hukukî uyuşmazlıklarda iki erkek veya bir erkekle iki kadının şahitliği aranır. Doğum, bekâret ve yalnız kadınların bilgi sahibi olabileceği konularda ise tek kadının şahitliği yeterlidir. Bu sebeple kadın şahitliği bütün davalarda “yarım şahitlik” olarak değerlendirilemeyeceği gibi, kadın ve erkek şahitliği de bütün dava türlerinde aynı ispat ölçüsüne tâbi tutulamaz.²⁹⁵

²⁹³ en-Nisâ 4/32; et-Tevbe 9/71; el-Kasas 28/23-26; el-Mümtehine 60/12; en-Nûr 24/30-31; Buhârî, “Nikâh”, 111; Müslim, “Selâm”, 134.

²⁹⁴ *Pakistan İslâm Cumhuriyeti Anayasası* (1973), md. 25, 27 ve 34; Konseyin model taslağının tam ve onaylı metni resmî çevrim içi arşivde bulunmadığından taslağa ilişkin hükümler eş zamanlı kurumsal açıklama ve haber kayıtlarıyla sınırlı olarak aktarılmıştır.

²⁹⁵ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Draft Ordinance: Islamic Law of Evidence, Islamabad: Printing Corporation of Pakistan Press, 1984, md. 4-8; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

Dayanakları: Konsey, 1982 yılında hazırlayıp 1984'te yayımladığı Draft Ordinance: Islamic Law of Evidence ile 1872 tarihli Delil Kanunu'nun yalnızca değiştirilmesini değil, Kur'an, Sünnet ve klasik fıkha dayalı müstakil bir ispat kanunuyla yenilenmesini önermiştir. Taslakta zina haddinde dört, diğer hadlerde iki âdil erkek şahidin bulunması; had ve kısas dışındaki malî ve hukukî uyuşmazlıklarda iki erkek veya bir erkekle iki kadının şahitliği; erkeklerin muttali olamayacağı kadınlara mahsus hâllerde ise tek kadının beyanı yeterli kabul edilmiştir.²⁹⁶

Malî borçların belgelenmesinde bir erkekle iki kadının şahitliğini öngören ﴿فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾ hükmü, Konsey tarafından tarihsel bir tedbir değil, ispat hukukuna yön veren bağlayıcı bir düzenleme olarak değerlendirilmiştir. Zina isnadında dört şahit aranması ve şahitlerde adalet şartının gözetilmesi de hadlerle diğer uyuşmazlıkların aynı delil standardına tâbi olmadığını göstermektedir. Hanefî doktrininde kadınların malî davalarda şahitliğinin kabul edilmesi, had ve kısasta nisaba dâhil edilmemesi, kadınlara mahsus konularda ise tek başına şahitliklerinin yeterli görülmesi, Konsey taslağının mezhebî temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte taslakta, kadın şahitliğini had ve kısas dâhil bütün davalarda kabul eden görüşe de muhalefet şerhi olarak yer verilmiştir.²⁹⁷

Konsey taslağı ile yürürlükte bulunan Qanun-e-Shahadat Order (1984) aynı metin değildir. Pakistan Hukuk Komisyonu, delil hukukunun bütünüyle değiştirilmesi yerine yalnız Kur'an ve Sünnet'e aykırı hükümlerinin düzeltilmesini önermiş, hükûmet de bu yaklaşımı benimsemiştir. Bu sebeple yürürlükteki Kanun'un 17. maddesi, yazılı malî yükümlülüklerde iki erkek veya bir erkekle iki kadın şartını korurken, diğer uyuşmazlıklarda delilin yeterliliğini hâkimin takdirine bırakmıştır. Böylece Konsey, klasik Hanefî şahitlik sistemini modern bir ispat kanununda yeniden kurmayı hedeflerken, yürürlükteki Pakistan hukuku cinsiyete dayalı nisabı büyük ölçüde yazılı malî işlemlerle sınırlandırmış ve diğer alanlarda hâkimin delil değerlendirmesini esas almıştır.²⁹⁸

²⁹⁶ Pakistan Hukuk Komisyonu, Law of Evidence: Report on the Proposed Draft Law of Evidence Ordinance, Islamabad 1982, 1-9 (Erişim 8 Ağustos 2026).

²⁹⁷ el-Bakara 2/282; en-Nisâ 4/15; en-Nûr 24/4, 13; et-Talâk 65/2; Serahsî, *el-Mebsûr*, 16/112-143; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, 6/266-270; Pakistan Hukuk Komisyonu, Law of Evidence, 28-29.

²⁹⁸ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Draft Ordinance: Islamic Law of Evidence, md. 6-8; *Qanun-e-Shahadat Order*, 1984, md. 17.

3.3.4.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: Çok eşlilik, Kur'an'ın dört eşle sınırlandığı ve adalet şartına bağladığı meşru bir evlenme imkânıdır. İkinci evliliğin şer'î geçerliliği mevcut eşin rızasına, Tahkim Konseyinin iznine veya mahkemenin ön denetimine bağlı değildir. Bununla birlikte koca, eşlerinin nafaka, mesken, geceleme ve diğer malî haklarını adaletle yerine getirmekle yükümlüdür. İdarî izin usulüne aykırılık kamu hukuku bakımından yaptırıma bağlanabilirse de nikâhı geçersiz kılmaz ve tek başına ilk eşe fesih hakkı vermez. Buna karşılık adaletsizlik, nafakasızlık veya kötü muamele hâlinde kadın yargısal koruma talep edebilir.²⁹⁹

Dayanakları: Konseyin yaklaşımı, 1961 tarihli Muslim Family Laws Ordinance'ın 6. maddesine yönelttiği kurumsal eleştiriye dayanmaktadır. Anılan hüküm, mevcut evlilik devam ederken yapılacak yeni evliliği Tahkim Konseyinin yazılı iznine bağlamakta; başvuruda evlilik gerekçesi ile mevcut eşlerin rızasına ilişkin bilgilerin açıklanmasını öngörmektedir. İzin, evliliğin gerekli ve adil görülmesi hâlinde verilmekte; izinsiz evlilik ise nikâhı bâtıl kılmamakla birlikte tescil, mehrin derhâl ödenmesi ve cezaî yaptırım gibi hukukî sonuçlar doğurmaktadır.³⁰⁰

Konsey, 1983 tarihli Onuncu Raporu'nda devletin adalet şartını evlilikten önce denetlemesini gerekli görmemiş; ilk eşin rızasının nikâhın kuruluş şartı olmaktan çıkarılmasını ve kocanın eşleriyle çocuklarının haklarını koruma sorumluluğunu üstlenmesini önermiştir. Bu yaklaşım, 2013-2014 döneminde ikinci evlilik için mevcut eşin, Tahkim Konseyinin veya hâkimin izninin Kur'an'da şart koşulmadığı belirtilerek sürdürülmüş; 25-26 Mart 2025 tarihli 241. toplantıda da izinsiz ikinci evlilik sebebiyle ilk eşe doğrudan fesih hakkı tanıyan yargısal yaklaşım şer'î bakımdan uygun görülmemiştir. Konsey, idarî usule aykırılık ile nikâhın dinî geçerliliğini birbirinden ayırmakta; yalnız izin alınmamasını otomatik fesih sebebi saymamakta, buna karşılık somut zarar, nafaka ve adalet ihlallerinin yargısal yaptırıma konu olabileceğini kabul etmektedir.³⁰¹

²⁹⁹ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Sâlâne Rûdâd 2013-2014, 5; a.mlf., 241. Toplantı Kararı, İslâmâbâd, 25-26 Mart 2025; a.mlf., "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁰⁰ *Muslim Family Laws Ordinance*, 1961, md. 6 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁰¹ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Tenth Report on Islamization of Muslim Family Laws (İslâmâbâd, 1983), 35; Sâlâne Rûdâd (2013-2014), 5; 241. Toplantı Kararı (25-26 Mart 2025).

Konsey bu yaklaşımını, ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً﴾ hükmüne dayandırmaktadır. Buradaki adalet; nafaka, mesken, geceleme ve yerine getirilmesi mümkün diğer hakları kapsamaktadır. Nisâ sûresinin 129. âyetinde imkânsız olduğu belirtilen tam eşitlik ise kalbî sevgiye ilişkin olup eşlerden birinin askıda bırakılmasını meşrulaştırmamaktadır. İki eşinden birine haksız biçimde meyleden erkeğin uhrevî sorumluluğunu bildiren hadis de çok eşliliğin sınırsız bir yetki olmadığını göstermektedir. Hanefî doktrinde mevcut eşin veya hâkimin izninin nikâhın kuruluş şartları arasında sayılmaması da Konseyin idarî izin ile akdın sıhhatini birbirinden ayıran yaklaşımının mezhebî temelini oluşturmaktadır.³⁰²

3.3.4.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: Talâk, hul‘ ve yargısal fesih, sebep ve sonuçları farklı boşanma yollarıdır. Kocanın açık talâk beyanı dinen hüküm doğurur; bildirim, tescil ve uzlaştırma ise boşanmanın ispatı ile tarafların haklarını koruyan idarî tedbirlerdir. Hul‘, eşlerin bedel üzerinde anlaşmasına; yargısal fesih ise nafakasızlık, kötü muamele veya diğer kanunî sebeplere dayanır. Boşanan kadının ödenmemiş mehri ile iddet süresindeki nafaka ve mesken hakkı korunur; özel bir hukukî sebep bulunmadıkça iddet sonrasında sürekli nafaka veya evlilik mallarının yarısını talep etme hakkı doğmaz.³⁰³

Dayanakları: Konsey, 1983 tarihli Onuncu Raporu’nda 1961 tarihli *Muslim Family Laws Ordinance*’ın 7. maddesini dinî hüküm ile idarî sonuçları birbirinden ayırarak değerlendirmiştir. Buna göre talâkın Birlik Konseyi başkanına ve eşe yazılı olarak bildirilmesi, Tahkim Konseyinin oluşturulması ve uzlaştırma sürecinin işletilmesi gerekli görülmekle birlikte, bildirimin yapılmaması açık talâk beyanını dinen hükümsüz kılan kurucu bir şart sayılmamıştır.³⁰⁴ Konsey, 2008-2009 döneminde talâkın resmî belgeyle tescilini ve kadının ayrılma yetkisinin nikâh belgesinde açıkça düzenlenmesini önermiş; yazılı ayrılık talebine kocanın doksan gün cevap vermemesi hâlinde evliliğin sona erebilmesini kabul etmiştir. 2015-2016 kararlarında ise hul‘un kocanın kabulünü gerektiren karşılıklı bir sözleşme olduğunu, mahkemenin nafakasızlık veya zarar

³⁰² en-Nisâ 4/3, 129; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 42; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/217; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 2/332-333.

³⁰³ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Tenth Report on Islamization of Muslim Family Laws, 1983; a.mlf., *Sâlâne Rûdâd 2008-2009*; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁰⁴ *Muslim Family Laws Ordinance*, 1961, md. 7, 10 (Erişim 8 Ağustos 2026).

sebebiyle verdiği ayrılık kararının hul' değil fesih niteliği taşıdığını, tefvîz-i talâkın da önceden kararlaştırılması hâlinde geçerli olacağını belirtmiştir.³⁰⁵

Konsey, aynı mecliste verilen üç talâkı sünnete aykırı ve cezalandırılabilir görmekle birlikte, Hanefî doktrine uygun olarak fiilin hukukî sonucu ile ta'zîrî yaptırımını birbirinden ayırmıştır. Ayrıca 2024 yılında evlilik mallarının boşanma üzerine yarı yarıya paylaşılmasını ve iddet sonrasında sürekli eş nafakası ödenmesini uygun bulmamış; kocanın ödenmemiş mehir, iddet nafakası ve mesken yükümlülüğünü sürdürdüğünü, buna karşılık kadının kazancı, mirası, hibesi ve ortak mülkiyetten doğan payı üzerindeki hakkının bağımsız olarak korunduğunu kabul etmiştir.³⁰⁶ Bu yaklaşım, «الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ» hükmünün öngördüğü tedricî boşanma sistemine, aile hakemliği, iddet, mesken ve nafaka hükümleri ile Sâbit b. Kays'ın eşine ilişkin hul' rivayetine dayanmaktadır. Konseyin ayırt edici yaklaşımı; talâkı kayıt ve uzlaştırma usulleriyle desteklemek, hul' ile yargısal feshi birbirinden ayırmak, üç talâkın kötüye kullanımını yaptırıma bağlamak ve kadının malî haklarını klasik Hanefî esasları çerçevesinde korumaktır.³⁰⁷

3.3.4.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: Velâyet ve hidâne, çocuğun korunmasına yönelik kapsamaları farklı iki hukukî sorumluluktur. Hidâne, çocuğun günlük bakımını, barınmasını ve terbiyesini; velâyet ise hukukî temsilini, eğitimi ve mal varlığının idaresini kapsar. Küçük çocuğun bakımında anne öncelikli olmakla birlikte bu öncelik mutlak olmayıp hidâne ehliyeti ve çocuğun üstün yararı esas alınır. Çocuğun annede bulunması babanın nafaka ve gözetim yükümlülüğünü, babanın velâyeti de annenin hidâne hakkını ortadan kaldırmaz. Uyuşmazlık hâlinde çocuğun güvenliği, eğitimi, dinî ve ahlâkî gelişimi ile idrak çağındaki tercihi birlikte değerlendirilmelidir.³⁰⁸

Dayanakları: Konseyin erişilebilen arşivinde velâyet ve hidâneyi bütün yönleriyle düzenleyen müstakil bir karar bulunmamaktadır. Bununla birlikte 2016 yılında incelenen

³⁰⁵ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Sâlâne Rûdâd 2008-2009; “Khula Without Husband’s Consent Is Un-Islamic”, The Express Tribune, 18 Şubat 2016 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁰⁶ “Make Triple Talaq a Punishable Crime”, The Express Tribune, 5 Eylül 2019; “Muṭallaḳa Bivî ko Berâber Hışsa Dene kî Muḥâlefet”, Urdu News, 1 Ocak 2025 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁰⁷ el-Bakara 2/228-230; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1-7; Buhârî, “Talâk”, 12; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, 6/3-10; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 3/90-101.

³⁰⁸ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Resmî Yayın ve Karar Arşivi, “Velâyet ve Hidâneye İlişkin Müzakereler”, 2016-2020 (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

Çocukların Korunması ve Ebeveyn Sorumluluğuna İlişkin Lahey Düzenlemesi, bazı hükümlerinin Pakistan Anayasası ve İslâm aile hukukuyla bağdaşmadığı gerekçesiyle uygun görülmemiştir. Bu yaklaşım, çocuğun milletlerarası iadesi ve yerleşim yerinin belirlenmesini yalnız yabancı mahkeme kararı veya mutat mesken ölçüsüne bırakmayıp ebeveynlerin şer‘î hakları ile çocuğun korunmasını birlikte gözetmektedir.³⁰⁹

Konsej, 2020 tarihli *Guardians and Wards (Amendment) Bill* hakkında farklı mezheplerin temsilcilerinden görüş alarak tavsiyeler hazırlamış ve bunların kanunlaştırma sürecinde dikkate alınmasını istemiştir. Ancak tavsiyelerin tam metni yayımlanmadığından anneye tanınacak hidâne süresi, yeniden evlenmenin etkisi veya hak sahiplerinin sıralaması konusunda kesin hükümler Konseye isnat edilemez. Güvenle tespit edilebilen kurumsal yaklaşım; velâyet ve hidânenin ebeveynler arasındaki üstünlük meselesi değil, mezhep hükümleri, bakım ehliyeti ve çocuğun üstün yararı çerçevesinde yargısal değerlendirmeye tâbi hukukî kurumlar olduğu yönündedir.³¹⁰

Bu yaklaşımın nas temelini, anne ve babanın emzirme ile nafaka sorumluluklarını karşılıklı istişareye bağlayan Bakara sûresinin 233. âyeti ile aile fertlerinin korunmasını emreden Tahrîm sûresinin 6. âyeti oluşturmaktadır. Hz. Peygamber’in « أَنتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ » *أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ* buyruğu annenin erken dönemdeki hidâne önceliğine, çocuğa anne ve babası arasında tercih hakkı tanıyan rivayetler ise idrak çağına ulaşan çocuğun görüşünün dikkate alınmasına dayanak teşkil etmektedir. Hanefî doktrininde de annenin bakım önceliği, babanın nafaka ve genel velâyetiyle birlikte korunmuş; Pakistan hukukunda mahkemeye çocuğun yaşı, dini, ebeveynlerin yeterliliği, çocukla ilişkileri ve idrak çağındaki tercihinin değerlendirilerek onun üstün yararına uygun karar verme görevi yüklenmiştir.³¹¹

3.3.4.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: Tesettür, bulûğa ermiş Müslüman için şer‘î bir yükümlülük; mahremiyet ise kadın ve erkeğin bedenini, bakışını ve özel hayatını koruyan hukukî ve

³⁰⁹ “Pakistan Signs Convention to Prevent Parental Abductions”, Dawn, 21 Aralık 2016 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³¹⁰ Pakistan Senatosu, Guardians and Wards (Amendment) Bill, 2020; “Senate Passes Bill on Child’s Custody”, The Express Tribune, 8 Şubat 2022 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³¹¹ el-Bakara 2/233; et-Tahrîm 66/6; Ebû Dâvûd, “Tâlâk”, 35; Tirmizî, “Ahkâm”, 21; Kâsânî, Bedâ’i’u’ş-şanâ’i’, 4/40-44; Guardians and Wards Act, 1890, md. 17.

ahlâkî bir sorumluluktur. Kadın, mahrem olmayan erkeklerin yanında yüzü, bileklere kadar elleri ve ayakları dışında kalan bedenini örtmelidir. Bu uzuvların örtülmesi kural olarak zorunlu değildir; ancak fitne veya güvenlik tehlikesi daha kapsamlı örtünmeyi gerekli kılabilir. Yüzün açık bırakılması kimlik tespiti, resmî işlemler, eğitim ve çalışma hayatına katılmaya engel oluşturmaz. Bununla birlikte toplumsal ilişkiler tesettür, iffet, halvet yasağı ve ihtiyaç ilkeleri çerçevesinde yürütülmeli; kamusal alanlar mahremiyeti koruyacak şekilde düzenlenmelidir.³¹²

Dayanakları: Konsey bu yaklaşımını, mümin erkek ve kadınlara bakışlarını sakıncalarını ve iffetlerini korumalarını emreden ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ﴾ ve ﴿وَقُلْ﴾ (قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ) hükümleriyle, kadınların başörtülerini yakalarının üzerine salmalarını emreden en-Nûr sûresinin 30-31. âyetlerine dayandırmaktadır. El-Ahzâb sûresinin 59. âyeti tesettürün, en-Nûr sûresinin 27-29 ve 58-59. âyetleri ise konut dokunulmazlığı ve aile mahremiyetinin temelini oluşturmaktadır.³¹³

Konseyin 19 Ekim 2015 tarihli kararında yüz, eller ve ayaklar genel örtünme yükümlülüğünün dışında değerlendirilmiş; bu yaklaşım Hanefî mezhebinin yerleşik görüşüne dayandırılmıştır. Hanefî doktrininde bu uzuvların avret sayılmaması, fitne hâlinde açılmalarının sınırlandırılmasına engel görülmemekte; zira avret ile nazar hükümleri farklı hukukî esaslara dayanmaktadır. Bu doğrultuda Konsey, kimlik tespiti amacıyla yüzün açık bulundurulmasını câiz görmüş; böylece kadınların resmî kimlik işlemleri ile eğitim ve kamu hizmetlerinden yararlanmasının önündeki dinî tereddütleri gidermiştir. Peçe değişmez bir farz kabul edilmediği gibi, yüzün açık bırakılması da tesettüre ilişkin diğer yükümlülükleri ortadan kaldıran genel bir serbestlik olarak değerlendirilmemiştir.³¹⁴ Konsey, 2016 tarihli Kadın Haklarını Koruma Model Kanun Taslağı'nda kadınların eğitim, çalışma ve kamu hayatına katılımını kabul etmekle birlikte, okullar, hastaneler ve iş yerlerinde ihtiyaç sınırını aşan serbest ihtilâtı uygun görmemiştir. Buna göre kurumsal yaklaşım, kadını kamusal alandan uzaklaştırmak değil; toplumsal

³¹² Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, 19 Ekim 2015 tarihli toplantıda kabul edilen tesettür ve kimlik fotoğrafına ilişkin görüş, Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi Resmî Yayın Arşivi; “Sharia Doesn’t Ask Women to Cover Face, Hands or Feet: CII”, Dawn, 20 Ekim 2015. Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³¹³ en-Nûr 24/27-31, 58-59; el-Ahzâb 33/59; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 31; Tirmizî, “Edeb”, 43.

³¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/152-153; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 5/121-122; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 1/405-406.

katılımı tesettür, mahremiyet ve ahlâkî ilkeler çerçevesinde düzenlemektir. Söz konusu metin ise yürürlükteki bir kanun değil, Konseyin anayasal danışma yetkisi kapsamında hazırladığı bir yasama önerisidir.³¹⁵

3.3.4.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: Doğum kontrolü ile kürtaj farklı hükümlere tâbidir. Nüfusu azaltmayı amaçlayan zorlayıcı politikalar ve geçim kaygısıyla çocuk sayısının sınırlandırılması uygun değildir. Buna karşılık annenin veya çocuğun sağlığının korunması, peş peşe gebeliklerin önlenmesi, emzirmenin tamamlanması ve benzeri meşru ihtiyaçlarla doğumlar arasında süre bırakılabilir. Kullanılan yöntemin geçici olması, sağlığa zarar vermemesi ve eşlerin ortak iradesine dayanması gerekir. Başlamış gebelik haklı bir sebep bulunmadıkça sona erdirilemez; yüz yirmi günden sonra kürtaj, annenin hayatını koruyan kesin zaruret dışında câiz değildir. Hukuka aykırı müdahaleyle ceninin düşürülmesi dinî, malî ve cezaî sorumluluk doğurur.³¹⁶

Dayanakları: Konsey, 1984 tarihli *Report on Family Planning*'de nüfus artışını azaltmaya yönelik genel aile planlaması politikalarına ihtiyatla yaklaşmış; ekonomik gerekçelerle çocuk sayısının sınırlandırılmasını neslin korunması ve rızık anlayışıyla bağdaşır görmemiştir. Buna karşılık 24 Temmuz 2025 tarihli kurumsal istişare toplantısında, annenin ve çocuğun sağlığını korumak amacıyla doğumlar arasında uygun süre bırakılmasını mîzan, ihsan ve sorumlu ebeveynlik ilkeleriyle uyumlu kabul etmiştir.³¹⁷

Bu yaklaşım; emzirme süresi, ebeveynlerin istişaresi ve zarar vermeme ilkesini düzenleyen Bakara sûresinin 233. âyeti ile çocukların geçim endişesiyle öldürülmesini yasaklayan En'âm sûresinin 151. ve İsrâ sûresinin 31. âyetlerine dayanmaktadır. Sahâbenin Hz. Peygamber döneminde azil uyguladığını ve bunun yasaklanmadığını bildiren Câbir b. Abdullah rivayeti, döllemeden önce başvuru olan geçici yöntemlerin

³¹⁵ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Kadın Haklarını Koruma Model Kanun Taslağı, 163 madde, Mayıs 2016. Metin, kurumsal yasama önerisi olup yürürlükteki Pakistan kanunu değildir.

³¹⁶ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Report on Family Planning, İslâmâbâd, 1984; a.mlf., Kadın Haklarını Koruma Model Kanun Taslağı, Mayıs 2016; a.mlf., “The Concept of Mizan and Ihsan in Islam: Balancing Resources and Population”, İstışare Toplantısı Sonuç Bildirisi, 24 Temmuz 2025; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³¹⁷ Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, Report on Family Planning; “CII Supports Gap Between Children to Protect Health of Mother, Child”, Dawn, 25 Temmuz 2025.

cevazına delil kabul edilmiştir. Konseyin 2016 tarihli Kadın Haklarını Koruma Model Kanun Taslağı'nda eşin rızası olmaksızın kısırlaştırmaya izin verilmemesi de üreme yeteneğinin tek taraflı tasarrufa konu edilemeyeceğini göstermektedir.³¹⁸

Kürtajın hükmü belirlenirken ceninin yaratılış safhalarını açıklayan Mü'minûn sûresinin 12-14. âyetleri ile haksız yere cana kıymayı yasaklayan naslar birlikte değerlendirilmektedir. Yüz yirmi günlük sınır, ceninin gelişim safhaları sonunda ruhun üflenmesini bildiren İbn Mes'ûd rivayetine dayanmakta; bu süre önceki dönemi korumasız bırakmayıp müdahalenin hükmünü ağırlaştıran bir eşik olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda Konsey, 2016 tarihli Model Taslak'ta yüz yirmi günden sonraki kürtajı suç, dış müdahaleyle ceninin düşürülmesini ise gurre gerektiren bir fiil olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte yayımlanan kararlarında yüz yirmi günden önce kürtaja izin veren sebepler sınırlı ve açık biçimde belirlenmediğinden, bu dönem için Konseye genel bir cevaz görüşü isnat edilemez. Kurumsal yaklaşım; zorlayıcı nüfus kontrolünü reddetmek, sağlık gerekçesiyle doğum aralığını kabul etmek, kalıcı kısırlaştırmayı zaruretle sınırlandırmak ve cenini gelişiminin ilk safhasından itibaren korumaktır. Annenin hayatını tehdit eden durumlarda müdahale ise güvenilir uzman hekimlerin tespiti ve zaruret ölçüsüne bağlıdır.³¹⁹

3.3.5. Cezayir Yüksek İslâm Konseyi

3.3.5.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: Kavvâmiyet, erkeğe kadın karşısında mutlak üstünlük veya sınırsız hâkimiyet tanıyan bir yetki değil; aile birliğini koruma, nafakayı temin etme ve aileyi yönetme sorumluluğudur. Evlilik; mâruf üzere yaşama, karşılıklı saygı, istişare, aile maslahatını gözetme ve çocukların ortak sorumluluğu esasına dayanır. Kocanın nafaka yükümlülüğü, kadının hukukî kişiliğini, çalışma hakkını ve bağımsız mal varlığını ortadan kaldırmaz. Aile hukukundan doğan yetkiler keyfî biçimde kullanılamaz; kadının onuruna, çocuğun yararına ve anayasal haklara aykırı sonuç doğuramaz. Kat'î naslar korunmakla birlikte bunlardan hareketle oluşturulan pozitif hukuk düzenlemeleri, şeriatın

³¹⁸ el-Bakara 2/233; el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/31; Buhârî, "Nikâh", 96; Müslim, "Nikâh", 125-138.

³¹⁹ el-Mü'minûn 23/12-14; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6; Müslim, "Kader", 1; Kâsânî, Bedâ'i'u's-şanâ'i', 7/325-326; İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 6/591; Pakistan İslâmî İdeoloji Konseyi, 24 Temmuz 2025 İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi; a.mlf., Resmî Karar Arşivi.

kendisi değil, değişen şartlar ve aile maslahatına göre içtihadı açık hukukî düzenlemelerdir.³²⁰

Dayanakları: Konseyin resmî portalında yayımlanan “Kadın ve Aile Meseleleri: İslâmî İlkeler ile Pozitif Hukukun Düzenlemeleri Arasında” başlıklı çalıştay kararlarında, Cezayir Aile Kanunu “İslâm şeriatından esinlenen pozitif bir kanun” olarak nitelendirilmiş ve pozitif hukuk kurallarının içtihadı açık olduğu vurgulanmıştır. Aynı kararlarda kadının çalışma hakkının güvence altına alınması, çalışan annenin sosyal bakımdan korunması, cinsel tacizin yaptırıma bağlanması ve aile hukukunun anayasal insan hakları ilkeleriyle uyumlu hâle getirilmesi istenmiştir. Bu yaklaşım, kavvâmiyetin kadının hukukî ve toplumsal ehliyetini ortadan kaldıran genel bir erkek vesayeti olarak yorumlanmasını reddetmektedir.³²¹

Konsey bu yaklaşımını, kavvâmiyeti nafaka sorumluluğuna bağlayan ﴿الرِّجَالُ﴾ hükmü ile eşlerle mâruf üzere yaşamayı emreden Nisâ 4/19, karşılıklı hakları düzenleyen Bakara 2/228 ve aileyi sevgi ile merhamet temeline yerleştiren Rûm 30/21 âyetlerine dayandırmaktadır. Mümin kadın ve erkeklerin birbirlerinin velileri olduğunu bildiren Tevbe 9/71 ile üstünlüğü takvâya bağlayan Hucurât 49/13 de aile içindeki görev farklılığının insanî değer üstünlüğüne dönüştürülemeyeceğini göstermektedir. Mâlikî doktrininde de kavvâmiyet, nafaka, koruma ve aile düzenini yürütme sorumluluğu olarak açıklanmıştır.³²²

Konsey ayrıca erkeğe tanınan mutlak boşama yetkisinin yol açtığı sakıncalara dikkat çekerek keyfi talâkın sınırlandırılmasını, kadın ve çocuğun korunmasını, velâyet ile hidânenin çocuğun yararına göre belirlenmesini önermiştir. Bu yaklaşım, aile reisliğini yargısal denetim dışında kalan mutlak bir otorite olarak görmediğini ortaya koymaktadır. Nitekim 2005 tarihli Cezayir Aile Kanunu değişikliği ile kocayı "aile reisi", kadını ise "itaatle yükümlü" sayan hükümler kaldırılmış; eşlere aileyi birlikte koruma, karşılıklı saygı içinde yaşama, çocuklarla ilgili kararları istişareyle alma ve bağımsız mal

³²⁰ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kazâyâ’l-mer’e ve’l-üsre beyne’l-mebâdî’i’l-İslâmiyye ve mu’âlecâti’l-kavânini’l-vaz’iyye”, 13 Ekim 1999 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³²¹ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kazâyâ’l-mer’e ve’l-üsre”, “Kadın ve Çocuk Hakları Çalıştay Kararları”, md. 1-10.

³²² en-Nisâ 4/19, 34; el-Bakara 2/228; et-Tevbe 9/71; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13; Kurtubî, el-Câmi‘, 5/168-169; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/37-39.

varlıklarını koruma yükümlülükleri tanınmıştır. Ancak bu değişiklik, doğrudan Konsey fetvası değil, Konseyin görüşlerinin de etkili olduğu kanunlaştırma sürecinin ürünüdür.

3.3.5.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının miras hakkı, örfe veya aile fertlerinin iradesine bırakılmış bir bağış değil, kat'î naslarla belirlenmiş bağımsız bir malî haktır. Kadın; eş, anne, kız veya kız kardeş sıfatıyla hak kazandığı miras payından mahrum bırakılamaz. Terekenin paylaşılmaması, malların muvazaalı işlemlerle erkek mirasçılara aktarılması veya kadının baskıyla feragate zorlanması câiz değildir. Miras paylarındaki farklılık, kadının insanî değeri veya hukukî ehliyetinden değil, ferâiz sisteminin yakınlık, nesep ve malî yükümlülük esaslarından kaynaklanır. Kat'î paylar değiştirilemez; bunların hak sahiplerine eksiksiz ulaştırılmasını sağlayacak tescil, tasfiye ve yargısal usuller ise kamu otoritesince düzenlenebilir.³²³

Dayanakları: Konseyin resmî arşivinde kadın mirasına ilişkin müstakil bir fetva bulunmamakla birlikte kurumsal yaklaşımı, 23 Haziran 2003 tarihli on sekizinci olağan dönem kararında ortaya konulan kat'î nas–içtihadî mesele ayırımına dayanmaktadır. Buna göre Şâri‘ tarafından kat'î nasla düzenlenen hükümler yeniden içtihadı konu edilemez; içtihat alanı ancak bunların uygulanmasına ilişkin beşerî düzenlemeleri kapsar. Kadın ve erkek mirasçıların paylarını belirleyen naslar bu kapsamda değerlendirilmiş; değişime açık alan olarak ise miras haklarının korunmasını ve hak sahiplerine ulaştırılmasını sağlayan usuller kabul edilmiştir.³²⁴

Kadının müstakil miras hakkının temelini, ﴿وَالنِّسَاءُ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾ hükmünü içeren Nisâ sûresinin 7. âyeti oluşturmaktadır. Aynı sûrenin 11, 12 ve 176. âyetleri mirasçıların paylarını ilâhî taksim esasına göre belirlemektedir. ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ﴾ hükmü ise bütün mirasçılar için geçerli genel bir cinsiyet oranı değil, yalnız çocuklar ve belirli kardeşlerin birlikte mirasçı olduğu hâllere mahsus bir paylaşım kuralıdır. Nitekim kadın bazı durumlarda erkekle eşit veya ondan fazla pay almakta, bazı

³²³ Bu görüş, müstakil bir miras fetvasının nakli değil; Cezayir Yüksek İslâm Konseyinin kat'î nas–içtihat ayırımı ile yürürlükteki Aile Kanunu'nun birlikte değerlendirilmesinden çıkarılan kurumsal hüküm özetidir. Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³²⁴ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “On Sekizinci Olağan Dönem Sonuç Bildirisi”, 23 Haziran 2003 (Erişim 8 Ağustos 2026).

hâllerde ise aynı dereceden erkek mirasçı bulunmasa da tek başına mirasçı olabilmektedir.³²⁵

Konseyn kadın ve aile meselelerine ilişkin resmî çalıştayında, Cezayir Aile Kanununun şeriatın esinlenen pozitif bir düzenleme olduğu ve bu yönüyle içtihadı açık bulunduğu belirtilmiştir. Ancak bu yaklaşım, kat'î miras paylarını değil, bunların uygulanmasını sağlayan hukukî usulleri kapsamaktadır. Nitekim Cezayir Aile Kanunu'nun üçüncü kitabı, eş, anne, kız ve kız kardeşin mirasçılığını Mâlikî ferâiz esaslarına göre düzenlemekte; kanunda hüküm bulunmayan meselelerde ise İslâm hukukuna başvurulmasını öngörmektedir.³²⁶

3.3.5.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: Evlilik birliği, mâruf, merhamet, karşılıklı saygı ve insan onurunun korunması esasına dayanır. Koca, aile hukukundan doğan yetkilerini eşine zarar vermek, onu aşağılamak veya cezalandırmak amacıyla kullanamaz. Nüşûzun giderilmesine ilişkin hükümler, yaralayıcı ve onur kırıcı şiddete dayanak oluşturmaz. Bedensel bütünlüğü bozan, iz bırakan veya psikolojik zarar doğuran müdahaleler hukuka aykırıdır. Aile mahremiyeti, şiddeti gizleyen ve faili yargısal denetimden uzaklaştıran bir alan olarak değerlendirilemez. Şiddete maruz kalan kadın adlî mercilere başvurabilir; kamu otoritesi gerekli koruyucu ve cezai tedbirleri almakla yükümlüdür.³²⁷

Dayanakları: Konseyn resmî arşivinde (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesini müstakil biçimde yorumlayan yayımlanmış bir fetva bulunmadığından, bu lafzın anlamına ilişkin belirli bir yorum doğrudan Konseye isnat edilemez. Bununla birlikte kadın ve aile konulu resmî çalıştay kararlarında, İslâm'a yanlış biçimde nispet edilen geleneklerin ayıklanması, kadının kişiliğinin korunması, aile hukukunun anayasal insan hakları ilkeleriyle uyumlu hâle getirilmesi ve cinsel tacizin yaptırma bağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Keyfî talâkın kadın ve çocuk üzerinde doğurduğu zararların yargısal tedbirlerle

³²⁵ en-Nisâ 4/7, 11-14, 176; Buhârî, “Ferâ'iz”, 5; Müslim, “Ferâ'iz”, 2; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/132-146; Haraşî, Şerhu Muhtaşarı Halîl, 8/192-221.

³²⁶ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kazâyâ'l-mer'e ve'l-üsre”, 13 Ekim 1999; Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti, *84-11 Sayılı Aile Kanunu*, 9 Haziran 1984; 05-02 Sayılı Değişiklik Kararnamesi, 27 Şubat 2005 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³²⁷ Bu hüküm, Konseyn müstakil bir (وَاضْرِبُوهُنَّ) fetvasının nakli değil; resmî kadın-aile çalıştay kararları ile Cezayir'in Mâlikî ve kanunî çerçevesinden belirlenen kurumsal görüş özetidir. Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

sınırlandırılmasının önerilmesi de aile hukukundan doğan yetkilerin mutlak olmadığını göstermektedir.³²⁸

Bu yaklaşımın Kur'ânî temelini eşlerle mâruf üzere yaşama, evliliği sevgi ve merhamet üzerine kurma ve uyuşmazlık hâlinde aile hakemliğine başvurma ilkeleri oluşturmaktadır. Nüşûza ilişkin tedbirler de bu bütünlük içinde değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber'in kadınların dövülmesini yasaklaması, eşlerini dövenleri hayırlılar arasında saymaması ve hiçbir eşine vurmadığını gösteren rivayetler, darp hükmünün zarar verme yetkisine dönüştürülemeyeceğini ortaya koymaktadır. Mâlikî doktrininde de darp, açık nüşûz hâlinde ıslah amacı ve zarar vermeme şartıyla sınırlandırılmış; sınırın aşılması tazmin, tefrik ve yargısal yaptırımla ilişkilendirilmiştir. Bu değerlendirme Konseyin müstakil fetvası değil, kurumsal yaklaşımının dayandığı klasik fıkî zemini yansıtmaktadır.³²⁹

Konseyin Aile Kanunu'nu şeriatın esinlenene ve içtihadı açık bir pozitif hukuk düzenlemesi olarak değerlendirmesi, uygulamadan doğan zararların kanun ve yargı yoluyla giderilebileceğini kabul ettiğini göstermektedir. Nitekim 2015 tarihli Cezayir Ceza Kanunu değişikliği ile eşe yönelik fiziksel, sözlü ve psikolojik şiddet suç hâline getirilmiş; şiddetin her türlü delille ispatına imkân tanınarak aile mahremiyetinin cezasızlık gerekçesi yapılması önlenmiştir. Bu düzenleme doğrudan Konsey kararı olmamakla birlikte, kadın onurunun korunması ve zararın hukuk yoluyla giderilmesine ilişkin kurumsal yaklaşımıyla uyumludur.³³⁰

3.3.5.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının çalışması, meslek edinmesi ve kamu hizmetine katılması meşru bir haktır. Bu hak yalnız ekonomik zaruret hâline indirgenemez ve aile içindeki konumuyla sınırlandırılmaz. Çalışma hayatı ile annelik ve çocuk bakımı arasındaki denge, kadını iş hayatından uzaklaştırmakla değil, sosyal koruma ve bakım hizmetleriyle sağlanmalıdır. Çalışan kadın analık güvencesinden yararlanmalı; iş yerinde

³²⁸ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kazâyâ'l-mer'e ve'l-üsre beyne'l-mebâdî'i'l-İslâmiyye ve mu'âlecâti'l-kavânîni'l-vaz'ıyye”, “Kadın ve Çocuk Hakları” ile “Boşama ve Yargısal Ayrılık” çalıştay kararları, 13 Ekim 1999.

³²⁹ en-Nisâ 4/19, 34-35; er-Rûm 30/21; Müslim, “Fezâ'il”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 51; Hattâb, Mevâhibü'l-celîl, 4/15-16; Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 4/392.

³³⁰ Cezayir, 15-19 sayılı Kanun, 30 Aralık 2015, md. 2; Ceza Kanunu, md. 266 bis, 266 bis 1.

ayrımcılık, taciz ve onur kırıcı davranışlara karşı korunmalıdır. Kamu görevlerine kabulde cinsiyet değil, görevin gerektirdiği ehliyet ve liyakat esas alınır. Kadınlar eğitim, yargı, sağlık, sosyal hizmet ve diğer kamu alanlarında görev üstlenebilir.³³¹

Dayanakları: Konseyin kadın ve aile konulu resmî çalıştayında, kadının çalışma hakkının Aile Kanunu'nda güvence altına alınması istenmiş; çalışan kadınlar için analık izni, çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, okul öncesi kurumların yaygınlaştırılması ve sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Hamilelik ve annelik döneminde ilave izin verilmesine yönelik öneriler de aile sorumluluğunun yalnız kadına yüklenen özel bir külfet değil, sosyal politika tedbirleriyle desteklenmesi gereken kamusal bir mesele olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Aynı çalıştayda cinsel tacizin her alanda yaptırıma bağlanmasının istenmesi, çözümün kadını kamusal hayattan uzaklaştırmakta değil, güvenli çalışma ortamı oluşturmada arandığını ortaya koymaktadır.³³²

Konseyin resmî yayınlarında, Cezayirli kadınların eğitim imkânlarından yararlandıktan sonra özellikle eğitim, yargı, sağlık ve sosyal hizmet alanlarında başarı gösterdikleri belirtilmektedir. Yargı görevinin açıkça zikredilmesi, kadınların hâkimlik ve diğer kamu görevlerinin cinsiyet sebebiyle yasaklanmadığını göstermektedir. Bununla birlikte bu değerlendirme, devlet başkanlığı veya genel velâyet makamlarına ilişkin müstakil bir fetva niteliğinde değildir. Nitekim Konseyin yayımlanmış arşivinde bu görevlere ilişkin ayrıntılı bir karar bulunmamaktadır.³³³

Kurumsal yaklaşımın şer'î temelini, kadın ve erkeğin meşru kazançları üzerindeki haklarını tanıyan, müminlerin toplumsal sorumluluğu birlikte üstlendiklerini ve salih amelin cinsiyete göre farklılaşmadığını bildiren naslar oluşturmaktadır. Hz. Peygamber döneminde kadınların ticaret, eğitim, sağlık ve toplumsal hizmetlere katılması da bu yaklaşımı desteklemektedir. Konsey, kadının çalışma hakkını aile sorumluluklarıyla birlikte değerlendirmekte; çözümü çalışma hakkını sınırlandırmakta değil, analık

³³¹ Bu hüküm, Konseyin resmî kadın-aile çalıştay kararları ile kadınların kamu hizmetindeki yeterliliğine ilişkin kurumsal açıklamasının birlikte değerlendirilmesinden çıkarılan görüş özetidir. Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³³² Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kazâyâ'l-mer'e ve'l-üsre beyne'l-mebâdi'i'l-İslâmiyye ve mu'âlecâti'l-kavânini'l-vaż'iyye”, “Kadın ve Çocuk Hakları Çalıştay Kararları”, md. 3-10, 13 Ekim 1999.

³³³ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Rub'u karn”, Konseyin kuruluşunun yirmi beşinci yılına ilişkin resmî tarihçe.

güvencesi, çocuk bakım hizmetleri ve güvenli çalışma şartlarıyla desteklemekte görmektedir. Bu yaklaşım, Cezayir Anayasası'nın kamu görevlerine eşit erişim, fırsat eşitliği ve kadınların kamu kurumlarında sorumluluk makamlarına yükselmesini güvence altına alan hükümleriyle de uyum göstermektedir. Ancak bu anayasal düzenlemeler, doğrudan Konsey fetvası değil, kurumsal yaklaşımın uygulandığı hukukî zemini oluşturmaktadır.³³⁴

3.3.5.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadın, bağımsız hukukî ve malî kişiliğe sahip olup hak edinebilir, borç altına girebilir, dava açabilir ve malı üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilir. Şahitlikte aranan sayı ve şartlar, hukukî ehliyeti değil, belirli bir hakkın ispat usulünü düzenler. Vadeli borçlara ilişkin özel şahitlik nisabı, kadının bütün hukuk alanlarındaki beyanını erkeğin beyanının yarısı hâline getiren genel bir hüküm olarak değerlendirilemez. Şahitlik, uyuşmazlığın konusu, bilgiye ulaşma imkânı ve ispat derecesine göre belirlenir. Çağdaş yargılamada tanık beyanı yanında yazılı belgeler, bilirkişi incelemesi, karineler ve bilimsel deliller de değerlendirilir.³³⁵

Dayanakları: Konseyin resmî arşivinde kadının şahitliği veya müdâyene âyetini müstakil biçimde yorumlayan yayımlanmış bir fetva bulunmadığından, iki kadın şahidin bütün hukuk alanlarında bir erkek şahide denk olduğu yahut hükmün yalnız tarihsel şartlara ait bulunduğu yönünde doğrudan bir görüş Konseye isnat edilemez. Bununla birlikte kadın ve aile çalıştayında kadının bağımsız kişiliğinin korunması, çalışma hakkının güvence altına alınması ve aile hukukunun anayasal insan hakları ilkeleriyle uyumlu hâle getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aile Kanunu'nun şeriatan esinlenen ve içtihadı açık bir pozitif hukuk düzenlemesi olarak değerlendirilmesi de şer'î hükümler ile çağdaş ispat usullerinin birbirinden ayrılmasına imkân tanımaktadır.³³⁶

³³⁴ en-Nisâ 4/32; et-Tevbe 9/71; en-Nahl 16/97; Buhârî, “Menâkıbü'l-enşâr”, 20; “Cihâd”, 67; Müslim, “Selâm”, 135; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/155-158; Cezayir Anayasası (2020), md. 67-68.

³³⁵ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kazâyâ'l-mer'e ve'l-üsre beyne'l-mebâdî'i'l-İslâmiyye ve mu'âlecâti'l-kavânini'l-vaz'ıyye”, “Kadın ve Çocuk Hakları Çalıştay Kararları”, 13 Ekim 1999; a.mlf., “On Sekizinci Olağan Dönem Sonuç Bildirisi”, 23 Haziran 2003, Konseyin resmî karar arşivi (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³³⁶ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kazâyâ'l-mer'e ve'l-üsre beyne'l-mebâdî'i'l-İslâmiyye ve mu'âlecâti'l-kavânini'l-vaz'ıyye”, 13 Ekim 1999.

Konseynin resmî yayınlarında Cezayirli kadınların özellikle eğitim, yargı, sağlık ve sosyal hizmet alanlarında yeterliliklerini ortaya koydukları belirtilmektedir. Kadınların yargı görevindeki başarısının açıkça vurgulanması, onların hukukî güvenilirlik ve ehliyet bakımından eksik görülmediğini göstermektedir. Bununla birlikte bu değerlendirme, klasik şahitlik nisaplarını değiştiren bir karar niteliğinde değildir. Konseynin benimsediği kat'î nas-ıçtihat ayrımı uyarınca, vadeli borçlara ilişkin nassî hüküm korunurken delillerin değerlendirilmesi ve modern ispat araçlarının kullanımı kanunlaştırma ve yargısal içtihat alanında kabul edilmektedir.³³⁷

Mâlîkî doktrinde de şahitlik hükümleri dava konusu ve ispat derecesine göre farklılaştırılmış; malî davalarla had ve kısas davaları aynı şahitlik nisabına tâbi tutulmamıştır. Doğum, bekâret, emzirme ve erkeklerin mutat olarak bilgi sahibi olamayacağı konularda kadınların müstakil beyanı kabul edilmiştir. Bu farklılık hukukî ehliyetten değil, ispat konusu ve bilgiye ulaşma imkânından kaynaklanmaktadır. Nitekim Cezayir'in çağdaş ispat hukukunda tanığın cinsiyetine dayalı genel bir ikiye bir nisap benimsenmemiş; tanık beyanının değeri diğer delillerle birlikte hâkimin takdirine bırakılmıştır. Aile Kanunu'nun eşlere bağımsız mal varlığı tanınması da kadının müstakil hak ve borç ehliyetini teyit eden hukukî zemini oluşturmaktadır.³³⁸

3.3.5.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: Çok eşlilik, şer'î meşruiyeti korunmakla birlikte olağan bir evlenme biçimi değil, istisnâ şartlara bağlı bir ruhsattır. Bu ruhsat; haklı gerekçe, malî yeterlilik ve eşler arasında adaletin sağlanması şartıyla kullanılabilir. Kadının onurunu zedeleyen, aile düzenini bozan veya eşlerle çocuklara sosyal, ekonomik ve psikolojik zarar veren uygulamalar bu kapsamda değerlendirilemez. Çok eşliliğin şeriatın maksatlarını bertaraf edecek şekilde kötüye kullanılmasına izin verilemez. Şartların

³³⁷ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Rub ‘u karn”, Konseynin resmî tarihçesi; a.mlf., “On Sekizinci Olağan Dönem Sonuç Bildirisi”, 23 Haziran 2003.

³³⁸ el-Bakara 2/282; et-Talâk 65/2; Buhârî, “Rehin”, 6; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/427; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 4/15-20; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/247-253; Cezayir Medenî Kanunu, md. 323-350; Cezayir Aile Kanunu, md. 37.

gerçekleşip gerçekleşmediği yalnız kocanın takdirine bırakılmayıp kanun ve hâkim tarafından denetlenir.³³⁹

Dayanakları: Konsey, çok eşliliği ele aldığı 13 Ekim 1999 tarihli resmî çalıştayında, uygulamayı "istisnâî" olarak nitelendirmiş; eski Aile Kanunu'nun 8. maddesinin aile bütünlüğünü zedeleyen, insan onurunu ihlâl eden ve çeşitli suistimallere yol açan sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Bazı İslâm ülkelerinde çok eşliliği sınırlandıran düzenlemeler şeriatın ruhuna aykırı görülmemiş; ancak Cezayir bakımından mutlak yasaklama benimsenmemiştir. Konsey, şer'î ilkelerin hile yoluyla aşılmasını önleyecek tedbirlerin alınmasını ve şahıs hâllerine ilişkin kanunlar arasında uyum sağlanmasını tavsiye etmiştir.³⁴⁰

Konsey bu yaklaşımını, çok eşliliği dört eşle sınırlandıran ve adalet endişesi hâlinde tek eşle yetinmeyi emreden âyet ile eşlerden birini askıda bırakmayı yasaklayan hükme dayandırmaktadır. İki eşinden birine haksız biçimde meyleden erkeğin uhrevî sorumluluğunu bildiren hadis de yerine getirilmesi mümkün haklarda adaletin zorunlu olduğunu göstermektedir. Mâlikî doktrininde adalet; nafaka, mesken, geceleme ve yerine getirilmesi mümkün diğer hakları kapsamakta; eşe zarar veren uygulamalar hâkimin müdahalesi ve tefrik talebiyle ilişkilendirilmektedir. Konsey de bu esasları kadın onuru, aile istikrarı ve çocukların korunması ilkeleriyle birlikte değerlendirmektedir.³⁴¹

Konseyn katkı sunduğu aile hukuku reformu sonrasında Cezayir Aile Kanunu, çok eşliliği haklı gerekçe, adalet şartı ve hâkim iznine bağlamıştır. Kocanın mahkemeye başvurarak mevcut eşi ile evlenmek istediği kadını bilgilendirmesi; hâkimin ise gerekçenin haklılığını, tarafların durumunu ve kocanın adaleti sağlayabilecek malî gücünü araştırması öngörülmüştür. Ayrıca izinsiz evliliklerin yaptırıma bağlanması, hile hâlinde boşanma davası açılabilmesi ve kadının nikâh akdine üzerine evlenilmeme şartı

³³⁹ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, "Kazâyâ'l-mer'e ve'l-üsre beyne'l-mebâdi'i'l-İslâmiyye ve mu'âlecâti'l-kavânini'l-vaz'iyye", "Çok Eşlilik Çalıştay Kararları", 13 Ekim 1999; a.mlf., "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁴⁰ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, "Çok Eşlilik Çalıştay Kararları"; a.mlf., "Yirmi İkinci Olağan Dönem Sonuç Bildirisi", 4-5 Ekim 2004, Konseyin resmî karar arşivi.

³⁴¹ en-Nisâ 4/3, 129; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38; Tirmizî, "Nikâh", 42; Sahnûn, el-Müdevvene, 2/176-181; Hattâb, Mevâhibü'l-celîl, 4/12-16.

koyabilmesi kabul edilmiştir. Bu hükümler doğrudan Konsey fetvası olmayıp, Konseyin sınırlandırıcı tavsiyeleriyle şekillenen kanunlaştırma sürecinin ürünüdür.³⁴²

3.3.5.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: Boşanma, evlilik birliğinin sürdürülmesinin mümkün olmadığı hâllerde başvurulabilecek ve sonuçları yargı denetiminde düzenlenecek hukukî bir yoldur. Kocanın talâk yetkisi mutlak ve keyfî biçimde kullanılamaz; kadının onurunu, çocukların yararını ve aile hukukundan doğan malî hakları zedeleyemez. Kadın, zarar veya ortak hayatın sürdürülememesi hâlinde tefrik, gerekli şartların bulunması hâlinde ise hul‘ talep edebilir. Boşanmadan önce sulh yolları işletilmeli; ayrılık mahkeme kararıyla tespit edilerek kayıt altına alınmalıdır. Kadının mehir, iddet nafakası ve mesken; çocukların ise nafaka, bakım ve barınma hakları korunur.³⁴³

Dayanakları: Konseyin 13 Ekim 1999 tarihli “Boşanma ve Yargısal Boşanma Sorunları” çalıştayında, erkeğe tanınan mutlak boşama yetkisinin ağır mağduriyetlere yol açtığı belirtilmiş; Aile Kanunu'nun kadın onurunu koruyacak ve keyfî uygulamaları önleyecek şekilde değiştirilmesi önerilmiştir. Kadının yargısal ayrılık talebinin etkin biçimde korunması, anne ile hidâne altındaki çocukların konut, eğitim ve geçim haklarının güvence altına alınması, kayıt dışı evlenme ve boşanmaların doğurduğu ispat sorunlarının giderilmesi ile aile hukukuna özgü usul hükümlerinin geliştirilmesi tavsiye edilmiştir.³⁴⁴

Konsey bu yaklaşımını, aile hakemliğini, boşanmanın tedricî biçimde gerçekleştirilmesini, iddetin gözetilmesini, eşe zarar vermek amacıyla evliliğin sürdürülmemesini ve ayrılığın mâruf üzere tamamlanmasını emreden naslara dayandırmaktadır. Mehir kadının nikâhla kazandığı bağımsız malî hak; nafaka ve mesken ise evlilik ile iddetin hukukî sonuçlarıdır. Sünnet hul‘ yoluyla ayrılığı kabul etmiş; Mâlikî

³⁴² Cezayir, 84-11 sayılı Aile Kanunu, md. 8, 8 mükerrer, 8 mükerrer 1, 19; 27 Şubat 2005 tarihli ve 05-02 sayılı Kanun Hükmünde Kararname.

³⁴³ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kazâyâ’l-mer’e ve’l-üsre beyne’l-mebâdi’i’l-İslâmiyye ve mu’âlecâti’l-kavânini’l-vaż’iyye”, “Boşanma ve Yargısal Boşanma Sorunları Çalıştay Kararları”, 13 Ekim 1999; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁴⁴ el-Bakara 2/228-232, 236-237, 241; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1-7; Buhârî, “Talâk”, 1; Buhârî, “Talâk”, 12; Sahnûn, el-Müdevvene, 2/68-83; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 3/107-120.

doktrini de zarar, nafakanın terk edilmesi, kaybolma, kötü muamele ve şiddetli geçimsizliği hâkim kararıyla tefrik sebepleri arasında değerlendirmiştir.³⁴⁵

Konseyin katkı sunduğu aile hukuku reformu sonrasında Cezayir Aile Kanunu, boşanmayı talâk, anlaşmalı boşanma, yargısal tefrik ve hul' yollarıyla düzenlemiş; ayrılığın sulh girişimlerinden sonra mahkeme kararıyla kesinleşmesini öngörmüştür. Keyfi boşamada kadın lehine tazminata hükmedilebilmekte; nafakasızlık, terk, sürekli şikâk ve şer'an geçerli zarar tefrik sebebi sayılmaktadır. Ayrıca mehir, iddet nafakası, aile konutu ve çocuğun nafaka ile barınma hakları güvence altına alınmıştır. Bu hükümler doğrudan Konsey fetvası olmayıp, Konseyin koruyucu tavsiyeleri doğrultusunda şekillenen kanunlaştırma sürecinin ürünüdür.³⁴⁶

3.3.5.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: Velâyet ve hidâne, anne veya babaya çocuk üzerinde mutlak hâkimiyet tanıyan ayrıcalıklar değil, çocuğun korunmasına yönelik tamamlayıcı hukukî sorumluluklardır. Boşanma sonrasında çocuğun fiilî bakımını üstlenen ebeveyne velâyetin kullanılması da bırakılmalıdır. Hidâne sahibinin çocuğun eğitim, sağlık ve idarî işlemlerini yürütmesi engellenemez. Kararlarda akrabalık sırasından önce çocuğun üstün yararı gözetilmeli; annenin çalışması tek başına hidâne hakkını düşürmemelidir. Çocuğun konut, nafaka, eğitim ve diğer ebeveynle kişisel ilişki kurma hakkı yargı kararıyla güvence altına alınmalıdır.³⁴⁷

Dayanakları: Konsey, 13 Ekim 1999 tarihli resmî çalıştayında Aile Kanunu'nun 87. maddesinin değiştirilmesini ve boşanma sonrasında velâyetin hidâneyi üstlenen ebeveyne bırakılmasını tavsiye etmiştir. Bu öneri, çocuğun fiilî bakımını üstlenen ebeveynin eğitim, sağlık ve idarî işlemlerde karşılaştığı yetki sorunlarını gidermeyi amaçlamaktadır. Aynı çalıştayda hidâne altındaki çocukla annenin konut, eğitim ve geçim

³⁴⁵ el-Bakara 2/228-232, 236-237, 241; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1-7; Buhârî, “Talâk”, 1; Buhârî, “Talâk”, 12; Sahnûn, el-Müdevvene, 2/68-83; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/107-120.

³⁴⁶ Cezayir, 84-11 sayılı Aile Kanunu, md. 14-17, 48-61, 72, 74-80; 27 Şubat 2005 tarihli ve 05-02 sayılı Kanun Hükmünde Kararname.

³⁴⁷ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Kaẓâyâ'l-mer'e ve'l-üsre beyne'l-mebâdi'i'l-İslâmiyye ve mu'âlecâti'l-kavânini'l-vaẓ'iyye”, “Kadın ve Çocuk Hakları” ile “Boşanma ve Yargısal Boşanma” çalıştay kararları, 13 Ekim 1999; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

haklarının korunması, keyfî boşanmanın çocuk ve aile üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi ve aile hukukuna özgü usul hükümlerinin geliştirilmesi de önerilmiştir.³⁴⁸

Konsey bu yaklaşımını, emzirme ve bakım konularının ebeveynlerin istişaresiyle yürütülmesini, taraflardan hiçbirinin çocuk sebebiyle zarara uğratılmamasını ve aile fertlerinin korunmasını emreden naslara dayandırmaktadır. Annenin küçük çocuğun bakımındaki önceliğini bildiren rivayetler, hidânenin ebeveynler arasındaki üstünlükten değil, çocuğun bakım ve şefkat ihtiyacından kaynaklandığını göstermektedir. Mâlikî doktrininde de anneye erken çocukluk döneminde öncelik tanınmakla birlikte hidâne; bakım ehliyeti, güvenilirlik ve çocuğun korunması şartlarıyla sınırlandırılmıştır. Konseyin yayımlanan kararlarında annenin yeniden evlenmesi veya çocuğun tercih yaşı hakkında ayrıntılı hüküm bulunmadığından bu konularda kuruma görüş isnat edilemez.³⁴⁹

Konseyin tavsiyeleri, 2005 tarihli Cezayir Aile Kanunu değişikliğinde hukukî karşılık bulmuştur. Evlilik devam ederken velâyet esas itibarıyla babaya, onun ölümü hâlinde anneye ait olmakla birlikte, boşanmada velâyetin kullanılması hidânenin verildiği ebeveyne bırakılmıştır. Ayrıca hidânede anneye öncelik tanınmış, hâkime her durumda çocuğun üstün yararını gözetme ve diğer ebeveynin kişisel ilişki hakkını düzenleme yükümlülüğü verilmiş; annenin çalışması hidâne hakkını düşüren bir sebep sayılmamış, baba ise uygun konut sağlamak veya kira bedelini karşılamakla yükümlü tutulmuştur. Bu hükümler doğrudan Konsey fetvası değil, Konseyin çocuk yararını esas alan tavsiyeleri doğrultusunda gerçekleştirilen kanun değişikliğinin sonucudur.³⁵⁰

3.3.5.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: Tesettür; iman, iffet, haya ve toplum ahlâkını koruyan, sübûtu ve delâleti kesin dinî bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük yalnız kıyafete indirgenmeyip bedenın örtülmesi yanında bakışın, davranışın ve özel hayatın korunmasını da kapsar. Kadının kimlik belgesi edinmesi ve zorunlu idarî işlemleri yerine getirmesi engellenemez; bu işlemler kimlik tespiti ile insan onuru ve mahremiyet birlikte

³⁴⁸ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Boşanma ve Yargısal Boşanma Sorunları Çalıştay Kararları”, md. 2-6.

³⁴⁹ el-Bakara 2/233; et-Tahrîm 66/6; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Tirmizî, “Birr”, 33; Sahnûn, el-Müdevvene, 2/258-263; Hattâb, Mevâhibü’l-celîl, 4/216-220.

³⁵⁰ Cezayir, 84-11 sayılı Aile Kanunu, md. 64, 67, 72, 87; 27 Şubat 2005 tarihli ve 05-02 sayılı Kanun Hükmünde Kararname.

gözetilerek yürütülür. Bununla birlikte yüz ve ellerin örtülmesi, nikabın hükmü ve kıyafetin ayrıntıları hakkında Konsey tarafından kabul edilmiş müşterek bir karar bulunmadığından, kurul başkanı veya Fetva Komisyonu başkanının münferit açıklamaları kurumsal fetva niteliği taşımaz. Bu konulardaki ayrıntılı resmî fetvalar, Yüksek İslâm Konseyine değil, Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığının yetkili fetva merciine aittir.³⁵¹

Dayanakları: Konsey Fetva Komisyonu Başkanı Muhammed Şerîf Kâhir, hicabı maddî ve mânevî boyutları bulunan kesin bir dinî yükümlülük olarak değerlendirmiş; örtünmeyi iman, iffet ve toplum ahlâkının ayrılmaz bir parçası saymıştır. Dönemin Konsey Başkanı Bûamrân ise biyometrik kimlik belgelerindeki fotoğraf meselesini dinî hükmün aslından ziyade kimlik tespitine ilişkin idarî bir konu olarak ele almıştır. Ancak bu açıklamalar ortak müzakere sonucu kabul edilmiş ve karar numarasıyla yayımlanmış bir Konsey fetvasına dayanmadığından, yüz, eller veya nikabın hükmü hakkında kurumsal bir içtihat olarak değerlendirilemez.³⁵²

Konseyin benimsediği genel şer‘î çerçeveyi, kadın ve erkeğin bakışlarını haramdan sakınmasını, iffetin korunmasını, ziynetin teşhir edilmemesini, dış örtünün kullanılmasını ve aile mahremiyetine riayeti emreden naslar oluşturmaktadır. Bu hükümler, tesettürü yalnız bedenın örtülmesine ilişkin şeklî bir yükümlülük değil, bakış, davranış ve özel hayatı da kapsayan ahlâkî bir sorumluluk olarak ortaya koymaktadır. Mâlikî hukuk geleneğinde de tesettürün farziyeti kabul edilmekle birlikte yüz ve ellerin hükmü, fitne ihtimali ve zaruret hâlleri ayrı fikhî değerlendirmelere konu edilmiştir.³⁵³

Cezayir'de konuya ilişkin ayrıntılı resmî fetvalar, Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığının Fetva Portalında yayımlanmaktadır. Bakanlığın "Hicâbü'l-mer'e" fetvasında kadının yabancı erkekler yanında yüzü ve elleri dışında kalan bedenini örtmesi farz kabul edilmiş; çalışma hayatında başörtüsü yasağıyla karşılaşılması hâlinde öncelikle dinî yükümlülüğün korunabileceği bir iş aranması, gerçek zaruret hâlinde ise ruhsatın ihtiyaç ölçüsüyle sınırlandırılması benimsenmiştir. "en-Nikâb" fetvasında ise yüzün örtülmesi zorunlu görülmemiş, kimlik tespiti ve yargılama gibi meşru ihtiyaçlarda yüzün

³⁵¹ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, "Fetâvâ ve kurumsal kararlar", el-Mevkî‘u'r-resmî li'l-Meclisi'l-İslâmiyyi'l-A‘lâ (Erişim 1 Ağustos 2026), resmî portal.

³⁵² Muhammed Şerîf Kâhir, "Naqd li-dirâse havle'l-hicâb bi'l-Cezâ'ir", el-Cezîre, 2 Ağustos 2009; Bûamrân, "el-Meclisü'l-İslâmiyyü'l-A‘lâ lâ yu‘ârîzu nez‘a'l-himâr", eş-Şurûk, 29 Mart 2010.

³⁵³ en-Nûr 24/30-31, 58-59; el-Ahzâb 33/59; Kurtubî, el-Câmi‘, 12/226-234; 14/243-245.

açılabilceğı belirtilmiştir. Ancak bu değerdendirmeler, Yüksek İslâm Konseyinin değıl, Bakanlığın müstakıl kurumsal fetvalarını yansıtmaktadır.³⁵⁴

3.3.5.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: Doğumların arasını açmak ile nesli sürekli sınırlandırmak aynı hükme tâbi değildir. Annenin sağlığını, çocuğın bakımını veya ailenin meşru menfaatini korumak amacıyla gebelik, eşlerin ortak iradesiyle geçici olarak ertelenebilir. Kullanılacak yöntemin mevcut gebeliğe müdahale etmemesi, sağlığa zarar vermemesi ve üreme kabiliyetini kalıcı biçimde ortadan kaldırmaması gerekir. Doğum kontrolü ferdî ve ailevî bir karar olup kamu otoritesi tarafından zorlayıcı nüfus politikasına dönüştürülemez; kişilere belirli bir yöntem dayatılamaz. Devletin görevi, aileleri bilinçlendirmek ve güvenilir sağlık hizmetlerine erişimi sağlamaktır. Başlamış gebeliğin sona erdirilmesi ise doğum kontrolü kapsamında değerdendirilemez. Kürtaj hakkında Konsey adına yayımlanmış ayrıntılı bir karar bulunmadığından, gebeliğin safhalarına ilişkin mezhep görüşleri kurumsal fetva olarak Konseye isnat edilemez.³⁵⁵

Dayanakları: Konseyin Fetva, Davet ve İrşad Komisyonu tarafından kabul edilen 7 Kasım 1982 tarihli fetva, Aralık 1979’da benimsenen kurul ilkelerini teyit etmektedir. Kararda azil ve ona kıyas edilen geçici korunma yöntemleri hakkındaki klasik fikhî ihtilâf korunmuş; bu yöntemlere başvurulup başvurulmaması eşlerin şartları ve meşru ihtiyaçları çerçevesinde kendilerine bırakılmıştır. Doğumlar arasındaki sürenin uzatılması eşlerin rızası ile psikolojik, malî ve toplumsal şartlarına bağlanmış; zorlayıcı kanunlaştırma reddedilirken toplumsal bilgilendirme meşru kamu politikası olarak benimsenmiştir.³⁵⁶

Konsey bu yaklaşımını, azlin Hz. Peygamber döneminde uygulanıp kesin olarak yasaklanmamış olmasına, çocuğın eşlerin ortak hakkı kabul edilmesine, emzirme ve süttten kesmenin karşılıklı istişareyle yürütölmesini emreden naslara ve zarar vermeme ilkesine dayandırmaktadır. Mâlikî maslahat anlayışı doğrultusunda kamu yararının gözetilebileceğı kabul edilmekle birlikte, bu yararın açık naslara aykırı biçimde

³⁵⁴ Cezayir Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı, “Hicâbü’l-mer’e”, 11 Mayıs 2010; a.mlf., “en-Nikâb”, 26 Nisan 2010 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁵⁵ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi Fetva, Davet ve İrşad Komisyonu, “Tanzîmü’n-nesl”, 21 Muharrem 1403/7 Kasım 1982, Mecelletü Mecma’i’l-Fıkhî’l-İslâmî, 5/1 (1988), 467-468. Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁵⁶ Cezayir Yüksek İslâm Konseyi, “Tanzîmü’n-nesl”, 467-468; kararın neşredilen metni (Erişim 8 Ağustos 2026).

yorumlanamayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca geçici korunma yöntemlerinin evlilik dışı ilişkileri teşvik edecek şekilde kullanılmasına karşı *sedd-i zerâi* ilkesi işletilmiş; kalıcı kısırlaştırma ise ancak güvenilir tıbbî değerlendirmeye belirlenen zaruret hâllerinde istisna kabul edilmiştir.³⁵⁷ Kûrtajın güncel hukukî çerçevesi ise Konsey fetvalarıyla değil, Cezayir Sağlık Kanunu ile belirlenmiştir. Kanun, gebeliğin annenin hayatını veya ruhsal ve psikolojik sağlığını ciddi biçimde tehdit etmesi hâlinde tedavi amacıyla sonlandırılmasına izin vermekte; müdahalenin kamu hastanesinde ve uzman hekim gözetiminde yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu düzenleme, Konseyin kurumsal fetvasını değil, Cezayir pozitif hukukunda anne sağlığını esas alan istisnaî müdahale modelini yansıtmaktadır.³⁵⁸

3.3.6. Endonezya Ulemâ Meclisi (MUI)

3.3.6.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: Kavvâmiyet, bütün erkeklere bütün kadınlar üzerinde hâkimiyet tanıyan genel bir üstünlük değil, evlilik birliği içinde kocaya yüklenen yönetim ve geçimi sağlama sorumluluğudur. Koca; eşinin ve çocuklarının nafakasını karşılamak, aileyi korumak ve üstlendiği yönetimin sonuçlarından hesap vermekle yükümlüdür. Bu yükümlülüklerini yerine getirmeyen kimse, yalnız erkek olmasına dayanarak itaat ve ayrıcalık talep edemez. Kadın, erkeğin tâbi veya ikincil unsuru değil; insanî değer ve toplumsal sorumluluk bakımından onun eşdeğer ortağıdır. Aile hayatına ilişkin kararlar tek taraflı emirle değil, karşılıklı istişare ve aile yararı gözetilerek alınır; ev hizmetleri de bütünüyle kadına yüklenemez. Kavvâmiyet kadının hukukî kişiliğini, malî ehliyetini ve toplumsal görev üstlenme hakkını sınırlandırmaz; insanlar arasındaki gerçek üstünlük cinsiyete değil takvâ ve salih amele dayanır.³⁵⁹

Dayanakları: MUI'nin merkezî fetva arşivinde kavvâmiyeti müstakil ve numaralandırılmış bir Fetva Komisyonu kararıyla düzenleyen metin bulunmamaktadır. Kurumsal yaklaşım, Meclisin resmî aile hukuku rehberi ile Kadın, Gençlik ve Aile

³⁵⁷ el-Bakara 2/233; el-İsrâ 17/31; Müslim, “Nikâh”, 125-138; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, “Talâk”, 95; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/217.

³⁵⁸ Cezayir, 18-11 Sayılı Sağlık Kanunu, 2 Temmuz 2018, md. 77-78, el-Cerîdetü'r-Resmiyye 46 (29 Temmuz 2018), 10; resmî metin (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁵⁹ Majelis Ulama Indonesia, “Mendudukan Hak dan Kewajiban Suami Istri Secara Proporsional, Ini Pandangan Islam”, 11 Ocak 2023, MUI resmî portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

Komisyununun ulusal koordinasyon toplantısında kabul edilen açıklamalardan belirlenmektedir. Resmî rehber, kavvâmiyeti mehir, nafaka ve aile ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilişkilendirmiş; sorumluluğunu terk eden kocanın sırf erkek olması sebebiyle üstünlük iddiasında bulunamayacağını belirtmiştir. Komisyon ise kadını erkeğin astı değil, hayatın güçlüklerini onunla birlikte karşılayan “eşdeğer ortak” olarak tanımlamış ve kadın liderliğinin dinen dışlanamayacağını açıklamıştır.³⁶⁰

Bu yaklaşımın Kur’ânî çerçevesini kavvâmiyetle malî sorumluluk arasında bağ kuran, eşlerle mâruf üzere yaşamayı emreden, evliliği sevgi ve merhamete dayandıran ve aile meselelerinin istişareyle yürütülmesini öngören hükümler oluşturmaktadır. Kadın ve erkeğin aynı dinî hitabın muhatabı olması, amellerinin eşit biçimde karşılık görmesi ve üstünlüğün yalnız takvâya bağlanması, kavvâmiyetin ontolojik bir cinsiyet hiyerarşisine dönüştürülmesini engellemektedir. Her ferdin kendi sorumluluk alanında yönetici olduğunu ve bu yönetiminden hesaba çekileceğini bildiren hadis de aile reisliğini mutlak iktidar değil, sorumluluk ve hesap verebilirlik makamı olarak temellendirmektedir.³⁶¹

MUI, kavvâmiyetin klasik anlamını bütünüyle terk etmemekte; Taberî’nin onu kocanın mehir ve nafaka yükümlülüğüyle açıklayan yorumunu esas almaktadır. Bununla birlikte Kurtubî’nin nafaka sorumluluğu yerine getirilmediğinde kavvâmiyetin dayanağının zayıflayacağı yönündeki değerlendirmesini öne çıkararak yönetim yetkisiyle malî yükümlülüğü birbirinden ayırmamaktadır. Eşlerin müşterek ve özel hakları konusunda çağdaş fıkıh doktrininden yararlanan kurum, ev içi hizmetlerin tamamını nikâhın zorunlu sonucu saymamakta; görev paylaşımını eşlerin çalışma şartları, aile ihtiyacı ve karşılıklı yardımlaşma içinde belirlemektedir. MUI’nin özgün kurumsal çözümü böylece aile içinde kocanın kavvâmiyetini korurken onu nafaka, istişare ve hesap verme sorumluluğuyla sınırlandırmak; aile dışındaki kadın liderliğini ise ehliyet ve toplumsal maslahat temelinde ayrı bir hukukî alan olarak kabul etmektedir.³⁶²

³⁶⁰ Majelis Ulama Indonesia, “Rakornas Komisi Perempuan Remaja dan Keluarga MUI Tekankan Kepemimpinan Perempuan”, 27 Mart 2022, MUI resmî portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁶¹ en-Nisâ 4/19, 34; eş-Şûrâ 42/38; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13; el-Ahzâb 33/35; Buhârî, “Ahkâm”, 1; Müslim, “İmâre”, 20.

³⁶² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi‘u’l-beyân, 8/290; Kurtubî, el-Câmi‘, 5/169; Zühaylî, el-Fıkhü’l-İslâmî, 9/6842-6859.

3.3.6.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının miras hakkı, cinsiyete dayalı bir lütuf değil, naslarla belirlenmiş bağımsız bir malî haktır. Miras bırakanın borçları ve geçerli vasiyeti yerine getirildikten sonra tereke, ferâiz hükümlerine göre hak sahiplerine teslim edilmelidir. Tek kız evlat, belirlenmiş payını aldıktan sonra kalan tereke bakımından miras bırakanın erkek kardeşi veya baba bir erkek kardeşiyle birlikte değerlendirilebilir; ancak hiçbir yorum kadının açıkça belirlenmiş payını ortadan kaldıramaz. Payların farklılığı, kadının hukukî ehliyetinin veya insanî değerinin eksikliği şeklinde yorumlanamaz.³⁶³

Dayanakları: MUI Fetva Komisyonunun 4/2004 sayılı kararı, geride tek kız evlat ile erkek kardeş veya baba bir erkek kardeş bırakılması hâlinde mirasın nasıl paylaşılacağını doğrudan ele almaktadır. Karara göre kız evlat, en-Nisâ sûresinin 11. âyetinde belirlenen payını alır; kalan kısım ise asabe sıfatıyla erkek kardeşe intikal eder. Böylece kurum, kadın mirasçının payını önceleyen ve kalan terekenin intikalini klasik ferâiz sistemi içinde çözen bir yaklaşım benimsemektedir.³⁶⁴

Bu yaklaşım, kadın ve erkeklerin anne-baba ile yakınların bıraktıklarından pay sahibi olduğunu bildiren ve çocuklar, eşler, anne-baba ile kardeşlerin miras paylarını düzenleyen Kur'ân hükümlerine dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in belirlenmiş payların hak sahiplerine verilmesini, kalan kısmın ise en yakın erkek asabeye bırakılmasını bildiren hadisi de kararın ferâiz sistemindeki temelini oluşturmaktadır. Klasik tefsir ve ahkâm literatürü, farklı payları aile içindeki malî sorumluluklar ve terekenin bütüncül paylaşım düzeniyle birlikte açıklamaktadır.³⁶⁵

MUI, miras hükümlerini yalnız klasik pay cetvellerinin tekrarı olarak değil, çağdaş malvarlığı türleri bakımından da değerlendirmektedir. Kurumun emeklilik primi ve yardımlarının terekeyle ilişkisine dair kararı, kişinin sağlığında kesin biçimde hak ettiği ödemelerle ölüm sebebiyle doğrudan hak sahiplerine verilen yardımları birbirinden ayırmaktadır. Evlilik dışı doğan çocuğa ilişkin kararında ise nesep hükümlerini korurken

³⁶³ Majelis Ulama Indonesia, Fatwa Nomor 4 Tahun 2004 tentang Kewarisan Saudara Kandung Laki-Laki/Saudara Seapak Laki-Laki Bersama Anak Perempuan Tunggal, 9 Ekim 2004, 1-6, MUI resmi fetva metni (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁶⁴ MUI, Fatwa Nomor 4 Tahun 2004, hüküm bölümü, md. 1-2.

³⁶⁵ en-Nisâ 4/7, 11-12, 176; Buhârî, “Ferâ'iz”, 5; Müslim, “Ferâ'iz”, 2; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm*, 1/593-594; Kâsımî, *Meḥâsinü't-te'vîl*, 3/488-489; Muhammed Ali es-Sâ'is, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm* (Kahire: Muhammed Ali Sabîh, 1953), 1/152.

çocuğun bakım, vasiyet ve hibe yoluyla malî güvenceye kavuşturulmasını öngörmektedir. Böylece kurum, ferâiz hükümlerinin normatif yapısını muhafaza ederken yeni malvarlığı ilişkilerini hakkaniyet ve sosyal koruma ilkeleriyle birlikte ele almaktadır.³⁶⁶

3.3.6.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: Aile içi fiziksel ve psikolojik şiddet, eşlerin beden ve kişilik dokunulmazlığını ihlâl eden, aile birliğini zedeleyen ve dinen yasaklanan bir zulümdür. (وَاضْرِبُوهُنَّ) hükmü, kocaya öfkesini giderme, eşini cezalandırma veya sınırsız fiziksel güç kullanma yetkisi vermez. Açık nüşûz hâlinde önce öğüt ve iletişim, ardından yatakta ayrılık yolu izlenir; fiziksel müdahaleye ilişkin ruhsat ise ancak bunların sonuçsuz kalması durumunda ve ıslah amacıyla düşünülebilir. Bu müdahale acı veremez, yaralayamaz, iz bırakamaz, yüze yöneltilemez ve kadının onurunu zedeleyemez. Misvak ve benzeriyle sınırlandırılması da bunun beden cezasından çok sembolik bir hoşnutsuzluk bildirimi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte eşe hiç vurmamak sünnete ve aile maslahatına daha uygundur. Sınırı aşan her türlü müdahale aile içi şiddet sayılır; mağdur yargı mercilerine başvurabilir ve fail yürürlükteki hukuk hükümlerine göre sorumlu tutulur.³⁶⁷

Dayanakları: MUI'nin merkezî fetva arşivinde konuya tahsis edilmiş müstakil bir Fetva Komisyonu kararı bulunmamakla birlikte, kurumun resmî şer'î rehberleri ile Kadın, Gençlik ve Aile Komisyonunun açıklamaları ortak bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Komisyon, İslâm'ın fiziksel ve psikolojik şiddetin bütün biçimlerini reddettiğini; yaralama, baskı ve travmanın aileyi koruma gerekçesiyle meşrulaştırılamayacağını belirtmiştir. Resmî rehber ise nüşûz hâlindeki tedbirleri tedricî bir ıslah süreci içinde değerlendirmiş; İbn Abbas'ın misvak açıklamasını zarar vermeyen sembolik uyarı, İmam Şâfiî'nin görüşünü ise darbi terk etmenin daha faziletli olduğu şeklinde aktarmıştır.³⁶⁸

³⁶⁶ Majelis Ulama Indonesia, Hasil-Hasil Ijtima Ulama Komisi Fatwa se-Indonesia V (Tegal, 7-10 Haziran 2015), “Status Hukum Iuran dan Manfaat Pensiun serta Hubungannya dengan Tirkah”, 62-64, MUI resmî karar metni; a.mlf., Fatwa Nomor 11 Tahun 2012 tentang Kedudukan Anak Hasil Zina dan Perlakuan Terhadapnya, md. 1-5 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁶⁷ Majelis Ulama Indonesia, “Bagaimana Islam Merespons KDRT? Ini Penjelasan Ketua Komisi Perempuan MUI”, 21 Şubat 2022, MUI resmî portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁶⁸ Majelis Ulama Indonesia, “KDRT Masih Marak, Benarkah Islam Bolehkan Suami Pukul Istri? Ini Penjelasan Ulama”, 27 Aralık 2023, MUI resmî portalı; a.mlf., “Polemik KDRT dan Cara Islam Menyikapi Nusyuz Perempuan”, 3 Şubat 2022 (Erişim 8 Ağustos 2026).

Bu yaklaşım; eşlerle mâruf üzere yaşamayı, evliliği sevgi ve merhamet temeline oturtmayı, nüşûz karşısında tedricî çözüm yollarını ve şikâk hâlinde aile hakemliğini öngören Kur'ân hükümlerine dayanmaktadır. Zulme uğrayan kimsenin haksızlığını açıklayabilmesine izin veren ilke ile Hz. Peygamber'in hiçbir eşine veya hizmetçisine vurulması, kadınlara kötü muameleyi yasaklaması, eşini köle döver gibi dövenleri kınaması ve aile fertlerine iyi davranmayı hayırlılığın ölçüsü sayması da darptan kaçınmanın sünnetteki esasını ortaya koymaktadır.³⁶⁹

MUI, Taberî'nin tedricîlik ve zarar vermeyen müdahale anlayışını, Nevevî'nin darbi yalnız ıslah amacıyla sınırlandıran değerlendirmesini ve İbn Âşûr'un kamu otoritesinin önleyici müdahalesine ilişkin yaklaşımını birlikte benimsemektedir. Buna göre ruhsatın sınırı aşıp fiil fiziksel veya psikolojik şiddete dönüştüğünde devlet aile mahremiyetini gerekçe göstererek müdahaleden kaçınmaz; mağduru korur ve faili cezalandırır. Nitekim 23/2004 sayılı Aile İçi Şiddetin Ortadan Kaldırılması Kanunu da fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddeti yasaklayarak mağduru korumasını ve failin cezalandırılmasını öngörmektedir. Böylece MUI, klasik ruhsatı teorik düzeyde korurken fiilî şiddeti özel tedip alanından çıkararak yargısal ve kamusal denetime tâbi kılmaktadır.³⁷⁰

3.3.6.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının meşru bir meslek edinmesi, gelir elde etmesi ve toplumsal üretime katılması câizdir; bu hak ekonomik zaruret hâliyle sınırlı değildir. Çalışmanın dinen meşru olması, kadının beden ve ruh sağlığına zarar vermemesi, hamilelik, doğum ve emzirme gibi biyolojik ihtiyaçlarıyla bağdaşması ve aile hukukundan doğan temel hakları ihlâl etmemesi gerekir. Çalışma ortamında halvetten kaçınılmalı, meslekî ilişkiler dinî ve ahlâkî sınırlar içinde yürütülmelidir. Evli kadının çalışması, eşler arasındaki istişare ve aile düzeninin korunması çerçevesinde kocanın iznine bağlı olmakla birlikte bu izin kadının meslekî ehliyetini keyfi biçimde ortadan kaldırma aracı hâline getirilemez. Kadınlar, ehliyet ve kamu yararı ölçülerini taşımaları

³⁶⁹ en-Nisâ 4/19, 34-35, 148; er-Rûm 30/21; Müslim, “Fezâ'il”, 79; Buhârî, “Nikâh”, 93; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 40-41; Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

³⁷⁰ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 8/314; Nevevî, Ravzatü't-tâlibîn, 7/368; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1999), 10/72; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/44; Endonezya Cumhuriyeti, 23/2004 Sayılı Aile İçi Şiddetin Ortadan Kaldırılması Kanunu, md. 5-10, resmî mevzuat portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

hâlinde toplumsal liderlik ve karar alma görevlerini üstlenebilir. Ancak hâkimlik, devlet başkanlığı ve benzeri üst kamu makamlarına ilişkin MUI Fetva Komisyonunca verilmiş müstakil bir karar bulunmadığından, bu görevlere dair mutlak cevaz veya yasak kuruma isnat edilemez.³⁷¹

Dayanakları: MUI Fetva Komisyonu üyesi Siti Hanna tarafından kurumun resmî fetva hizmetinde verilen cevapta, kadının ev dışında çalışması ilke olarak meşru kabul edilmiş; bu cevaz meslekî yeterlilik, toplumsal katkı ve kabiliyet esasına bağlanmıştır. Çalışmanın fiziksel kapasiteyi aşmaması, anneliğin biyolojik gerekleriyle bağdaşması, halvet ve fitneye yol açan ortamlardan kaçınılması ile aile içi uyumun korunması temel şartlar olarak belirtilmiştir. Bu açıklama numaralandırılmış bir Fetva Komisyonu kararı olmamakla birlikte MUI'nin çalışma hayatına ilişkin doğrulanabilir kurumsal yaklaşımını yansıtmaktadır.³⁷²

MUI Kadın, Gençlik ve Aile Komisyonu da kadının ekonomik faaliyetini aile bütçesine yapılan geçici katkı olarak değil, yoksulluğun azaltılması, aile direncinin güçlendirilmesi ve ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayan meşru bir faaliyet olarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda kadın girişimciliğinin eğitim, sermaye, dijital teknoloji ve helâl üretim imkânlarıyla desteklenmesi önerilmiş; Hz. Hatice'nin ticarî hayatı, kadının mülkiyet, yatırım ve girişimcilik ehliyetinin tarihî örneği olarak gösterilmiştir.³⁷³

Kamu görevleri bakımından MUI, aile içindeki kavvâmiyeti bütün kamusal makamlara teşmil eden genel bir erkek üstünlüğü anlayışını benimsememektedir. KPRK'nin 2022 Ulusal Koordinasyon Toplantısı, kadını erkeğin tâbii değil, hayatın sorumluluklarını birlikte üstlenen eşdeğer ortak olarak tanımlamış; kadınların karar alma mekanizmaları ile toplumsal liderlikte daha fazla yer almasını kurumsal hedef olarak belirlemiştir. Bu yaklaşım; kadın ve erkeğin meşru kazançları üzerindeki haklarını, toplumsal sorumluluğu birlikte üstlendiklerini ve her yöneticinin görevinden sorumlu

³⁷¹ Majelis Ulama Indonesia, “Istri Berkariier di Luar Rumah Boleh, Asalkan...”, 14 Aralık 2025, MUI resmî portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁷² Majelis Ulama Indonesia, “Pendapat tentang Istri yang Berkariier di Luar Rumah”, cevaplayan Siti Hanna, Tanya Ulama, MUI resmî fetva hizmeti (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁷³ Majelis Ulama Indonesia, “Perempuan Berkontribusi Bangkitkan Ekonomi Syariah Melalui UMKM”, 31 Ağustos 2022, MUI resmî portalı; a.mlf., “Siti Khadijah Investor Pertama Nabi”, 30 Ağustos 2021 (Erişim 8 Ağustos 2026).

olduğunu bildiren naslara dayanmaktadır. Böylece MUI, kamusal katılımda cinsiyeti tek başına engel saymamakta; görevin niteliği, liyakat, sorumluluk ve toplumsal maslahat ölçülerini esas almaktadır.³⁷⁴

3.3.6.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadın; mülkiyet edinme, sözleşme yapma, dava açma, malı üzerinde tasarrufla bulunma ve toplumsal sorumluluk üstlenme bakımından tam hukukî kişiliğe sahiptir. Şahitlik ise hukukî ehliyetin değil, ilgili hukukî işlemin kuruluş ve ispat şartlarının konusudur. Bu sebeple belirli işlemlerde aranan şahit sayısı veya niteliği, kadının hukukî kişiliğinin eksikliği şeklinde yorumlanamaz. Şahitliğin geçerliliğinde olayın doğrudan algılanması, tarafların kimliklerinin güvenilir biçimde belirlenmesi ve beyanın sağlıklı şekilde aktarılması esastır. Çevrim içi nikâhta veli, damat ve iki şahit aynı anda sesli ve görüntülü bağlantıyla hazır bulunmalı; icap ve kabul kesintisiz gerçekleşmeli, kimlikler teknik yollarla doğrulanmalı ve evlilik resmî olarak tescil edilmelidir. Bununla birlikte kadın şahitliğinin farklı dava türlerindeki nisabı hakkında müstakil bir Fetva Komisyonu kararı bulunmadığından, bütün hukuk alanlarını kapsayan eşitlik veya yarım şahitlik anlayışı MUI'ye isnat edilemez.³⁷⁵

Dayanakları: MUI'nin kadın şahitliğine ilişkin doğrulanabilir kurumsal yaklaşımı, 2021 tarihli Yedinci İctimâ' Ulemâ çevrim içi nikâh kararında ortaya konulmuştur. Kararda nikâhın iki şahit huzurunda kurulması şartı korunmuş; fizikî birliktelik yerine eş zamanlı ses ve görüntü bağlantısı, kesintisiz icap ve kabul ile tarafların kimliklerinin teknik olarak doğrulanması yeterli görülmüştür. Böylece klasik şahitlik şartı kaldırılmamış, çağdaş iletişim imkânlarıyla güvenilirliği güçlendirilmiştir. Şahitlerin cinsiyetine ilişkin özel bir düzenleme yapılmadığından bu karar, kadın şahitliğinin hükmüne değil, dijital ortamda şahitliğin uygulanmasına ilişkindir.³⁷⁶

MUI'nin merkezî fetva arşivinde, müdâyene âyetindeki bir erkekle iki kadın şahit hükmünü bütün dava türlerine genelleyen veya tarihsel bir düzenleme sayarak hükümsüz

³⁷⁴ en-Nisâ 4/32; et-Tevbe 9/71; en-Nahl 16/97; el-Ahzâb 33/35; Buhârî, “Ahkâm”, 1; Majelis Ulama Indonesia, “Rakornas Komisi Perempuan Remaja dan Keluarga MUI Tekankan Kepemimpinan Perempuan”, 27 Mart 2022, MUI resmî portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁷⁵ Majelis Ulama Indonesia, “Hukum Pernikahan Secara Online”, Hasil Ijtima Ulama Komisi Fatwa se-Indonesia VII, 9-11 Kasım 2021, MUI resmî portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁷⁶ MUI, “Hukum Pernikahan Secara Online”, hüküm bölümü, md. 1-5; ayrıca bk. a.mlf., “Pernikahan Secara Online”, Tanya Ulama, 3 Kasım 2023, resmî fetva hizmeti (Erişim 8 Ağustos 2026).

birakan müstakil bir karar da bulunmamaktadır. Kurumun fetva metodunda, özel naslarla belirlenen şahitlik hükümleri kendi alanlarında korunurken açık düzenleme bulunmayan konularda delilin güvenilirliği, ispat gücü ve yetkili makamın değerlendirmesi esas alınmaktadır. Bu yaklaşım; müdâylene âyeti, şahitlerde adalet şartı ve iddia sahibinin delil getirme yükümlülüğüne dayanmaktadır.³⁷⁷

Kadının tam hukukî ehliyeti ise MUI Kadın, Gençlik ve Aile Komisyonunun ekonomik katılım ve liderlik konusundaki açıklamalarında açıkça kabul edilmektedir. Komisyon, kadını mülkiyet edinebilen, girişimde bulunabilen ve karar alma mekanizmalarında görev üstlenebilen bağımsız bir hukuk süjesi olarak değerlendirmektedir. MUI'nin ayırt edici yaklaşımı, hukukî ehliyet ile ispat şartlarını birbirinden ayırmak ve şahitliğin güvenilirliğini kimlik doğrulaması, teknik kayıt ve resmî tescil gibi çağdaş araçlarla desteklemektir.³⁷⁸

3.3.6.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: Çok eşlilik, aynı anda en fazla dört kadınla sınırlı ve adalet yükümlülüğüne bağlı meşru bir evlilik biçimidir. Şart ve rükünlerine uygun olarak kurulan ilk dört evlilik geçerli; beşinci ve sonraki evlilikler ise haram ve hükümsüzdür. Bu yasağı ihlâl eden kimse tövbe etmeli, geçersiz birliktelikleri sona erdirmeli ve aynı fiili tekrarlamamalıdır. Ayrılık, bu birlikteliklerden doğan kadın ve çocukların geçim haklarını ortadan kaldırmaz; nafaka ve diğer malî yükümlülükler devam eder. Ayrılığın kendiliğinden gerçekleşmemesi hâlinde kamu otoritesi din mahkemesi aracılığıyla tefrike karar verir. Dört eş sınırı içindeki cevaz da nafaka, geceleme ve diğer kazanılabilir haklarda adalet şartına bağlı olup adaleti sağlayamayacağından korkan kimse tek eşle yetinmelidir.³⁷⁹

Dayanakları: MUI Fetva Komisyonunun 17/2013 sayılı kararı, kurumun çok eşliliğe ilişkin en açık ve bağlayıcı kurumsal hükmünü oluşturmaktadır. Kararda dörtten fazla kadınla aynı anda evlenmek haram kabul edilmiş; ilk dört nikâhın şartlarını taşıması

³⁷⁷ el-Bakara 2/282; et-Talâk 65/2; en-Nisâ 4/6, 32; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/427; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 7/56-57.

³⁷⁸ Majelis Ulama Indonesia, “Rakornas Komisi Perempuan Remaja dan Keluarga MUI Tekankan Kepemimpinan Perempuan”, 27 Mart 2022, MUI resmî portalı; a.mlf., “Perempuan Berkontribusi Bangkitkan Ekonomi Syariah Melalui UMKM”, 31 Ağustos 2022 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁷⁹ Majelis Ulama Indonesia, Fatwa Nomor 17 Tahun 2013 tentang Beristri Lebih dari Empat dalam Waktu Bersamaan, 19 Nisan 2013, hüküm bölümü, md. 1-5, MUI resmî fetva metni (Erişim 8 Ağustos 2026).

hâlinde geçerli olduğu, beşinci ve sonraki evliliklerin ise fiilen birlikte yaşanmış olsa bile hukukî sonuç doğurmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca ihlâlin yalnız tövbeyle giderilemeyeceği; geçersiz birlikteliklerin sona erdirilmesi, kadın ve çocukların geçiminin sağlanması, buna uyulmaması hâlinde ise hâkim kararıyla tefrik yoluna gidilmesi öngörülmüştür.³⁸⁰

Fetva, çok eşliliği dört eşle sınırlandıran ve adaletsizlik endişesi hâlinde tek eşle yetinmeyi emreden Kur'ân hükmü ile Müslüman olduktan sonra dörtten fazla eşi bulunan kimselere dört eş seçmelerini emreden hadis rivayetlerine dayanmaktadır. Komisyon, dört eş sınırında icmâ bulunduğunu kabul etmiş; Mâverdî, Begavî, İbn Nüceym, Nevevî, Şîrâzî ve Dimyâtî'nin konuya ilişkin değerlendirmelerini esas alarak beşinci nikâhın bâtıl olduğu ve gerektiğinde hâkimin zorlayıcı müdahalede bulunabileceği sonucuna ulaşmıştır. Yasaklanan işlemin fesadı gerektirdiğine dair usûl ilkesi de bu hükmün hukukî dayanağını oluşturmaktadır.³⁸¹

MUI Fetva İşleri Başkanlığı da çok eşliliği adaletten bağımsız bir erkek hakkı olarak değerlendirmemekte; adaletin eşlerin maddî haklarının yanı sıra çocukların ve aile bütünlüğünün korunmasını da kapsadığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda Endonezya hukukunda ikinci evlilik için öngörülen din mahkemesi izni, haklı sebep, malî yeterlilik ve adalet şartları, şer'î cevazı ortadan kaldıran hükümler değil, kadın ve çocukların haklarını güvence altına alan düzenleyici tedbirler olarak görülmektedir. Böylece MUI, çok eşliliğin meşruiyetini korurken sayı ve adalet sınırını aşan uygulamaları geçersizlik, nafaka sorumluluğu ve yargısal tefrik yoluyla sınırlandırmaktadır.³⁸²

3.3.6.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: Talâk, evlilik birliğinin sürdürülmesi taraflara zarar verdiğinde ve uzlaşma yolları tükendiğinde başvurulabilecek son hukukî çaredir. Şer'î sebebe dayanan ve geçerlilik şartlarını taşıyan mahkeme dışı talâk dinen hüküm doğurur; iddet de talâkın açıklandığı tarihte başlar. Bununla birlikte tarafların hukukî statüsünün

³⁸⁰ MUI, Fatwa Nomor 17 Tahun 2013, md. 2-5.

³⁸¹ en-Nisâ 4/3, 129; Ebû Dâvûd, "Talâk", 24; Tirmizî, "Nikâh", 33; Mâverdî, el-Hâvî'l-kebîr, 9/11; Begavî, Me'âlimü't-tenzîl, 2/161; İbn Nüceym, el-Bahrü'r-râ'ik, 3/165; Nevevî, el-Mecmû', 16/138; Şîrâzî, el-Mühezzebe, 2/445; Dimyâtî, İ'ânetü't-tâlibîn, 3/295.

³⁸² Majelis Ulama Indonesia, "MUI: Poligami Ajaran Islam yang Diperketat dengan Perintah Adil", 3 Nisan 2019, MUI resmî portalı; Endonezya Cumhuriyeti, 1/1974 Sayılı Evlilik Kanunu, md. 3-5; İslâm Hukuku Derlemesi, md. 55-59 (Erişim 8 Ağustos 2026).

belirlenmesi ve kadınla çocukların haklarının korunması amacıyla talâkın din mahkemesine bildirilerek kayıt altına alınması gerekir. Bu bildirim talâkın kuruluş şartı değil, ispat ve hukuk güvenliği tedbiridir. Talâk yalnız zihinden geçirmekle gerçekleşmez; bilinçli söz veya açık irade beyanı gerekir. Ödenmemiş mehir kadının alacağı olarak devam eder; iddet nafakası, mesken, müt‘a ve çocukların bakım giderleri yürürlükteki aile hukuku çerçevesinde korunur. Kocasını ölen kadın ölüm iddeti ve ihdâda riayet etmekle birlikte kendisinin veya çocuklarının geçimini sağlama zorunluluğu varsa ihtiyaç ölçüsünde çalışabilir.³⁸³

Dayanakları: MUI’nin IV. Endonezya Fetva Komisyonları İctimâında kabul edilen Mahkeme Dışında Talâk Kararı, klasik fıkhî talâkın geçerli irade beyanıyla gerçekleşeceği esasını korurken bunun şer‘î bir sebebe dayanmasını ve gerektiğinde mahkeme önünde ispatlanabilmesini şart koşmuştur. Kararın ayırt edici yönü, mahkeme dışı talâkın dinî geçerliliği ile devlet hukukundaki tanınmasını birbirinden ayırması; mahkemeye bildirim ise kadın ve çocukların haklarını koruyan zorunlu bir maslahat tedbiri olarak değerlendirmesidir. Bu yaklaşım; talâkın tedricî uygulanması, iddetin gözetilmesi, kadının konutundan çıkarılmaması ve ayrılığın mâruf üzere tamamlanmasını emreden Kur‘ân hükümlerine dayanmaktadır. İrade ve idraki ortadan kaldıran hâllerde tasarrufun geçersiz sayılması, talâkın bilinçli irade beyanına dayanması gerektiğini; mehir, nafaka ve müt‘anın korunması ise boşanmanın kadının kazanılmış malî haklarını ortadan kaldırmayacağını göstermektedir.³⁸⁴

MUI, malî hakların miktarını ayrıca belirlememiş; bunların uygulanmasını Endonezya Evlilik Kanunu ile İslâm Hukuku Derlemesine bırakmıştır. Bu düzenlemelerde ödenmemiş mehir, ric‘î talâk iddetindeki nafaka ve mesken, uygun müt‘a ile çocukların bakım giderleri hukukî güvence altına alınmıştır. Ayrıca MUI’nin resmî fetva hizmetinde, ölüm iddetindeki kadının geçim zorunluluğu sebebiyle gündüz çalışabileceği kabul edilerek iddet hükmü korunmuş, zaruret ölçüsünde çalışma ruhsatı tanınmıştır. Böylece MUI, klasik talâk sistemini muhafaza ederken kadın ve çocukların

³⁸³ Majelis Ulama Indonesia, Keputusan Ijtima Ulama Komisi Fatwa se-Indonesia IV: Talak di Luar Pengadilan, Cipasung–Tasikmalaya, 29 Haziran–2 Temmuz 2012, karar metni (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁸⁴ el-Bakara 2/228-232, 236, 241; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 8; İbn Mâce, “Talâk”, 16.

haklarını mahkeme bildirimi, resmî kayıt ve pozitif hukuk güvenceleriyle destekleyen bir yaklaşım benimsemektedir.³⁸⁵

3.3.6.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: Hidâne, anne ve babaya tanınmış şahsî bir üstünlük değil, çocuğun bakım, korunma ve eğitime hakkından doğan ortak bir sorumluluktur. Eşlerin ayrılması hâlinde bulûğa ermemiş çocuğun hidânesinde anne önceliklidir; bulûğa ulaşan çocuk ise anne veya babasından birini seçebilir. Hidâne sahibinin akıllı, ergin, güvenilir, güzel ahlâklı, bakım ehliyetine sahip ve Müslüman olması gerekir. Ebeveynlerin farklı dinlere mensup olması hâlinde Müslüman çocuğun hidânesi Müslüman olan tarafa verilir; bu şartların kaybedilmesi hâlinde hidâne gerekli nitelikleri taşıyan diğer Müslüman yakına geçer. Hidânenin anneye bırakılması babanın nafaka, eğitim ve gözetim yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Her durumda çocuğun güvenliği, dinî kimliği ve üstün yararı esas alınır.³⁸⁶

Dayanakları: MUI, hidâneyi ebeveynler arasındaki bir hak paylaşımından önce çocuğun korunmasına yönelik hukukî bir emanet olarak değerlendirmektedir. Kur'ân'da emzirme, nafaka ve sütten kesmenin anne ile babanın karşılıklı istişaresine bağlanması bakım sorumluluğunun ortak niteliğini; aile fertlerinin korunmasını emreden hükümler ise hidânenin yalnız bedenî bakım değil, dinî ve ahlâkî gelişimi de kapsadığını göstermektedir. Farklı dine mensup ebeveynler arasında Müslüman çocuğun hidânesinin Müslüman tarafa bırakılması da din birliği ve çocuğun inancının korunması ilkesiyle temellendirilmektedir.³⁸⁷ Annenin küçük çocuk üzerindeki önceliği, Hz. Peygamber'in boşanan anneye yeniden evlenmediği sürece çocuğu üzerinde daha fazla hak tanıyan hadisine; temyiz çağına ulaşan çocuğun anne veya babasını seçebilmesi ise çocuğun iradesini dikkate alan rivayetlere dayanmaktadır. MUI, bu rivayetleri katı bir ebeveyn sıralaması şeklinde değil, bakım ehliyeti, güvenilirlik ve çocuğun yararını birlikte esas alan bir sistem içinde yorumlamaktadır.³⁸⁸

³⁸⁵ Majelis Ulama Indonesia, “Bolehkah Wanita Karier Tetap Bekerja dalam Masa Iddah?”, 23 Kasım 2024, resmî fetva cevabı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁸⁶ Majelis Ulama Indonesia, Hasil Ijtima Ulama Komisi Fatwa se-Indonesia V: Hak Pengasuhan Anak bagi Orang Tua yang Bercerai karena Berbeda Agama, Tegal, 7-10 Haziran 2015, 50-56, karar metni (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁸⁷ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/141; et-Tahrîm 66/6.

³⁸⁸ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Tirmizî, “Ahkâm”, 21; Nesâî, “Talâk”, 52.

Kararın fikhî zemini, Şâfiî mezhebinde hidâne sahibi için aranan akıl, erginlik, emanet, bakım yeterliliği ve din birliği şartlarına dayanmaktadır. MUI, bu klasik esasları farklı dine mensup boşanmış ebeveynler bakımından yeniden uygulayarak çocuğun yararı ile dininin korunmasını aynı hükümde birleştirmiştir. Endonezya İslâm Hukuku Derlemesi de küçük çocuğun bakımında anneye öncelik tanımakta, temyiz çağındaki çocuğa seçim hakkı vermekte ve bakım giderlerini babaya yüklemektedir. MUI'nin ayırt edici yaklaşımı ise bu genel sistemi, din farklılığı bulunan uyumsuzluklarda Müslümanlık, hidâne ehliyeti ve çocuğun üstün yararı ilkeleriyle tamamlamasıdır.³⁸⁹

3.3.6.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: Tesettür, Müslüman kadının yerine getirmesi gereken dinî bir yükümlülüktür. Kadının yüzü ve elleri dışında kalan bedeni avret olup yabancı erkekler karşısında örtülmelidir. Kıyafet şeffaf olmamalı ve beden hatlarını belli etmemelidir. Klinik hizmet sunan kadın sağlık çalışanı ise hastalık bulaşmasını önlemeye yönelik ciddi tıbbî ihtiyaç bulunması hâlinde kolunu dirseğine kadar açabilir. Bu ruhsat yalnız hastayla doğrudan temas edilen görevlerde, ihtiyaç duyulan süre ve beden bölgesiyle sınırlıdır; idarî görevlerde çalışanları kapsamaz. Meslekî ihtiyaç tesettür yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz; hükmün sağlık hizmetini aksatmayacak ve zarar doğurmayacak şekilde uygulanmasına imkân sağlar.³⁹⁰

Dayanakları: MUI'nin tesettüre ilişkin kurumsal yaklaşımı, Fetva Komisyonunun 04/KF/MUI/2009 sayılı Kadın Sağlık Çalışanlarının İş Kıyafeti Kararında ortaya konulmuştur. Kararda kadının avret sınırı yüz ve eller dışında kalan beden olarak belirlenmiş; örtünmenin yalnız bedenin kapatılmasıyla değil, kıyafetin teni göstermemesi ve vücut hatlarını belirginleştirmemesi şartlarıyla gerçekleşeceği belirtilmiştir. Aynı kararda, sağlık hizmetinin gerektirdiği zorunlu durumlarda bulaşma riskini önlemek amacıyla sınırlı ölçüde ruhsat tanınmış; bunun genel bir serbestlik değil, meslekî ihtiyaca bağlı istisna olduğu vurgulanmıştır.³⁹¹

³⁸⁹ Endonezya Cumhuriyeti, Kompilasi Hukum Islam, md. 105, 156; 1991 Tarihli ve 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Talimatı, resmî mevzuat kaydı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁹⁰ Majelis Ulama Indonesia, “Pakaian Kerja bagi Tenaga Medis Perempuan”, Fetva No. 04/KF/MUI/2009, 6 Mayıs 2009, 533-540, MUI resmî fetva portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁹¹ MUI, “Pakaian Kerja”, 539-540.

Bu yaklaşım; bakışın ve iffetin korunmasını, ziynetin yabancılara gösterilmemesini, başörtüsünün göğüs açıklığını örtecek şekilde kullanılmasını ve dış örtünün muhafazasını emreden Kur’ân hükümlerine dayanmaktadır. Böylece tesettür ve mahremiyet, yalnız kıyafetle sınırlı olmayıp kadın ve erkeğin bakışını, bedenini ve toplumsal davranışlarını kapsayan bütüncül bir ahlâk düzeni olarak değerlendirilmektedir. Avrete bakma yasağı ile bulûğa ulaşan kadının örtünmesine ilişkin hadisler de bu yaklaşımın sünnet temelini oluşturmaktadır.³⁹²

Fetvanın ayırt edici yönü, tesettür hükmünü korurken sağlık hizmetinin doğurduğu bulaşma riskini hukukî değerlendirmeye dâhil etmesidir. MUI tarafından oluşturulan uzman heyetin, uzun kollu kıyafetin hasta ile sağlık çalışanı arasında enfeksiyon riskini artırabileceğine ilişkin tıbbî tespitleri esas alınmış; Nevevî’nin tedavi sebebiyle avretin ihtiyaç miktarınca açılabilmesine, Serahsî’nin ise tedavi hâlindeki istisnaya ilişkin değerlendirmeleriyle bu ruhsat temellendirilmiştir. Böylece MUI, tesettür yükümlülüğünü muhafaza ederken zaruret ve ihtiyaç ilkeleri çerçevesinde sağlık hizmetinin gerekleriyle uyumlu bir uygulama modeli benimsemektedir.³⁹³

3.3.6.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: Gebeliklerin arasını düzenlemeye yönelik geçici doğum kontrolü, yöntemin şer‘an meşru olması, eşlerin ortak rızasına dayanması ve sağlığa zarar vermemesi şartıyla câizdir. Üreme kabiliyetini sürekli ortadan kaldıran vazektomi ve tüp ligasyonu ise kural olarak haramdır. Vazektomi ancak meşru bir amaç taşıması, kalıcı kısırlık doğurmaması, üreme işlevinin geri döndürülebileceğinin tıbben güvence altına alınması, sağlığa zarar vermemesi ve sürekli doğum kontrol yöntemi hâline getirilmemesi şartlarıyla uygulanabilir. Kürtaj, gebelik ürününün rahme yerleşmesinden itibaren haramdır. Annenin hayatını tehdit eden kesin tıbbî zaruret dışında ruh üflenmesinden sonra kürtaja izin verilmez. Ruh üflenmesinden önce ise ağır cenin anomalisi veya yetkili sağlık kurulu tarafından doğrulanmış tecavüz gebeliği gibi zorunlu hâllerde, gebeliğin

³⁹² en-Nûr 24/30-31; el-Ahzâb 33/59; Müslim, “Hayz”, 74; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 84.

³⁹³ Nevevî, el-Mecmû‘, 3/166; Serahsî, *el-Mebsû‘*, 12/377; MUI, “Pakaian Kerja”, 538-540.

kırk günü aşmaması şartıyla müdahaleye ruhsat tanınabilir. Zina, ekonomik güçlük veya çocuk sayısını sınırlandırma isteği kürtaj gerekçesi oluşturmaz.³⁹⁴

Dayanakları: MUI, doğumların sağlıklı biçimde aralandırılmasını ifade eden tanzîmü'n-nesl ile doğurganlığın sürekli sona erdirilmesini ifade eden tahdîdü'n-nesl arasında hukukî ayırım yapmaktadır. Geçici yöntemlerin cevazı, sahâbenin Hz. Peygamber dönemindeki azil uygulaması ile ebeveynlerin çocukların bakımını istişare içinde yürütmelerine ilişkin ilkelere dayandırılmış; kalıcı kısırlaştırma ise neslin korunması, beden bütünlüğünün muhafazası ve üreme yeteneğinin sebepsiz biçimde ortadan kaldırılamaması esaslarıyla yasaklanmıştır.³⁹⁵

MUI'nin 2012 tarihli vazektomi kararı, tıbbî gelişmeleri hükmün illetine dâhil eden şartlı bir içtihat ortaya koymuştur. Komisyon, kanalların yeniden birleştirilebilmesini tek başına yeterli görmemiş; doğurganlığın önceki hâline dönebileceğinin tıbben güvence altına alınmasını cevaz şartı kabul etmiştir. Bu güvence sağlanmadığından vazektomi kalıcı kısırlaştırma niteliğini korumakta ve haram sayılmaktadır. Ayrıca bu yöntemin ekonomik yardım veya kamu hizmetlerinden yararlanmanın şartı olarak kişilere dayatılması da uygun görülmemektedir.³⁹⁶

Kürtaja ilişkin 4/2005 sayılı fetva, ceninin hukukî korunmasını rahme yerleşme anından başlatmıştır. İnsan hayatının dokunulmazlığı, çocukların geçim korkusuyla öldürülmesini yasaklayan naslar ve ceninin yaratılış safhalarını bildiren âyetler bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Ruh üflenmesinden sonraki müdahale yalnız annenin hayatını kurtaran zaruret hâlinde; önceki dönemde ise ağır cenin hastalığı veya tecavüz gibi ciddi sebeplerin uzmanlarca doğrulanması şartıyla kabul edilmiştir. Böylece MUI, ceninin korunması ile annenin hayat ve sağlığını birlikte gözetmekte; istisnaları zaruret, ihtiyaç ve ölçülülük ilkeleriyle sınırlandırmaktadır.³⁹⁷

³⁹⁴ Majelis Ulama Indonesia, “Aborsi”, Fetva No. 4/2005, 21 Mayıs 2005, 446-455, resmî MUI bölge portalı; a.mlf., Hasil Ijtima Ulama Komisi Fatwa se-Indonesia IV: Vasektomi, Cipasung, 1 Temmuz 2012 (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁹⁵ el-Bakara 2/233; el-En‘âm 6/151; el-İsrâ 17/31; Buhârî, “Nikâh”, 96; Müslim, “Nikâh”, 125-138.

³⁹⁶ MUI, “Ini Bunyi Lengkap Fatwa Vasektomi, Hasil Ijtima Ulama ke-IV”, 4 Mayıs 2025, MUI resmî portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

³⁹⁷ el-Mü‘minûn 23/12-14; el-En‘âm 6/151; el-İsrâ 17/31; Buhârî, “Bed’ü'l-halk”, 6; Müslim, “Kader”, 1; MUI, “Aborsi”, 446-455.

3.3.7. Singapur İslâm Din Konseyi (MUIS)

3.3.7.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: Kavvâmiyet, evlilik birliği içinde kocaya yüklenen nafaka, koruma, gözetme ve aile düzenini sürdürme sorumluluğudur; erkek cinsine kadın üzerinde mutlak veya manevî üstünlük tanımaz. Koca aile kararlarını tek başına alamaz, eşinden sınırsız itaat isteyemez ve kavvâmiyeti zarar verici davranışlarını meşrulaştırmak için kullanamaz. Aile hayatı istişare, karşılıklı saygı ve iş birliği esasına dayanır. Kadının çalışması veya gelir sahibi olması kocanın nafaka yükümlülüğünü kendiliğinden ortadan kaldırmaz; aile giderlerine ortak katılım ancak karşılıklı rıza ve yardımlaşmayla mümkündür. İtaat yalnız mârufa uygun taleplerle sınırlıdır; zulüm, baskı ve hak ihlâlini kapsamaz. Kadın ile erkeğin insanlık değeri ve dinî sorumluluğu eşit olup üstünlüğün ölçüsü cinsiyet değil takvâdir.³⁹⁸

Dayanakları: MUIS'in kavvâmiyet anlayışı, aile reisliğini nafaka ve koruma sorumluluğuna bağlayan hükmü; eşlerin aynı insanlık aslından yaratılması, mâruf üzere yaşamaları ve evliliğin sevgi ile merhamet temeline dayanmasını emreden naslarla birlikte değerlendirmektedir. Böylece kavvâmiyet, genel bir cinsiyet üstünlüğü değil, evlilik birliğine özgü ve sınırları belirlenmiş bir sorumluluk olarak yorumlanmaktadır. İnsanî ve manevî üstünlüğün takvâyâ bağlanması da aile içindeki görev farklılığının ontolojik değer farkına dönüştürülmesini engellemektedir.³⁹⁹ Sünnette herkesin sorumluluk alanından hesaba çekileceğinin bildirilmesi, kavvâmiyetin yetkiden önce emanet ve hesap verme görevi olduğunu göstermektedir. Aile fertlerine iyi davranmayı hayırlılığın ölçüsü sayan ve yaratıcıya isyan teşkil eden hususlarda kula itaati reddeden rivayetler de kocanın yetkisini mâruf, adalet ve zarar vermeme ilkeleriyle sınırlandırmaktadır.⁴⁰⁰

MUIS bünyesindeki Dinî Düşünce Liderliği Programı kapsamında yayımlanan çalışma ise kavvâmiyetin erkeklerin zihinsel veya duygusal üstünlüğü yahut kocaya

³⁹⁸ MUIS, “Fatwa”, Resmî Fetva Arşivi (Erişim 1 Ağustos 2026). Arşivde kavvâmiyeti müstakil olarak düzenleyen bir kurul kararı bulunmamaktadır. Buradaki özet, MUIS-RPCS’de yayımlanan Muhammed Yüsrî Yûbî’nin kurumsal bağlayıcılığı bulunmayan ilmî çalışmasına dayanmaktadır. Bk. Religious Narratives on Marital Responsibilities, No. 007, Ağustos 2023, 1-5.

³⁹⁹ en-Nisâ 4/1, 19, 34; er-Rûm 30/21; et-Tevbe 9/71; el-Hucurât 49/13; el-Ahzâb 33/35.

⁴⁰⁰ Buhârî, “Aḥkâm”, 1; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; Buhârî, “Aḥkâm”, 4; Müslim, “İmâre”, 39.

sınırsız karar yetkisi verdiği şeklindeki yorumları eleştirmekte; özellikle çift gelirli ailelerde nafaka, istişare ve müşterek sorumluluk anlayışını öne çıkarmaktadır. Bununla birlikte bu çalışma, Fetva Komitesinin bağlayıcı kararı değil, Komitenin kıdemli yardımcı üyelerinden biri tarafından MUIS’in resmî araştırma programı kapsamında hazırlanmış ilmî bir değerlendirmedir. Bu sebeple MUIS’e güvenle nispet edilebilecek kurumsal yaklaşım; kavvâmiyetin tahakküm değil sorumluluk olduğu, aile hayatının ise vasatiyye, istişare ve karşılıklı hakların korunması esasına göre yürütülmesi gerektiğidir.⁴⁰¹

3.3.7.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının eş, anne, kız veya kız kardeş sıfatıyla kazandığı miras payı, borçlar ve geçerli vasiyetler yerine getirildikten sonra ferâiz hükümlerine göre kendisine teslim edilmesi gereken bağımsız bir malî haktır. Bununla birlikte kişi, sağlığında ailesinin ihtiyaçlarını gözetmek amacıyla CPF ve sigorta adaylığı gibi geçerli mal planlama araçlarından yararlanabilir. Adaylık yapılmayan CPF birikimi terekeye dâhil edilerek ferâize göre dağıtılır; geçerli adaylık ise çağdaş bir hibe niteliği taşır. Bu işlem mirasçılarını haksız biçimde mahrum bırakma amacıyla kullanılamaz ve ölenin borçları ödenmeden yararlanıcı tarafından tüketilemez. Joint tenancy yönteminde konut hayatta kalan ortağın mülkiyetine geçerken, malının ferâize göre paylaşılmasını isteyen kimse tenancy in common yöntemini tercih etmelidir. Her iki durumda da aile fertlerinin hakları gözetilmeli, haksızlık ve mağduriyetten kaçınılmalıdır.⁴⁰²

Dayanakları: MUIS, ferâiz hükümleriyle kişinin sağlığında yaptığı mal planlamasını farklı hukukî aşamalar olarak değerlendirmektedir. Kadın ve erkek mirasçıların paylarını belirleyen naslar terekeye uygulanırken, ölümden önce geçerli şekilde gerçekleştirilen mal planlama işlemleri ayrı hukukî tasarruflar olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple CPF veya sigorta adaylığı, miras paylarını değiştiren bir işlem

⁴⁰¹ Mohammad Yusri Yubhi Md Yusoff, Religious Narratives on Marital Responsibilities, MUIS–Research Programme in the Study of Muslim Communities of Success, 2024, 1-5, resmî yayın. Yayındaki görüşlerin zorunlu olarak RPCS’nin resmî tutumunu yansıtmadığı metinde ayrıca belirtilmiştir (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴⁰² MUIS Fetva Komitesi, “CPF Nomination”, 3 Ağustos 2010; a.mlf., “Revocable Insurance Nomination”, 2012; a.mlf., “Joint Tenancy 2019”, 19 Şubat 2019, MUIS Resmî Fetva Arşivi. Singapur İslâm Din Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

değil, ölümden önce açıklanan iradeye dayanan çağdaş bir hibe türü olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰³

Fetva Komitesinin 2010 tarihli CPF kararı, adaylık bulunmayan birikimi terekenin parçası saymış; resmî adaylığı ise klasik fıkıhta birebir karşılığı bulunmayan yeni bir hibe işlemi olarak kabul etmiştir. Komite, malın hesap sahibine ait olması, adaylığın ödeme gerçekleşmeden geri alınabilmesi, iradenin resmî şekilde açıklanması ve ödemenin kanun gereği ölümden sonra yapılmasını birlikte değerlendirerek bu sonuca ulaşmıştır. Bununla birlikte adaylığın mirasçılarını zarara uğratma amacıyla kullanılmasını reddetmiş; aile ihtiyaçları ile ferâiz hükümleri arasında maslahat esaslı bir denge kurmuştur. Aynı yaklaşım geri alınabilir sigorta adaylığı için de benimsenmiştir.⁴⁰⁴

2019 tarihli ortak mülkiyet fetvası ise MUIS'in Singapur hukukuna özgü kurumsal içtihadını ortaya koymaktadır. Komite, joint tenancy sistemini klasik müşterek mülkiyetle özdeşleştirmemiş; hayatta kalma hakkı doğuran geçerli bir sözleşme olarak değerlendirmiştir. Böylece dul eşin aile konutunu kaybetmesi büyük ölçüde önlenirken, malını ferâize göre paylaşmak isteyenlere tenancy in common imkânı da bırakılmıştır. MUIS bu yaklaşımını sözleşmeye bağlılık, muamelelerde aslî ibaha, aile maslahatının korunması ve zararın giderilmesi ilkeleriyle temellendirmekte; böylece ferâiz hükümlerini değiştirmeden Singapur'un sosyal güvenlik ve mülkiyet sistemini İslâm hukukuyla uyumlu biçimde yorumlamaktadır.⁴⁰⁵

3.3.7.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: Eşe veya aile fertlerine yönelik fiziksel, psikolojik ve duygusal şiddet, İslâm'ın aile anlayışıyla bağdaşmayan ve hiçbir dinî gerekçeyle meşrulaştırılamayan bir davranıştır. Kavvâmiyet, itaat ve nüşûz hükümleri kocaya eşini korkutma, aşağılama, zorlama veya zarar verme yetkisi tanımaz. Aile uyumsuzlukları öfke ve güç kullanılarak değil; mâruf, istişare, merhamet ve gerektiğinde uzman desteğiyle çözümlenmelidir. Aile içi şiddet özel hayat veya aile mahremiyeti gerekçesiyle gizlenemez; mağdurun korunması ve şiddetin önlenmesi için yetkili mercilere başvurulmalıdır. Bu

⁴⁰³ en-Nisâ 4/7, 11-12, 176; el-Mâide 5/1; el-İsrâ 17/34.

⁴⁰⁴ MUIS, “CPF Nomination”; a.mlf., “Revocable Insurance Nomination” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴⁰⁵ MUIS, “Joint Tenancy 2019”; Burhâneddin Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 6/253; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 13/76; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 305 (Erişim 8 Ağustos 2026).

sebeple ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesi, çağdaş aile içi şiddeti meşrulaştıran bağımsız bir cezalandırma yetkisi olarak yorumlanamaz.⁴⁰⁶

Dayanakları: MUIS'in erişilebilen fetva arşivinde ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesini müstakil olarak açıklayan bir Fetva Komitesi kararı bulunmamaktadır. Buna karşılık kurumun resmî hutbelerinde fiziksel, psikolojik ve duygusal şiddetin İslâm tarafından reddedildiği; aile içi şiddetin özel mesele sayılamayacağı ve mağdurun korunması için yetkili mercilere başvurulması gerektiği açıkça vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım; eşlerle mâruf üzere yaşamayı, evliliği sükûnet, sevgi ve merhamet temeline oturtmayı, uyuşmazlık hâlinde aile hakemliğini öngören Kur'ân hükümlerine dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in aile fertlerine iyi davranmayı hayırlılığın ölçüsü sayması, hiçbir eşine veya hizmetçisine vurması ve zarar vermeyi yasaklayan genel ilkeleri de aile ilişkilerinde fiziksel şiddetin meşrulaştırılamayacağını göstermektedir.⁴⁰⁷

MUIS'in din görevlilerine yönelik eğitimlerinde aile içi şiddet, ruh sağlığı ve evlilik danışmanlığının birlikte ele alınması, dinî söylemin mağduru sessizliğe zorlayacak veya sınırsız itaati teşvik edecek biçimde kullanılmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Singapur hukukunda koruma kararı, failin konuttan uzaklaştırılması, zorunlu danışmanlık ve cezaî yaptırımların öngörülmesi de bu yaklaşımı desteklemektedir. Böylece MUIS, aile içi şiddeti özel tedip alanı olarak değil, dinî rehberlik, uzman desteği ve yargısal korumanın birlikte işletilmesini gerektiren bir hukuk ve ahlâk meselesi olarak değerlendirmektedir.⁴⁰⁸

3.3.7.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadının çalışması, meslek edinmesi ve kamu hizmetine katılması dinen meşrudur. Tesettür hükümleri, kadının eğitimden, meslekî gelişimden ve topluma yararlı görevlerden uzaklaştırılmasının gerekçesi yapılamaz. Çalışmak, kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlaması bakımından temel bir ihtiyaç olabilir. Sağlık, güvenlik ve kamu düzenine ilişkin görevler toplum yararına hizmet eden zorunlu faaliyetlerdir. Meslekî zorunluluk sebebiyle tesettürün bazı

⁴⁰⁶ MUIS, “Fatwa” (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴⁰⁷ en-Nisâ 4/19, 34-35; er-Rûm 30/21; Müslim, “Fezâ'il”, 79; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁴⁰⁸ Mohammad Yusri Yubhi Md Yusoff, Religious Narratives on Marital Responsibilities, MUIS-RPCS, No. 007, Ağustos 2023, 1-5; Singapore, Women's Charter, md. 64-67.

uygulamalarında güçlük doğması hâlinde mevcut şartlar ve alternatifler birlikte değerlendirilerek görev sürdürülebilir. Klinik hizmetlerde kolların dirseğe kadar açılması veya cerrahî başlık kullanılması ihtiyaç ölçüsünde câizdir. Kadınlar çalışma tercihleri sebebiyle zorlanamaz, küçümsenemez ve dinî bağlılıkları hakkında olumsuz hüküm verilemez.⁴⁰⁹

Dayanakları: Fetva Komitesinin 2021 tarihli Başörtüsü Kullanımı Kararı, MUIS'in çalışma hayatına ilişkin temel kurumsal yaklaşımını ortaya koymaktadır. Komite, başörtüsünü dinî bir yükümlülük kabul etmekle birlikte çalışma hayatında karşılaşılan güçlüklerin çözümünü kadının meslekten uzaklaştırılmasında görmemiştir. Çalışmanın ekonomik bağımsızlık, aile geçimi ve insan onurunun korunması bakımından temel bir ihtiyaç; sağlık ve güvenlik hizmetlerinin ise kamu yararı açısından zorunlu görevler olduğunu kabul etmiştir.⁴¹⁰

Kararın usûlî temeli, şer‘î maksatlar arasındaki öncelik sıralamasına dayanmaktadır. Hayatın, sağlığın ve kamu güvenliğinin korunması zarûriyyât; geçim ve çalışma ihtiyacı hâciyyât kapsamında değerlendirilmiş, tesettür yükümlülüğü ise kaldırılmaksızın daha üstün bir maslahatla çatıştığı durumlarda uygulamanın şartlara göre uyarlanabileceği kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, dinin kolaylık üzerine kurulması ve yükümlülüğün güç yetirildiği ölçüde yerine getirilmesine ilişkin naslarla temellendirilmektedir.⁴¹¹

Komite, kadın sağlık çalışanlarının dirsek altını açık bırakmasını hasta güvenliği ve enfeksiyon riskinin önlenmesiyle; gerektiğinde başörtüsü yerine cerrahî başlık kullanılmasını ise klinik zorunlulukla ilişkilendirmiştir. Serahsî'nin çalışma ihtiyacı sebebiyle kadının kollarını açabileceğine dair açıklaması ile Nevevî, Sâvî ve Zeylaî'nin avret hükümlerine ilişkin değerlendirmeleri bu ruhsatın klasik fikhî temelini oluşturmaktadır. MUIS'in ayırt edici yaklaşımı, tek tip yasaklayıcı bir anlayış yerine kadının çalışma şartlarını, güvenlik gereklerini ve dinî sorumluluğunu birlikte değerlendiren dengeli bir çözüm benimsemesidir. Bununla birlikte kurum arşivinde

⁴⁰⁹ MUIS Fetva Komitesi, “Fatwa on the Wearing of Headscarf”, 6 Eylül ve 5 Ekim 2021 tarihli toplantılar, resmî fetva (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴¹⁰ MUIS, “Wearing of Headscarf”, prg. 5-6, 11-18.

⁴¹¹ el-Bakara 2/286; et-Teğâbün 64/16; Buhârî, “İ’tişâm”, 2; Müslim, “Hac”, 412; Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/17-22.

kadınların hâkimlik, siyasî temsil veya üst yürütme görevlerini müstakil olarak düzenleyen bir Fetva Komitesi kararı bulunmadığından, bu yaklaşım çalışma hayatı ve üniformalı kamu hizmetleriyle sınırlı değerlendirilmelidir.⁴¹²

3.3.7.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: Kadın, erkek gibi tam hukukî ve malî ehliyeteye sahiptir; mülk edinebilir, vasiyet düzenleyebilir, lehtar belirleyebilir, vasiyetini değiştirebilir ve gerekli şartları taşıması hâlinde terekenin yöneticisi olabilir. Bu tasarrufların geçerliliğinde cinsiyet bir ehliyet şartı değildir. Bununla birlikte Müslüman vasiyetinin şeklen geçerli olabilmesi için reşit, Müslüman ve işleminden menfaat sağlamayan iki erkek şahidin imzası aranır. Bu düzenleme, kadının hukukî kişiliğini sınırlayan genel bir hüküm değil, vasiyetin geçerliliği ve hak sahiplerinin korunmasına yönelik işleme özgü bir şekil şartıdır. Mal planlaması, sigorta lehtarlığı ve ortak mülkiyet işlemlerinde kadın ile erkek aynı hukukî ehliyeteye sahiptir. Diğer uyuşmazlıklarda şahitliğin kabulü ise işlemin niteliği ve yürürlükteki ispat kurallarına göre belirlenir.⁴¹³

Dayanakları: MUIS'in resmî fetva arşivinde kadının mahkeme şahitliğini veya müdâyene âyetindeki şahitlik nisabının çağdaş ispat hukukundaki uygulanışını doğrudan düzenleyen müstakil bir Fetva Komitesi kararı bulunmamaktadır. Buna karşılık resmî vasiyet rehberi, hukukî ehliyet ile şahitliği açık biçimde birbirinden ayırmaktadır. Vasiyetçinin ehliyeti yaş, akıl sağlığı ve serbest iradeye bağlanırken kadın ile erkek arasında ayırım yapılmamakta; iki erkek şahidin aranması ise tasarruf ehliyetinin değil, vasiyetin kuruluşu ve ispatının şekil şartı olarak kabul edilmektedir.⁴¹⁴

Bu yaklaşım, vasiyetin güvenilir şahitlerle tespit edilmesini öngören naslar ile menfaat çatışmasını önleme amacına dayanmaktadır. Şahitlerin vasiyet veya ferâiz lehtarı olmaması şartı da delilin tarafsızlığını güvence altına almaktadır. İşleme özgü bu düzenlemenin kadının bütün dava türlerindeki şahitliğine genellenmesi, MUIS'in yayımlanmış kararlarının kapsamını aşmaktadır. Fetva Komitesinin mal planlaması, sigorta adaylığı ve ortak mülkiyete ilişkin kararlarında ise kadın; malik, tasarrufta

⁴¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 10/153; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/167; Sâvî, *eş-Şerhu's-şagîr*, 1/289; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 6/18.

⁴¹³ MUIS, "Wasiat"; ayrıca müstakil karar bulunup bulunmadığının tespiti için a.mlf., "Fatwa" resmî arşivi. el-Mâide 5/106 (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴¹⁴ el-Mâide 5/106.

bulunan, lehtar, mirasçı veya ortak sıfatıyla erkeklerle aynı hukukî statüde değerlendirilmiştir. Bu kararlar mülkiyet, hibe, sözleşme ve irade serbestisi hükümlerini cinsiyet ayrımı yapmaksızın uygulamaktadır. Böylece MUIS, kadının hukukî ehliyetini tam olarak kabul etmekte; şahitlik şartlarını ise genel bir değer ölçüsü olarak değil, ilgili hukukî işlemin kuruluş ve ispatına ilişkin özel hükümler çerçevesinde değerlendirmektedir.⁴¹⁵

3.3.7.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: Çok eşlilik, dört eşle sınırlandırılmış ve eşler arasında adaletin sağlanması şartına bağlanmış meşru bir evlilik biçimidir. Ancak bu cevaz, erkeğe tanınmış sınırsız ve denetimsiz bir hak değildir. İkinci veya sonraki evlilik, yetkili makamın iznine tâbidir. Başvuru sürecinde mevcut eş veya eşler, müstakbel eş ve velisi dinlenerek evliliğin İslâm hukukuna ve aile yararına uygunluğu değerlendirilir. Mevcut eşin görüşü tek başına veto niteliği taşımamakla birlikte karar sürecinde dikkate alınır. Adalet şartının ihlâli veya eşlerin haklarının zedelenmesi hâlinde mağdur eş, yargısal koruma ve evliliğin feshi talebinde bulunabilir.⁴¹⁶

Dayanakları: MUIS Fetva Komitesinin erişilebilen resmî arşivinde çok eşliliği doğrudan düzenleyen müstakil bir fetva bulunmamaktadır. Kurumsal yaklaşım, Singapur Müslüman aile hukukunda benimsenen denetim mekanizması üzerinden şekillenmektedir. Müslüman Hukukunun İdaresi Kanunu uyarınca kadı; başvuru sahibini, müstakbel eşi, velisini ve mevcut eşleri dinleyerek evliliğin şer‘î ve kanunî şartlarını taşıyıp taşımadığını değerlendirir ve başvuruyu kabul veya reddeder.⁴¹⁷

Bu yaklaşım, çok eşliliği dört eşle sınırlandıran, adaletin sağlanamayacağı endişesi hâlinde tek eşliliği emreden ve eşlerden birinin mağdur edilmesini yasaklayan Kur‘ân hükümlerine dayanmaktadır. Şâfiî doktrininde adalet; nafaka, mesken, geceleme ve yerine getirilebilen diğer evlilik haklarında eşit muameleyi ifade eder. Kalbî sevginin

⁴¹⁵ MUIS, “CPF Nomination”, 3 Ağustos 2010; a.mlf., “Revocable Insurance Nomination”; a.mlf., “Joint Tenancy 2019”, 19 Şubat 2019 (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴¹⁶ Office of the Mufti Singapore, “Muslim Marriage Process—Polygynous”; a.mlf., “Receiving Application Outcome” (Erişim 1 Ağustos 2026); MUIS, “Fatwa” resmî arşivi; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴¹⁷ Administration of Muslim Law Act 1966, md. 96; Muslim Marriage and Divorce Rules, kural 5.

mutlak eşitliği mümkün görülmemekle birlikte bunun maddî hakların ihlâlüne dönüşmesine izin verilmez.⁴¹⁸

Singapur modelinin ayırt edici yönü, adalet şartını yalnız kocanın vicdanına bırakmamasıdır. Resmî başvuru, tarafların dinlenmesi, kadı kararı ve zorunlu kayıt sistemiyle çok eşlilik, evlilik kurulmadan önce yargısal denetime tâbi tutulmakta; evlilik sonrasında ortaya çıkan adaletsizlikler ise kadın lehine yargısal koruma ve fesih imkânı sağlamaktadır.⁴¹⁹

3.3.7.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: Boşanma, evlilik birliğinin sürdürülmesi mümkün olmadığında başvurulacak son hukukî çaredir. Talâk, ta‘lîk, hul‘ ve fesih yoluyla gerçekleşen ayrılıkların geçerliliği mahkemece tespit edilerek resmî sicile kaydedilir. Mahkeme dışında açıklanan talâk da kayıt dışı bırakılmaz; beyanın lafzı, iradesi, tarihi ve talâk sayısı yargısal incelemeye tâbi tutulur. Boşanmadan önce danışmanlık ve uzlaştırma, uyuşmazlığın devamı hâlinde ise hakemlik işletilir. Ayrılık, kadının ödenmemiş mehir, iddet nafakası, müt‘a ve diğer malî haklarını ortadan kaldırmaz. İddet içinde gerçekleşen rücû da tarafların hukukî statüsünün korunması amacıyla tescil edilir.⁴²⁰

Dayanakları: MUIS Fetva Komitesinin boşanma, mehir, nafaka ve iddet hükümlerini birlikte düzenleyen müstakil bir fetvası bulunmamaktadır. Singapur’daki kurumsal uygulama, Müslüman Hukukunun İdaresi Kanunu ile Şeriat Mahkemesinin usullerine dayanmaktadır. Boşanma davasından önce evlilik danışmanlığının tamamlanması, küçük çocuk bulunan ailelerde ebeveynlik planlarının hazırlanması ve gerekli hâllerde MUIS tarafından tanınan din görevlilerinin hakem olarak görevlendirilmesi, aile birliğinin korunmasıyla çocuk yararının birlikte gözetildiğini göstermektedir.⁴²¹

⁴¹⁸ en-Nisâ 4/3, 129; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 42; Şâfiî, el-Üm, 5/158-160; Nevevî, Ravzatü’l-tâlibin, 7/367-371.

⁴¹⁹ *Administration of Muslim Law Act (AMLA)*, ss. 90-94; *Administration of Muslim Law (Marriage and Divorce Rules)*, rr. 24-28.

⁴²⁰ MUIS, “Fatwa” resmî arşivi; Syariah Court Singapore, “Hearing/Hearing with Hakam” (Erişim 1 Ağustos 2026).

⁴²¹ *Administration of Muslim Law Act 1966*, md. 46-50; Syariah Court Singapore, *Filing of Originating Summons for Divorce*, 4-10, 37-40.

Mahkeme dışındaki talâkın mahkemeye bildirilmesi ve geçerliliğinin yargı tarafından belirlenmesi, talâkın dinî mahiyetini ortadan kaldıran kurucu bir işlem değil; boşanmanın zamanı, sayısı ve hukukî sonuçları bakımından ispat ve kamu düzenini sağlayan bir tedbirdir. Bu uygulama, boşanmadan önce uzlaştırmayı ve ayrılığın mâruf üzere gerçekleştirilmesini öngören Kur’ân ilkelerinin çağdaş hukuk sistemindeki karşılığıdır.⁴²²

Mehir, kadının nikâhla kazandığı bağımsız malî hak; iddet nafakası ve mesken, bekleme süresindeki güvencesi; müt’a ise boşanmanın doğurduğu mağduriyeti hafifletmeye yönelik bir haktır. Şeriat Mahkemesi bu talepleri çocukların velâyeti, aile konutu ve evlilik mallarına ilişkin uyuşmazlıklarla birlikte karara bağlayabilmektedir. Singapur modelinin ayırt edici yönü, klasik talâk ve malî hak hükümlerini danışmanlık, hakemlik, mahkeme denetimi, resmî tescil ve icra mekanizmalarıyla kurumsal güvence altına almasıdır.⁴²³

3.3.7.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: Velâyet ve hidâne, ebeveynlerin birbirlerine karşı ileri sürebilecekleri mutlak haklar değil, çocuğun korunmasına yönelik tamamlayıcı sorumluluklardır. Velâyet; eğitim, sağlık ve dinî yetiştirmeye ilişkin temel kararları, hidâne çocuğun günlük bakımını, görüşme hakkı ise diğer ebeveynle kişisel ilişkinin sürdürülmesini kapsar. Bu yetkiler, çocuğun üstün yararı gerektiriyorsa aynı veya farklı ebeveynlere bırakılabilir. Kararda ebeveynin cinsiyeti değil; çocuğun güvenliği, bakım sürekliliği, duygusal bağları ile bedensel, ruhsal, eğitsel ve dinî gelişimi esas alınır. Çocuğun görüşü yaşı ve olgunluğu ölçüsünde dikkate alınır; gerekli hâllerde uzman incelemesine başvurulur.⁴²⁴

Dayanakları: MUIS Fetva Komitesinin velâyet ve hidâneyi doğrudan düzenleyen müstakil bir fetvası bulunmamaktadır. Bununla birlikte evlât edinilen çocukların mahremiyetine ilişkin fetvada çocuk, Allah’ın emaneti ve hakları korunması gereken bir birey olarak değerlendirilmiş; aile ortamında yetişmesi ve dinî gelişiminin korunması

⁴²² el-Bakara 2/228-230; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1-2; Buhârî, “Talâk”, 1; Müslim, “Talâk”, 1.

⁴²³ el-Bakara 2/228, 236, 241; en-Nisâ 4/4; et-Talâk 65/1, 6-7; Administration of Muslim Law Act 1966, md. 51-52.

⁴²⁴ Syariah Court Singapore, “Hearing/Hearing with Hakam”; Muslim Marriage and Divorce Rules, kural 25-25B (Erişim 8 Ağustos 2026).

temel amaç kabul edilmiştir. Mahremiyet hükümlerinin güçlük doğurduğu durumlarda emzirme yoluyla mahremiyet veya meşakkati gideren ruhsatlara yer verilmesi de çocuk yararının öncelendiğini göstermektedir. Bu fetva doğrudan hidâneyi düzenlememekle birlikte MUIS'in çocuk hukukunda yetişkin haklarından önce çocuğun korunmasını esas aldığını ortaya koymaktadır.⁴²⁵

Boşanma sonrasındaki uygulama ise Müslüman Hukukunun İdaresi Kanunu ile ilgili evlilik ve boşanma kurallarına dayanmaktadır. Tarafların velâyet, bakım, görüşme, eğitim ve barınmaya ilişkin ebeveynlik planı sunmaları; taleplerini çocuğun üstün yararı çerçevesinde gerekçelendirmeleri gerekmektedir. Mahkeme geçici tedbirler alabilmekte, değişen şartlara göre kararlarını değiştirebilmekte ve gerekli hâllerde psikolog, danışman veya sosyal hizmet uzmanından rapor isteyebilmektedir. Uygun yaş ve olgunluktaki çocuğun görüşü de karar sürecinde dikkate alınmaktadır.⁴²⁶

Bu yaklaşım; ebeveynlerin çocuğa zarar vermemesini, bakım ve eğitim sorumluluğunu istişareyle yürütmesini emreden naslar ile annenin küçük çocuğun bakımındaki önceliğini bildiren rivayetlere dayanmaktadır. Şâfî doktrininde bu öncelik bakım ehliyeti ve çocuğun yararıyla sınırlandırılmıştır. MUIS'in ayırt edici yaklaşımı ise klasik hidâne önceliğini katı bir yaş veya cinsiyet kuralına dönüştürmeyip velâyet, bakım ve görüşme haklarını çocuğun üstün yararı doğrultusunda ebeveynlik planı, uzman değerlendirmesi ve yargısal denetimle birlikte ele almasıdır.⁴²⁷

3.3.7.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: Tesettür, bulûğa ulaşmış Müslümanın yerine getirmesi gereken dinî bir yükümlülüktür; kadının yüzü ve elleri dışında kalan bedeni avrettir. Örtünme, insan onurunu ve iffeti koruyan şer'î bir yükümlülük olmakla birlikte kadının eğitim, çalışma ve toplumsal hizmetlere katılmasını engelleyen mutlak bir sınırlama değildir. Meslekî güvenlik, hasta sağlığı veya zorunlu çalışma şartları sebebiyle yükümlülüğün bütünüyle yerine getirilemediği hâllerde ihtiyaç ölçüsünde ruhsattan yararlanılabilir. Bu

⁴²⁵ MUIS Fetva Committee, “Fatwa on Limits of Modesty Between Adopted Children and Adoptive Family Members”, karar prg. 30-31 (Erişim 1 Ağustos 2026).

⁴²⁶ Administration of Muslim Law Act 1966, md. 43A-43B; Muslim Marriage and Divorce Rules, ebeveynlik planı ve çocuğun refahına ilişkin hükümler; Syariah Court Singapore, Practice Directions 2025, Form 12.

⁴²⁷ el-Bakara 2/220, 233; en-Nisâ 4/9; et-Tahrîm 66/6; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Şîrbînî, Muğni'l-muhtâc, 5/191-196.

kapsamda sağlık çalışanı dirseğe kadar kollarını açabilir; klinik zorunluluk hâlinde başörtüsünü cerrahî başlıkla değiştirebilir veya geçici olarak çıkarabilir. Diğer üniformalı hizmetlerde ise işin niteliği, güvenlik, geçim ihtiyacı ve kamu yararı birlikte değerlendirilir. Bu ruhsat, tesettürün farziyetini ortadan kaldırmaz; hükmün güç yetirme ve ihtiyaç ilkeleri çerçevesinde uygulanmasını sağlar.⁴²⁸

Dayanakları: Fetva Komitesinin 6 Eylül ve 5 Ekim 2021 tarihli başörtüsü fetvası, tesettür yükümlülüğü ile çalışma hayatının zorunluluklarını makâsıdü’ş-şerîa çerçevesinde uzlaştırmaktadır. Komite, örtünmeyi insan onurunu ve ahlâkı koruyan bir yükümlülük; hayatın, sağlığın, güvenliğin ve zorunlu geçimin korunmasını ise öncelikli maslahatlar olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple enfeksiyonun önlenmesi, hasta güvenliği ve görev güvenliği gibi zorunlu hâllerde avretin yalnız ihtiyaç duyulan kısmının açılmasına izin vermiştir.⁴²⁹

Fetvada çoğunluğun yüz ve eller dışındaki bedeninin avret olduğu yönündeki görüş esas alınmış; bununla birlikte bazı Hanefî ve Mâlikî fakihlerin çalışma sırasında kolların açılmasına izin veren içtihatlarından yararlanılmıştır. Yükümlülüğün güç nispetinde yerine getirilmesi, dinin kolaylık üzerine kurulması ve meşakkatin giderilmesi ilkeleri bu ruhsatın usûlî temelini oluşturmaktadır. Komitenin ayırt edici yaklaşımı, tesettür hükmünü korurken dinî yükümlülük ile meslekî sorumluluk, kişisel güvenlik ve kamu yararı arasında dengeli bir çözüm geliştirmesidir.⁴³⁰

Komitenin evlât edinilen çocuklara ilişkin fetvasında da aynı yöntem benimsenmiş; öncelikle emzirme yoluyla süt hısımlığının kurulması esas alınmış, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise çocuğun küçük yaştan itibaren aile içinde sürekli yaşaması ve cinsel çekim ihtimalinin bulunmaması dikkate alınarak mahremiyet hükümlerinde kolaylaştırıcı çözümler kabul edilmiştir.⁴³¹

⁴²⁸ MUIS Fetva Committee, “Fatwa on the Wearing of Headscarf”, 6 Eylül-5 Ekim 2021, prg. 4, 12-19 (Erişim 8 Ağustos 2026). Singapur İslâm Din Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴²⁹ el-Bakara 2/286; en-Nûr 24/30-31; el-Ahzâb 33/59; et-Teğâbün 64/16; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/22.

⁴³⁰ Nevevî, el-Mecmû‘, 3/167; Sâvî, eş-Şerhu’s-şagîr, 1/289; Zeylaî, Tebyînü’l-ḥakā’ik, 6/18; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, 10/153.

⁴³¹ Buhârî, “Şehâdât”, 7; Müslim, “Raḍâ’”, 9; MUIS Fetva Committee, “Fatwa on Limits of Modesty Between Adopted Children and Adoptive Family Members”, karar prg. 10-31.

3.3.7.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: Doğum kontrolü ile kürtaj aynı hükme tâbi değildir. Eşler, annenin ve çocuğun sağlığını korumak, emzirme süresini tamamlamak ve doğumlar arasında uygun aralık bırakmak amacıyla geçici doğum kontrol yöntemlerine başvurabilir. Kullanılan yöntem sağlığa zarar vermemeli, doğurganlığı sürekli biçimde ortadan kaldırmamalı ve eşlerin ortak iradesine dayanmalıdır. Buna karşılık meydana gelmiş gebeliğin sonlandırılması kural olarak haramdır. Dört ayı tamamlayan ceninin düşürülmesi ağır bir ihlâl olup, bundan önceki kürtaj da döllenmeyle başlayan hayatın haksız biçimde sona erdirilmesi olarak değerlendirilir. Yalnız annenin hayatını kesin biçimde tehdit eden zaruret hâlinde kürtaja izin verilebilir.⁴³²

Dayanakları: Fetva Komitesi, aile planlamasında neslin korunmasını esas almakla birlikte annenin ve çocuğun sağlığını gözetken geçici doğum kontrol yöntemlerini meşru kabul etmektedir. Hz. Peygamber döneminde azlin yasaklanmaması ve emzirme süresine ilişkin hükümler, doğumların uygun aralıklarla planlanmasının temel dayanaklarıdır. Çocuk sahibi olma hakkı eşlere birlikte ait olduğundan azil ve benzeri yöntemlerde karşılıklı rıza aranmış; modern, geri dönüşlü ve sağlığa zarar vermeyen yöntemler de aynı kapsamda değerlendirilmiştir.⁴³³ Komitenin 11 Aralık 1986 tarihli kürtaj fetvası, dört aydan sonraki kürtaj yasağı konusunda fakihlerin ittifakını esas almış; annenin hayatını kurtarmaya yönelik kesin zarureti tek istisna olarak kabul etmiştir. Dört aydan önceki dönem bakımından ise çağdaş tıbbın döllenmeyle başlayan kesintisiz biyolojik gelişime ilişkin verileri tercih sebebi yapılmış ve ceninin erken safhalardan itibaren korunması benimsenmiştir.⁴³⁴

⁴³² MUIS Fetva Committee, “Abortion”, 11 Aralık 1986, Kumpulan Fatwa, 1987, 1 (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴³³ el-Bakara 2/233; Buhârî, “Nikâh”, 96; Müslim, “Nikâh”, 125-138; MUIS, “Perancangan Keluarga”, Kumpulan Fatwa, 1987, 38.

⁴³⁴ el-Mü’minûn 23/12-14; el-İsrâ 17/33; Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 6; Müslim, “Kader”, 1; Zühaylî, el-Fıkhü’l-İslâmî, 3/556-557.

3.4. Uluslararası Fetva Heyetlerinin Kadın ve Aile Hukuku Meselelerine Yaklaşımları

3.4.1. Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî (İslâm Fıkıh Akademisi, Cidde)

3.4.1.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: «إنَّ الرجلَ والمرأةَ متساويان في الكرامة الإنسانية، وفي أصل التكاليف والمسؤولية» والجزاء، ولكلٍ منهما شخصيَّته المستقلَّة وحقوقه وواجباته التي تتناسب مع فطرته وتكوينه وما أنيط به من مسؤوليات. وليست القوامة تفوقاً في القيمة الإنسانية، ولا سلطةً مطلقةً تُسلب بها المرأة أهليَّتها أو تُنتقص حقوقها؛ وإنما هي مسؤوليَّةٌ أُسريَّةٌ يتحمَّلها الرجل، وتقوم على النفقة والرعاية والحماية وحسن التدبير. وتُبنى العلاقة بين الزوجين على العدل والتكامل والتناصر والتراحم والمعاشرة بالمعروف، ويحرم إساءة استعمال الحقوق الزوجية بقصد الإضرار بأحد الزوجين أو الانتقاص من كرامته. أمَّا التفاضل عند الله فلا يقوم على الذكورة والأنوثة، وإنما أساسه التقوى والعمل الصالح».⁴³⁵

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî’ye göre kadın ve erkek; insanlık onuru, dinî yükümlülük, sorumluluk ve ilâhî karşılık bakımından eşittir. Her biri bağımsız hukukî kişiliğe ve yaratılışına, kabiliyetlerine ve üstlendiği sorumluluklara uygun hak ve yükümlülüklere sahiptir. Kavvâmiyet, erkeğe insanî değer bakımından üstünlük veya kadın üzerinde sınırsız hâkimiyet sağlayan bir yetki değildir. Kadının hukukî ehliyetini ve meşru haklarını ortadan kaldırmayan bu kurum; erkeğin nafaka, koruma, gözetim ve aile düzeninin yürütülmesine ilişkin yükümlülüklerini ifade eden ailevî bir sorumluluktur. Eşler arasındaki ilişki adalet, tamamlayıcılık, dayanışma, merhamet ve ma‘rûf üzere birlikte yaşama esaslarına dayanır. Bu sebeple eşlerden hiçbiri, kendisine tanınan bir hakkı diğerine zarar vermek veya onun onurunu zedelemek amacıyla kullanamaz. İnsanlar arasındaki gerçek üstünlüğün ölçüsü ise cinsiyet değil, takvâ ve sâlih ameldir.

Dayanakları: Akademi, kavvâmiyeti tek bir âyetin lafzıyla sınırlı biçimde değil, Kur’an’ın insan, evlilik ve aile düzenine ilişkin hükümlerinin bütünü içerisinde

⁴³⁵ metin, Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî’nin konuya ilişkin müstakil bir kararının lafzî nakli olmayıp 114 (12/8); Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî, “İhtilâfâtü’z-zevc ve’z-zevceti’l-muvazzafe”, Karar No. 144 (16/2), 16. Dönem Toplantısı, Dubai, 9-14 Nisan 2005 (Erişim 30 Temmuz 2026); a.mlf., “Evzâ‘ü’l-mer’e ve devruhâ el-ictimâ‘î min manzûrin İslâmî”, Karar No. 159 (17/8), 17. Dönem Toplantısı, Amman, 24-28 Haziran 2006 (Erişim 30 Temmuz 2026); a.mlf., “Huquku’l-mer’eti’l-müslime ve vâcibâtühâ”, Karar No. 169 (18/7), 18. Dönem Toplantısı, Putrajaya, 9-14 Temmuz 2007 (Erişim 30 Temmuz 2026); a.mlf., “el-‘Unf fi niâtâki’l-üsre”, Karar No. 180 (19/6), 19. Dönem Toplantısı, Şârika, 26-30 Nisan 2009 (Erişim 30 Temmuz 2026).

değerlendirmektedir. en-Nisâ sûresinin 34. âyetinde kavvâmiyet erkeğin nafaka ve himaye sorumluluğuyla ilişkilendirilirken; el-Bakara sûresinin 228. âyeti eşlerin ma'rûf ölçüsüne göre karşılıklı haklara sahip bulunduğunu ortaya koymaktadır. en-Nisâ sûresinin 1 ve 19. âyetleri kadın ile erkeğin ortak insanlık kökenini ve eşlerle iyi geçinme yükümlülüğünü; er-Rûm sûresinin 21. âyeti evlilik birliğinin sükûnet, sevgi ve merhamet temellerini; el-Hucurât sûresinin 13. âyeti ise üstünlüğün cinsiyete değil takvâya dayandığını göstermektedir.⁴³⁶ Hz. Peygamber'in aile fertlerine iyi davranmayı teşvik eden beyanı ile «لا ضرر ولا ضرار» ilkesi de aile içerisindeki hakların iyilik ve zarar vermeme esasıyla sınırlandırıldığını ortaya koymaktadır.⁴³⁷ Klasik doktrinde Taberî ve Kurtubî kavvâmiyeti nafaka, himaye ve aileyi gözetme yükümlülüğüyle ilişkilendirmiş; İbn Âşûr ise onu mutlak bir cinsiyet üstünlüğü değil, aile düzeninin korunmasına yönelik görev ve sorumluluk dağılımı çerçevesinde açıklamıştır.⁴³⁸ Akademinin 114 (12/8), 144 (16/2), 159 (17/8), 169 (18/7) ve 180 (19/6) sayılı kararları birlikte değerlendirildiğinde de kavvâmiyetin, kadının hukukî kişiliğini sınırlayan bir üstünlük kurumu olarak değil; aile içerisindeki hak ve yükümlülüklerin adaletli biçimde yürütülmesini sağlayan hukukî bir sorumluluk olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

3.4.1.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: «يرى مجمعُ الفقه الإسلامي الدولي أنَّ أحكامَ الموارِيث من الأحكام الشرعية القطعية» التي تولى القرآن الكريم بيان أصولها وتفصيل أنصبتها، وأنَّ لكلِّ وارث نصيبًا مقدَّرًا بحسب موقعه في الأسرة ودرجة قرابته، في إطار نظام متكامل يراعي الحقوق والالتزامات المالية. ولا تمثِّل الفروق في بعض الأنصبة تفضيلاً مطلقاً لجنس على آخر، ولا انتقاصاً من كرامة المرأة أو أهليتها؛ إذ قد تراث المرأة مثل الرجل أو أكثر منه، وقد تراث في مواضع لا يرث فيها نظيرها من الرجال. وللمرأة ذمة مالية مستقلة، وحقٌّ كامل في تملك ما آل إليها بالميراث والتصرف فيه، ويحرم حرمانها من نصيبها أو الانتقاص منه بعرف أو عادة أو تحايل أو أيِّ إجراء مخالف لأحكام الشريعة الإسلامية».⁴³⁹

Türkçe Karşılığı: Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî'ye göre miras hükümleri, esasları ve payları Kur'ân-ı Kerîm tarafından belirlenen kesin şer'î hükümlerdendir. Her

⁴³⁶ en-Nisâ 4/1, 19, 34; el-Bakara 2/228; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13.

⁴³⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 63; İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

⁴³⁸ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 6/687-690; Kurtubî, el-Câmi', 6/280-286; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/37-40.

⁴³⁹ Bu Arapça metin, Akademinin konuya ilişkin müstakil bir kararının lafzî nakli olmayıp 144 (16/2), 159 (17/8), 169 (18/7) ve 180 (19/6) sayılı kararlarının müşterek muhtevasından hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

mirasçının payı, aile içerisindeki konumu ve miras bırakana yakınlık derecesi esas alınarak, hak ve malî yükümlülükleri birlikte gözetilen bütüncül bir sistem içerisinde belirlenmiştir. Bazı durumlarda miras paylarının farklı olması, bir cinsin diğerine mutlak üstünlüğü veya kadının insanlık onuru ve hukukî ehliyetindeki bir eksiklik anlamına gelmez. Nitekim kadın bazı durumlarda erkekle eşit veya ondan daha fazla pay almakta, bazı hâllerde ise aynı derecedeki bir erkeğin mirasçı olamadığı durumlarda mirasçı olabilmektedir. Kadın bağımsız malî kişiliğe sahiptir ve miras yoluyla edindiği mallar üzerinde tam mülkiyet ve tasarruf hakkına sahiptir. Bu sebeple örf, gelenek, baskı, hile veya şer‘î hükümlere aykırı herhangi bir uygulamayla kadının miras payından mahrum bırakılması yahut payının azaltılması câiz değildir.

Dayanakları: Akademi, miras hukukuna ilişkin yaklaşımını öncelikle kadın ve erkeğin miras hakkını açıkça tanıyan en-Nisâ sûresinin 7. âyetine; mirasçıların paylarını ayrıntılı biçimde düzenleyen aynı sûrenin 11, 12 ve 176. âyetlerine dayandırmaktadır. Bu hükümlerin “Allah’ın sınırları” olduğunu bildiren 13 ve 14. âyetler, belirlenmiş payların keyfî biçimde değiştirilmesine veya mirasçının hakkının ortadan kaldırılmasına izin verilmediğini göstermektedir.⁴⁴⁰ Hz. Peygamber’in belirlenmiş miras paylarının hak sahiplerine verilmesini emreden hadisi ile Allah’ın her hak sahibine hakkını verdiğini bildiren beyanı da ferâiz hükümlerinin bağlayıcılığını ve mirasçının hakkının korunmasını teyit etmektedir.⁴⁴¹

Klasik fıkıh doktrininde Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, kadınların Kur’an’da belirlenen miras paylarını müstakil mülkiyet hakkı olarak kabul etmiş; rıza dışı ıskat, mahrum bırakma ve miras hükümlerini etkisizleştirmeye yönelik hileleri meşru görmemiştir. Ferâiz literatüründe pay farklılıkları yalnızca cinsiyetle değil; akrabalık derecesi, nesil yakınlığı, mirasçının aile içerisindeki konumu ve üstlendiği malî yükümlülüklerle birlikte açıklanmıştır.⁴⁴² Akademinin kadının bağımsız malî kişiliğini ve tasarruf ehliyetini kabul eden 144 (16/2) ve 169 (18/7) sayılı kararları ile şer‘î miras ve vasiyet paylarını koruyan 180 (19/6) sayılı kararı birlikte değerlendirildiğinde, kadının

⁴⁴⁰ en-Nisâ 4/7, 11-14, 176.

⁴⁴¹ Buhârî, “Ferâ’iz”, 5; Müslim, “Ferâ’iz”, 2; Ebû Dâvûd, “Veşâyâ”, 6 (No. 2870); Tirmizî, “Veşâyâ”, 5 (No. 2120).

⁴⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 16/63-66; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*; Nevevî, Ravzatü't-tâlibîn, 6/3 vd; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/3-612.

miras hakkının vazgeçirilemez bir mülkiyet hakkı; miras paylarının ise eşitlikten ziyade hak, yükümlülük ve paylaşım adaletine dayanan bütüncül bir sistem olarak benimsendiği anlaşılmaktadır.⁴⁴³

3.4.1.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: « يرى مجمعُ الفقه الإسلامي الدولي أنَّ العنفَ في نطاق الأسرة، قولاً كان أو فعلاً، إذا ألحق بأحد أفرادها أذىً مادياً أو معنوياً، فهو سلوكٌ محرَّمٌ لمخالفته مقاصدُ الشريعة في حفظ النفس والعقل، ومجاافته المنهج الرباني القائم على المعاشرة بالمعروف والبرِّ والإحسان. وعند معالجة نشوز الزوجة يجب الالتزام بالمنهج الشرعي المتدرِّج؛ ابتداءً بالوعظ، ثم الهجر، وانتهاءً بالضرب غير المبرح الذي يكاد أن يكون أقرب إلى التلويح به دون فعله، واللجوء إليه خلاف الأولى؛ لقوله ﷺ: «ولن يضرب خياركم»، واقتداءً بفعله ﷺ إذ لم يضرب امرأة قط. ولا يجوز اتخاذ هذا الحكم ذريعةً للإيذاء أو الإهانة، بل يلجأ عند استفحال النزاع إلى التحكيم، وتُحصر سلطة التنفيذ في الجهات القضائية المختصة، مع سنِّ القوانين التي تجرِّم جميع صور العنف الأسري».⁴⁴⁴

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî’ye göre aile fertlerinden birine maddî veya manevî zarar veren her türlü söz ve davranış aile içi şiddet kapsamındadır. Bu davranış, İslâm hukukunun canı ve akli koruma amaçlarına aykırı olduğu gibi aile ilişkilerini ma‘rûf, iyilik ve ihsan temeline oturtan ilâhî yöntemle de bağdaşmamaktadır. Akademi, kadının nüshûzu hâlinde öğüt verme, yatağı ayırma ve son aşamada zarar vermeyen darp şeklindeki tadrîcî yöntemin gözetilmesini kabul etmektedir. Bununla birlikte son tedbirin, fiilen uygulanmasından çok başvurulabileceğinin hissettirilmesine yakın olduğunu ve uygulanmasının evlâ olana aykırı bulunduğunu özellikle belirtmektedir. Hz. Peygamber’in hiçbir kadına vurmamış olmasını esas alan Akademi, bu hükmün kadına zarar verme veya onu aşağılama aracı hâline getirilemeyeceğini kabul etmektedir. Uyuşmazlığın ağırlaşması durumunda hakemlik kurumuna ve yetkili yargı mercilerine başvurulmalı; aile içi şiddetin bütün türleri kanunla suç hâline getirilmelidir.

Dayanakları: Akademi, konuya ilişkin yaklaşımını en-Nisâ sûresinin 34. âyetinde yer alan tadrîcî çözüm yöntemiyle sınırlı tutmamakta; bu hükmü Kur’an’ın aile ilişkilerine hâkim kıldığı ma‘rûf, merhamet, zarar vermeme ve uyuşmazlıkların barışçı

⁴⁴³ Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, Karar No. 144 (16/2), 159 (17/8), 169 (18/7), 180 (19/6).

⁴⁴⁴ Arapça metin, Akademinin 180 (19/6) sayılı el-‘Unf fi niṭâki’l-üsre kararının ilgili hükümleri esas alınarak bütünleştirilmiştir. Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

yollarla çözülmesi ilkeleriyle birlikte değerlendirmektedir. en-Nisâ sûresinin 19. âyeti eşlerle iyi geçinmeyi, 35. âyeti uyuşmazlığın büyümesi hâlinde hakemlere başvurulmasını, el-Bakara sûresinin 228 ve 231. âyetleri karşılıklı hakların gözetilmesini ve eşlerin zarar verme amacıyla tutulmamasını, er-Rûm sûresinin 21. âyeti ise evlilik birliğinin sevgi ve merhamet temeline dayanmasını öngörmektedir.⁴⁴⁵ Hz. Peygamber'in kadınlara vurmayı yasaklayan, bunu yapanları ümmetin hayırlıları arasında görmeyen ve hayatı boyunca hiçbir kadına vurmayan fiilî sünneti, ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesinin zarar ve şiddet doğuracak biçimde uygulanamayacağını göstermektedir. Aile fertlerine iyi davranmayı teşvik eden hadisler ile «لا ضرر ولا ضرار» ilkesi de bu sınırlandırmayı desteklemektedir.⁴⁴⁶

Klasik fakihler, âyetteki tedbirleri sıralı biçimde ele almış; darp ruhsatını ağır olmayan, iz bırakmayan, yaralamayan ve yüze yönelmeyen bir uygulamayla sınırlandırmıştır. Ayrıca zarar meydana gelmesi hâlinde kocanın hukukî sorumluluğunun doğacağını kabul etmişlerdir.⁴⁴⁷ Akademi ise bu klasik sınırlamaları Hz. Peygamber'in fiilî sünneti ve şeriatın zararları giderme amacıyla birlikte değerlendirerek son tedbire başvurmayı evlâ olana aykırı saymış; uyuşmazlığın çözümünü bireysel güç kullanımından hakemlik ve yargısal denetime yöneltmiştir. Nitekim 180 (19/6) sayılı kararında aile içi şiddeti açıkça haram kabul etmiş, uygulama yetkisinin yargı mercilerine özgülenmesini ve şiddetin bütün türlerini cezalandıran kanunlar çıkarılmasını istemiştir.⁴⁴⁸

3.4.1.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: « يرى مجمع الفقه الإسلامي الدولي أنَّ عملَ المرأة مشروعٌ في الأصل، ولها أن تمارس خارج البيت الأعمال التي تتناسب مع طبيعتها واختصاصها، مع الالتزام بالأحكام والآداب الشرعية، ومراعاة مسؤولياتها الأسرية. وللمرأة أهلية كاملة وذمة مالية مستقلة، ولها حق التملك والتصرف فيما تكسبه من عملها، ولا يجوز إجبارها على العمل أو إلزامها بالإنفاق من راتبها فيما يجب أصلاً على الزوج. كما يجوز لها الإسهام في الأنشطة الاجتماعية والثقافية والتربوية، وتُشجّع على العمل في المجالات التي تتفوق فيها ويحتاج إليها المجتمع،

⁴⁴⁵ en-Nisâ 4/19, 34-35; el-Bakara 2/228, 231; er-Rûm 30/21.

⁴⁴⁶ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 42; Müslim, "Fezâ'il", 79; Tirmizî, "Menâkıb", 63; İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

⁴⁴⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/236-240; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/536-538; Kurtubî, el-Câmi', 6/285-287; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/43-44.

⁴⁴⁸ Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, "el-'Unf fi niṭâkı'l-üsre", Karar No. 180 (19/6).

كالتربية والتعليم والطب والعمل الاجتماعي. أمّا مشاركتها في الحقوق السياسيّة والقضاء والولايات العامّة فتحتاج إلى مزيد من البحث والدراسة في ضوء الأحكام الشرعيّة والمصالح المعتبرة».⁴⁴⁹

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî’ye göre kadının çalışması kural olarak meşrudur. Kadın; şer‘î hükümlere ve ahlâk ilkelerine uyması, aile içerisindeki temel sorumluluklarını gözetmesi şartıyla yaratılışına, uzmanlığına ve meslekî yeterliliğine uygun işlerde çalışabilir. Kadın tam hukukî ehliyet ve bağımsız malî kişiliğe sahip olduğundan çalışma karşılığında elde ettiği kazanç üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkına sahiptir. Çalışmaya zorlanamayacağı gibi esasen kocaya ait olan aile giderlerine maaşıyla katılmaya da mecbur bırakılamaz. Kadının sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlere katılması; özellikle eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi uzmanlığının ve toplumsal ihtiyacın bulunduğu alanlarda çalışması teşvik edilmektedir. Bununla birlikte Akademi, kadının siyasî hakları, yargı görevi ve genel kamu görevlerine katılımı hakkında kesin ve genel bir hüküm vermemiş; meselenin şer‘î hükümler ve muteber maslahatlar çerçevesinde ayrıca araştırılmasını gerekli görmüştür.

Dayanakları: Akademi, kadının çalışma hayatına katılımını Kur’an’ın kadın ile erkeğin emek ve kazançlarını hukukî koruma altına alan, sâlih ameli cinsiyet ayrımı gözetmeksizin değerli kabul eden ve toplumsal yardımlaşmayı emreden hükümlerine dayandırmaktadır. en-Nisâ sûresinin 32. âyeti kadınların ve erkeklerin kendi kazançlarından pay sahibi olduklarını; en-Nahl sûresinin 97. âyeti kadın veya erkek ayrımı yapılmaksızın sâlih amel işleyenlerin mükâfatlandırılacağını; et-Tevbe sûresinin 71. âyeti mümin kadınlarla erkeklerin toplumsal sorumluluklarda birbirlerinin destekçisi olduklarını; el-Mâide sûresinin 2. âyeti ise iyilik ve takvâ üzere yardımlaşmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁴⁵⁰ Hz. Peygamber döneminde kadınların ticaret, üretim, sağlık hizmetleri, eğitim ve sosyal yardımlaşma faaliyetlerine katılmaları; kendi emekleriyle elde ettikleri kazançtan tasadduk etmeleri ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında görev almaları da bu yaklaşımın sünnet temelini oluşturmaktadır.⁴⁵¹

⁴⁴⁹ en-Nisâ 4/32; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/71; en-Nahl 16/97. Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴⁵⁰ Buhârî, “Zekât”, 48 (No. 1466); Müslim, “Zekât”, 45 (No. 1000); Müslim, “Cihâd”, 137, 142.

⁴⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/24-25; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 7/3; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 4/243; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/12.

Klasik fıkıh doktrinde kadın, tam malî ehliyeteye sahip bir hukuk öznesi kabul edilmiş; meşru olmak kaydıyla ticaret, üretim, ziraat, eğitim ve çeşitli meslekî faaliyetlerde bulunabileceği benimsenmiştir. Fakihler arasındaki tartışmalar çalışma hakkının aslından çok, belirli görevlerin mahiyeti ve bu hakkın kullanılmasının şartları üzerinde yoğunlaşmıştır.⁴⁵² Akademinin 114 (12/8) sayılı kararı kadının toplumsal gelişmedeki tamamlayıcı rolünü; 144 (16/2) sayılı kararı çalışma hakkını, bağımsız malî kişiliğini ve kazancı üzerindeki tasarruf yetkisini; 169 (18/7) sayılı kararı ise sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlere katılımını açıkça kabul etmektedir. Bununla birlikte 169 (18/7) sayılı kararda siyasî haklar, yargı ve genel kamu görevleri hakkında daha fazla araştırma yapılmasının istenmesi, Akademinin bu alanlarda ihtiyatlı ve tedricî bir kurumsal içtihat benimsediğini göstermektedir.⁴⁵³

3.4.1.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: « قَرَارٌ مُسْتَقِلٌّ - فيما نُشر من قراراته - قرارٌ مُسْتَقِلٌّ لم يصدر عن مجمع الفقه الإسلامي الدولي - فيما نُشر من قراراته المتعلّقة بحقوق المرأة وواجباتها تقرّر أنّ المرأة كاملة الأهلية، مستقلة الشخصية والذمة المالية، وأنها والرجل سواء في أصل التكليف والمسؤولية والجزاء، إلا ما خصّ أحدهما بدليل شرعي. وبناءً على الأصول الشرعية المستقرّة، تختلف أحكام الشهادة باختلاف الوقائع والحقوق محلّ الإثبات؛ فحكم المرأتين في آية المداينة ورد في سياق توثيق الديون، بينما تُقبل شهادة المرأة منفردة فيما لا يطّلع عليه الرجال غالباً، كأحوال الولادة والرضاع وعيوب النساء. والمقصود من أحكام الشهادة حفظ الحقوق وتحقيق العدالة والتّنبّت، لا بيان قيمة المرأة الإنسانية أو أهليّتها العامّة».⁴⁵⁴

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî'nin yayımlanmış kararları arasında kadının farklı ispat alanlarındaki şahitliğini ayrıntılı biçimde düzenleyen müstakil bir karara ulaşılammıştır. Bununla birlikte Akademinin kadın hakları ve yükümlülüklerine ilişkin kararları, kadının tam hukukî ehliyeteye, bağımsız hukukî kişiliğe ve müstakil mal varlığına sahip olduğunu; kadın ile erkeğin dinî yükümlülük, sorumluluk ve ilâhî karşılık bakımından eşit bulunduğunu kabul etmektedir. Yerleşik şer'î esaslara göre şahitlik hükümleri, ispat edilmek istenen olayın ve hakkın niteliğine göre

⁴⁵² Mecma‘u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, Karar No. 114 (12/8), 144 (16/2), 169 (18/7).

⁴⁵³ Arapça metin, Akademinin 114 (12/8), 144 (16/2) ve 169 (18/7) sayılı kararlarının müşterek muhtevasından hazırlanmış kurumsal görüş özetidir.

⁴⁵⁴ Arapça metin, Akademinin müstakil bir şahitlik kararı olmayışı gözetilerek 114 (12/8), 144 (16/2) ve 169 (18/7) sayılı kararlarındaki hukukî ehliyet ilkeleri ile yerleşik fıkıh hükümlerinden hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Mecma‘u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

değişmektedir. el-Bakara sûresinin 282. âyetindeki iki kadın şahit düzenlemesi, borç ilişkilerinin belgelendirilmesi bağlamında yer almaktadır. Buna karşılık doğum, emzirme ve kadınlara özgü hâller gibi erkeklerin muttali olamadığı konularda kadının tek başına beyanı kabul edilmektedir. Dolayısıyla şahitlik hükümleri kadının insanlık değerini veya genel hukukî ehliyetini değil, hakların güvence altına alınmasını, adaletin gerçekleştirilmesini ve ispat güvenliğinin sağlanmasını konu edinmektedir.

Dayanakları: Kur'an'da şahitliğin temel ölçüsü cinsiyetten önce adalet, doğruluk ve hakkın korunmasıdır. el-Bakara sûresinin 282. âyeti, borç ilişkilerinin yazılması ve şahitlerle güvence altına alınması bağlamında bir erkekle iki kadının şahitliğini düzenlemektedir. Buna karşılık en-Nisâ sûresinin 135 ve el-Mâide sûresinin 8. âyetleri kadın-erkek ayrımı yapmaksızın adaleti ayakta tutmayı ve doğru şahitlik etmeyi emretmekte; et-Talâk sûresinin 2. âyeti şahitlerde adalet vasfını aramaktadır. en-Nûr sûresinin 6-9. âyetlerinde ise eşlerin karşılıklı yeminleri aynı hukukî değerde kabul edilmektedir.⁴⁵⁵ Hz. Peygamber'in emzirme vakıasında bir kadının beyanını dikkate alarak eşlerin ayrılmasını istemesi de kadınların doğrudan bilgi sahibi oldukları alanlardaki beyanlarının hukukî sonuç doğurabileceğini göstermektedir.⁴⁵⁶

Klasik fıkıh doktrinde şahitliğin sayısı ve niteliği, ispat konusu hakkın özelliğine göre farklılaştırılmıştır. Fakihler, malî işlemlerle ceza ve aile hukukuna ilişkin şahitliği aynı hükme tâbi tutmamış; doğum, bekâret, kadınlara ait beden kusurları ve emzirme gibi erkeklerin muttali olamadığı alanlarda kadınların tek başına şahitliğini kabul etmişlerdir. Bu yaklaşım, şahitlik hükümlerinin genel hukukî ehliyetten ayrı bir ispat hukuku meselesi olduğunu göstermektedir.⁴⁵⁷ Akademinin 114 (12/8), 144 (16/2) ve 169 (18/7) sayılı kararlarında kadının insanlık onuru, dinî sorumluluğu, tam hukukî ehliyeti ve bağımsız malî kişiliği açıkça kabul edilmekle birlikte bu kararlar, kadın şahitliğinin bütün alanlardaki hükümlerini ayrıca düzenlememektedir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ el-Bakara 2/282; en-Nisâ 4/135; el-Mâide 5/8; en-Nûr 24/6-9; et-Talâk 65/2.

⁴⁵⁶ Buhârî, "Şehâdât", 13.

⁴⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/112-115; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 6/279-280; İbn Rüsd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/247-250; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/128-132.

⁴⁵⁸ Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, Karar No. 114 (12/8), 144 (16/2), 169 (18/7).

3.4.1.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: « لم يصدر عن مجمع الفقه الإسلامي الدولي - فيما نُشر من قراراته - قرارٌ مستقلٌّ يفصلُ جميع أحكام تعدّد الزوجات، غير أنّه قرّر أنّ تعدّد الزوجات المبنيّ على العدل من الأحكام التي أباحتها الشريعة، ولا يُعدّ في ذاته عنفاً أو تمييزاً. ويخضع استعمال هذا المباح للضوابط الشرعيّة المقرّرة، وفي مقدّمتها القدرة على العدل بين الزوجات في النفقة والسكنى والمبيت وسائر الحقوق المقدور عليها. فإذا خاف الرجل ألاّ يقيم العدل وجب عليه الاقتصار على زوجة واحدة، كما يحرم عليه الميل الذي يترتّب عليه ترك إحدى زوجاته كالمعلّقة، أو استعمال التعدّد بقصد الإضرار أو الانتقاص من الحقوق. وتقوم الأسرة في جميع أحوالها على التعاون والمودة والرحمة والمعاشرة بالمعروف وصيانة حقوق جميع أفرادها».⁴⁵⁹

Türkçe Karşılığı: Mecma ‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî’nin yayımlanmış kararları arasında çok eşliliğin bütün hükümlerini ayrıntılı biçimde düzenleyen müstakıl bir karar bulunmamaktadır. Bununla birlikte Akademi, adalete dayanan çok eşliliğin şeriatın izin verdiği hükümlerden olduğunu ve tek başına şiddet veya ayrımcılık sayılamayacağını kabul etmektedir. Bu iznin kullanılması, başta eşler arasında nafaka, mesken, geceleme ve yerine getirilmesi mümkün olan diğer haklarda adalet olmak üzere şer‘î şartlara bağlıdır. Erkeğin adaleti sağlayamayacağından korkması hâlinde tek eşle yetinmesi zorunludur. Eşlerden birini askıda bırakacak derecede diğerine yönelmesi veya çok eşliliği zarar verme ve hakları ihlal etme aracı olarak kullanması ise câiz değildir. Evlilik ve aile hayatı, her durumda iş birliği, sevgi, merhamet, ma‘rûf üzere geçinme ve bütün aile fertlerinin haklarını koruma esaslarına dayanmalıdır.

Dayanakları: Akademinin yaklaşımının temelini, çok eşliliği adalet şartına bağlayan en-Nisâ sûresinin 3. âyeti oluşturmaktadır. Âyet, eşler arasında adaletin sağlanamayacağından endişe edilmesi hâlinde tek eşle yetinmesini emretmektedir. Aynı sûrenin 129. âyetinde, duygusal eğilim bakımından tam eşitliğin mümkün olmadığı belirtilmekle birlikte eşlerden birine bütünüyle yönelerek diğerinin askıda bırakılması yasaklanmaktadır. en-Nisâ sûresinin 19. âyeti eşlerle ma‘rûf üzere geçinmeyi, er-Rûm sûresinin 21. âyeti ise aile hayatının sevgi ve merhamet temelinde yürütülmesini öngörmektedir.⁴⁶⁰ Hz. Peygamber’in birden fazla eşi bulunan erkeğin eşlerinden birine haksız biçimde yönelmesini ağır bir uhrevî sorumluluk sebebi sayması ve kendi eşleri

⁴⁵⁹ Arapça metin, Akademinin 180 (19/6) sayılı kararındaki “adalete dayanan çok eşlilik” hükmü ile aynı kararda belirtilen aile hukukuna ilişkin ilkelerden hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Mecma ‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴⁶⁰ en-Nisâ 4/3, 19, 129; er-Rûm 30/21.

arasında yerine getirilmesi mümkün olan maddî hakları adaletle paylaşması da çok eşliliğin sınırsız bir yetki olmadığını göstermektedir.⁴⁶¹

Klasik fıkıh doktrininde dört mezhep, çok eşliliğin dört kadınla sınırlandırıldığı ve uygulanmasının nafaka, mesken, geceleme ve diğer maddî haklarda adalet yükümlülüğüne bağlı olduğu hususunda birleşmiştir. Kalbî sevginin eşitlenmesi insan iradesinin dışında kabul edilirken, iradî ve hukukî haklarda eşitliğin sağlanması zorunlu görülmüş; haksızlık ve zarar doğuran uygulamalar hukukî sorumluluk sebebi sayılmıştır.⁴⁶² Akademinin 180 (19/6) sayılı kararı da “adalete dayanan çok eşliliği” şer‘î aile hukukunun meşru düzenlemeleri arasında saymakta; bununla birlikte aile ilişkilerinin iş birliği, sevgi, merhamet, iyilik ve ma‘rûf üzere birlikte yaşama ilkelerine dayanmasını istemektedir. Bu yaklaşım, çok eşliliğin meşruiyetini kabul ederken onun kullanımını adalet, sorumluluk ve aile fertlerinin haklarının korunmasıyla sınırlandırmaktadır.⁴⁶³

3.4.1.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: يرى مجمع الفقه الإسلامي الدولي أنَّ الطلاق طريق مشروع لإنهاء العلاقة الزوجية عند تعذر استمرارها، غير أنه لا يلجأ إليه إلا بعد بذل وسائل الإصلاح والحوار والتحكيم. ويجب إيقاعه وفق الضوابط الشرعية المقررة من حيث عدده ووقته وآثاره، مع مراعاة اختلاف أحكام الطلاق الرجعي والبائن والخلع. وإذا وقعت الفرقة ثبت للمرأة ما استحقته من المهر، والنفقة والسكنى حيث تجبان شرعاً، ووجب عليها الالتزام بالعدة المقررة بحسب نوع الفرقة وحال الدخول والحمل، كما تجب صيانة حقوق الأولاد ونفقتهم ورعايتهم. ولا يجوز اتخاذ الطلاق وسيلة للإضرار بالمرأة، أو التحايل لإسقاط حقوقها المالية، بل يجب أن يكون الإمسك بمعروف أو التسريح بإحسان، مع حفظ حقوق الطرفين قبل الفرقة وبعدها.⁴⁶⁴

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî'ye göre boşanma, evlilik birliğinin sürdürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda başvurulabilecek meşru bir sona erdirmeye yoludur. Bununla birlikte boşanmadan önce ıslah, diyalog ve hakemlik yollarının işletilmesi gerekir. Boşama; sayısı, zamanı ve doğurduğu sonuçlar bakımından şer‘î hükümlere uygun olarak gerçekleştirilmeli; ric‘î ve bâin talâk ile hul‘un farklı hukukî sonuçları gözetilmelidir. Ayrılık gerçekleştiğinde kadın, hak kazandığı mehir ile

⁴⁶¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 41.

⁴⁶² Kâsânî, Bedâ‘i‘u's-şanâ‘i‘, 2/332-333; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/79-81; Nevevî, Ravzatü't-tâlibîn, 7/35-37; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/301-305.

⁴⁶³ Mecma‘u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, “el-‘Unf fi nitâkı'l-üsre”, Karar No. 180 (19/6).

⁴⁶⁴ Arapça metin, Akademinin 144 (16/2) ve 180 (19/6) sayılı kararları ile boşanma, mehir, nafaka ve iddete ilişkin yerleşik şer‘î hükümlerden hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Mecma‘u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

boşanmanın türüne ve durumuna göre gerekli olan nafaka ve mesken haklarına sahip olur. Kadının iddeti ise ayrılığın mahiyeti, evliliğin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediği ve hamilelik durumu dikkate alınarak belirlenir. Çocukların nafaka, bakım ve korunma hakları da boşanmadan etkilenmeksizin devam eder. Boşanma kadına zarar verme veya onun malî haklarını ortadan kaldırma aracı olarak kullanılamaz; evlilik ya ma'rûf üzere sürdürülmeli ya da tarafların hakları korunarak güzellikle sona erdirilmelidir.

Dayanakları: Akademinin yaklaşımı, boşanmayı keyfî bir tasarruf olmaktan çıkararak usule ve hukukî sonuçlara bağlayan Kur'an hükümlerine dayanmaktadır. el-Bakara sûresinin 229 ve 231. âyetleri boşamanın belirli sayılar ve sınırlar içerisinde gerçekleştirilmesini, eşin ya iyilikle tutulmasını ya da güzellikle bırakılmasını ve zarar vermek amacıyla evlilik bağının sürdürülmemesini emretmektedir. Aynı sûrenin 228, 236, 237 ve 241. âyetleri iddet, mehir ve boşanma sonrasında kadına sağlanacak malî hakları düzenlemektedir. en-Nisâ sûresinin 4. âyeti mehri kadına ait bağımsız bir malî hak olarak belirlerken 35. âyeti ayrılıktan önce hakemlik yolunun işletilmesini öngörmektedir. et-Talâk sûresinin 1, 2, 4, 6 ve 7. âyetleri ise boşamanın zamanı, iddetin hesaplanması, mesken ve nafaka yükümlülükleriyle hamile ve emziren kadınların haklarını hükme bağlamaktadır.⁴⁶⁵

Hz. Peygamber'in Abdullah b. Ömer'in hayız hâlindeki eşini boşamasına müdahale ederek boşamanın sünnete uygun zamanda yapılmasını emretmesi, talâk yetkisinin belirli bir usule bağlı olduğunu göstermektedir. Fâtıma bint Kays hakkındaki uygulaması ise nafaka ve mesken hükümlerinin boşanmanın türüne göre değişebileceğini ortaya koymaktadır. Zarar vermeyi yasaklayan genel sünnet ilkesi de boşanma yoluyla eşlerin haklarının ihlal edilmesine engel oluşturmaktadır.⁴⁶⁶ Klasik fıkıh doktrininde dört mezhep, mehri kadının müstakil malî hakkı; nafaka, mesken ve iddeti ise boşanmanın türü, zıfâf, hamilelik ve çocukların durumu gibi unsurlara göre farklılaşan hukukî sonuçlar olarak ele almıştır.⁴⁶⁷ Akademinin 144 (16/2) sayılı kararı kadının tam malî ehliyetini ve evlilik nafakasını; 180 (19/6) sayılı kararı ise uyuşmazlıkta önce hakemliğe,

⁴⁶⁵ el-Bakara 2/228-229, 231, 236-237, 241; en-Nisâ 4/4, 35; et-Talâk 65/1-2, 4, 6-7.

⁴⁶⁶ Buhârî, "Talâk", 1; Müslim, "Talâk", 36; İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

⁴⁶⁷ Kâsânî, Bedâ'i'u's-şanâ'i', 3/88-210; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/89-151; Nevevî, Ravzatü't-tilâibîn, 8/3-45; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/363-470.

sonuç alınamaması hâlinde şer‘î dereceleri ve sınırları gözetilen boşanma yoluna başvurulmasını kabul etmektedir.⁴⁶⁸

3.4.1.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: « يرى مجمع الفقه الإسلامي الدولي أنَّ لكل طفل بعد ولادته حقوقاً ماديّة ومعنويّة؛ « فمن حقوقه الماديّة الملكيّة والميراث والوصيّة والهيبة والوقف، ومن حقوقه المعنويّة الاسم الحسن والنسب والدين والرعاية والتربية. وللطفل حقٌّ في الحضانه والرعاية في جوّ نظيف كريم، والأمّ المؤهّلة أولى بهذا الحق من غيرها، ثم بقية أقاربه على الترتيب المعروف شرعاً. كما أنَّ الولاية على الطفل، في نفسه وماله، سواء أكانت من أهله أم من القضاء، حقٌّ من حقوقه لا يجوز التفريط فيه، فإذا بلغ رشده صارت الولاية إليه. وتتحمّل الأسرة والمجتمع والدولة المسؤولية الشرعيّة والقانونيّة والإنسانيّة في رعاية الطفل، وحماية كرامته وهويّته وحقوقه، ولا يجوز استعمال الولاية أو الحضانه على وجه يعرضه للإهمال أو الاستغلال أو الضرر».⁴⁶⁹

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî’ye göre her çocuk doğumundan itibaren maddî ve manevî haklara sahiptir. Mülkiyet, miras, vasiyet, hibe ve vakıftan yararlanma çocuğun maddî; güzel isim, neseb, din, bakım ve eğitim ise manevî hakları arasındadır. Çocuk, temiz ve onurlu bir ortamda bakım ve korunma hakkına sahiptir. Gerekli yeterliliği taşıyan anne hidâne önceliklidir; ardından şer‘an belirlenen sıraya göre diğer yakınlar gelir. Çocuğun şahsı ve malı üzerindeki velâyet, ailesi veya yargı mercii tarafından yerine getirilen ve ihmal edilmesi câiz olmayan, öncelikle çocuğa ait bir haktır. Çocuk rüşdüne ulaştığında kendi şahsı ve malı üzerindeki tasarruf yetkisini kazanır. Çocuğun korunmasından aile, toplum ve devlet birlikte sorumludur. Bu sebeple velâyet ve hidâne, ebeveynlerin çocuk üzerinde sınırsız biçimde kullanabilecekleri bir yetki değil; onun onurunu, kimliğini, güvenliğini ve haklarını korumaya yönelik hukukî sorumluluklardır.

Dayanakları: Akademi, yaklaşımını Kur’an’ın çocuğun şahsını, nesebini ve mal varlığını korumaya ilişkin hükümlerine dayandırmaktadır. en-Nisâ sûresinin 5, 6 ve 10. âyetleri küçüklere ve yetimlere ait malların korunmasını, rüşdün gerçekleşmesine kadar ehil kimseler tarafından yönetilmesini ve rüşde ulaştıklarında kendilerine teslim edilmesini emretmektedir. Aynı sûrenin 9. âyeti geride korunmaya muhtaç çocuklar

⁴⁶⁸ Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, Karar No. 144 (16/2), 180 (19/6).

⁴⁶⁹ Arapça metin, Akademinin 113 (12/7), 246 (25/8) ve 256 (1/26) sayılı kararlarının ilgili hükümlerinden hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

bırakma endişesinden hareketle onların haklarının gözetilmesini istemektedir. el-Bakara sûresinin 180. âyeti vasiyetin meşruiyetini; 233. âyeti emzirme, bakım, nafaka ve ebeveynlerin karşılıklı sorumluluklarını; et-Tahrîm sûresinin 6. âyeti ise ailenin dinî ve ahlâkî bakımdan korunmasını düzenlemektedir.⁴⁷⁰ Hz. Peygamber'in hidâne uyuşmazlığında anneye, yeniden evlenmediği sürece öncelik tanınması; kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesini günah sayması ve vasiyeti terekenin üçte biriyle sınırlandırması bu alandaki temel sünnet ölçülerini oluşturmaktadır.⁴⁷¹

Klasik fıkıh doktrinde hidâne, küçük çocuğun bakımı, korunması ve yetiştirilmesine; velâyet ise çocuğun şahsî ve malî işlerinin hukukî temsil yoluyla yürütülmesine ilişkin bir hak ve sorumluluk olarak değerlendirilmiştir. Fakihler hidânede annenin önceliğini kabul etmekle birlikte bu önceliği çocuğun güvenliği, bakımı ve terbiyesi için gerekli şartların bulunmasına bağlamışlardır. Vasiyet ise miras düzenini ortadan kaldırmamak üzere terekenin üçte biriyle sınırlandırılmış ve kural olarak mirasçı lehine vasiyet diğer mirasçıların onayına bağlı kabul edilmiştir.⁴⁷² Akademinin 113 (12/7) sayılı kararı hidâne ve velâyeti doğrudan çocuğun hakları arasında saymış; 246 (25/8) ve 256 (1/26) sayılı kararları ise ailenin, toplumun ve devletin çocuğun bakımından, eğitiminden, güvenliğinden ve insanlık onurunun korunmasından birlikte sorumlu olduğunu teyit etmiştir. Buna karşılık vasiyetlerin çağdaş sosyal işlevi hakkındaki 253 (25/15) sayılı kararda esas hakkında hüküm verilmemiş, konu daha kapsamlı araştırılmak üzere ertelenmiştir.⁴⁷³

3.4.1.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: « يرى مجمع الفقه الإسلامي الدولي أنَّ الحشمة والحجاب من الأحكام التي فرضها الله تعالى على المرأة المسلمة، وأنَّ التزامها بهما من حقها في إقامة شعائر دينها، فلا يجوز منعها منهما أو التضييق عليها بسببهما. كما يجب احترام المرأة وصيانة كرامتها، ويحرم استغلالها أو تصويرها على وجه يمتن شخصيتها أو يخالف القيم والفضائل. وتشمل حرمة الاعتداء على الأعراض والخصوصيات وسائل الإعلام والتواصل الحديثة؛ فيحرم نشر المنكرات والأخبار الكاذبة والشائعات، وكل ما يسيء إلى الأشخاص أو يضر بأعراضهم وكرامتهم وأمن

⁴⁷⁰ el-Bakara 2/180, 233; en-Nisâ 4/5-6, 9-10; et-Tahrîm 66/6.

⁴⁷¹ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45 (No. 1692); Buhârî, “Veşâyâ”, 1 (No. 2742); Müslim, “Vaşıyye”, 5 (No. 1628).

⁴⁷² Kâsânî, Bedâ'i' u's-şanâ'i', 4/40-44; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/105-110; Nevevî, Ravzatü't-ţâlibîn, 6/97-104; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/190-196.

⁴⁷³ Mecma' u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, Karar No. 113 (12/7), 246 (25/8), 253 (25/15), 256 (1/26).

المجتمع وأخلاقه. وتقوم أحكام اللباس والخصوصية على العفة، وغيض البصر، والاستئذان، وستر العورات، وصيانة الإنسان من التجسس والتشهير وكشف الأسرار».⁴⁷⁴

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî’ye göre iffetli giyim ve tesettür, Allah’ın Müslüman kadına yüklediği dinî hükümlerdendir. Kadının tesettüre riayet etmesi, dinini yaşama ve dinî vecibelerini yerine getirme hakkının bir parçasıdır; bu sebeple tesettürden menedilmesi veya tesettürü dolayısıyla baskıya uğratılması câiz değildir. Kadının kişiliğine ve insanlık onuruna saygı gösterilmeli; bedeni, görüntüsü ve kimliği onu değersizleştirecek veya dinî ve ahlâkî değerleri ihlal edecek biçimde istismar edilmemelidir. Özel hayatın ve kişilik haklarının dokunulmazlığı çağdaş iletişim araçlarında da korunmalı; kişilerin onuruna zarar veren görüntülerin, mahrem bilgilerin, asılsız haberlerin ve söylentilerin yayımlanmasına izin verilmemelidir. Tesettür ve mahremiyet hükümleri; iffet, bakışların korunması, izin isteme, örtülmesi gereken yerlerin gizlenmesi, özel hayatın dokunulmazlığı ve kişilerin tecessüs, teşhir ve itibarsızlaştırmadan korunması esaslarına dayanmaktadır.

Dayanakları: Akademinin tesettüre ilişkin yaklaşımı, Kur’an’ın örtünme, iffet ve insan onurunun korunmasına ilişkin hükümlerine dayanmaktadır. en-Nûr sûresinin 30 ve 31. âyetleri kadın ve erkeğe bakışlarını haramdan sakınmalarını ve iffetlerini korumalarını emretmekte; kadınların ziynetlerini açığa vurmamalarını ve örtülerini yakalarının üzerine salmalarını istemektedir. el-Ahzâb sûresinin 53. âyeti aile mahremiyetini ve özel alana girişte uyulması gereken edebi, 59. âyeti ise mümin kadınların dışarı çıktıklarında dış örtülerini üzerlerine almalarını düzenlemektedir. en-Nûr sûresinin 27-29 ve 58-59. âyetleri konut ve aile mahremiyetini, el-Hucurât sûresinin 12. âyeti ise zan, tecessüs ve gıybet yasağını hükme bağlamaktadır.⁴⁷⁵ Hz. Peygamber’in avret yerlerinin korunmasını emreden, izinsiz biçimde başkalarının özel alanına bakılmasını yasaklayan ve kişilerin kusurlarının araştırılmasını meneden hadisleri de tesettür ve mahremiyetin sünnet temelini oluşturmaktadır.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Arapça metin, Akademinin 114 (12/8) ve 244 (25/6) sayılı kararlarının müşterek muhtevassından hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴⁷⁵ en-Nûr 24/27-31, 58-59; el-Ahzâb 33/53, 59; el-Hucurât 49/12.

⁴⁷⁶ Buhârî, “İsti’zân”, 11 (No. 6241); Buhârî, “Edeb”, 57 (No. 6064); Müslim, “Birr”, 28 (No. 2563); Ebû Dâvûd, “Hammâm”, 2 (No. 4017).

Klasik fıkıh doktrininde dört mezhep, tesettürün dinî bir yükümlülük olduğu ve namahrem karşısında örtülmesi gereken yerlerin korunması gerektiği konusunda birleşmiş; ayrıntılardaki görüş farklılıklarını tesettürün aslından ziyade avretin sınırları ve zaruret hâlleri üzerinde geliştirmiştir. Konut dokunulmazlığı, izin isteme, sır saklama, tecessüs yasağı ve başkasının özel alanına bakmama hükümleri de mahremiyetin klasik hukukî çerçevesini oluşturmuştur.⁴⁷⁷ Akademinin 114 (12/8) sayılı kararı tesettürü kadının yerine getirmesine engel olunamayacak dinî bir yükümlülük olarak kabul etmekte; kadının medya ve reklam yoluyla istismar edilmesini, kişiliğinin küçümsenmesini ve onurunun zedelenmesini reddetmektedir. Akademinin 244 (25/6) sayılı kararı ise sosyal iletişim araçları üzerinden kötülüklerin, asılsız haberlerin, söylentilerin ve kişi veya topluma zarar veren içeriklerin yayılmasını haram saymaktadır.⁴⁷⁸

3.4.1.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Yürürlükte bulunan Kurulun Görüşü: « يرى مجمع الفقه الإسلامي الدولي أنَّ حفظ النفس والنسل والنسب من المقاصد الكليّة للشريعة الإسلاميّة. ولا يجوز إصدار قانون عام يحدّ من حرية الزوجين في الإنجاب، كما يحرم استئصال القدرة على الإنجاب في الرجل أو المرأة إلا لضرورة معتبرة شرعاً. ويجوز التحكم المؤقت في الإنجاب بقصد المباحة بين فترات الحمل أو إيقافه مدّة محددة إذا دعت إليه حاجة معتبرة، بتشاور الزوجين وتراضيهما، بشرط ألا يترتب عليه ضرر، وأن تكون الوسيلة مشروعة، وألا يكون فيها عدوان على حمل قائم. ويجوز التلقيح الطبي عند الحاجة إذا كان بين نطفة الزوج وبويضة زوجته وفي رحمها حال قيام الزوجيّة، مع اتخاذ الاحتياطات اللازمة، وتحريم جميع الصور التي يدخل فيها طرف أجنبي أو يترتب عليها اختلاط الأنساب أو ضياع الأمومة، ومنها الرحم المستأجر. والأصل حرمة الإجهاض والاعتداء على الجنين، ولا سيما بعد نفخ الروح، ولا يستثنى من ذلك إلا الضرورات الطبيّة المقرّرة شرعاً التي يثبتها أهل الاختصاص».⁴⁷⁹

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî’ye göre canın, neslin ve nesebin korunması İslâm hukukunun temel amaçlarındandır. Eşlerin çocuk sahibi olma özgürlüğünü genel olarak sınırlandıran bir kanun çıkarılması câiz olmadığı gibi, şer‘an geçerli bir zorunluluk bulunmadıkça kadın veya erkeğin üreme yeteneğinin kalıcı biçimde ortadan kaldırılması da haramdır. Eşlerin karşılıklı istişare ve rızalarıyla, gebelikler arasındaki süreyi düzenlemek veya hamileliği belirli bir müddet ertelemek amacıyla

⁴⁷⁷ Kâsânî, Bedâ‘i‘u’s-şanâ‘i‘, 5/121-122; Hattâb, Mevâhibü’l-celîl, 1/499-501; Nevevî, el-Mecmû‘, 3/167-171; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/601-605.

⁴⁷⁸ Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, Karar No. 114 (12/8), 244 (25/6).

⁴⁷⁹ Arapça metin, Akademinin 16 (3/4), 39 (5/1), 55 (6/6), 90 (9/3) ve 180 (19/6) sayılı kararlarının müşterek muhtevâsından hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

geçici doğum kontrolüne başvurulabilir. Ancak yöntemin meşru olması, zarara yol açmaması ve mevcut gebeliğe müdahale niteliği taşınamaması gerekir. Tıbbî döllenme yöntemlerine ise ihtiyaç bulunması hâlinde, yalnızca geçerli evlilik devam ederken kocanın spermi ile eşinin yumurtasının kullanılması ve oluşan embriyonun aynı eşin rahmine yerleştirilmesi şartıyla başvurulabilir. Üçüncü kişiye ait sperm, yumurta veya rahmin kullanıldığı ve nesep karışıklığına yahut anneliğin belirsizleşmesine yol açan yöntemler yasaktır. Ceninin hayatının korunması esas olup özellikle ruh üflenmesinden sonra kürtaj, ancak uzmanlarca belirlenen ve şer‘an kabul edilen tıbbî zorunluluklar çerçevesinde değerlendirilebilir.

Dayanakları: Akademi, konuya ilişkin yaklaşımını Kur‘an’ın insan hayatını, nesli ve nesebi koruyan hükümlerine dayandırmaktadır. el-En‘âm sûresinin 151 ve el-İsrâ sûresinin 31. âyetleri haksız yere cana kıymayı yasaklamakta; el-Mü‘minûn sûresinin 12-14. âyetleri insanın anne rahmindeki yaratılış aşamalarını açıklamakta; el-Ahzâb sûresinin 5. âyeti ise nesebin doğru biçimde korunmasını emretmektedir. Hz. Peygamber döneminde azil uygulamasının bilinmesine rağmen bütünüyle yasaklanmamış olması, eşlerin hakları ve zarar vermeme ilkesi gözetilmek şartıyla geçici doğum kontrolünün meşruiyetine dayanak oluşturmaktadır. Ceninin yaratılış aşamalarını ve ruh üflenmesini bildiren hadisler ise kürtajın hükmünün gebeliğin gelişim safhalarına göre ağırlaşmasının sünnet temelini teşkil etmektedir.

3.4.2. Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî (Râbıtâtü’l-‘Âlemi’l-İslâmî, Mekke)

3.4.2.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: « لم يصدر عن المجمع الفقهي الإسلامي برابطة العالم الإسلامي – فيما نُشر من قراراته وبياناته – قرارٌ مستقلٌّ في تفسير القوامة، غير أنَّ بيانه بشأن الأسرة المسلمة وتوصيات ندواته الأسريّة تؤكد أنَّ الأسرة أساس بناء المجتمع، وأنَّ قوامها السكن والمودة والرحمة والتعاون والتكافل والمعاشرة بالمعروف والقوامة، وفق الأصول الشرعيّة التي يعتمدها المجمع، تكليفٌ يتعلّق برعاية الأسرة والإنفاق عليها وتحمل مسؤوليّتها، وليست تفضيلاً مطلقاً لجنس على جنس، ولا مسوّغاً للظلم أو الإضرار أو امتهان كرامة المرأة. ويلتزم الزوجان بأداء الحقوق والواجبات، والتشاور والتعاون على حفظ الأسرة، ومعالجة الخلاف بالعدل والحكمة، بما يحقّق استقرارها ويصون مصالح أفرادها». ⁴⁸⁰

⁴⁸⁰ Arapça metin, Konseyin konuya ilişkin müstakil bir kararı bulunmadığı gözetilerek aile bildirisi, aile sempozyumları ve yerleşik fıkıh doktrininden hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Râbıtâtü’l-‘Âlemi’l-İslâmî İslâm Fıkıh Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî’nin yayımlanmış karar ve bildirileri arasında kavvâmiyeti müstakil olarak açıklayan bir karar bulunmamaktadır. Bununla birlikte Konseyin Müslüman aileye ilişkin bildirisi ve aile hukuku sempozyumlarının sonuçları, aileyi toplumun temel kurumu olarak değerlendirmekte; aile hayatının huzur, sevgi, merhamet, yardımlaşma, dayanışma ve ma‘rûf üzere birlikte yaşama esaslarına dayanmasını öngörmektedir. Konseyin benimsediği şer‘î esaslar çerçevesinde kavvâmiyet, erkek cinsine tanınan mutlak bir üstünlük değil; ailenin korunması, geçiminin sağlanması ve sorumluluğunun üstlenilmesiyle ilgili hukukî bir yükümlülüktür. Bu sorumluluk kadına zulmetme, zarar verme veya onun insanlık onurunu zedeleme gerekçesi yapılamaz. Eşlerin karşılıklı hak ve yükümlülüklerini yerine getirmeleri, aile birliğini istişare ve yardımlaşma içerisinde korumaları ve anlaşmazlıkları adalet ve hikmetle çözmeleri esastır.

Dayanakları: Konseyin kurumsal çizgisinin temelini, kadın ile erkeğin aynı insanlık kökenine sahip olduğunu ve aile hayatındaki hak ve yükümlülüklerin ma‘rûf ölçüsüne göre yürütülmesi gerektiğini bildiren Kur’an hükümleri oluşturmaktadır. en-Nisâ sûresinin 1. âyeti kadın ile erkeğin aynı nefisten yaratıldığını; 34. âyeti kavvâmiyeti erkeğin aile içerisindeki nafaka ve sorumluluğuyla ilişkilendirmektedir. el-Bakara sûresinin 228. âyeti eşlerin karşılıklı haklara sahip olduğunu, en-Nisâ sûresinin 19. âyeti eşlerle iyi geçinilmesini, er-Rûm sûresinin 21. âyeti evliliğin huzur, sevgi ve merhamet temeline dayanmasını, el-Hucurât sûresinin 13. âyeti ise üstünlüğün cinsiyete değil takvâya bağlı bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁸¹ Hz. Peygamber’in aile fertlerine iyi davranmayı teşvik eden, her sorumluluk sahibini yönetimi altındakilerden sorumlu tutan ve zarar vermeyi yasaklayan hadisleri de kavvâmiyetin yetkiden önce sorumluluk doğuran bir kurum olduğunu göstermektedir.⁴⁸²

Klasik tefsir ve fıkıh doktrininde kavvâmiyet; nafaka, mesken, koruma ve aile düzeninin yürütülmesine ilişkin sorumluluklarla açıklanmış; kocanın aile içerisindeki yetkileri ma‘rûf ve zarar vermeme ilkeleriyle sınırlandırılmıştır.⁴⁸³ Konseyin *Müslüman*

⁴⁸¹ en-Nisâ 4/1, 19, 34; el-Bakara 2/228; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13.

⁴⁸² Buhârî, “Cum‘a”, 11 (No. 893); Müslim, “İmâre”, 20; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁴⁸³ Taberî, Câmi‘u’l-beyân, 6/687-690; Kurtubî, el-Câmi‘, 6/280-286; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/37-40.

Aile ve Çağdaş Meydan Okumalar bildirisinde aile bağının huzur, sevgi, merhamet, nesep ve hısımlık esaslarıyla güçlendiği; aile fertlerinin hayatın yüklerini iş birliği ve dayanışma içerisinde üstlenmeleri gerektiği belirtilmiştir. *Çağın Değişkenlerinin Hidâne Hükümlerine Etkisi* sempozyumunda ise aile hukukundaki yetkilerin ilgililerin şahsî çıkarları için değil, sorumluluk altındaki kişinin maslahatını gerçekleştirmek amacıyla kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁸⁴

3.4.2.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: « يرى المجمع الفقهي الإسلامي أنَّ إصدار أنظمة وقوانين في ميراث المرأة تتعارض مع أحكام الشريعة الإسلامية حرام شرعاً، ومخالفة صريحة لشرع الله القويم؛ لأنَّ أنصبة الموارث قد بينها الله تعالى بنصوص محكمة لا يجوز تبديلها أو تغييرها. وليس تفاوت نصيب الذكر والأنثى حكماً مطّرداً في جميع مسائل الميراث، ولا قائماً على تفضيل جنس على آخر؛ فقد تراث المرأة مثل الرجل في بعض الأحوال، وقد تراث أكثر منه أو تراث في موضع لا يراث فيه نظيرها من الرجال. وإتّما يقوم نظام الميراث على درجة القرابة وموقع الوارث وما قرّره الشريعة من الحقوق والالتزامات الماليّة. كما يحرم حرمان المرأة من نصيبها الشرعي بعرف أو عادة أو تحايل، ويجب على ولاية الأمور والعلماء ضمان وصول الحقوق إلى مستحقّيتها، وجعل الشريعة المطهّرة مرجعاً للأُنظمة المتعلّقة بالميراث».⁴⁸⁵

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî’ye göre kadının mirasına ilişkin şer‘î hükümlerle çelişen kanun ve düzenlemelerin çıkarılması haram ve Allah’ın hükümlerine açıkça aykırıdır. Çünkü miras payları, Kur’an’ın kesin hükümleriyle belirlenmiş olup bunların değiştirilmesi veya etkisiz hâle getirilmesi câiz değildir. Kadın ve erkeğin miras paylarının farklı olması bütün miras meselelerinde geçerli genel bir kural olmadığı gibi bir cinsin diğerine mutlak üstünlüğü anlamına da gelmez. Kadın bazı durumlarda erkekle eşit, bazı durumlarda ondan daha fazla pay almakta; kimi hâllerde ise aynı derecedeki bir erkek mirasçı olamazken kadın mirasçı olabilmektedir. Miras sistemi; cinsiyetin yanı sıra akrabalık derecesi, mirasçının nesiller içerisindeki konumu ve şeriatın taraflara yüklediği malî sorumlulukların bütünü üzerine kurulmuştur. Kadının örf, gelenek, baskı veya hile yoluyla şer‘î miras payından mahrum bırakılması da payların

⁴⁸⁴ Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî, “Beyânü’l-Mecma‘i’l-Fıkhıyyi’l-İslâmî havle’l-üsreti’l-müslime ve’t-tahaddiyâti’l-mu‘aşıra”, Râbıtâtü’l-Âlemi’l-İslâmî, 25-26 Muharrem 1433 (Erişim 30 Temmuz 2026); a.mlf., “Nedvetü Eseri müteğayyirâti’l-‘aşr fi ahkâmi’l-ḥadâne”, Mekke: Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî-Ümmülkurâ Üniversitesi, 23 Safer 1436/15 Aralık 2014 (Erişim 30 Temmuz 2026).

⁴⁸⁵ Arapça metin, Konseyin İslâm Şeriatında Kadının Mirası başlıklı beyanı ile yerleşik ferâiz hükümlerinden hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Râbıtâtü’l-Âlemi’l-İslâmî İslâm Fıkıh Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

kanunla değiştirilmesi kadar hukuka aykırıdır. Devletin ve yetkili kurumların görevi, bu hükümleri değiştirmek değil, belirlenen hakların sahiplerine eksiksiz biçimde ulaştırılmasını sağlamaktır.

Dayanakları: Konseyin görüşü, kadın ve erkek için ana-baba ile yakınların bıraktığı mallarda belirlenmiş paylar bulunduğunu bildiren en-Nisâ sûresinin 7. âyetine dayanmaktadır. Aynı sûrenin 11, 12 ve 176. âyetleri çocukların, anne ve babanın, eşlerin ve kardeşlerin miras paylarını ayrıntılı biçimde düzenlemektedir. Bu payların “Allah’ın sınırları” olduğunu bildiren 13 ve 14. âyetler, miras hükümlerinin değiştirilmesine veya mirasçının hakkının ortadan kaldırılmasına izin verilmediğini göstermektedir. Bazı durumlarda oğula iki kız payı verilmesine karşılık anne ile babanın belirli hâllerde eşit pay alması ve anne bir kardeşlerin mirası cinsiyet farkı gözetilmeksizin eşit paylaşması, pay farklılığının bütün miras ilişkilerine hâkim genel bir cinsiyet kuralı olmadığını ortaya koymaktadır.⁴⁸⁶ Hz. Peygamber’in belirlenmiş miras paylarının hak sahiplerine verilmesini emreden hadisi de ferâiz hükümlerinin bağlayıcılığını ve önceliğini teyit etmektedir.⁴⁸⁷

Klasik fıkıh doktrininde miras, payları naslarla belirlenmiş bağlayıcı bir hukuk alanı olarak kabul edilmiş; terekenin hak sahipleri arasında şer’î paylara uygun biçimde bölüştürülmesi zorunlu görülmüştür. Fakihler miras paylarını yalnızca cinsiyetle değil; akrabalık derecesi, nesil yakınlığı, mirasçının aile içerisindeki konumu ve malî yükümlülükleriyle birlikte açıklamışlardır. Kadının miras hakkından örf, baskı veya hile yoluyla vazgeçirilmesi ise başkasının malını haksız yere edinme kapsamında değerlendirilmiştir.⁴⁸⁸ Konsey de yirminci dönem toplantısı sonunda yayımladığı *İslâm Şeriatında Kadının Mirası* başlıklı beyanında, bazı İslâm ülkelerinde kadın mirasına ilişkin şer’î hükümlere aykırı kanun çıkarma teşebbüslerini açıkça reddetmiş; miras dâhil bütün hukukî düzenlemelerde vahyin ve şeriatın esas alınması gerektiğini bildirmiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ en-Nisâ 4/7, 11-14, 176.

⁴⁸⁷ Buhârî, “Ferâ’iz”, 5; Müslim, “Ferâ’iz”, 2.

⁴⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/63-66; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*; Nevevî, Ravzatü't-tâlibin, 6/3 vd; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/3-612.

⁴⁸⁹ Mecma'u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî, “Beyân havle mîrâsî'l-mer'e fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye”, 20. Dönem Toplantısı, Mekke, 19-23 Muharrem 1432/25-29 Aralık 2010; Suudi Arabistan Haber Ajansı, “el-Mecma'u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî yuşdiru beyâneyi 'an temsîli'l-enbiyâ' ve mîrâsî'l-mer'e”, 1 Ocak 2011 (Erişim 30 Temmuz 2026).

3.4.2.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: « لم يصدر عن المجمع الفقهي الإسلامي برابطة العالم الإسلامي – فيما نُشر من غير أنَّ بيانه بشأن (وَاضْرِبُوهُنَّ) أو في أحكام العنف الأسري: قراراته وبياناته – قرارٌ مستقلٌّ في تفسير قوله تعالى الأسرة المسلمة يؤكد أنَّ الحياة الزوجية تقوم على السكن والمودة والرحمة والمعاشرة بالمعروف، وأنَّ الظواهر وبناءً على الأصول الشرعية التي الضارة التي تضعف الأسرة وتعادي على حقوق أفرادها يجب منعها ومعالجتها يعتمد عليها المجمع، لا يجوز اتخاذ الآية ذريعةً إلى العنف أو الإيذاء أو الإهانة؛ فالضرب المذكور في سياق علاج النشوز وتركه أولى وأقرب إلى. مقتد بسبق الوعظ والهجر، وبألا يكون مبرحاً أو مؤذياً أو مهيناً، وألا يترتب عليه ضرر الذي لم يضرب امرأة قط، وكل اعتداء يتجاوز هذه القيود ظلّم محرّم يوجب المنع والضمان ﷺ هدي النبي ﷺ.490 »

Türkçe Karşılığı: Mecma‘u'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî'nin yayımlanmış karar ve bildirileri arasında (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesini veya aile içi şiddetin hükümlerini müstakil olarak açıklayan bir karar bulunmamaktadır. Bununla birlikte Konseyin Müslüman aileye ilişkin resmî bildirisi, evlilik hayatının huzur, sevgi, merhamet ve ma'rûf üzere birlikte yaşama esaslarına dayanmasını; aileyi zayıflatan ve fertlerinin haklarına zarar veren olguların önlenmesini öngörmektedir. Konseyin benimsediği şer'î esaslar çerçevesinde Nisâ sûresinin 34. âyeti, kocaya eşine karşı sınırsız şiddet uygulama veya onu cezalandırma yetkisi vermemektedir. Âyetteki tedbir, öğüt verme ve yatakları ayırma aşamalarından sonra gelmekte; yaralamama, iz bırakmama, aşağılama ve zarara yol açmama şartlarıyla sınırlandırılmaktadır. Hz. Peygamber'in hiçbir eşine vurmamış olması, bu tedbiri terk etmenin nebevî uygulamaya daha uygun olduğunu göstermektedir. Bu sınırları aşan her fiil haram bir saldırı olup failin engellenmesini, meydana gelen zararı tazmin etmesini ve gerekli hukukî yaptırımlara tâbi tutulmasını gerektirir.

Dayanakları: Bu yaklaşım, Kur'an'ın aile ilişkilerine hâkim kıldığı ma'rûf, merhamet ve zarar vermeme ilkelerine dayanmaktadır. en-Nisâ sûresinin 34. âyetinde aile içi uyuşmazlığın çözümü öğüt verme, yatakları ayırma ve son aşamada darp şeklinde tedricî bir süreç içerisinde düzenlenmiş; eşin tutumunu düzeltmesi hâlinde aleyhine başka bir yol aranması yasaklanmıştır. Aynı sûrenin 19. âyeti eşlerle iyi geçinmeyi, 35. âyeti anlaşmazlık derinleştğinde iki aileden hakem tayin edilmesini; el-Bakara sûresinin 228

⁴⁹⁰ Arapça metin, Konseyin konuya ilişkin müstakil bir kararı bulunmadığı gözetilerek resmî aile bildirisi ile Kur'an, Sünnet ve yerleşik fıkıh doktrininden hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özetidir. Râbîtatü'l-Âlemi'l-İslâmî İslâm Fıkıh Konseyi, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

ve 231. âyetleri ise eşlerin haklarında denge kurulmasını ve evlilik bağının zarar aracı yapılmamasını, er-Rûm sûresinin 21. âyeti ise aile hayatının sevgi ve merhamet temeline dayanmasını emretmektedir. Hz. Peygamber'in kadınlara iyi davranılmasını emreden, ailesine karşı en iyi davrananı insanların en hayırlısı sayan ve kendisinin hiçbir kadına vurmadığını bildiren sünneti, âyetin şiddeti meşrulaştıracak biçimde yorumlanamayacağının temel dayanağıdır.⁴⁹¹⁴⁹²

Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe darp; uyuşmazlığın giderilmesine yönelik son tedbir olması, şiddetli bulunmaması, yüze uygulanmaması, yaralama ve organ kaybına sebebiyet vermemesi ve iz bırakmaması gibi kayıtlarla sınırlandırılmıştır. Fakihler, ıslah sınırını aşan veya zarar doğuran uygulamayı meşru tedbir kapsamında görmemiş; meydana gelen zarara göre kocanın tazmin ve ceza sorumluluğunun doğacağını kabul etmişlerdir.⁴⁹³ Konseyin *Müslüman Aile ve Çağdaş Meydan Okumalar* bildirisinde de aile bağının huzur, sevgi ve merhametle korunması; aileyi zayıflatan zararlı olguların giderilmesi ve fertlerin haklarının güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte bu bildiri, ﴿وَاضْرُبُوهُنَّ﴾ ifadesine ilişkin müstakil bir yorum içermediğinden, Konseyin kurumsal yaklaşımı ancak bildirideki genel ilkeler ile naslar ve yerleşik fıkıh doktrini birlikte değerlendirilerek ortaya konulabilir.⁴⁹⁴

3.4.2.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: Mecma' u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî'nin yayımlanmış karar ve bildirileri arasında kadının çalışma hayatı ile kamu görevlerini bütün yönleriyle düzenleyen müstakil bir karara rastlanmamıştır. Bununla birlikte Konseyin kadının eğitim hakkına ve toplumsal sorumluluğuna ilişkin bildirileriyle benimsediği genel fikhî ilkelerden hareketle kurumsal yaklaşımı şu şekilde ifade edilebilir:⁴⁹⁵

إِنَّ لِلْمَرْأَةِ حَقًّا فِي تَعَلُّمِ الْعِلْمِ النَّافِعِ، وَلَا يَجُوزُ حَرَمَانُهَا مِنْهُ، حَتَّى تُؤَدِّيَ دَوْرَهَا الْمُنَوَّطَ بِهَا فِي خِدْمَةِ
مَجْتَمَعِهَا وَوَطَنِهَا. وَيُفْهَمُ مِنْ ذَلِكَ مَشْرُوعِيَّةُ إِسْهَامِهَا فِي مَجَالَاتِ التَّعْلِيمِ وَالصِّحَّةِ وَالْعَمَلِ الْاجْتِمَاعِيِّ وَسَائِرِ الْأَعْمَالِ

⁴⁹¹ en-Nisâ 4/19, 34-35; el-Bakara 2/228, 231; er-Rûm 30/21.

⁴⁹² Müslim, “Fezâ’ il”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁴⁹³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/236-240; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/536-538; Kurtubî, el-Câmi', 6/285-287; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/43-44.

⁴⁹⁴ Mecma' u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî, “Beyânü'l-Mecma' i'l-Fıkhıyyi'l-İslâmî havle'l-üsreti'l-müslime ve't-tahaddiyâtü'l-mu'âşıra” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁴⁹⁵ Mecma' u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî, “Beyân havle hâkkî ta'îmi'l-mer'e fi'l-İslâm”, 23. Dönem Toplantısı, Riyad, 21-23 Nisan 2024 (Erişim 30 Temmuz 2026), Râbiatü'l-Âlemi'l-İslâmî.

المباحة التي تتحقق فيها الكفاءة والمصلحة، مع الالتزام بأحكام الشريعة وآدابها، وصيانة الكرامة والعفة، ومراعاة حقوق الأسرة ومسؤولياتها. أما تولي الولايات العامة فيبقى خاضعاً للأحكام والاجتهادات الفقهية المعتمدة، ولا يصح⁴⁹⁶» نسبة قول تفصيلي فيه إلى المجمع من غير قرار صريح صادر عنه

Türkçe Karşılığı: İslâm Fıkıh Konseyinin kurumsal yaklaşımına göre kadın, ihtiyaç duyduğu ve topluma yarar sağlayan ilimleri öğrenme hakkına sahiptir; bu haktan mahrum bırakılması dinen kabul edilemez. Kadının eğitim yoluyla kazandığı bilgi ve yeterliliği toplumunun ve ülkesinin hizmetinde kullanması, onun meşru toplumsal rolünün bir parçasıdır. Bu yaklaşım; kadının eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve ihtiyaç duyulan diğer meşru çalışma alanlarına katılmasının ehliyet, kamu yararı ve şer'î ölçüler çerçevesinde mümkün görüldüğünü göstermektedir. Bununla birlikte çalışma hakkının kullanılması sırasında insan onurunun ve iffetin korunması, yapılan işin meşru olması ve aile hukukundan doğan hak ve sorumlulukların ihmal edilmemesi esastır. Kamu görevleri bakımından ise Konsey adına, yayımlanmış açık bir karar bulunmaksızın devlet başkanlığı, yargı veya diğer idarî görevler hakkında belirli bir görüş ileri sürülmesi isabetli değildir. Dolayısıyla Konseyin tespit edilebilen kurumsal yaklaşımı, kadının eğitim ve toplumsal hizmetlere katılımını desteklemekte; kamu görevlerine ilişkin ayrıntılı hükümleri ise naslar ve muteber fikhî içtihatlar çerçevesinde değerlendirmeye bırakmaktadır.

Dayanakları: Konseyin yaklaşımı, kadın ve erkeğin meşru kazançtan pay sahibi olduğunu bildiren en-Nisâ sûresinin 32. âyetiyle iman ve sâlih amel bakımından her iki cinsi birlikte zikreden en-Nahl 97 ve el-Ahzâb 35. âyetlerine dayanmaktadır. Mümin kadınlarla erkeklerin iyiliği gerçekleştirme hususunda birbirlerinin yardımcıları olduğunu bildiren et-Tevbe 71. âyeti ile iyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşmayı emreden el-Mâide 2. âyeti de kadınların toplumsal sorumluluğunun Kur'ânî temelini oluşturmaktadır.⁴⁹⁷

Hiz. Peygamber döneminde kadınların eğitim faaliyetlerine katılması, yaralıların tedavisi ve sosyal hizmetlerin yürütülmesinde görev alması, meşru çalışma hayatının sünnetteki uygulama örnekleridir. Nitekim kadınların kendileri için özel bir eğitim günü talep etmeleri Hiz. Peygamber tarafından kabul edilmiş; Ümmü Atıyye ve diğer kadın

⁴⁹⁶ Arapça metin, Konseyin doğrudan karar metni değil, aşağıda gösterilen kurumsal belgeler ve fikhî esaslardan hareketle hazırlanmış ilmî bir terkiptir.

⁴⁹⁷ en-Nisâ 4/32; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/71; en-Nahl 16/97; el-Ahzâb 33/35.

sahâbîlerin seferlerde sağlık ve iâşe hizmetlerine katıldıkları nakledilmiştir. Hz. Peygamber'in boşanmış bir kadının hurmalarını toplamasına izin vermesi de kadının meşru ekonomik faaliyette bulunabileceğini göstermektedir.⁴⁹⁸

Klasik fıkıh doktrinde kadının mülkiyet, akit ve tasarruf ehliyeti kural olarak kabul edilmiş; ticaret, ziraat, eğitim, sağlık ve ücret karşılığında hizmet gibi meşru faaliyetlerde bulunması bütünüyle yasaklanmamıştır. Bununla birlikte hâkimlik ve kamu velâyeti niteliğindeki görevler konusunda mezhepler arasında görevin mahiyetine göre farklı görüşler ortaya çıkmıştır.⁴⁹⁹ Mecma' u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî de 23. dönem toplantısında yayımladığı kadınların eğitim hakkına ilişkin bildiride, kadınların yararlı ilimlerin farklı alanlarında eğitim görmelerinin sağlanmasını ve toplumlarıyla ülkelerine hizmet edebilmeleri için bu haktan mahrum bırakılmamalarını açıkça tavsiye etmiştir.

3.4.2.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: Mecma' u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî'nin yayımlanmış kararları arasında kadının şahitliğini ve hukukî ehliyetini müstakil olarak düzenleyen bir karara rastlanmamıştır. Bununla birlikte Konseyin bağlı bulunduğu fikhî gelenek ve benimsediği genel ispat hukuku ilkeleri çerçevesinde yaklaşımı şu şekilde ifade edilebilir:⁵⁰⁰

إِنَّ الشَّاهِدَةَ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ وَسِيلَةٌ لِإِثْبَاتِ الْحَقِّ وَصِيَانَةِ الْأَمْوَالِ وَالْأَعْرَاضِ، وَمَبْنَاهَا عَلَى الْعَدَالَةِ «
وقد تختلف أحكامها باختلاف موضوع الواقعة ومجال الإثبات؛ فتراعى في الديون والمعاملات والضبط والأهلية (فَرَجُلٌ وَأَمْرَأَتَانِ)، وثقيل شهادة النساء منفردات فيما لا يطلع عليه الرجال: المالية الأحكام الواردة في قوله تعالى ولا يلزم من اختلاف أحكام الشهادة انتقاص كرامة المرأة أو ذمتها المالية؛ غالباً، كالولادة والرضاع وعيوب النساء وأما تفصيل عدد الشهود ومجالات قبول فلها أهلية التملك والتعاقد والتصرف في أموالها وفق الأحكام الشرعية⁵⁰¹ الشهادة فيرجع فيه إلى النصوص الشرعية والاجتهادات الفقهية المعتمدة بما يحقق العدل ويحفظ الحقوق

Türkçe Karşılığı: İslâm Fıkıh Konseyinin temsil ettiği genel fikhî yaklaşıma göre şahitlik, hakların ispatını ve hukukî güvenliğin sağlanmasını amaçlayan bir ispat vasıtasıdır. Şahitliğin kabulünde doğruluk, güvenilirlik, olay hakkında bilgi sahibi olma ve şahitlik ehliyeti temel ölçülerdir. Bununla birlikte şahitlerin sayısı ve nitelikleri, ispat

⁴⁹⁸ Buhârî, “İlim”, 35; Müslim, “Cihâd”, 142; Müslim, “Talâk”, 55.

⁴⁹⁹ Kâsânî, Bedâ' i' u's-şanâ' i', 7/3; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/244; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14/12.

⁵⁰⁰ Mecma' u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî, “el-Mecma' u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî: el-Ehdâf ve'l-vesâ'il”, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî (Erişim 31 Temmuz 2026).

⁵⁰¹ Arapça metin, Konseyin birebir karar metni değil, naslar ve klasik fıkıh hükümleri esas alınarak hazırlanmış ilmî bir kurumsal görüş özetidir.

edilmek istenen olayın mahiyetine göre farklılaşabilmektedir. Borç ilişkilerinde bir erkekle birlikte iki kadın şahidin öngörülmesi, el-Bakara sûresinin 282. âyetinde malî işlemlerin güvence altına alınmasına yönelik özel bir ispat düzenlemesidir. Doğum, emzirme ve kadınlara özgü bedensel durumlar gibi erkeklerin muttali olamadığı konularda ise kadınların müstakil şahitliği kabul edilmektedir. Şahitlik alanındaki bu farklı hükümler, kadının insanî değerinin veya hukukî işlem ehliyetinin eksik olduğu anlamına gelmemektedir. Kadın; mülkiyet, miras, sözleşme, borçlanma ve mal varlığı üzerinde tasarruf bakımından bağımsız hukukî ve malî ehliyetine sahiptir. Şahitliğin ayrıntılı hükümleri ise ilgili naslar ile mezheplerin muteber içtihatları çerçevesinde belirlenmektedir.

Dayanakları: Bu yaklaşımın Kur'ânî temelini, vadeli borç ilişkilerinin yazıyla ve şahitlerle güvence altına alınmasını düzenleyen el-Bakara sûresinin 282. âyeti oluşturmaktadır. Bunun yanında boşanma sürecinde adalet sahibi şahitler bulundurulmasını emreden et-Talâk sûresinin 2. âyetiyle kişilerin kendileri ve yakınları aleyhine dahi olsa adaleti ayakta tutmalarını isteyen en-Nisâ 135 ve el-Mâide 8. âyetleri, şahitliğin temel amacının cinsiyetler arasında üstünlük kurmak değil, adaleti gerçekleştirerek hakları korumak olduğunu göstermektedir.⁵⁰²

Hz. Peygamber'in Ukbe b. Hâris ile eşinin aynı kadın tarafından emzirildiğini bildiren bir kadının beyanını dikkate alarak eşlerin ayrılmasını istemesi, kadınların emzirme gibi doğrudan bilgi sahibi oldukları konulardaki beyanlarının hukukî sonuç doğurabileceğini göstermektedir. Sünnette şahitliğin doğruluk ve güvenilirlik temelinde ele alınması, yalan şahitliğin ise büyük günahlar arasında sayılması, ispat hukukunda asıl ölçünün hakkın ortaya çıkarılması olduğunu göstermektedir.⁵⁰³

Klasik fıkıh doktrinde şahitlik hükümleri, şahitliğin konusu ve vakıya muttali olabilme imkânı dikkate alınarak tasnif edilmiştir. Dört mezhep, aralarında sayı ve kapsam bakımından farklılıklar bulunmakla birlikte, doğum, emzirme, bekâret ve kadınlara özgü ayıplar gibi erkeklerin bilgi sahibi olamadığı konularda kadınların müstakil şahitliğini kabul etmiştir. Kadının alışveriş, icâre, hibe, vekâlet ve diğer malî işlemlerde bağımsız tasarruf ehliyetine sahip olduğu da klasik doktrinde

⁵⁰² el-Bakara 2/282; en-Nisâ 4/135; el-Mâide 5/8; et-Talâk 65/2.

⁵⁰³ Buhârî, "Şehâdât", 13; Buhârî, "Edeb", 6; Müslim, "Îmân", 143.

benimsenmiştir.⁵⁰⁴ Dolayısıyla şahitliğe ilişkin konu ve sayı farklılıkları, kadının genel hukukî ehliyetini ortadan kaldıran bir hüküm değil; klasik ispat hukukunun olayın mahiyetine göre geliştirdiği usul düzenlemeleridir. Mekke Konseyi adına bunun ötesinde çağdaş ve genelleyici bir görüş ileri sürülmesi ise müstakil bir kurumsal karar bulunmadığından isabetli değildir.

3.4.2.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî’nin yayımlanmış kararları arasında çok eşliliği müstakil olarak düzenleyen bir karara rastlanmamıştır. Bununla birlikte Konseyin aileye ilişkin bildirisi ve benimsediği klasik fikhî esaslar çerçevesinde yaklaşımı şu şekilde ifade edilebilir:⁵⁰⁵

« إِنَّ تَعَدُّ الزَّوْجَاتِ مَبَاحٌ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ إِلَى أَرْبَعٍ، غَيْرَ أَنَّ إِبَاحَتَهُ مَقْيَدَةٌ بِالْقُدْرَةِ عَلَى النِّفْقَةِ وَأَدَاءِهَا فَإِذَا خَافَ الرَّجُلُ أَلَّا يَحْتَمِلَ الْحَقُوقَ الْوَاجِبَةَ وَالْعَدْلَ بَيْنَ الزَّوْجَاتِ فِي الْقِسْمِ وَالْمَبِيتِ وَالسَّكْنَى وَسَائِرِ الْحَقُوقِ الْمَقْدُورِ عَلَيْهَا (فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يَعْدَلَ أَوْ عَجَزَ عَنِ الْقِيَامِ بِهَذِهِ الْوَاجِبَاتِ، وَجَبَ عَلَيْهِ الْاِقْتِصَارُ عَلَى زَوْجَةٍ وَاحِدَةٍ؛ امْتِنَالًا لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُتَّخَذَ التَّعَدُّ وَسِيلَةً لِلظُّلْمِ أَوْ الْإِضْرَارِ أَوْ تَضْيِيعِ حَقُوقِ الزَّوْجَاتِ وَالْأَوْلَادِ، بَلْ يَجِبُ أَنْ تُعْدِلُوا فَوَاجِدَةً) ».⁵⁰⁶

Türkçe Karşılığı: İslâm Fıkıh Konseyinin temsil ettiği genel fikhî yaklaşıma göre çok eşlilik, İslâm hukukunun erkeğe sınırsız biçimde tanıdığı mutlak bir yetki değil; en fazla dört eşle sınırlandırılmış ve kullanılması ağır hukukî sorumluluklara bağlanmış şer‘î bir cevazdır. Bu cevazın kullanılabilmesi, kocanın eşlerin nafaka, mesken, geceleme ve diğer maddî haklarını karşılayabilecek yeterliliğe sahip olmasına ve aralarında adaleti sağlayabilmesine bağlıdır. Adaletin gerçekleştirilemeyeceğinden endişe edilmesi veya eşlerin ve çocukların haklarının yerine getirilememesi hâlinde tek eşle yetinmek Kur‘ân’ın açık hükmünün gereğidir. Bununla birlikte insan iradesinin dışında kalan kalbî sevginin eşitliği değil, kişinin gücü dâhilindeki hukukî ve maddî haklarda adalet yükümlülüğü söz konusudur. Çok eşlilik; eşlere zarar verme, onları baskı altında tutma veya aile hukukundan doğan yükümlülükleri ihmal etme aracı hâline getirilemez. Bu

⁵⁰⁴ Kâsânî, Bedâ‘i‘u’s-şanâ‘i‘, 6/266-279; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 4/247-251; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 10/128-160.

⁵⁰⁵ Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî, “Beyânü’l-Mecma‘i’l-Fıkhıyyi’l-İslâmî havle’l-üsreti’l-müslime ve’t-tahaddiyâtı’l-mu‘âşıra” (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵⁰⁶ Arapça metin, Konseyin birebir karar metni değil, aile bildirisi ve klasik fıkıh hükümlerinden hareketle hazırlanmış ilmi bir görüştür.

yönüyle mesele, cinsiyet üstünlüğü bağlamında değil; adalet, malî yeterlilik, aile sorumluluğu ve hakların korunması çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Dayanakları: Bu yaklaşımın temel dayanağı, çok eşliliği dört kadınla sınırlandıran ve adaletsizlik endişesi bulunduğu tek eşle yetinilmesini emreden en-Nisâ sûresinin 3. âyetidir. Aynı sûrenin 129. âyeti, eşler arasında mutlak anlamda duygusal eşitliğin gerçekleştirilemeyeceğini bildirmekle birlikte eşlerden birinin bütünüyle ihmal edilmesini yasaklamaktadır. Eşlerle ma'rûf üzere geçinmeyi emreden en-Nisâ 19 ile evlilik ilişkisini huzur, sevgi ve merhamet temeline oturtan er-Rûm 21. âyetleri de çok eşlilik hâlinde aile fertlerinin hak ve onurunun korunmasını gerekli kılmaktadır.⁵⁰⁷

Hiz. Peygamber'in eşleri arasında nafaka, geceleme ve diğer maddî haklar bakımından adaleti gözetmesi, çok eşliliğin uygulanmasında sünnetin temel ölçüsünü oluşturmaktadır. Birden fazla eşi bulunduğu hâlde eşlerinden birine haksız biçimde yönelen kimsenin kıyamet günü cezalandırılacağını bildiren hadis de adalet yükümlülüğünün ahlâkî bir tavsiyeden ibaret olmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁰⁸

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri çok eşliliğin cevazı konusunda birleşmekte; eşler arasında nafaka, mesken ve geceleme haklarında adaletin sağlanmasını zorunlu kabul etmektedir. Kalbî sevgi insanın iradesi dışında bulunduğundan bu alanda mutlak eşitlik yükümlülüğü öngörülmemiş; ancak duygusal eğilimin eşlerden birinin hukukî haklarını ihlâl edecek seviyeye ulaşması yasaklanmıştır.⁵⁰⁹ Konseyin aileye ilişkin resmî bildirisinde de aile hayatının huzur, sevgi, merhamet, iyi geçim ve karşılıklı sorumluluk temelleri üzerinde korunması gerektiği vurgulanmıştır.

3.4.2.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: « قَرَّرَ المَجْمَعُ أَنَّ الْأَصْلَ فِي الْعِلَاقَةِ الزَّوْجِيَّةِ الْمَعَاشِرَةَ بِالْمَعْرُوفِ وَالْمَحَافَظَةَ عَلَى وَيُنْدَبُ لِلزَّوْجِ إِجَابَةُ طَلِبِهَا إِذَا رَابِطَةُ الْأُسْرَةِ، وَأَنَّ الْخَلْعَ هُوَ طَلْبُ الْمَرْأَةِ فَسَخَّ عَقْدَ زَوَاجِهَا بِعَوَضٍ، وَهُوَ مَبَاحٌ شَرْعًا. وَجَدَ مَا يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ ظُلْمِ الزَّوْجِ، أَوْ تَقْصِيرِهِ فِي أَدَاءِ وَاجِبَاتِهِ، أَوْ كَرَاهِيَةِ الْمَرْأَةِ الْبَقَاءَ مَعَهُ وَخَشْيَتِهَا أَلَّا تُؤَدِّيَ حَقُوقَهُ وَعَلَى الْقَاضِي أَنْ يَسْعَى فِي الْإِصْلَاحِ وَيُبْعِثَ حَكَمِينَ، وَلَا يَجُوزُ لِلزَّوْجِ عَضْلُ زَوْجَتِهِ أَوْ الْإِضْرَارُ بِهَا لِتَقْتِدِي نَفْسِهَا فَإِنْ تَعَذَّرَ الصِّلَحُ وَثَبَّتَ مَوْجِبُ الْخَلْعِ، أَمَرَ الزَّوْجَ بِالْمَفَارَقَةِ؛ فَإِنْ امْتَنَعَ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا بِعَوَضٍ أَوْ بِغَيْرِ عَوَضٍ بِحَسَبِ مَا

⁵⁰⁷ en-Nisâ 4/3, 19, 129; er-Rûm 30/21.

⁵⁰⁸ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38; Tirmizî, "Nikâh", 42; Nesâî, "İşretü'n-nisâ", 2.

⁵⁰⁹ Kâsânî, Bedâ'î'u's-şanâ'i', 2/332-333; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/79-81; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/235-240.

وإذا وقع الخلع كان فرقةً بائنةً، ووجبَ على المرأة الاعتدالُ، مع حفظِ الحقوقِ الشرعيَّةِ المترتبةِ على الفرقةِ. يظهرُ له⁵¹⁰» وعدم الإضرار بأحد الطرفين

Türkçe Karşılığı: İslâm Fıkıh Konseyine göre evlilik ilişkisinde esas olan eşlerin ma'rûf üzere geçinmeleri ve aile birliğini korumalarıdır. Bununla birlikte evliliğin sürdürülmesi taraflardan biri açısından katlanılamaz hâle geldiğinde şeriat, evlilik bağının sona erdirilmesine imkân tanımıştır. Konsey hul'u, kadının belirli bir bedel karşılığında evlilik akdinin sona erdirilmesini istemesi şeklinde tanımlamakta ve meşru kabul etmektedir. Kocanın zulmü, evlilik yükümlülüklerini yerine getirmemesi veya kadının evliliği sürdüremeyecek derecede kocasından uzaklaşarak onun haklarını yerine getirememekten endişe etmesi hâlinde hul' talebinin kabul edilmesi uygun görülmüştür. Kocanın, verdiği mehri veya başka bir malı geri alabilmek amacıyla eşine baskı yapması ve onu hul'a zorlaması ise haramdır. Uyuşmazlık yargıya taşındığında hâkim öncelikle sulh ve hakemlik yollarını işletmeli; uzlaşma mümkün olmaz ve ayrılığı gerektiren sebep sabit görülürse eşlerin bedelli veya bedelsiz olarak ayrılmasına hükmedebilmelidir. Hul', kocanın önceki nikâh akdine dayanarak eşine dönemeyeceği bâin ayrılık niteliğindedir ve kadın iddet beklemekle yükümlüdür. Boşanma veya hul' sonrasında mehir, nafaka, iddet ve çocukların bakımından doğan haklar ise ayrılığın türü ve ilgili şer'î hükümler çerçevesinde korunmalıdır.

Dayanakları: Konsey kararının temel dayanağını, eşlerin Allah'ın belirlediği evlilik hukukunu sürdürememekten endişe etmeleri hâlinde kadının bir bedel vererek ayrılmasına cevaz tanıyan el-Bakara sûresinin 229. âyeti oluşturmaktadır. Kadını verdiği mehirden vazgeçmeye zorlamak amacıyla baskı altında tutmayı yasaklayan en-Nisâ 19; aile uyuşmazlığında iki taraftan birer hakem görevlendirilmesini öngören en-Nisâ 35 ve boşanmanın iyilikle gerçekleştirilmesini emreden el-Bakara 231. âyetleri de kararın Kur'ânî çerçevesini meydana getirmektedir. Boşanmış kadınların barınma ve nafaka haklarıyla iddet hükümleri ise el-Bakara 228 ve 241 ile et-Talâk sûresinin 1, 2, 6 ve 7. âyetlerinde düzenlenmiştir.⁵¹¹

⁵¹⁰ Mecma' u'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî, "el-Karârü'r-râbi' havle medâ hâkki'l-mer'e fî inhâ'i 'akdi'n-nikâh bi'l-hul'", Mecelletü'l-Mecma' i'l-Fıkhıyyi'l-İslâmî, 19/22 (2006), 237-238; a.mlf., "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵¹¹ el-Bakara 2/228-229, 231, 241; en-Nisâ 4/19, 35; et-Talâk 65/1-2, 6-7.

Hız. Peygamber'in, kocasıyla evliliğini sürdüremeyeceğini bildiren Sâbit b. Kays'ın eşine aldığı bahçeyi geri vermesi karşılığında hul' imkânı tanınması, Konsey kararının temel sünnet dayanağıdır. Zarar vermeyi ve zarara zararlar karşılık vermeyi yasaklayan hadis de kocanın boşanma veya hul' sürecini kadının malî haklarını ortadan kaldırma aracı olarak kullanamayacağını göstermektedir.⁵¹²

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri boşanma ve hul'un meşruiyeti üzerinde birleşmekle birlikte hul'un hukukî niteliği, bedelin kapsamı, hâkimin müdahalesi ve iddetin süresi gibi konularda farklı görüşler benimsemiştir. Mehîr kadının bağımsız malî hakkı, nafaka ayrılığın türü ve kadının hukukî durumuna bağılı bir yükümlülük, iddet ise nesebin korunması ve evliliğin hukukî sonuçlarının belirlenmesine hizmet eden şer'î bir müessese olarak kabul edilmiştir.⁵¹³

Konseyn 18. dönem toplantısında aldığı karar, kadının evlilik bağına sona erdirmeye imkânını yalnızca kocanın iradesine bırakmamış; sulh ve hakemlik yollarının sonuçsuz kalması hâlinde hâkime, olayın şartlarına göre bedelli veya bedelsiz ayrılığa hükmetme yetkisi tanımıştır.

3.4.2.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: «الندوة التي عقدها المجمع إلى أن الحضانة ولاية شرعية مقصودها رعاية من لا يستقل بنفسه وتربيته، وحفظ دينه وفطرته وصحته النفسية والعقلية وأخلاقه وتعليمه، وأن مصلحة المحضون والأصل أن تكون حضانة الطفل لأمه متى كانت أهلاً لها، مع بقاء ولاية الأب ووجوب هي المعتبرة في أحكامها ويمنع التعسف في استعمال الحضانة أو ممارستها على وجه لا يضر بمصلحة المحضون ولا يخل بحق الحاضن وتجب نفقته ورعايته. الولاية، كإخفاء المحضون، أو منع أحد والديه من رؤيته، أو استعماله للإضرار بالطرف الآخر وتعليمه بما يحقق مصلحته ويراعي متغيرات الزمان والمكان»⁵¹⁴

Türkçe Karşılığı: İslâm Fıkıh Konseyi tarafından düzenlenen hidâne sempozyumunun sonuçlarına göre hidâne, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan çocuğun bakılması, korunması ve bağımsız hâle gelinceye kadar yetiştirilmesini amaçlayan şer'î bir velâyettir. Hidâne hükümlerinde temel ölçü, çocuğun dinî ve ahlâkî gelişimiyle bedensel, psikolojik, zihinsel ve eğitsel yararlarının birlikte korunmasıdır. Gerekli şartları

⁵¹² Buhârî, “Talâk”, 12; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁵¹³ Kâsânî, Bedâ'î'u's-şanâ'î, 3/144-152; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/89-110; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/267-289.

⁵¹⁴ Mecma'u'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî, “Nedvetü Eseri müteğayyirâtü'l-‘aşr fî ahkâmî'l-ḥadâne” (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

taşınması hâlinde çocuğun hidânesinde öncelik anneye aittir. Bununla birlikte çocuk annesi veya başka bir yakınının hidânesinde bulunsa dahi babanın çocuğun hukukî temsil ve gözetimine ilişkin velâyeti devam eder. Ancak bu velâyet, çocuğun yararına zarar verecek veya hidâne sahibinin hakkını ortadan kaldıracak şekilde kullanılamaz. Çocuğu kaçırmak veya gizlemek, diğer ebeveynle görüşmesini engellemek, onu karşı tarafa baskı yapmak amacıyla kullanmak ve nafaka yükümlülüğünden kurtulmak için hidâne uyuşmazlığı çıkarmak, hakkın kötüye kullanılması sayılarak yasaklanmıştır. Ebeveynler arasındaki uyuşmazlıklarda çocuğun barınması, nafakası, eğitimi ve anne-babasıyla ilişkisi öncelikle karşılıklı anlaşmayla düzenlenmeli; anlaşmazlık hâlinde ise çocuğun üstün yararını koruyacak yargısal ve kurumsal tedbirlere başvurulmalıdır.

Dayanakları: Bu yaklaşımın temel Kur'ânî dayanağını, çocuğun emzirilmesini, nafakasını ve anne ile babanın çocuk sebebiyle birbirlerine zarar vermemesini düzenleyen el-Bakara sûresinin 233. âyeti oluşturmaktadır. Aile fertlerinin dinî ve ahlâkî bakımdan korunmasını emreden et-Taḥrîm 6; çocukların geleceği konusunda sorumluluk bilinciyle hareket edilmesini isteyen en-Nisâ 9 ve yetimlerin malî haklarının korunmasını düzenleyen en-Nisâ 5-6. âyetleri de velâyet ve hidânenin koruyucu hukukî niteliğini ortaya koymaktadır.⁵¹⁵

Hız. Peygamber'in çocuğunu yanında bulundurmamak isteyen anneye, yeniden evlenmediği sürece hidânede öncelik tanınması, anne önceliğinin sünnet dayanağını oluşturmaktadır. Herkesin yönetimi altındakilerden sorumlu olduğunu bildiren hadis ise velâyet ve hidânenin ebeveynlere tanınan kişisel bir ayrıcalıktan ziyade, çocuğa karşı yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olduğunu göstermektedir.⁵¹⁶

Klasik fıkıh doktrinde hidâne, çocuğun günlük bakım, korunma ve terbiyesini; velâyet ise hukukî temsilini, eğitiminin yönlendirilmesini ve malî işlerinin yürütülmesini ifade eden birbirini tamamlayıcı kurumlar olarak ele alınmıştır. Mezhepler hidâne sıralaması, çocuğun tercih hakkı ve hidâne süresi gibi ayrıntılarda farklı görüşler

⁵¹⁵ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/5-6, 9; et-Taḥrîm 66/6.

⁵¹⁶ Ebû Dâvûd, "Ṭalâk", 35; Buhârî, "Aḥkâm", 1; Müslim, "İmâre", 20.

benimsemekle birlikte çocuğun güvenliği ve yararının korunmasını temel amaç kabul etmiştir.⁵¹⁷

Konsey ile Ümmülkurâ Üniversitesinin düzenlediği sempozyumda hidâne hükümlerinin önemli bir kısmının maslahat, örf ve değişen şartlarla bağlantılı olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple çocuğun nafakası belirlenirken yalnızca yiyecek ve giyecek değil; çağdaş hayatın gerektirdiği barınma, sağlık, ulaşım ve eğitim ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerektiği kabul edilmiştir. Ayrıca hidâne hakkının çocuğa veya diğer ebeveyne zarar verecek şekilde kullanılmasının yasak olduğu; çocuk açısından zarar doğması hâlinde ilgili kamu ve yargı mercilerinin müdahale etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

3.4.2.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: Konseyin aileye ilişkin resmî bildirisi ve benimsediği genel fikhî esaslar çerçevesinde yaklaşımı şu şekilde ifade edilebilir:⁵¹⁸

إنَّ الحجابَ وصيانةَ العِفَّةِ وحفظَ الخصوصيةِ أحكامٌ شرعيةٌ ثابتةٌ بأدلتها من الكتابِ والسنةِ، وليست مجردَ عاداتٍ اجتماعيةٍ أو مظاهرٍ ثقافيةٍ. والحجابُ الشرعيُّ عبادةٌ وطاعةٌ لله تعالى، يشملُ سترَ ما أمرَ الشرعُ بستره، مع التزام الحياءِ وغطِّ البصرِ وحفظِ الفروجِ واجتنابِ التبرُّجِ ومواطنِ الفتنةِ. كما يجبُ احترامُ حرمةِ البيوتِ والأسرارِ والحياءِ الخاصةِ، ولا يجوزُ التجسسُ على الناسِ أو انتهاكُ خصوصياتِهِم أو استعمالُ وسائلِ الإعلامِ والاتصالِ في نشرِ الفواحشِ وكشفِ العوراتِ والإضرارِ بالأفرادِ والأسرِ. وتتكاملُ هذه الأحكامُ في حفظِ الدِّينِ والعرضِ والكرامةِ
نشر الفواحش وكشف العورات والإضرار بالأفراد والأسر. وتتكامل هذه الأحكام في حفظ الدين والعرض والكرامة
519»والأسرة والمجتمع

Türkçe Karşılığı: İslâm Fıkıh Konseyinin benimsediği genel fikhî yaklaşıma göre tesettür, yalnızca toplumsal örfün belirlediği bir giyim biçimi değil, Kur’ân ve Sünnet’in delilleriyle sabit dinî bir yükümlülüktür. Bununla birlikte tesettür sadece bedenin örtülmesinden ibaret olmayıp kadın ve erkeğin bakışlarını haramdan sakınması, iffetini koruması, hayâya uygun davranması ve cinsel mahremiyet sınırlarına riayet etmesiyle tamamlanan bütüncül bir ahlâk ve hukuk düzenidir. Şer’î tesettürün amacı kadını

⁵¹⁷ Kâsânî, Bedâ’i’ u’ş-şanâ’i’, 4/40-44; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 3/117-123; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/412-430.

⁵¹⁸ Mecma’ u’l-Fıkhiyyü’l-İslâmî, “Beyân havle’l-üsreti’l-müslime ve’t-tahaddiyâtî’l-mu’âşıra”, 21. Dönem Toplantısı, Mekke, 24-28 Muharrem 1434 (Erişim 31 Temmuz 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵¹⁹ Arapça metin, Konseyin aile bildirisi ile klasik fıkıh esaslarından hareketle hazırlanmış kurumsal görüş özettir.

toplumsal hayattan uzaklaştırmak değil; insan onurunu, iffeti ve aile düzenini koruyan sınırları güvence altına almaktır. Mahremiyet ise konut dokunulmazlığını, aile sırlarını, özel hayatı ve kişiye ait bilgilerin korunmasını kapsamaktadır. İnsanların özel hayatlarını araştırmak, gizli hâllerini ifşa etmek, kişisel görüntü ve bilgilerini rızaları dışında yaymak ve iletişim araçlarını ailelerin itibarını zedeleyecek şekilde kullanmak meşru değildir. Bu yönüyle tesettür ve mahremiyet, bireyin dinî sorumluluğu ile aile ve toplumun korunmasını birlikte gerçekleştiren tamamlayıcı şer‘î hükümlerdir.

Dayanakları: Bu yaklaşımın temel dayanağını mümin erkeklerle kadınlara bakışlarını haramdan sakınmalarını ve iffetlerini korumalarını emreden en-Nûr sûresinin 30 ve 31. âyetleri oluşturmaktadır. Mümin kadınların dış kıyafetlerini üzerlerine almalarını emreden el-Ahzâb 59 ile evlere izin alınmadan girilmesini yasaklayan en-Nûr 27-29. âyetleri tesettür ve konut mahremiyetinin Kur’ânî çerçevesini belirlemektedir. İnsanların gizli hâllerini araştırmayı ve zan üzerinden özel hayatlarına müdahale etmeyi yasaklayan el-Hucurât 12. âyeti de mahremiyetin yalnızca fiziksel mekânla sınırlı olmadığını göstermektedir.⁵²⁰

Hz. Âişe’nin, en-Nûr sûresindeki örtünme hükmü indirildiğinde ilk Müslüman kadınların derhâl bu emri yerine getirdiklerini bildiren rivayeti, tesettür hükmünün sünnetteki uygulamasını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber’in yabancı kadınların bulunduğu mekânlara kontrolsüz biçimde girilmesini yasaklaması ve izin isteme hükümlerini uygulaması ise aile ve özel hayat mahremiyetinin sünnet temelini oluşturmaktadır.⁵²¹

Klasik fıkıh literatüründe tesettür; avretin örtülmesi, bakış, halvet, ihtilât ve yabancı kadın-erkek ilişkileri bahislerinde ele alınmıştır. Dört mezhep, yüz ve ellerin hükmü gibi bazı ayrıntılarda farklı görüşler benimsemekle birlikte kadının saçının ve bedeninin mahrem olmayan erkekler karşısında örtülmesinin gerekliliği üzerinde birleşmiştir. Evlerin, yazışmaların ve kişisel sırların korunması da izin isteme, tecessüs

⁵²⁰ en-Nûr 24/27-31; el-Ahzâb 33/59; el-Hucurât 49/12.

⁵²¹ Buhârî, “Tefsîr”, 24/12; Buhârî, “Nikâh”, 111; Müslim, “Selâm”, 20.

yasağı, gıybet ve özel hayatın dokunulmazlığı hükümleri kapsamında değerlendirilmiştir.⁵²²

Konseyin aileye ilişkin resmî bildirisinde aile düzeninin dinî değerler ve ahlâk ilkeleriyle korunması, kadın ve erkekte öz denetim bilincinin geliştirilmesi, iffeti zedeleyen yayın ve ilişkilerin önlenmesi ve harama götüren yolların kapatılması tavsiye edilmiştir. Konsey, özellikle medya yoluyla cinsel içeriklerin yaygınlaştırılmasını ve toplumda tahrik edici görüntülerin teşvik edilmesini aile kurumuna yönelik çağdaş tehditler arasında değerlendirmiştir.

3.4.2.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: « يقرّر المجمع أنّه لا يجوز تحديدُ النسلِ مطلقاً، ولا منع الحملِ خوفاً من الفقر أو لأسبابٍ غير معتبرة شرعاً، ويجوزُ منعه أو تأخيرُه في الحالاتِ الفرديةِ لضررٍ محقّقٍ أو سببٍ شرعيٍّ أو صحّيٍّ ولا يجوزُ إسقاطُ الجنين بعدَ مائةٍ وعشرين يوماً، معتبرٍ يقرّره الأطباءُ الثقاتُ، وقد يتعيّنُ إذا خيفَ على حياةِ الأمِّ أمّا قبلَ مائةٍ. ولو كان مشوّهاً، إلا إذا ثبتَ بتقرير لجنةٍ طبيّةٍ مختصةٍ أنّ بقاءه يشكّلُ خطراً مؤكّداً على حياةِ الأمِّ ويجوزُ. وعشرين يوماً فيجوزُ إسقاطُه إذا ثبتَ أنّه مشوّهٌ تشويهاً خطيراً غيرَ قابلٍ للعلاج، وبناءً على طلبِ الوالدين التلقيح الصناعي عند الحاجة إذا كان بين الزوجين وفي أثناء قيام الزوجية، وتحرّم كلُّ صورةٍ يدخلُ فيها طرفٌ ثالثٌ⁵²³». أو يترتّب عليها اختلاطُ الأنسابِ

Türkçe Karşılığı: İslâm Fıkıh Konseyine göre neslin genel ve sürekli biçimde sınırlandırılması veya yoksulluk endişesiyle doğumların engellenmesi câiz değildir. Bununla birlikte kadının sağlığına yönelik gerçekleşmiş veya kuvvetle muhtemel bir zararın bulunması yahut güvenilir hekimlerce kabul edilen meşru bir sağlık gerekçesinin ortaya çıkması hâlinde, bireysel olarak gebeliğin geçici biçimde önlenmesine veya ertelenmesine izin verilebilir. Gebeliğin annenin hayatını kesin olarak tehdit etmesi durumunda ise doğum kontrolüne başvurmak zorunlu hâle gelebilir. Kalıcı kısırlaştırma, üreme kabiliyetini ortadan kaldırdığı için zaruret bulunmadıkça meşru değildir.

Konsey, 120 günü tamamlayan ceninin düşürülmesini, ağır anomalili olması hâlinde dahi kural olarak yasaklamaktadır. Bu aşamadan sonra kürtaja ancak güvenilir uzman hekimlerden oluşan bir kurulun gebeliğin devamının annenin hayatını kesin

⁵²² Kâsânî, Bedâ'î u's-şanâ'î, 5/119-125; Nevevî, el-Mecmû', 3/166-172; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/102-108.

⁵²³ Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, "Karâr bi-şe'ni tanzîmi'n-nesl", Karar No. 39 (5/1) (Erişim 8 Ağustos 2026). Râbıtâtü'l-Âlemi'l-İslâmî İslâm Fıkıh Konseyi, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

biçimde tehdit ettiğini belirlemesi hâlinde, iki zarardan daha büyüğünü önlemek amacıyla izin verilebilir. Gebeliğin 120. gününden önce ise ceninin tedavisi mümkün olmayan ağır bir anomali taşıdığı, dünyaya gelmesi durumunda kendisi ve ailesi bakımından ciddi sıkıntılara yol açacağı uzman hekimlerden oluşan bir kurul tarafından kesin biçimde tespit edilir ve anne ile baba da talepte bulunursa gebeliğin sonlandırılması câiz görülebilir.

Dayanakları: Konseyin yaklaşımı, insan hayatının haksız yere sona erdirilmesini yasaklayan el-İsrâ sûresinin 33. âyeti ile çocukların geçim endişesiyle öldürülmesini yasaklayan el-En‘âm 151 ve el-İsrâ 31. âyetlerine dayanmaktadır. İnsanın anne rahmindeki yaratılış aşamalarını açıklayan el-Mü‘minûn 12-14 ve el-Hac 5. âyetleri ceninin aşamalı gelişimini; evliliğin neslin devamına yönelik işlevini bildiren en-Nahl 72 ve eşlerin birbirleri için huzur kaynağı olduğunu belirten er-Rûm 21. âyeti ise neslin meşru aile ilişkisi içerisinde korunmasını ortaya koymaktadır.⁵²⁴

Sahâbenin Hz. Peygamber döneminde uyguladığı azil hakkındaki rivayetler, gebeliği geçici olarak önleyen yöntemlerin mutlak biçimde yasaklanmadığını göstermektedir. Buna karşılık ceninin yaratılış aşamalarını ve 120. günden sonra ruh üflenmesini bildiren hadis, Konseyin kürtaj kararında temel zaman ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Cenine yönelik bir saldırı sonucunda gurre ödenmesine hükmedilmesi de cenin hayatının hukukî koruma altında bulunduğunu göstermektedir.⁵²⁵

3.4.3. Mecma‘u'l-Buḥûsi'l-İslâmiyye (İslâm Araştırmaları Akademisi, Ezher, Kahire)

3.4.3.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَوَكَّدُ الرُّوْيَةُ الْأَزْهَرِيَّةُ أَنَّ الْمَرْأَةَ وَالرَّجُلَ مُتَسَاوِيَانِ فِي أَصْلِ الْكِرَامَةِ الْإِنْسَانِيَّةِ »
والتكليف والمسؤولية، وأنَّ القِوَامَةَ فِي الْأُسْرَةِ لَيْسَتْ سُلْطَةً تَسْلُطُ أَوْ هَيْمَنَةً، وَلَا دَلِيلًا عَلَى أَفْضَلِيَّةِ جِنْسِ الرِّجَالِ عَلَى
وَإِنَّمَا هِيَ مَسْئُولِيَّةٌ حَكِيمَةٌ مَحْدُودَةٌ بِإِدَارَةِ شُؤُونِ الْأُسْرَةِ وَرِعَايَتِهَا وَحِمَايَتِهَا، وَمَقْتَرَنَةٌ بِمَا أَوْجَبَتْهُ جِنْسُ النِّسَاءِ
وَتَقْوَمُ الْقِوَامَةُ عَلَى الشُّرُوعِ. الشَّرِيعَةُ عَلَى الزَّوْجِ مِنَ الْمَهْرِ وَالنَّفَقَةِ وَتَوْفِيرِ حَاجَاتِ الزَّوْجَةِ وَالْأَوْلَادِ الْمَادِيَّةِ وَالْمَعْنَوِيَّةِ

⁵²⁴ el-En‘âm 6/151; en-Nahl 16/72; el-İsrâ 17/31, 33; el-Hac 22/5; el-Mü‘minûn 23/12-14; er-Rûm 30/21.

⁵²⁵ Buhârî, “Nikâh”, 96; Buhârî, “Bed’ü'l-ḥalk”, 6; Müslim, “Nikâh”, 125; Müslim, “Kasâme”, 34.

والشراكة وتوزيع الأدوار وتبادل الحقوق والواجبات، ولا تُبَيِّحُ للزوج سلبَ إرادة زوجته أو مصادرة رأيها أو⁵²⁶ «فالقوامَةُ تكليفٌ يقابله واجبٌ، وليست تشريعاً ذاتياً أو استحقاقاً مطلقاً. الانتقاص من أهليتها وذمتها المالية المستقلة

Türkçe Karşılığı: Ezher'in kurumsal yaklaşımına göre kadın ve erkek insanlık onuru, dinî yükümlülük ve toplumsal sorumluluk bakımından eşittir. Kavvâmiyet, erkek cinsinin kadın cinsinden mutlak biçimde üstün olduğunu gösteren ontolojik bir ayrıcalık değil; aile işlerinin yürütülmesi, aile fertlerinin korunması ve geçimlerinin sağlanmasıyla sınırlı hukukî bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun temelinde erkeğe yüklenen mehir, nafaka ve ailenin maddî ihtiyaçlarını karşılama yükümlülükleri bulunmaktadır. Dolayısıyla kavvâmiyet, karşılıksız biçimde tanınmış mutlak bir hak değil, yerine getirilmesi gereken yükümlülükler karşılığında verilen işlevsel bir yetkidir. Aile hayatı emir ve mutlak itaat ilişkisi üzerine değil; istişare, ortak sorumluluk, görev paylaşımı, adalet, sevgi ve merhamet esasları üzerine kurulmalıdır. Kavvâmiyet, kadının iradesini ortadan kaldırmaya, düşüncesini açıklamasını engellemeye, hukukî ehliyetini sınırlandırmaya veya bağımsız mal varlığına müdahale etmeye dayanak teşkil etmez. İnsanlar arasındaki gerçek üstünlük ise cinsiyete değil, takvâya, ahlâkî liyakate ve sâlih amele bağlıdır.

Dayanakları: Ezher'in yaklaşımının temel Kur'ânî dayanağı, kavvâmiyeti erkeğin aile içindeki sorumluluğu ve malî yükümlülüğüyle ilişkilendiren en-Nisâ sûresinin 34. âyetidir. Âyette “Allah'ın bazısını bazısına farklı kılması” denilmesi, erkeklerin mutlak üstünlüğünden değil, aile içerisindeki yetenek ve sorumluluk farklılaşmasından söz edildiğini göstermektedir. Kadınların erkekler gibi haklara sahip olduğunu bildiren el-Bakara 228; eşlerle iyi geçinmeyi emreden en-Nisâ 19 ve evliliği huzur, sevgi ve merhamet temeline yerleştiren er-Rûm 21. âyetleri kavvâmiyetin sınırlarını belirlemektedir. Üstünlüğü takvâya bağlayan el-Hucurât 13. âyeti ise cinsiyetin Allah katında bağımsız bir değer üstünlüğü oluşturmadığını ortaya koymaktadır.⁵²⁷

Hiz. Peygamber'in aile fertlerine en iyi davranışların müminlerin en hayırlıları olduğunu bildirmesi ve aile yönetimini hesap verilmesi gereken bir sorumluluk olarak tanımlaması, kavvâmiyetin sünnetteki uygulama çerçevesini oluşturmaktadır. Zarar

⁵²⁶ Ezher, “Vesîkatü'l-Ezher ed-dâ'ime li-hukûki'l-mer'e”, Şavtü'l-Ezher, 9 Eylül 2018; Ahmed et-Tayyib, “Kavâmetü'r-racül 'ale'l-mer'e kavâmetü idâre ve teysîri a'mâl”, Ezher Portalı, 31 Mart 2023. Ezher Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵²⁷ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/19, 34; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13.

vermeyi ve zarara zararlar karşılık vermeyi yasaklayan hadis de kocanın aile içerisindeki yetkilerini kadına zarar verecek şekilde kullanamayacağını göstermektedir.⁵²⁸

Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe kavvâmiyet; nafaka, koruma, gözetim ve aile işlerini yürütme sorumluluğuyla ilişkilendirilmiştir. Taberî ve Kurtubî, kavvâmiyetin gerekçeleri arasında erkeğin aile nafakasını ve malî yükümlülükleri üstlenmesini zikretmiş; İbn Âşûr ise kavvâmiyeti aile düzeninin korunmasına yönelik idarî bir görev olarak değerlendirmiştir. Bu yorumlarda kavvâmiyet, kadının mülkiyet ve hukukî işlem ehliyetini ortadan kaldıran genel bir velâyet şeklinde ele alınmamıştır.⁵²⁹

Ezher'in kadın haklarını destekleme belgesinde kavvâmiyet, “hikmetli sorumluluk” ve aileye yönelik malî yükümlülük olarak tanımlanmış; kocanın eşi ve çocukları üzerindeki mutlak tasarruf ve hâkimiyeti açıkça reddedilmiştir. Şeyhülezher Ahmed et-Tayyib de kavvâmiyeti “yönetim ve işlerin yürütülmesi” görevi şeklinde açıklamış; bunun reislik, baskı veya cinsiyet üstünlüğü olmadığını, istişare, ortaklık, görev paylaşımı ve karşılıklı haklar temelinde uygulanması gerektiğini belirtmiştir.

3.4.3.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَوْكِيْدُ الرُّوْيَةِ الْأَزْهَرِيَّةِ أَنَّ نَصُوصَ الْمَوَارِيثِ مِنَ النُّصُوصِ الْقَطْعِيَّةِ الْمَحْكَمَةِ الَّتِي تَوَلَّى اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا بَيَانَ أَنْصَبَةِ الْوَرَثَةِ، فَلَا يَجُوزُ تَغْيِيرُهَا أَوْ تَعْطِيلُهَا أَوْ اسْتِبْدَالُ نِظَامٍ آخَرَ بِهَا بِدَعْوَى الْمَسَاوَاةِ بَيْنَ وَلَا يَقُومُ نِظَامُ الْمِيرَاثِ فِي الْإِسْلَامِ عَلَى قَاعِدَةٍ مَطْرَدَةٍ تَجْعَلُ نَصِيبَ الْمَرْأَةِ نِصْفَ نَصِيبِ الرَّجُلِ فِي الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ جَمِيعِ الْأَحْوَالِ؛ فَقَدْ تَرْتُّ مِثْلَهُ، أَوْ أَكْثَرَ مِنْهُ، وَقَدْ تَرْتُّ وَلَا يَرْتُّ نَظِيرُهَا مِنَ الرِّجَالِ، بِحَسَبِ دَرَجَةِ الْقَرَابَةِ وَمَوْقِعِ وَلِلْمَرْأَةِ أَهْلِيَّةٌ مَالِيَّةٌ كَامِلَةٌ وَذِمَّةٌ مُسْتَقَلَّةٌ وَحَقٌّ مَفْرُوضٌ فِي الْمِيرَاثِ، وَيَحْرُمُ مَنَعُهَا مِنْهُ أَوْ الْجِيلِ وَالْأَعْبَاءُ الْمَالِيَّةُ ۖ»⁵³⁰

Türkçe Karşılığı: Ezher'in kurumsal yaklaşımına göre miras hükümleri, Kur'an-ı Kerim'in açık ve kesin naslarıyla belirlenmiş bağlayıcı şer'î hükümlerdir. Bu nedenle miras paylarının toplumsal değişim, örf veya mutlak eşitlik talebi gerekçe gösterilerek değiştirilmesi yahut yerlerine farklı bir paylaşım sisteminin geçirilmesi câiz değildir.

⁵²⁸ Buhârî, “Ahkâm”, 1; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁵²⁹ Taberî, Câmi'ü'l-beyân, 8/290-294; Kurtubî, el-Câmi', 6/280-286; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/38-44.

⁵³⁰ Ezher, “Vesîkatü'l-Ezher ed-dâ'ime li-hukûki'l-mer'e”, 9 Eylül 2018; Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, “Beyân havle kazıyyeti mîrâsi'l-mer'e”, 26 Kasım 2018; Merkezü'l-Ezheri'l-Âlemî li'l-Fetva, “Nuşûşü'l-mîrâs kat'ıyye”, 21 Nisan 2025. Ezher Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

Bununla birlikte İslâm miras hukukunun kadına her durumda erkeğin yarısı kadar pay verdiği iddiası doğru değildir. Kadın bazı miras meselelerinde erkekle eşit, bazılarında ondan fazla pay almakta; bazı durumlarda ise kendisine denk görülen erkek akraba mirasçı olamazken kadın tek başına mirasçı olabilmektedir. Erkeğin iki kadın payı aldığı hâller, miras sisteminin tamamını değil, belirli akrabalık ilişkilerini ifade etmektedir.

Pay farklılığı, kadın ile erkek arasında insanlık onuru veya hukukî ehliyet bakımından bir üstünlük ilişkisine dayanmamaktadır. Miras payları belirlenirken miras bırakanla yakınlık derecesi, mirasçının mensup olduğu nesil ve şeriatın kişiye yüklediği malî sorumluluklar birlikte dikkate alınmıştır. Kadının nafakası kural olarak kendisine yüklenmediği hâlde erkek; mehir, eş ve çocukların nafakası ile aile geçimini üstlenmektedir. Kadın ise miras yoluyla edindiği mal üzerinde bağımsız mülkiyet ve tasarruf hakkına sahiptir.

Dayanakları: Ezher'in yaklaşımının temelini, kadın ve erkek için ana-baba ile yakınların bıraktığı mallarda “belirlenmiş bir pay” bulunduğunu bildiren en-Nisâ sûresinin 7. âyeti oluşturmaktadır. Çocukların, anne ve babanın, eşlerin ve kardeşlerin paylarını ayrıntılı biçimde düzenleyen en-Nisâ 11, 12 ve 176. âyetleri, miras hukukunun temel hükümlerinin ilâhî olarak belirlendiğini göstermektedir. Bu payları “Allah'ın sınırları” şeklinde nitelendiren en-Nisâ 13-14. âyetleri de belirlenmiş miras hükümlerinin değiştirilmesinin veya uygulanmamasının meşru olmadığını ortaya koymaktadır.⁵³¹

Hz. Peygamber'in belirlenmiş miras paylarının öncelikle hak sahiplerine verilmesini emreden hadisi, terekenin şer'î paylara uygun biçimde dağıtılmasının sünnet dayanağıdır. Allah'ın her hak sahibinin hakkını belirlediğini ve mirasçı lehine vasiyet yapılamayacağını bildiren hadis ise vasiyet yoluyla ferâiz hükümlerinin etkisizleştirilmesini önlemektedir.⁵³²

Klasik tefsir ve ferâiz literatüründe miras payları; miras bırakanla yakınlık, nesiller arasındaki konum ve mirasçının malî yükümlülükleri çerçevesinde açıklanmıştır. Taberî, Kurtubî, Fahreddin er-Râzî ve İbn Âşûr, kadına miras hakkı tanınmasını câhiliye uygulamalarını ortadan kaldıran bağlayıcı bir hukuk reformu olarak değerlendirmiştir. Dört mezhep de naslarla belirlenen payların değiştirilmesini kabul etmemiş; kadının

⁵³¹ en-Nisâ 4/7, 11-14, 176.

⁵³² Buhârî, “Ferâ'iz”, 5; Ebû Dâvûd, “Veşâyâ”, 6; Tirmizî, “Veşâyâ”, 5.

kuvvetle umulmayan yahut zarara yol açan hiçbir müdahale bu ruhsat kapsamında değerlendirilemez.

Hız. Peygamber'in hiçbir eşine veya hizmetçisine vurmaması ve eşlerini döven kimseleri "hayırlılar" arasında saymaması, darbin terk edilmesinin nebevî örneklige daha uygun olduğunu göstermektedir. Bu nedenle âyet, şiddeti teşvik eden genel bir yetki değil, tarihsel aile yapısı içinde mevcut bir davranışı sıkı şartlarla sınırlandıran ve zarardan arındırmayı amaçlayan istisnâî bir düzenleme olarak anlaşılmalıdır. Ruhsatın şiddet ve kötü muamele aracına dönüştürülmesi hâlinde ise kamu otoritesi bunu sınırlandırabilir veya bütünüyle yasaklayabilir; zarar veren fiilleri suç sayarak failleri caydırıcı yaptırımlara tâbi tutabilir.

Dayanakları: Mecma'ın yaklaşımı, evliliği huzur, sevgi ve merhamet temeline bağlayan er-Rûm sûresinin 21. âyeti, eşlerle mâruf üzere yaşamayı emreden en-Nisâ sûresinin 19. âyeti ve nüşûz hâlinde tedricî çözüm ile hakemlik usulünü düzenleyen en-Nisâ sûresinin 34-35. âyetlerine dayanmaktadır.⁵³⁵ Âyetin uygulama sınırları, Hız. Peygamber'in kadınların dövülmesini yasaklayan, eşlerine vuranları "hayırlılar" arasında görmeyen ve kendisinin hiçbir kadına vurmamış olduğunu bildiren sünnetiyle belirlenmektedir.⁵³⁶ Klasik fıkıhta da söz konusu ruhsat; son çare olma, acı ve iz bırakmama, yüze vurmama, aşağılamama ve ıslah ihtimalinin bulunması şartlarıyla sınırlandırılmıştır. İbn Abbas'tan nakledilen "misvak ve benzeriyle" açıklaması, burada amaçlananın fiziksel cezalandırma değil, zarar vermeyen sembolik bir hoşnutsuzluk bildirimi olduğunu ortaya koymaktadır.⁵³⁷ Mecma', günümüzde bu iznin yaygın biçimde kötüye kullanıldığını dikkate alarak veliyyü'l-emrin mubahı kamu yararı gereğince sınırlandırma yetkisini öne çıkarmaktadır.

3.4.3.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَوْكِدُ الرُّوْيَةِ الْأَزْهَرِيَّةُ أَنَّ لِلْمَرْأَةِ حَقَّ الْعَمَلِ وَالْمِشَارَكَةِ فِي الْحَيَاةِ الْعَامَّةِ، وَلَهَا أَنْ تَتَوَلَّى الدَّوْلَةَ أَنْ تَكْفَلَ. تَتَوَلَّى الْوُظَائِفَ الْعَامَّةَ مَتَى تَوَافَرَتْ فِيهَا الْمُؤَهَّلَاتُ وَالْكَفَاءَاتُ الَّتِي تَقْتَضِيهَا تِلْكَ الْوُظَائِفُ تَكَافَرُ الْفُرْصَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَالرَّجُلِ، وَأَلَّا تَحُولَ الْأَعْرَافُ أَوْ الْمُمَارَسَاتُ الْاجْتِمَاعِيَّةُ دُونَ مُمَارَسَةِ الْمَرْأَةِ حَقُوقَهَا كَمَا أَنَّ لَهَا الْإِسْهَامَ فِي مَجَالَاتِ التَّعْلِيمِ وَالبَحْثِ الْعِلْمِيِّ وَالْعَمَلِ الْمِهْنِيِّ وَالتَّطَوُّعِيِّ وَالْخِدْمِيِّ، وَفَقْ قَدْرَاتِهَا. الْمَشْرُوعَةُ

⁵³⁵ er-Rûm 30/21; en-Nisâ 4/19, 34-35.

⁵³⁶ Müslim, "Fezâ'il", 79; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 42; İbn Mâce, "Nikâh", 51.

⁵³⁷ Taberî, Câmi'u'l-beyân, VIII, 314; Kurtubî, el-Câmi', 285-287.

ومواهبها وظروفها، مع مراعاة الأحكام الشرعية والتوازن بين الحقوق والواجبات، بما يحفظ كرامتها ويحقق مصلحة الأسرة والمجتمع.⁵³⁸

Türkçe Karşılığı: Ezher'in kurumsal yaklaşımına göre çalışma ve kamusal hayata katılma, kadına tanınmış meşru haklardandır. Kadın, gerekli ehliyet ve liyakate sahip olması hâlinde kamu görevleri dâhil olmak üzere eğitim, bilim, sağlık, meslekî hizmetler, gönüllü faaliyetler ve toplumsal hayatın diğer meşru alanlarında görev alabilir. Kadının çalışma hakkı, onun insanlık onuru veya aile içindeki konumuyla çelişmemekte; aksine yeteneklerini toplum yararına kullanmasına, kalkınmaya katılmasına ve kamusal sorumluluk üstlenmesine imkân sağlamaktadır. Devletin görevi ise kadın ve erkek arasında fırsat eşitliğini güvence altına almak ve örf yahut toplumsal uygulamalar sebebiyle kadınların gerekli nitelikleri taşıdıkları görevlere erişmelerinin engellenmesini önlemektir. Bununla birlikte çalışma hakkının kullanılması, şer'î ve ahlâkî ölçülerin korunması, hak ve yükümlülükler arasındaki dengenin gözetilmesi ve aile fertlerinin hukukunun ihlâl edilmemesi esaslarına bağlıdır.

Dayanakları: Ezher'in bu yaklaşımı, kadın ve erkeğin meşru kazançları üzerinde hak sahibi olduğunu bildiren en-Nisâ sûresinin 32. âyeti ile çalışmayı ve iyilikte yardımlaşmayı emreden et-Tevbe sûresinin 105. ve el-Mâide sûresinin 2. âyetlerine dayanmaktadır.⁵³⁹ Hz. Hatice'nin ticaret hayatı, Hz. Âişe'nin ilmî otoritesi ve kadın sahâbîlerin eğitim, sağlık, ziraat, ticaret ve sosyal hizmetlerde üstlendikleri görevler, kadının çalışma ve kamusal hayata katılımının sünnetteki uygulama örneklerini oluşturmaktadır. Kadınların erkeklerle aynı insanî ve dinî sorumluluk zeminini paylaştığını bildiren «إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَاتُ الرِّجَالِ» hadisi de bu yaklaşımın sünnet dayanakları arasındadır.⁵⁴⁰ Klasik fıkıh literatüründe kadının malî ehliyeti ve meşru kazancı üzerindeki tasarruf hakkı kabul edilmiş; çalışma meselesi esas itibarıyla yapılan işin meşruiyeti, tarafların hakları ve zararın önlenmesi ölçüleri çerçevesinde ele alınmıştır. Ezher'in kadın haklarına ilişkin belgesinde ise kadının gerekli yeterliliği taşıdığı kamu görevlerini üstlenebileceği, devletin kadın ve erkek arasında fırsat eşitliğini sağlaması ve kadının gönüllü hizmetlerle kamusal hayata katılımını desteklemesi açıkça benimsenmiştir.

⁵³⁸ Ezher, “Vesîkatü'l-Ezher ed-dâ'ime li-hukûkî'l-mer'e”, 9 Eylül 2018; a.mlf., “el-Ezher ve temkînü'l-mer'e”, 13 Mart 2024. Ezher Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵³⁹ en-Nisâ 4/32; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/105.

⁵⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 94; Tirmizî, “Tahâret”, 82.

3.4.3.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

تَوْكُّدُ الرُّوْيَةِ الْأَزْهَرِيَّةُ أَنَّ الشَّهَادَةَ وَسِيلَةٌ لِإثْبَاتِ الْحَقُوقِ وَتَحْقِيقِ الْعَدْلِ، وَأَنَّ قَبُولَهَا «: Kurulun Görüşü: وما وردَ في قوله تعالى: . يَقُومُ عَلَى عَدَالَةِ الشَّاهِدِ وَضَبْطِهِ وَصَلْتِهِ بِالْوَاقِعَةِ، لَا عَلَى الذَّكُورَةِ أَوْ الْأُنْثَى بِمَجَرَّدِهِمَا (فَرَجُلٌ وَأَمْرَأَتَانِ) يَتَعَلَّقُ بِالْإِشْهَادِ عَلَى الدِّيُونِ وَتَوَثُّقِ الْمَعَامَلَاتِ الْمَالِيَّةِ، فَلَا يَدُلُّ عَلَى نَقْصَانِ كِرَامَةِ الْمَرْأَةِ أَوْ أَهْلِيَّتِهَا وَتَخْتَلَفُ أَحْكَامُ الشَّهَادَةِ بِاخْتِلَافِ الْوُقُوعِ؛ فَتَسْتَقِلُّ الْمَرْأَةُ بِالشَّهَادَةِ فِيمَا يَخْتَصُّ النِّسَاءَ بِالْإِطْلَاعِ عَلَيْهِ، كَالْوِلَادَةِ وَالرِّضَاعِ وَالْعِبْرَةِ فِي الْقَضَاءِ بِمَا يَحَقُّ أَطْمِنَانِ الْقَاضِي إِلَى صَدَقِ الشَّهَادَةِ. وَانْقِضَاءِ الْعِدَّةِ، وَتَسَاوِي الرَّجُلِ فِي مَجَالَاتٍ أُخْرَى ⁵⁴¹» وَمُطَابَقَتِهَا لِلْوُقُوعِ، بِمَا يَصُونُ الْحَقُوقَ وَيَمْنَعُ الظُّلْمَ

Türkçe Karşılığı: Ezher'in kurumsal yaklaşımına göre şahitlik, kadın veya erkek arasında insanî değer ve hukukî ehliyet bakımından bir üstünlük belirleme aracı değil, hakların korunmasını ve adaletin gerçekleştirilmesini sağlayan bir ispat vasıtasıdır. Şahitliğin kabulünde temel ölçü, şahidin cinsiyeti değil; adaleti, güvenilirliği, olayı doğru biçimde kavrayıp aktarma yeterliliği ve şahitlik konusu hakkındaki bilgisidir. Bu nedenle el-Bakara sûresinin 282. âyetindeki bir erkek ve iki kadın hükmü, vadeli borçların belgelendirilmesi bağlamında düzenlenmiş özel bir ispat tedbiridir; kadının genel hukukî ehliyetinin eksik olduğunu veya insanlık değerinin erkeğin yarısı sayıldığını göstermez.

Şahitlik hükümleri, ispat edilmek istenen olayın mahiyetine göre farklılaşmaktadır. Nitekim doğum, emzirme, kadınlara mahsus bedensel durumlar ve iddetin sona ermesi gibi erkeklerin muttali olamayacağı konularda kadının tek başına şahitliği kabul edilmektedir. Bazı alanlarda kadın ile erkeğin şahitliği eşit tutulmakta, kimi hâllerde ise olay hakkında daha fazla bilgi sahibi olması sebebiyle kadının beyanı belirleyici olabilmektedir.

Dayanakları: Ezher'in yaklaşımı, vadeli borçların yazılı hâle getirilmesini ve şahitlerle güvence altına alınmasını düzenleyen el-Bakara sûresinin 282. âyeti ile şahitlikte adaleti emreden et-Talâk sûresinin 2. ve el-Mâide sûresinin 8. âyetlerine dayanmaktadır.⁵⁴² Hz. Peygamber dönemi ve sahâbe uygulamalarında kadınların doğum, emzirme ve yalnızca kadınların bilgi sahibi olabileceği konulardaki şahitliklerinin kabul edilmesi, hükmün olayın mahiyetine göre değişebildiğini göstermektedir.⁵⁴³ Klasik fıkıhta

⁵⁴¹ Hey'etü Kibâri'l-'Ulemâ, *Min kazâya'l-mer'e fi's-sünneti'n-nebeviyye* (Kahire: el-Ezherü's-Şerif, 2023), 31-34; Muhammed İmâre, "Hel el-mer'etü fi's-şehâdeti nısfü insân?", *Mecelletü'l-Ezher*, 9 Haziran 2017. Ezher Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵⁴² el-Bakara 2/282; el-Mâide 5/8; et-Talâk 65/2.

⁵⁴³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/246-248; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/154-156.

da şahitlik tek biçimli bir kurum olarak ele alınmamış; şahidin adaleti ve zabtı yanında, ispat konusu olayla bilgi ilişkisi esas alınmıştır. Ezher'in ilmî yayınlarında bu birikim, borcun önceden belgelendirilmesini ifade eden işhâd ile uyuşmazlık sonrasında hâkim huzurunda delil sunulmasını ifade eden şehâdet birbirinden ayrılarak yorumlanmakta; yargısal ispatta asıl ölçünün hâkimin delilin doğruluğu ve gerçeğe uygunluğu hakkında ulaştığı kanaat olduğu belirtilmektedir.

3.4.3.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَوَكَّدُ الرُّوْيَةُ الْأَزْهَرِيَّةُ أَنَّ الْأَصْلَ فِي الزَّوْجِ الْإِقْتِرَانُ بِزَوْجَةٍ وَاحِدَةٍ، وَأَنَّ تَعَدُّدَ » وقد قَيَّدَ الْقَرَأْنُ هَذِهِ الرُّخْصَةَ . الزَّوْجَاتِ رَخْصَةً شَرْعِيَّةً اسْتِثْنَائِيَّةً أُبِيحَتْ لِمَصَالِحٍ مَعْتَبَرَةٍ، وَلَيْسَتْ حَقًّا مُطْلَقًا لِلرَّجُلِ فَإِذَا خَافَ . بِالْقُدْرَةِ عَلَى الْإِنْفَاقِ وَتَحْقِيقِ الْعَدْلِ بَيْنَ الزَّوْجَاتِ فِي الْمَبِيتِ وَالنَّفَقَةِ وَالسَّكْنَى وَسَائِرِ الْحَقُوقِ الْمَقْدُورِ عَلَيْهَا الزَّوْجُ عَدَمَ الْوَفَاءِ بِهَذِهِ الْحَقُوقِ، أَوْ غَلَبَ عَلَى ظَنِّهِ وَقُوعُ الظُّلْمِ بِالزَّوْجَةِ أَوْ الْأَوْلَادِ، تَعَيَّنَ عَلَيْهِ الْاِقْتِصَارُ عَلَى وَاحِدَةٍ؛ امْتِنَاً لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ﴾. وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَتَحَوَّلَ التَّعَدُّدُ إِلَى مُمَارَسَةِ عَشَوَائِيَّةٍ تُهْدِدُ اسْتِقْرَارَ⁵⁴⁴ » . الْأُسْرَةِ أَوْ تُضَيِّعَ حَقُوقَ أَفْرَادِهَا، بَلْ يُمَارَسَ فِي حُدُودِ الْعَدْلِ وَالْمَسْئُولِيَّةِ وَصِيَانَةِ الْأُسْرَةِ مِنَ الظُّلْمِ وَالتَّفَكُّكِ

Türkçe Karşılığı: Ezher'in kurumsal yaklaşımına göre aile hayatında asıl olan tek eşlilik, çok eşlilik ise belirli ihtiyaç ve maslahatlar sebebiyle tanınmış istisnâ bir ruhsattır. Bu ruhsat, erkeğin dilediği biçimde kullanabileceği mutlak bir hak olmayıp eşlerin nafaka, mesken, geceleme ve diğer maddî haklarında adaleti gerçekleştirme ve aile hukukundan doğan yükümlülükleri yerine getirme şartlarına bağlanmıştır. Bu şartlardan herhangi birinin yerine getirilemeyeceğinden endişe edilmesi hâlinde ikinci evlilik zulüm niteliği kazanır ve tek eşle yetinmek şer'î bir zorunluluk hâline gelir.

En-Nisâ sûresinin 129. âyetinde imkânsız olduğu bildirilen eşitlik, insan iradesinin bütünüyle hâkim olmadığı sevgi ve kalbî temayüldeki mutlak eşitliktir. Buna karşılık nafaka, mesken, geceleme ve iyi muamele gibi iradeye bağlı haklarda adalet mümkündür ve zorunludur. Dolayısıyla çok eşliliğin meşruiyeti yalnızca nikâh sayısına ilişkin şekli sınıra değil, aile fertlerinin haklarını koruyan fiilî adalet şartına bağlıdır. Ezher, çağdaş toplumlarda bu ruhsatın örf ve kişisel arzular doğrultusunda keyfî biçimde kullanılmasını “çok eşlilik kargaşası” olarak nitelendirmekte; kadının ve çocukların mağdur edilmesini ruhsatın amacıyla bağdaşmayan bir zulüm kabul etmektedir.

⁵⁴⁴ Ezher, çok eşlilik ve aile hukukuna ilişkin kurumsal açıklamalar; resmî fetva arşivi (Erişim 8 Ağustos 2026).

Dayanakları: Ezher'in yaklaşımı, çok eşliliği dört kadınla sınırlandıran ve cevazını adalet şartına bağlayan en-Nisâ sûresinin 3. âyeti ile eşlerden birine bütünüyle yönelerek diğerini askıda bırakmayı yasaklayan aynı sûrenin 129. âyetine dayanmaktadır.⁵⁴⁵ Hz. Peygamber'in eşleri arasında geceleme ve maddî haklar bakımından adaleti gözetmesi ve eşlerinden birine haksız biçimde meyleden kimseyi ağır biçimde uyaran hadisi, bu şartın sünnetteki temel dayanağını oluşturmaktadır.⁵⁴⁶ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe de çok eşlilik; eşlerin haklarını yerine getirme gücü, nafaka yeterliliği ve iradî tasarruflarda adalet şartlarıyla sınırlandırılmış; kalbî temayüldeki eşitlikle hukukî haklardaki adalet birbirinden ayrılmıştır.⁵⁴⁷ Çağdaş Ezher yaklaşımı bu birikimi aile bütünlüğü ve zararın önlenmesi ilkeleriyle birlikte yorumlamakta; adalet ve geçim gücü bulunmadan yapılan ikinci evliliği haram bir zulüm, çok eşliliği ise ancak ağır şartlar altında kullanılabilecek sınırlı bir ruhsat olarak değerlendirmektedir.⁵⁴⁸

3.4.3.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَوْكِدُ الرُّوْيَةِ الْأَزْهَرِيَّةُ أَنَّ الْأَصْلَ فِي الزَّوْجِ الْإِسْتِمْرَارُ وَالْإِسْتِقْرَارُ، وَأَنَّ الطَّلَاقَ فَإِذَا تَعَدَّرَ اسْتِمْرَارُ الْحَيَاةِ الزَّوْجِيَّةِ. عِلَاجُ اسْتِثْنَائِيٍّ لَا يُلْجَأُ إِلَيْهِ ابْتِدَاءً، بَلْ تَسْبِقُهُ مُحَاوَلَاتُ الْإِصْلَاحِ وَالنَّصِاحِ وَالتَّحْكِيمِ. جَازَ التَّفْرِيقُ بِإِحْسَانٍ، أَمَّا الطَّلَاقُ تَعَسُّفًا مِنْ غَيْرِ سَبَبٍ مَعْتَبَرٍ شَرْعًا فَحَرَامٌ لَمَّا يَتَرْتَّبُ عَلَيْهِ مِنَ الْإِضْرَارِ بِالْأُسْرَةِ وَإِذَا وَقَعَ الطَّلَاقُ وَجِبَ الْوَفَاءُ بِحَقُوقِ الْمَرْأَةِ الْمَتَرْتَبَةِ عَلَيْهِ بِحَسَبِ نَوْعِ الْفَرْقَةِ، وَمِنْ ذَلِكَ مُؤَخَّرُ الصَّدَاقِ وَنَفَقَةُ الْعَدَّةِ وَلَا يَجُوزُ. وَالسَّكْنَى وَالْمَتَعَةُ حَيْثُ تَجِبُ، مَعَ التَّزَامِ أَحْكَامِ الْعَدَّةِ وَصِيَانَةِ حَقُوقِ الْأَوْلَادِ فِي النَّفَقَةِ وَالرَّعَايَةِ وَالتَّرْبِيَةِ وَالتَّحَايِلِ لِإِسْقَاطِ هَذِهِ الْحَقُوقِ أَوْ اتِّخَاذِ الطَّلَاقِ وَسِيلَةً لِلْإِضْرَارِ أَوْ الْإِنْتِقَامِ ».⁵⁴⁹

Türkçe Karşılığı: Ezher'in kurumsal yaklaşımına göre evlilikte asıl olan devamlılık ve istikrar, boşanma ise evlilik birliğinin sürdürülmesinin imkânsız hâle geldiği durumlarda başvurulabilecek istisnâî bir hukukî çözüm yoludur. Bu nedenle boşanmadan önce öğüt, uzlaşma ve hakemlik yollarının işletilmesi; aile birliğini koruyabilecek bütün meşru imkânların değerlendirilmesi esastır. Haklı ve makul bir sebep

⁵⁴⁵ en-Nisâ 4/3, 129.

⁵⁴⁶ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38; Tirmizî, "Nikâh", 42.

⁵⁴⁷ Kurtubî, el-Câmi', 5/17-22; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/300-310.

⁵⁴⁸ Ahmed et-Tayyib, "Ruḥṣatü't-te'addüd veredet fî siyâkî âyetin tedfe'u'z-zulme 'ani'l-yetîmât", 8 Mart 2019; a.mlf., "Fevza't-te'addüd kaẓıyyetün ḥaṭîra", 9 Nisan 2023.

⁵⁴⁹ Hey'etü Kibârî'l-'Ulemâ, Meşrû'u'l-Ezher li'l-aḥvâli's-şahşiyye, 2019; Merkezü'l-Ezher el-'Âlemî li'l-Fetva, "Mâ ḥiye ḥuḳûku'l-mer'eti izâ ṭullikat ba'de'd-duḥûl?", 18 Aralık 2018. Ezher Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

bulunmaksızın gerçekleştirilen keyfî boşama, eşe, çocuklara ve aile kurumuna verdiği zarar sebebiyle dinen yasaktır.

Boşanmanın gerçekleşmesi hâlinde kadının malî hakları, evliliğin tamamlanıp tamamlanmadığına ve boşanmanın türüne göre eksiksiz biçimde yerine getirilmelidir. Zifaf sonrasında boşanan kadın, ödenmemiş kısmı dâhil mehrin tamamına; boşanmanın niteliğine göre iddet nafakası, mesken ve müt‘a haklarına sahip olur. Ric‘î boşanma iddetinde nafaka ve mesken hakkı devam ederken bâin boşanmadaki nafaka, kadının hamile olup olmaması ve mezhebî hükümlere göre farklılaşmaktadır. Çocukların nafaka, barınma, sağlık, eğitim ve bakım hakları ise eşler arasındaki ayrılıktan etkilenmeyen müstakil yükümlülüklerdir. Boşanmanın kadını malî haklarından mahrum bırakma, baskı altına alma veya intikam aracı hâline getirilmesi meşru değildir.

Dayanakları: Ezher’in yaklaşımı; boşanmayı mâruf üzere birlikte kalma veya ihsanla ayrılma esasına bağlayan el-Bakara sûresinin 229 ve 231. âyetleri, aile içi uyuşmazlıkta hakemliği öngören en-Nisâ sûresinin 35. âyeti, boşanan kadının malî haklarını düzenleyen el-Bakara sûresinin 236-237 ve 241. âyetleri ile iddet, nafaka ve mesken hükümlerini belirleyen et-Talâk sûresinin 1, 2 ve 6-7. âyetlerine dayanmaktadır.⁵⁵⁰ Hz. Peygamber’in aile içi sulhu teşvik eden uygulamaları ve zarar vermeyi karşılıklı olarak yasaklayan sünneti, boşanmanın hak ihlâli ve eziyet aracına dönüştürülemeyeceğinin temel dayanağını oluşturmaktadır.⁵⁵¹ Klasik fıkıh literatüründe mehir kadının bağımsız malî hakkı olarak kabul edilmiş; iddet, nafaka, mesken ve müt‘a hükümleri boşanmanın türüne ve tarafların durumuna göre ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir.⁵⁵² Ezher’in çağdaş aile hukuku çalışmalarında da keyfî boşamanın haram olduğu belirtilmiş; boşanmanın ispatı ve sonuçları ile mehir, nafaka, iddet, mesken ve çocukların haklarının hukukî güvenceye bağlanması benimsenmiştir.

3.4.3.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَوْكِدُ الرُّوْيَةِ الْأَزْهَرِيَّةُ أَنَّ الْحِضَانَةَ وَالْوَلَايَةَ شَرَعًا لَتَحْقِيقِ مَصْلَحَةِ الطِّفْلِ وَحِفْظِ فَالْحِضَانَةُ تَتَعَلَّقُ بِحِفْظِ الْمُحْضُونِ وَرِعَايَتِهِ وَتَرْبِيَّتِهِ وَتَأْمِينِ حَاجَاتِهِ الْجَسَدِيَّةِ .حَقُوقِهِ، وَلَيْسَتْ حَقًّا مُطْلَقًا لِلْأَبِ أَوْ الْأُمِّ وَتُقَدَّمُ الْأُمُّ فِي الْحِضَانَةِ مَتَى .وَالنَّفْسِيَّةِ وَالتَّعْلِيمِيَّةِ، أَمَّا الْوَلَايَةُ فَتَشْمَلُ تَمَثِيلَهُ فِي شُؤْنِهِ الشَّخْصِيَّةِ وَالتَّعْلِيمِيَّةِ وَالْمَالِيَّةِ

⁵⁵⁰ el-Bakara 2/229, 231, 236-237, 241; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1-2, 6-7.

⁵⁵¹ İbn Mâce, “Aḥkâm”, 17; İmam Mâlik, “Aḳẓıye”, 31.

⁵⁵² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/83-109; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/277-327; 8/78-105, 207-235.

توافرت فيها شروطها وكانت أقدَر على تحقيق مصلحة المحضون، مع بقاء حقِّ الأب في التواصل والرؤية والمشاركة ولا يجوز اتخاذ الحضانه أو الولاية وسيلةً للانتقام أو تصفية النزاع بين الأبوين، بل يُقدَّم من كان أصلح. في تربيته⁵⁵³» وللطفل، وتُفصلُ المنازعات قضائيًا بما يحفظ استقراره وحقوقه

Türkçe Karşılığı: Ezher'in kurumsal yaklaşımına göre hidâne ve velâyet, anne veya babaya tanınmış sınırsız yetkiler değil, öncelikle çocuğun korunmasına ve üstün yararının gerçekleştirilmesine yönelik hukukî sorumluluklardır. Hidâne; çocuğun günlük bakımını, gözetimini, barınmasını, bedensel ve psikolojik gelişimini ve terbiyesini kapsarken velâyet; çocuğun şahsî, eğitimle ilgili ve malî işlerinde temsil edilmesini ifade etmektedir. Çocuğun küçük yaşta ihtiyaç duyduğu bakım ve şefkati sağlamaya daha elverişli olması sebebiyle hidâne'de anneye öncelik tanınmakla birlikte bu öncelik mutlak değildir; annenin gerekli şartları taşımasına ve çocuğun menfaatinin onun yanında bulunmasına bağlıdır.

Hidânenin anneye verilmesi, babanın çocukla ilişkisinin kesilmesi veya eğitim ve terbiyedeki sorumluluğunun sona ermesi anlamına gelmez. Çocuğun her iki ebeveyniyle sağlıklı ilişki kurma hakkı korunmalı; görüşme, barınma, nafaka ve eğitim konuları ebeveynlerin karşılıklı iş birliğiyle yürütülmelidir. Velâyet veya hidânenin çocuğu diğer ebeveynlerden uzaklaştırmak, taraflar arasındaki anlaşmazlığı sürdürmek yahut intikam almak amacıyla kullanılması meşru değildir. Tarafların uzlaşamaması hâlinde hâkim, soyut bir anne veya baba hakkından hareketle değil, çocuğun güvenliği, eğitimi, psikolojik durumu ve genel yararını gözeterek karar vermelidir.

Dayanakları: Ezher'in yaklaşımı, çocuğun emzirilmesi, nafakasının karşılanması ve ebeveynlerden hiçbirinin çocuk sebebiyle zarara uğratılmamasını düzenleyen el-Bakara sûresinin 233. âyeti ile çocukların ve ailenin korunmasını emreden en-Nisâ sûresinin 9. ve et-Tahrîm sûresinin 6. âyetlerine dayanmaktadır.⁵⁵⁴ Hz. Peygamber'in küçük çocuğun hidânesinde anneye öncelik tanıyan ve temyiz gücüne ulaşan çocuğun ebeveynleri arasında tercihi imkân veren uygulamaları, çocuğun ihtiyaç ve menfaatinin belirleyici olduğunu göstermektedir.⁵⁵⁵ Klasik fıkıhta hidâne, çocuğu koruma ve yetiştirme yükümlülüğü; velâyet ise onun şahsî ve malî işlerini yönetme sorumluluğu

⁵⁵³ Ezher, velâyet ve hidâneye ilişkin kurumsal açıklamalar; resmî fetva arşivi (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵⁵⁴ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/9; et-Tahrîm 66/6.

⁵⁵⁵ Ebû Dâvûd, "Talâk", 35; Tirmizî, "Ahkâm", 21.

olarak ele alınmış, görevin çocuğa zarar verecek şekilde kullanılması kabul edilmemiştir.⁵⁵⁶ Ezher'in çağdaş aile hukuku çalışmalarında da hidânenin ebeveynler arasındaki hesaplaşmanın aracı hâline getirilemeyeceği; çocuğun mesken, nafaka, görüşme ve eğitim haklarının güvence altına alınması ve uyuşmazlıkların çocuğun üstün yararı doğrultusunda çözülmesi gerektiği benimsenmiştir.⁵⁵⁷

3.4.3.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: «يؤكدُ مجمعُ البحوثِ الإسلاميَّةِ أنَّ الحجابَ فرضٌ شرعيٌّ دلَّ على فرضيَّته الكتابُ» والحجابُ جزءٌ من منظومةٍ أخلاقيَّةٍ متكاملةٍ. والسُّنَّةُ والإجماعُ، وليس عادةً اجتماعيَّةً أو مظهرًا ثقافيًّا قابلاً للإلغاء ولم يكن الحجابُ يوماً مانعاً للمرأة. تشملُ غُضَّ البصرِ وصيانةُ العِفَّةِ واحترامُ الخصوصيةِ وحفظُ الكرامةِ الإنسانيَّةِ من التعليمِ أو العملِ أو الإسهامِ في بناءِ المجتمعِ، ولا يجوزُ اتخاذه وسيلةً لعزلها أو الانتقالِ من حقوقها المشروعة كما تحرَّمُ الشريعةُ التجسُّسَ وانتهاكَ الحياةِ الخاصَّةِ وكشفَ الأسرارِ؛ تحقيقاً لمقاصدها في حفظِ العرضِ والكرامةِ⁵⁵⁸».

Türkçe Karşılığı: Mecma' u'l-Buḥûsi'l-İslâmiyye'ye göre tesettür, Kur'an, Sünnet ve icmâ ile sabit dinî bir yükümlülük olup örf ve kültüre bağlı olarak ortadan kaldırılabilecek toplumsal bir gelenek değildir. Bununla birlikte tesettür yalnızca kadının giyim biçimine indirgenemez; kadın ve erkeğin bakışlarını haramdan sakınması, iffeti koruması, özel hayatın sınırlarına riayet etmesi ve insan onurunu zedeleyen davranışlardan kaçınmasıyla tamamlanan bütüncül bir ahlâk ve hukuk düzeninin parçasıdır. Tesettür, kadını eve kapatmanın veya eğitim, çalışma ve kamusal hayata katılma haklarını sınırlandırmanın gerekçesi sayılamaz; aksine kadının dinî kimliğini ve onurunu koruyarak toplumsal hayata katılmasına engel teşkil etmez. Mahremiyet ise konut dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği, sırların korunması ve kişilerin izinsiz takip edilmemesini kapsamakta; tecessüs, özel bilgilerin ifşası ve insan onurunu zedeleyen müdahaleler şer'an yasaklanmaktadır. Böylece tesettür ve mahremiyet, bireyin iffeti ile özel hayatını, aile kurumunu ve toplumsal ahlâkı birlikte koruyan tamamlayıcı hükümler olarak değerlendirilmektedir.

⁵⁵⁶ Kâsânî, Bedâ'i u's-šanâ'i', 4/40-44; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, 8/237-246.

⁵⁵⁷ Ahmed et-Tayyib, "eş-Şer'u hînemâ a'ta'l-ümme ḥaḳḳa'l-ḥaḍâne", 3 Kasım 2017; Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, "Meşrû'u kânûni'l-aḥvâli's-şahsiyye", 14 Nisan 2019.

⁵⁵⁸ Mecma' u'l-Buḥûsi'l-İslâmiyye, "Beyân bi-şe'ni'l-ḥicâb", 28 Haziran 2022 (Erişim 8 Ağustos 2026).

zaruret ölçüsünde buna izin verilebilir. Ruh üflenmesinden önceki kürtaj konusunda klasik mezhepler arasında görüş ayrılığı bulunmakla birlikte Ezher Fetva Komitesi, geçerli bir zaruret bulunmadıkça kürtajın câiz olmadığı görüşünü tercih etmektedir. Buna karşılık gebelik meydana gelmeden önce, eşlerin ortak kararı ve meşru bir ihtiyacın bulunması hâlinde sağlığa zarar vermeyen geçici yöntemlerle doğumların aralıklı hâle getirilmesi câizdir; toplumun tamamına dayatılan nüfus sınırlaması ve zaruret bulunmaksızın gerçekleştirilen kalıcı kısırlaştırma ise meşru değildir.

Dayanakları: Ezher'in yaklaşımı; çocukların öldürülmesini ve dokunulmaz cana kıyılmasını yasaklayan el-En'âm sûresinin 151. ve el-İsrâ sûresinin 31 ve 33. âyetleri ile insanın anne rahmindeki yaratılış safhalarını açıklayan el-Mü'minûn sûresinin 12-14. âyetlerine dayanmaktadır. Çocuk sahibi olmanın ilâhî iradeyle bağlantısını ortaya koyan eş-Şûrâ sûresinin 49-50. âyetleri de neslin korunmasına ilişkin genel çerçeveyi oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in ceninin yaratılış safhaları ve ruhun üflenmesine ilişkin hadisi, yüz yirmi günlük sürenin belirlenmesinde; sahâbenin Hz. Peygamber döneminde uyguladığı azle ilişkin rivayetler ise geçici doğum kontrolünün cevazında temel sünnet delilleridir. Klasik fıkıhta ruh üflenmesinden sonraki kürtajın haramlığı kabul edilmiş, önceki safhalar hakkında farklı görüşler ileri sürülmüş; azil ise eşlerin hakları ve zarar vermeme şartları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3.4.4. Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi (ECFR)

3.4.4.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: « يُقَرَّرُ المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث أَنَّ الزَّوْجَةَ مُسَاوِيَةٌ لِلزَّوْجِ فِي أَصْلِ « ولا ينفى هذا التساوي. العلاقة الزوجية؛ إذ جعل القرآن لكلٍ منهما من الحقوق مثل ما عليه من الواجبات بالمعروف والقوامة ليست سلطة مطلقة. اختلفت بعض الأدوار والمسؤوليات، ومن ذلك اختصاص الزوج بالقوامة على الأسرة ولا امتيازاً يبيح التحكم أو الإضرار، وإنما هي تكليف بالرعاية والإنفاق وحسن تدبير شؤون الأسرة، وتُمارَس في إطار المعروف والتشاور والمودة والرحمة، مع حفظ كرامة المرأة وشخصيتها المدنية وذمتها المالية وحقوقها المشروعة»⁵⁶³

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyine göre kadın ile erkek, evlilik ilişkisinin tarafları olarak insanlık onuru ve hukukî kişilik bakımından eşittir; eşler

⁵⁶³ ECFR, el-Çarârât ve'l-fetâvâ, Karar 6/4; a.mlf., “Taşarrufu'z-zevc bi-men'i zevcetihi...” (Erişim 8 Ağustos 2026).

arasında bazı görev ve sorumlulukların farklı biçimde düzenlenmiş olması bu eşitliği ortadan kaldırmamaktadır. Bu çerçevede kavvâmiyet, erkeğe kadın üzerinde ontolojik bir üstünlük veya sınırsız bir hâkimiyet tanıyan ayrıcalık değil; ailenin geçimini sağlama, fertlerini gözetme ve aile işlerini hakkaniyetle yürütme sorumluluğudur. Dolayısıyla kavvâmiyet, kadının iradesini, hukukî ehliyetini, bağımsız malî kişiliğini veya meşru haklarını sınırlandırmanın gerekçesi hâline getirilemez. Konsey, bu yetkinin kötüye kullanılmasını ve kadına zarar verecek bir tahakküm aracına dönüştürülmesini meşru görmemekte; evlilik ilişkisinin karşılıklı hak ve yükümlülükler, ma'rûf üzere geçim, istişare, sevgi ve merhamet esasları çerçevesinde sürdürülmesini benimsemektedir.

Dayanakları: Konseyin yaklaşımı, eşlerin karşılıklı haklarını ma'rûf ölçüsüne bağlayan el-Bakara sûresinin 228. âyeti ile kavvâmiyeti nafaka ve aile sorumluluğuyla ilişkilendiren en-Nisâ sûresinin 34. âyetine dayanmaktadır. Eşlerle iyi geçinmeyi emreden en-Nisâ sûresinin 19. âyeti ve evliliği sevgi ile merhamet temeline oturtan er-Rûm sûresinin 21. âyeti, kavvâmiyetin uygulanma sınırlarını belirlemekte; üstünlüğü takvâya bağlayan el-Hucurât sûresinin 13. âyeti ise görev farklılığının insanî değer üstünlüğüne dönüştürülemeyeceğini göstermektedir.⁵⁶⁴ Hz. Peygamber'in aile fertlerine iyi davranmayı mümin ahlâkının ölçüsü sayan ve kadınlara iyi muameleyi emreden hadisleri de kavvâmiyetin tahakküm değil, sorumluluk merkezli yorumlanmasının sünnet temelini oluşturmaktadır.⁵⁶⁵ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe kavvâmiyetin nafaka, koruma ve aile işlerini yürütme yükümlülüğüyle açıklanması bu yaklaşımın doktriner zeminini teşkil etmektedir.⁵⁶⁶ ECFR ise söz konusu birikimi özellikle hakkın kötüye kullanılmaması, zarar verme yasağı ve kadının bağımsız hukukî ve malî kişiliğinin korunması ilkeleriyle birlikte ele alarak kavvâmiyeti eşler arasındaki değer eşitliğini ortadan kaldırmayan, aile düzenine yönelik sınırlı ve sorumluluk doğuran bir hukukî işlev şeklinde yorumlamaktadır.

3.4.4.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: « يُقَرَّرُ الْمَجْلِسُ الْأَوْرُوبِيُّ لِلْإِفْتَاءِ وَالْبَحْثِ أَنَّ غَالِبَ أَحْكَامِ الْمِيرَاثِ ثَابِتٌ بِنُصُوصٍ قَطْعِيَّةِ الثَّبُوتِ وَالِدَلَالَةِ، وَأَنَّ لِلْمَرْأَةِ نَصِيبًا مَفْرُوضًا فِي التَّرَكَةِ لَا يَجُوزُ إِسْقَاطُهُ أَوْ الْإِنْتِقَاصُ مِنْهُ بِعَرْفٍ أَوْ ضَغْطٍ

⁵⁶⁴ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/19, 34; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13.

⁵⁶⁵ Buhârî, "Nikâh", 80; Müslim, "Rağâ'", 60; Tirmizî, "Menâkıb", 63.

⁵⁶⁶ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 8/290-294; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/38-44.

وليس اختلافُ الأنصبَةِ قائمًا على تفضيلِ جنسٍ على آخر، وإنَّما يرتبطُ بدرجةٍ عائليٍّ أو تصرّفٍ مخالفٍ للشرع القرابةِ وموقعِ الوارثِ وتوزيعِ الالتزاماتِ الماليّةِ؛ فقد تَرثُ المرأةُ مثلَ الرجلِ، أو أكثرُ منه، أو تَرثُ في مواضعٍ لا كما يوحي المجلسُ المسلميّ في أوروبا بتوثيقِ الوصايا واتخاذِ الوسائلِ القانونيّةِ. يَرثُ فيها نظيرُها من الرجالِ 567. »المتاحّةُ بما يضمنُ وصولَ التركةِ إلى مستحقّيها وفقَ أحكامِ الشريعةِ الإسلاميّةِ

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyine göre miras hükümlerinin büyük bölümü kesin naslarla belirlenmiş olup kadının tereke üzerindeki payı, örf, aile baskısı veya şeriata aykırı başka bir uygulamayla ortadan kaldırılamayacak müstakil bir malî haktır. Kadın ile erkeğin bazı miras durumlarında farklı pay almaları, cinsiyetler arasında insanî değer veya hukukî ehliyet bakımından üstünlük bulunduğu anlamına gelmemekte; mirasçının murise yakınlık derecesi, miras tabakasındaki konumu ve üstlendiği malî yükümlülüklerle açıklanmaktadır. Nitekim kadın her durumda erkeğin yarısı kadar miras almamakta; bazı hâllerde erkekle eşit veya ondan daha fazla pay almakta, bazı durumlarda ise aynı konumdaki erkek mirasçı bulunmadığı hâlde tek başına hak sahibi olmaktadır. Konsey, Avrupa ülkelerindeki miras mevzuatının farklılığını dikkate alarak Müslümanlara, şer'î hakların korunması ve terekenin hak sahiplerine ulaştırılması amacıyla yürürlükteki hukuk düzeninin tanıdığı imkânlardan yararlanmalarını ve usulüne uygun vasiyetname düzenlemelerini tavsiye etmektedir.

Dayanakları: Konsey, kadının miras hakkına ilişkin yaklaşımını, kadın ve erkek için ana-baba ile yakınların bıraktığı mallarda belirlenmiş paylar bulunduğunu bildiren en-Nisâ sûresinin 7. âyeti ile çocukların, ebeveynin, eşlerin ve kardeşlerin paylarını ayrıntılı biçimde düzenleyen aynı sûrenin 11, 12 ve 176. âyetlerine dayandırmaktadır. Bu hükümler, kadının miras hakkının toplumsal teamüllere bırakılmış bir menfaat değil, doğrudan nasla güvence altına alınmış bağlayıcı bir hak olduğunu göstermektedir.⁵⁶⁸ Hz. Peygamber'in belirlenmiş payların hak sahiplerine verilmesini emreden hadisi ile vasiyetin miktarını sınırlayan ve mirasçı lehine vasiyetin sınırlarını belirleyen rivayetler, ferâiz ve vasiyet hukukunun sünnet temelini oluşturmaktadır.⁵⁶⁹ Klasik ferâiz doktrininde miras payları; cinsiyet tek başına esas alınarak değil, akrabalık derecesi, mirasçılık yönü ve nesiller arasındaki konum dikkate alınarak belirlenmiş; kadının şer'î payından mahrum

⁵⁶⁷ ECFR, "Mîrâsü'l-mer'e fi'l-İslâm", Karar 2/33; a.mlf., "el-Vaşıyye ve'l-mevârîs fi'ş-şer'i'a ve'l-kânûn", Karar 114 (1/28) (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵⁶⁸ en-Nisâ 4/7, 11-12, 176.

⁵⁶⁹ Buhârî, "Ferâ'iz", 5; Müslim, "Ferâ'iz", 2; Tirmizî, "Veşâyâ", 5.

bırakılması câiz görülmemiştir.⁵⁷⁰ ECFR, bu doktriner esasları Avrupa hukuk düzeninde uygulanabilir hâle getirebilmek için vasiyetname ve resmî belgelendirme imkânlarından yararlanılmasını önermekte; böylece şer'î miras hükümlerinin değiştirilmesini değil, yürürlükteki hukuk çerçevesinde hak sahiplerine fiilen ulaştırılmasını amaçlayan bağlam merkezli bir yaklaşım benimsemektedir.

3.4.4.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: «يُقرّر المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث أنّ الأسرة في الإسلام تقوم على السكن والمودة والرحمة والمعاشرة بالمعروف، وأنّ العنف الأسريّ هو استعمال القوة الماديّة أو المعنويّة لإلحاق الأذى بأحد ولا يجوز اتخاذه قوله تعالى: أفراد الأسرة، ويشمل العنف الجسديّ والنفسيّ والجنسيّ واللفظيّ والاجتماعيّ ويرجّح (وَاضْرِبُوهُنَّ) ذريعةً لإيذاء المرأة أو إهانتها؛ إذ ورد في سياق معالجة النشوز بقصد الإصلاح لا الانتقام المجلس استبعاد الضرب في الواقع المعاصر؛ مراعاةً لمقاصد الشريعة والعرف السائد والقوانين التي تمنع الإيذاء، فإذا تعدّ الإصلاح وجب اللجوء إلى التحكيم والوسائل المشروعة، وكان الذي لم يضرب امرأة قط ﷺ واقتداء بالنبيّ ﷺ الفراق بإحسان أولى من استمرار الظلم والضرر»⁵⁷¹

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyine göre aile, sükûnet, sevgi, merhamet ve ma'rûf üzere birlikte yaşama esaslarına dayanmaktadır. Aile fertlerinden birine fiziksel veya manevî zarar vermek amacıyla güç kullanılması aile içi şiddet kapsamında olup bunun fiziksel, psikolojik, cinsel, sözlü ve sosyal biçimleri İslâm'ın aile anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Nisâ sûresinin 34. âyetindeki (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesi, kocaya eşini cezalandırabileceği genel ve sınırsız bir yetki vermemekte; nüşûzu sona erdirerek aile birliğini korumayı amaçlayan istisnâî bir düzenleme içinde yer almaktadır. Bununla birlikte Konsey, Hz. Peygamber'in fiilî sünnetini, şeriatın zarar vermeme ilkesini, günümüzdeki örfî algıyı ve şiddeti yasaklayan hukuk düzenlerini birlikte değerlendirerek çağdaş şartlarda darp yönteminin bütünüyle dışlanması tercih etmektedir. Buna göre aile içi uyuşmazlıklar öğüt, diyalog, aile danışmanlığı, sulh ve hakemlik yollarıyla çözülmeli; bunların sonuç vermemesi hâlinde şiddetin sürdürülmesi yerine tarafların haklarını koruyan meşru ayrılık yoluna başvurulmalıdır.

Dayanakları: Konsey, yaklaşımını evliliği sükûnet, sevgi ve merhamet temeline bağlayan er-Rûm sûresinin 21. âyeti, eşlerle ma'rûf üzere yaşamayı emreden en-Nisâ

⁵⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/121-148; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/163-246.

⁵⁷¹ ECFR, "el-'Ufû'l-üserî ve 'ilâcüh", Karar 58 (8/14); a.mlf., "İlâcü'n-nüşûz", Karar 94 (3/24) (Erişim 8 Ağustos 2026).

sûresinin 19. âyeti, nüşûzun giderilmesine ilişkin tedricî yöntemleri düzenleyen aynı sûrenin 34. âyeti ve uyuşmazlık durumunda hakemlik yoluna başvurulmasını öngören 35. âyeti üzerine temellendirmektedir. Eşlerin karşılıklı haklarını ma'rûf ölçüsüne bağlayan el-Bakara sûresinin 228. âyeti de bu yaklaşımın tamamlayıcı dayanağını oluşturmaktadır.⁵⁷² Konsey, Hz. Peygamber'in hiçbir eşine veya hizmetçisine vurmasını, eşlerini döven erkekleri ümmetin hayırlıları arasında saymamasını, kadınlara iyi davranmayı emretmesini ve zarar vermeyi yasaklayan genel sünnet ilkesini âyetin yorumunda belirleyici kabul etmektedir.⁵⁷³ Klasik tefsir ve fıkıh doktrinde darp; tedricîliğe uyulması, ıslah sağlayacağının kuvvetle umulması, şiddetli olmaması, bedende iz bırakmaması ve insan onurunu zedelememesi gibi ağır şartlarla sınırlandırılmış; zarar doğması hâlinde kocanın hukukî sorumluluğu benimsenmiştir.⁵⁷⁴ ECFR ise bu kayıtları çağdaş örf, şeriatın maksatları ve Avrupa'daki hukuk düzenleriyle birlikte değerlendirerek darbin günümüzde ıslah vasıtası olmaktan çıktığını ve çoğunlukla zarar doğurduğunu kabul etmiş; bu nedenle 94 (3/24) sayılı kararında darbin nüşûzun çözüm yöntemleri arasından çıkarılmasını tercih etmiştir.

3.4.4.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: «يُقرّر المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث أنّ مشاركة المرأة في العمل العام حقٌّ ولها أن مشروع، وقد ترتقي في بعض الأحوال إلى درجة الواجب بحسب حاجة المجتمع وقدرة المرأة وكفاءتها تؤسّس أو تشارك في تأسيس المراكز الإسلامية والجمعيات الخيرية وإدارتها، وأن تُسهم في الأعمال الاجتماعية ويُشترط في جميع ذلك الالتزام والدعوى والتعليمية، كما يجوز لها المشاركة في العمل السياسي انتخاباً وترشيحاً.»⁵⁷⁵ بأحكام الشريعة وآدابها، وصيانة الكرامة والأخلاق، ومراعاة الحقوق الأسرية والمصلحة العامة

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyine göre kadının çalışma hayatına ve kamusal faaliyetlere katılması meşru bir hak olup toplumun ihtiyacı, kadının liyakati ve üstlenebileceği hizmetin niteliğine göre bazı durumlarda toplumsal bir yükümlülük derecesine ulaşabilir. Kadınlar eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve diğer meşru mesleklerde çalışabilecekleri gibi İslâm merkezleri ile hayır kuruluşlarının kurulmasına ve yönetilmesine, dinî ve toplumsal hizmetlerin yürütülmesine de katılabilirler. Konsey, kadının siyâsî hayata katılımını da bu kapsamda değerlendirmekte ve seçmen yahut aday

⁵⁷² el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/19, 34-35; er-Rûm 30/21.

⁵⁷³ Müslim, “Fezâ’il”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

⁵⁷⁴ Kurtubî, el-Câmi‘, 5/169-172; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/41-44.

⁵⁷⁵ ECFR, “Müşâreketü’l-mer’e fi’l-‘ameli’l-‘âm”, Karar 16 (5/5) (Erişim 8 Ağustos 2026).

olarak siyasî faaliyetlerde bulunmasını ilke olarak meşru kabul etmektedir. Bununla birlikte çalışma ve kamusal katılım hakkının şer'î hükümlere, ahlâkî ilkelere ve mesleğin meşruiyetine uygun biçimde kullanılması; insan onurunun korunması, aile hukukundan doğan sorumlulukların ihmal edilmemesi ve kamu yararının gözetilmesi gerekmektedir.

Dayanakları: Konsey, kadının çalışma ve kamusal hayata katılımına ilişkin yaklaşımını kadın ile erkeğin meşru kazanç üzerindeki haklarını tanıyan en-Nisâ sûresinin 32. âyeti, mümin kadınlarla erkekleri toplumsal sorumluluk bakımından birbirlerinin yardımcıları olarak nitelendiren et-Tevbe sûresinin 71. âyeti ve iyilik ile takvâ üzerinde yardımlaşmayı emreden el-Mâide sûresinin 2. âyeti üzerine temellendirmektedir. Eşlerin karşılıklı hak ve yükümlülüklerini ma'rûf ölçüsüne bağlayan el-Bakara sûresinin 228. âyeti de çalışma hayatı ile aile sorumlulukları arasında kurulması gereken dengenin dayanakları arasındadır.⁵⁷⁶ Hz. Peygamber döneminde kadınların eğitim, ticaret, sağlık hizmetleri, sosyal yardımlaşma ve kamu yararına yönelik faaliyetlere katılmaları, kadının toplumsal rolünün sünnetteki uygulama örneklerini oluşturmaktadır.⁵⁷⁷ Klasik fıkıh literatüründe kadının mülkiyet, ticaret, icâre, vekâlet, vakıf ve diğer hukukî işlemlerde bağımsız tasarruf ehliyetine sahip olduğunun kabul edilmesi, çalışma hakkının doktriner temelini teşkil etmektedir. Fakihler arasında bazı üst düzey kamu görevleri konusunda görüş ayrılığı bulunmakla birlikte kadının meşru mesleklerde çalışması ve kamu yararına yönelik faaliyetlerde bulunması esas itibarıyla kabul edilmiştir.⁵⁷⁸ ECFR, bu fikhî birikimi Avrupa'daki vatandaşlık ve toplumsal katılım şartları çerçevesinde değerlendirerek kadının kamusal faaliyetlere katılımını yalnızca bir ruhsat değil, toplumun ihtiyaç duyduğu durumlarda görev niteliği kazanabilen bir hak olarak ele almaktadır. Konseyin siyasî katılımı seçme ve seçilme hakkını kapsayacak biçimde kabul etmesi, klasik hukukî ehliyet anlayışının Avrupa'daki vatandaşlık, temsil ve kamu yararı ilkeleri doğrultusunda geliştirilmiş kurumsal bir yansımasını oluşturmaktadır.

3.4.4.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: « يُستفاد من التوجّه الفقهيّ المنشور لدى المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث أنّ: « الشّهادة وسيلة من وسائل الإثبات شرعت لإظهار الحقّ وصيانة الحقوق، وأنّ اختلاف أحكامها يرجع إلى طبيعة

⁵⁷⁶ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/32; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/71.

⁵⁷⁷ Buhârî, “İlim”, 36; Müslim, “Cihâd”, 137.

⁵⁷⁸ İbn Hazm, el-Muḥallâ, 8/527-528; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, 5/251-252.

فالإشهادُ الواردُ في آيةِ الدَّيْنِ حَكْمٌ يَتَعَلَّقُ بِتَوْثِيقِ. الواقعةِ ومدى العلمِ بها، ولا يدلُّ على انتقاصِ أهليَّةِ المرأةِ أو كرامتِها كما تُقْبَلُ شهادةُ المرأةِ منفردةً فيما. المعاملاتِ الماليَّةِ، ولا يصحُّ جعلُه قاعدةً عامَّةً في جميعِ أبوابِ القضاءِ والإثباتِ⁵⁷⁹». تختصُّ النساءُ غالبًا بالاطِّلاعِ عليه، ويُعتدُّ بقولِها حيثُ تتحقَّقُ به الثقةُ ويثبتُ الحقُّ وتُصانُ العدالةُ

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyinin resmî portalında yayımlanan ilmî değerlendirmelerden hareketle şahitlik, kadın veya erkeğin insanî değerini ve genel hukukî ehliyetini belirleyen bir ölçü değil, hakların ortaya çıkarılmasına ve korunmasına hizmet eden bir ispat vasıtasıdır. el-Bakara sûresinin 282. âyetinde borç ilişkilerinin belgelendirilmesi bağlamında öngörülen bir erkekle iki kadın hükmü, malî işlemlere ilişkin özel bir tevsik düzenlemesi olup bütün yargılama ve şahitlik alanlarına teşmil edilemez. Nitekim Kur'an'da liân yeminlerinde kadın ile erkeğin beyanları eşit hukukî sonuç doğurmakta; klasik fıkıhta da doğum, emzirme, bekâret ve kadınların doğrudan bilgi sahibi olabildiği benzeri konularda kadının müstakil şahitliği kabul edilmektedir. Bu çerçevede şahitliğin ispat değeri yalnızca cinsiyete göre değil; olayın mahiyeti, şahidin konuya ilişkin bilgisi, güvenilirliği ve beyanının hakkı ortaya çıkarma gücü dikkate alınarak belirlenmektedir.

Dayanakları: Bu yaklaşım, borçların yazılı ve şahitli biçimde güvence altına alınmasını düzenleyen el-Bakara sûresinin 282. âyeti ile adalet sahibi şahitleri esas alan et-Talâk sûresinin 2. âyetine dayanmaktadır. en-Nûr sûresinin 6-9. âyetlerinde düzenlenen liânda kadının dört yemininin kocanın dört yeminine karşılık kabul edilmesi ise kadının beyanının bütün hukuk alanlarında erkeğin beyanının yarısı sayılamayacağını göstermektedir.⁵⁸⁰ Hz. Peygamber'in emzirme konusunda tek bir kadının verdiği bilgiyi hukukî sonuç doğuracak şekilde dikkate alması, şahitliğin sayıdan önce olay hakkındaki doğrudan bilgi ve güvenilirlikle ilişkili olduğunun sünnetteki dayanakları arasındadır.⁵⁸¹ Klasik fıkıh literatüründe kadınların doğum, emzirme, bekâret ve erkeklerin muttali olamayacağı bedenî hâllerde müstakil şahitlikleri kabul edilmiş; Hanefîler had ve kısas dışındaki malî haklarda kadınların şahitliğine daha geniş bir uygulama alanı tanımıştır.⁵⁸² ECFR'nin resmî sitesinde yayımlanan ilmî çalışmada da borçlanma âyetindeki

⁵⁷⁹ İsam Telîme, “Hel şehâdetü'l-mer'eti nişfü şehâdeti'r-racül?”, ECFR, 3 Aralık 2020 (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁵⁸⁰ el-Bakara 2/282; en-Nûr 24/6-9; et-Talâk 65/2.

⁵⁸¹ Buhârî, “Şehâdât”, 13; Tirmizî, “Rağâ”, 4.

⁵⁸² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/247-259; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/128-164.

düzenlemenin bütün şahitlik alanlarına genellenemeyeceği ve farklılığın kadının insanî yahut hukukî ehliyetindeki bir eksiklikten kaynaklanmadığı savunulmaktadır. Bununla birlikte bu görüş, numaralı bir Konsey kararı değil, resmî portalda yayımlanan müellif imzalı ilmî bir değerlendirmedir; dolayısıyla Konseyin kesin ve bağlayıcı kararı olarak değil, kurumsal yayın çizgisi içinde gelişen çağdaş bir yaklaşım olarak aktarılmalıdır.

3.4.4.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: «يُستفاد من التوجّه الفقهيّ المنشور لدى المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث أنّ تعدّد الزوجات رخصة شرعية ثابتة بالنصّ، حدّدها الإسلام بأربع وقيدتها بالعدل والقدرة على أداء الحقوق، وليست أصلاً فإذا خيف الجور أو ضياع حقوق الزوجة والأولاد أو ترتّب مقصوداً لذاته ولا حقّاً مطلقاً يُمارَس دون مراعاة مآلاته وقد قرّر المجلس لاحقاً رفع قراره السابق المتعلّق بالتعدّد من عليه نزاع وضرر، تعيّن الاقتصار على زوجة واحدة ومن ثمّ يجب مراعاة القوانين النافذة، وتجنّب مدوّنات قراراته؛ رعاية لعدم الحاجة إليه في واقع المسلمين في أوروبا والصورة التي يترتّب عليها ضياع الحقوق أو اضطراب الأسرة أو انعدام الحماية القانونيّة»⁵⁸³

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyinin yayımlanmış fikhî yaklaşımına göre çok eşlilik, meşruiyeti nasla sabit olmakla birlikte evlilik hayatının aslî ve sürekli modeli veya erkeğin sonuçlarını gözetmeksizin kullanabileceği mutlak bir hak değil; sayı, adalet ve malî yeterlilik şartlarıyla sınırlandırılmış şer'î bir ruhsattır. Bu ruhsatın kullanılabilmesi, eşlerin nafaka, mesken, geceleme ve diğer hukukî haklarının eksiksiz biçimde yerine getirilmesine, çocukların hukukunun korunmasına ve aile fertlerine zarar verilmemesine bağlıdır. Adaletin sağlanamayacağından veya uygulamanın eş ve çocukların hak kaybına, aile içi çatışmaya ve hukukî güvenceden yoksunluğa yol açacağından korkulması hâlinde tek eşlilikle yetinilmesi gerekir. Bununla birlikte Konsey, daha önce kabul ettiği “Dört Kadınla Evlenme Ruhsatı ve Bunun Kötüye Kullanılması” başlıklı kararını, Avrupa’daki Müslümanların gerçekliği bakımından ihtiyaç bulunmadığı gerekçesiyle 2018 yılında kararlar külliyatından çıkarmıştır. Bu kurumsal tasarruf, çok eşliliğin şer'î meşruiyetini reddetmekten ziyade Avrupa’daki hukuk düzenini, aile fertlerinin haklarını ve uygulamanın doğuracağı sonuçları önceleyen ihtiyatlı bir yönelişi göstermektedir.

⁵⁸³ ECFR, “Ruḥṣatü’z-zevâc min erba’i nisve ve sû’ü istihdâmiḥâ”, Karar 9 (4/4); a.mlf., el-Ḳarârât ve’l-fetâvâ, 28, dn. 2. Kararın külliyattan çıkarılması 11 Kasım 2018’de kabul edilmiştir (Erişim 8 Ağustos 2026).

Dayanakları: Çok eşliliğin şer‘î dayanağını, bu ruhsatı dört eşle sınırlandıran ve adaletin sağlanamamasından korkulması hâlinde tek eşle yetinilmesini emreden en-Nisâ sûresinin 3. âyeti oluşturmaktadır. Aynı sûrenin 129. âyeti, eşler arasında mutlak duygusal eşitliğin mümkün olmadığını bildirmekle birlikte eşlerden birinin bütünüyle ihmal edilmesini yasaklamakta; böylece nafaka, mesken, geceleme ve diğer maddî haklarda adalet yükümlülüğünü sürdürmektedir.⁵⁸⁴ Hz. Peygamber’in eşleri arasında maddî hakları taksim ederken adaleti gözetmesi ve bir eşine haksız biçimde meyleden kimseyi uyaran hadisleri, çok eşlilikte adalet şartının sünnetten kaynaklanan temel dayanaklarını oluşturmaktadır.⁵⁸⁵ Klasik fıkıh doktrininde de çok eşlilik dört kadınla sınırlandırılmış; eşler arasında nafaka, mesken ve geceleme haklarında adaletin sağlanması zorunlu görülmüş, zulüm ve zarar doğuran uygulamalar hukuken sorumluluk sebebi kabul edilmiştir.⁵⁸⁶ ECFR’nin ilk dönem yaklaşımı bu klasik çerçeveyi esas almakla birlikte Konsey, 9 (4/4) sayılı kararını 11 Kasım 2018 tarihinde, Avrupa’daki Müslümanların gerçekliği bakımından buna ihtiyaç bulunmadığı gerekçesiyle resmî kararlar külliyatından çıkarmıştır. Bu sebeple söz konusu eski metin, Konseyin hâlen yürürlükte bulunan müstakil kararı olarak değil, kurumsal yaklaşımının geçirdiği değişimi gösteren arşiv belgesi olarak değerlendirilmelidir.

3.4.4.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: «يُقرّر المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث أنّ الأصل في العلاقة الزوجية دوامها، واستقرارها، وأنّ الطلاق علاج استثنائي عند تعذر استمرار الحياة الزوجية، فلا يلجأ إليه قبل استنفاد وسائل الإصلاح والمرأة أن تطلق نفسها إذا اشترطت ذلك في العقد أو فوضها الزوج، ولها طلب الخلع أو التفريق. والصلح والتحكيم وإذا وقعت الفرقة وجب حفظ الحقوق المترتبة عليها، ومنها المهر والنفقة والعدة وحقوق القضاءي لضرر معتبر وينبغي للمسلمين في أوروبا استكمال الإجراءات الشرعية والمدنية للطلاق بما يصون الحقوق ويمنع بقاء الأولاد»⁵⁸⁷. «أحد الزوجين معلقاً شرعاً أو قانوناً

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyine göre evlilik ilişkisinde esas olan süreklilik ve aile birliğinin korunması, boşanma ise evlilik hayatının devamı imkânsız hâle geldiğinde başvurulabilecek istisnâ bir hukukî çözümdür. Bu nedenle

⁵⁸⁴ en-Nisâ 4/3, 129.

⁵⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 42.

⁵⁸⁶ Kurtubî, el-Câmi‘, 5/17-22; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/300-310.

⁵⁸⁷ ECFR, “Ṭalâku’l-mer’eti nefsehâ”, Karar 2/5; a.mlf., “Ḥükümü’l-ḥul’”, Karar 58 (3/15); a.mlf., “el-Ḥul’ fî ḍav’i’l-ḳavânini’l-Ûrûbbiyye”, Karar 95 (4/24) (Erişim 8 Ağustos 2026).

boşanmadan önce nasihat, sulh, aile danışmanlığı ve hakemlik dâhil olmak üzere uzlaşmayı sağlayabilecek bütün meşru yollar işletilmelidir. Konsey, boşama yetkisinin esas itibarıyla kocaya ait olduğunu kabul etmekle birlikte kadının nikâh akdinde şart koşması veya kocanın sonradan yetki vermesi hâlinde kendisini boşayabileceğini; ayrıca karşılıklı anlaşmayla boşanma, hul‘ ve şer‘an geçerli bir zarar sebebiyle yargısal ayrılık yollarına başvurabileceğini belirtmektedir. Ayrılığın gerçekleşmesi hâlinde kadının ödenmemiş mehri, şer‘î şartlara bağlı nafaka ve iddet hakları ile çocukların bakım, barınma ve nafaka hakları korunmalıdır. Avrupa’da yaşayan Müslümanlar bakımından ise yalnızca dinî veya yalnızca medenî boşanmayla yetinilmesi taraflardan birinin evlilik bağı altında kalmasına ve hak kayıplarına yol açabileceğinden, ayrılığın hem şer‘î hem de yürürlükteki hukuk bakımından tamamlanması gerekmektedir.

Dayanakları: Konsey, boşanma hukukuna ilişkin yaklaşımını boşamanın sınırlarını ve ayrılığın iyilikle gerçekleştirilmesini düzenleyen el-Bakara sûresinin 229 ve 231. âyetleri, eşler arasındaki anlaşmazlığın hakemler aracılığıyla giderilmesini öngören en-Nisâ sûresinin 35. âyeti ve boşanma, iddet, mesken ve nafaka hükümlerini düzenleyen et-Talâk sûresinin 1, 2, 6 ve 7. âyetleri üzerine temellendirmektedir. Boşanmış kadınlara ma‘rûf ölçüsünde malî destek verilmesini öngören el-Bakara sûresinin 241. âyeti de ayrılık sonrasındaki hakların dayanakları arasındadır.⁵⁸⁸ Hz. Peygamber’in zarar vermeyi yasaklayan, aile fertlerine iyi davranmayı emreden ve Sâbit b. Kays’ın eşine ilişkin uygulamasıyla hul‘un meşruiyetini ortaya koyan hadisleri bu yaklaşımın sünnet temelini oluşturmaktadır.⁵⁸⁹ Klasik fıkıh doktrininde talâk, hul‘, tefvîzü’t-talâk ve zarar sebebiyle tefrik, evlilik birliğini sona erdiren farklı hukukî yollar olarak ele alınmış; mehir, nafaka ve iddet ise ayrılığın türüne ve gerçekleşme şartlarına bağlı malî ve hukukî sonuçlar şeklinde düzenlenmiştir.⁵⁹⁰ ECFR, bu birikimi Avrupa’daki medenî hukuk düzeniyle ilişkilendirerek tarafların hem dinî hem de kanunî durumlarının açıklığa kavuşturulmasını amaçlamaktadır. Konsey, 95 (4/24) sayılı kararında Avrupa’daki Müslümanların önce medenî boşanma işlemlerini tamamlamalarını, ardından mehir ve hul‘a ilişkin ihtilafları anlaşma veya İslâm merkezleri aracılığıyla çözmelerini önermektedir. Bunun yanında kadının şart, yetki devri, hul‘ veya zarar sebebiyle yargısal ayrılık yoluyla evliliği sona

⁵⁸⁸ el-Bakara 2/229, 231, 241; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1-2, 6-7.

⁵⁸⁹ Buhârî, “Talâk”, 12; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁵⁹⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 3/83-109; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/277-327; 8/78-105.

erdirebilmesini kabul ederek boşanma hukukunu tek taraflı bir erkek yetkisine indirgemeyen, hakların korunmasına yönelik çok yönlü bir kurumsal yaklaşım benimsemektedir.

3.4.4.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: « يُقَرَّرُ المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث أَنَّ الحضانةَ هي رعايةُ الولدِ دونَ سَنٍّ . البلوغ والقيام بما يحتاجُ إليه من غذاءٍ وكسوةٍ ونظافةٍ وتربيةٍ، وأنَّ الأصلَ في أحكامِها رعايةُ الأصلح للمحضون والأصلُ أن تكونَ الحضانةُ للأمِّ ما دامت . فكلُّ ما يعودُ عليه بالضرر في دينه أو خلقه أو بدنه أو نفسه يجبُ منعه ولا يجوزُ عندَ . مستوفيةً لشروطِها وقادرةً على القيام بمهامِّها، مع اعتبارِ الحضانةِ حقًّا مشتركًا بينها وبينَ المحضون افتراق الوالدين منعُ أحدهما من رؤيةِ ولده أو اتخاذِ الحضانةِ وسيلةً للإضرار بالطرف الآخر، بل يجبُ عليهما التعاونُ »⁵⁹¹ على ما يحفظ مصلحةَ الطفلِ ودينه وأخلاقه وصلاته الأسرية

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyine göre hidâne, bulûğ çağına ulaşmamış çocuğun beslenme, giyim, temizlik, barınma ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasını kapsayan hukukî bir bakım sorumluluğudur. Hidâne hükümlerinde belirleyici ölçü, çocuğun dinî, ahlâkî, bedensel ve psikolojik bakımdan üstün yararının korunmasıdır. Konsey, şefkat ve bakım kabiliyeti sebebiyle hidâne önceliği gerekli şartları taşıyan anneye vermekle birlikte bu hakkı yalnızca anneye ait bir ayrıcalık değil, anne ile çocuğun birlikte sahip olduğu bir hak olarak değerlendirmektedir. Hidâneyi üstlenecek kişinin davranışlarının düzgün ve bakım görevini yerine getirebilecek yeterlilikte olması gerekir; çocuğun bakımını aksatacak çalışma, ihmal veya açık davranış bozukluğu hidâne hakkını etkileyebilir. Ebeveynlerin ayrılması hâlinde anne veya babadan birinin geçerli bir sebep bulunmaksızın çocukla görüşmesinin engellenmesi câiz değildir. Taraflar, çocuğun görüşme düzenini ve eğitimine ilişkin hususları öncelikle anlaşmayla belirlemeli; hidâneyi birbirlerine zarar verme veya çocuğu diğer ebeveyne karşı yönlendirme aracı hâline getirmemelidir.

Dayanakları: Konsey, hidâneye ilişkin yaklaşımını, annenin çocuğu emzirmesini ve bu süreçte anne ile babanın karşılıklı sorumluluklarını düzenleyen el-Bakara sûresinin 233. âyetine dayandırmaktadır. Âyette anne veya babanın çocuk sebebiyle zarara uğratılmasının yasaklanması, hidâne hakkının taraflar arasındaki çekişmenin aracı hâline getirilemeyeceğini göstermektedir. Aile fertlerinin dinî ve ahlâkî bakımdan korunmasını

⁵⁹¹ ECFR, “Aḥkâmü’l-ḥadâne”, Karar 60 (5/15); a.mlf., “Ḥaḳḳu’l-ḥadâne”, ECFR Resmî Fetva Portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

emreden et-Tahrîm sûresinin 6. âyeti de çocuğun eğitim ve terbiyesine ilişkin velâyet sorumluluğunun temelini oluşturmaktadır.⁵⁹² Hz. Peygamber'in çocuğunun hidânesini talep eden anneye söylediği «أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَنْكِحِي» sözü, gerekli şartları taşıdığı sürece hidâne anneye öncelik verilmesinin sünnet dayanağıdır. Zarar vermeyi ve zarara zararlar karşılık vermeyi yasaklayan hadis ise hidâne ve görüşme haklarının kötüye kullanılmasını önleyen genel hukuk ilkesini oluşturmaktadır.⁵⁹³ Klasik fıkıh doktrinde hidâne öncelikle anneye tanınmış; bununla birlikte bu hakkın kullanılması, çocuğun korunması, bakım yeterliliği ve güvenli bir eğitim ortamının sağlanması şartlarına bağlanmıştır. Bu sebeple hidâne sıralaması ve hakkı düşüren sebepler konusunda mezhepler arasında farklılıklar bulunsa da çocuğun maslahatının gözetilmesi ortak ilke olarak benimsenmiştir.⁵⁹⁴ ECFR, klasik doktrindeki ayrıntılı şartları iki temel ölçüde toplamaktadır: Hidâne sahibinin davranışlarının çocuğun bakımını olumsuz etkilemeyecek nitelikte olması ve bakım görevini fiilen yerine getirebilme yeterliliği. Konsey ayrıca ebeveynlerden birinin çocukla görüşmesinin engellenmesini haram saymakta; görüşme usulünün tarafların anlaşması, çocuğun yaşı ve ihtiyaçları dikkate alınarak düzenlenmesini istemektedir.

3.4.4.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: «يُفَرِّدُ الْمَجْلِسُ الْأُورُوبِيَّ لِلْإِفْتَاءِ وَالْبَحْثِ أَنَّ حِجَابَ الْمَرْأَةِ الْمُسْلِمَةِ فَرِيضَةٌ شَرْعِيَّةٌ وَلَا يَجُوزُ مَنْعُ الْمَرْأَةِ ثَابِتَةً بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، وَأَنَّ التَّزَامُهَا بِهِ مِمَّا رَسَّاهُ لِحَقِّهَا فِي التَّدْيِينِ وَالتَّعْبِيرِ عَنْ هَوِيَّتِهَا الْإِسْلَامِيَّةِ الْمُسْلِمَةِ مِنْ ارْتِدَاءِ حِجَابِهَا أَوْ التَّضْيِيقِ عَلَيْهَا بِسَبَبِهِ فِي التَّعْلِيمِ أَوْ الْعَمَلِ أَوْ الْحَيَاةِ الْعَامَّةِ؛ لِأَنَّ ذَلِكَ يَتَعَارَضُ مَعَ حُرِّيَّةِ كَمَا أَنَّ الْحِجَابَ لَا يَمْنَعُ الْمَرْأَةَ مِنَ الْإِسْهَامِ فِي الْمَجْتَمَعِ، بَلْ يَنْظُمُ مَشَارِكَتَهَا فِي الدِّينِ وَالضَّمِيرِ وَمَبْدَأُ عَدَمِ التَّمْيِيزِ إِطَارَ الْعَقَّةِ وَالْكَرَامَةِ وَالْأَدَابِ الشَّرْعِيَّةِ، مَعَ التَّزَامِ الْمَرْأَةِ وَالرَّجُلِ جَمِيعًا بِأَحْكَامِ غَضِّ الْبَصَرِ وَصِيَانَةِ الْخُصُوصِيَّةِ»⁵⁹⁵ واحترام الحرمات

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyine göre tesettür, Kur'an ve Sünnet'le sabit dinî bir yükümlülük olmasının yanında Müslüman kadının dinî kimliğini özgürce ifade etmesinin bir göstergesidir. Bu sebeple kadının başörtüsü nedeniyle eğitimden, çalışma hayatından veya kamusal hizmetlerden mahrum bırakılması; din ve vicdan özgürlüğü, insan onuru ve ayrımcılık yasağıyla bağdaşmamaktadır. Tesettür,

⁵⁹² el-Bakara 2/233; et-Tahrîm 66/6.

⁵⁹³ Ebû Dâvûd, "Talâk", 35; İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

⁵⁹⁴ Kâsânî, Bedâ'i' u's-şanâ'i', 4/40-44; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/237-252.

⁵⁹⁵ ECFR, "Havle hâkî'l-mer'eti'l-müslime fi irtidâ'i'l-ḥicâb", Karar 1/12; a.mlf., "el-Ḥimâr li'l-mer'eti'l-ḥadîseti'l-İslâm", Fetva 16 (16/1) (Erişim 8 Ağustos 2026).

kadını toplumsal hayattan uzaklaştıran veya onun meşru faaliyetlerini engelleyen bir düzenleme değil; eğitim, çalışma ve kamusal katılımını iffet, vakar ve İslâmî ahlâk ilkeleri çerçevesinde sürdürebilmesini sağlayan dinî bir hükümdür. Konsey, tesettürü yalnızca kadına ilişkin bir kıyafet meselesine indirgememekte; kadın ve erkeğin bakışlarını haramdan sakınmaları, özel hayatın dokunulmazlığına riayet etmeleri ve başkalarının kişisel alanına müdahale etmemeleriyle tamamlanan bütüncül bir mahremiyet düzeninin parçası olarak değerlendirmektedir.

Dayanakları: Konsey, tesettür ve mahremiyete ilişkin yaklaşımını öncelikle mümin erkeklerle kadınlara bakışlarını haramdan sakınmalarını ve iffetlerini korumalarını emreden en-Nûr sûresinin 30 ve 31. âyetleri ile mümin kadınların dış kıyafetlerine ilişkin hükmü düzenleyen el-Ahzâb sûresinin 59. âyetine dayandırmaktadır. Başkalarının evlerine izin almadan girilmesini yasaklayan en-Nûr sûresinin 27. âyeti ve gizli hâllerin araştırılmasını meneden el-Hucurât sûresinin 12. âyeti ise özel hayatın ve kişisel mahremiyetin korunmasına ilişkin temel nasları oluşturmaktadır.⁵⁹⁶ Hz. Peygamber'in hayâyı imanın bir şubesi sayan ve hayânın bütünüyle hayır olduğunu bildiren hadisleri, tesettürün yalnızca dış görünüme ilişkin bir hüküm değil, davranışları da kuşatan ahlâkî bir ilke olduğunu göstermektedir.⁵⁹⁷ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe tesettür; avretin örtülmesi, ziynetin yabancı erkeklere gösterilmemesi, bakışların korunması ve kadın-erkek ilişkilerinin şer'î âdâbı çerçevesinde ele alınmış; başın ve bedenin belirlenen ölçülerde örtülmesi dinî yükümlülük kabul edilmiştir.⁵⁹⁸ ECFR, bu klasik hükmü Avrupa'daki din özgürlüğü ve vatandaşlık haklarıyla birlikte değerlendirmektedir. Konsey, 1/12 sayılı kararında başörtüsünü Müslüman kadının dinî yükümlülüğü ve kişisel din özgürlüğünün bir tezahürü olarak nitelendirmiş; başörtüsünün eğitim kurumlarında yasaklanmasının ayrımcılığa ve kadının toplumsal hayattan dışlanmasına yol açacağını belirtmiştir.

3.4.4.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: « يَرَى الْمَجْلِسُ الْأَوْرُوبِيُّ لِلْإِفْتَاءِ وَالْبُحُوثِ أَنَّ الْأَصْلَ فِي الْجَنِينِ صَيَانُهُ حَيَاتِهِ » وَحُرْمَةُ الْإِعْتِدَاءِ عَلَيْهِ، فَلَا يَجُوزُ إِسْقَاطُهُ بَعْدَ اسْتِقْرَارِهِ فِي الرَّحِمِ، وَلَوْ قَبْلَ نَفْخِ الرُّوحِ، إِلَّا لِسَبَبٍ مُعْتَبَرٍ يَنْبَغُ شَرْعًا

⁵⁹⁶ en-Nûr 24/27, 30-31; el-Ahzâb 33/59; el-Hucurât 49/12.

⁵⁹⁷ Buhârî, "İmân", 16; Müslim, "İmân", 60; İbn Mâce, "Zühd", 17.

⁵⁹⁸ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 19/158-162; Kurtubî, el-Câmi', 12/229-234.

وَيَتَأَكَّدُ التَّحْرِيمَ بَعْدَ مُضِيِّ مِائَةٍ وَعَشْرِينَ يَوْمًا؛ فَإِذَا خِيفَ عَلَى حَيَاةِ الْأُمِّ لَزِمَ التَّدْخُلُ الطَّبِيُّ لِإِنْقَاذِهَا مَعَ بَذْلِ وَطَبِّا وَيَجُوزُ تَنْظِيمُ الْحَمْلِ بِالْوَسَائِلِ الْمُؤَقَّتَةِ الْمُبَاحَةِ عِنْدَ وُجُودِ حَاجَةٍ مُعْتَبَرَةٍ، مَا لَمْ .الْوُسْعُ فِي الْمُحَافَظَةِ عَلَى حَيَاةِ الْجَنِينِ كَمَا تَجُوزُ وَسَائِلُ الْإِنْجَابِ الطَّبِيِّ إِذَا اقْتَصَرَتْ عَلَى مَاءِ الرَّوْجِ .يَتَرْتَّبُ عَلَيْهَا ضَرَرٌ مُحَقَّقٌ أَوْ تَعْقِيمٌ دَائِمٌ بِغَيْرِ ضَرُورَةٍ وَبُؤْيُضَةِ رَوْجِهِ فِي أَثْنَاءِ قِيَامِ الرُّوْجِيَةِ الصَّحِيحَةِ، وَيُخْطَرُ كُلُّ مَا يَسْتَلْزِمُ دُخُولَ طَرَفٍ ثَالِثٍ أَوْ يُفْضِي إِلَى اخْتِلَاطِ
⁵⁹⁹»»»»الأنساب

Türkçe Karşılığı: Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyine göre ceninin hayatının korunması ve ona yönelik müdahalelerin sınırlandırılması temel ilkedir. Bu sebeple cenin rahme yerleştikten sonra, ruh üflenmesinden önce dahi, şer‘an ve tıbben geçerli bir sebep bulunmadıkça gebeliğin sonlandırılması câiz değildir. Yüz yirmi günden sonra ise hayat hakkının korunması daha güçlü hâle gelmekte; annenin hayatının ağır biçimde tehlikeye girdiği durumlarda gerçekleştirilecek tıbbî müdahalenin, anneyi kurtarmanın yanında mümkün olduğu ölçüde ceninin hayatını da korumayı amaçlaması gerekmektedir. Konsey, doğumların arasını açmak veya annenin gebelik ve emzirme sonrasında dinlenmesini sağlamak gibi meşru ihtiyaçlar sebebiyle geçici doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasına, kalıcı bir zarara yol açmaması şartıyla cevaz vermektedir. Buna karşılık zaruret bulunmadıkça üreme kabiliyetini sürekli biçimde ortadan kaldıran uygulamaları meşru görmemektedir.

Dayanakları: Konsey bu yaklaşımını, çocukların öldürülmesini yasaklayan el-En‘âm sûresinin 151. ve el-İsrâ sûresinin 31. âyetleriyle ceninin yaratılış aşamalarını açıklayan el-Mü‘minûn sûresinin 12-14. âyetlerine dayandırmaktadır. Ceninle ilgili hükümlerde yaratılış safhalarını ve ruhun üflenmesini konu edinen İbn Mes‘ûd hadisini; geçici doğum kontrolünde ise Hz. Peygamber dönemindeki azil uygulamasını esas almaktadır. Klasik fıkıhta ceninin korunması, ruh üflenmesi, azil, zaruret ve zarar hükümleri etrafında oluşan mezhep birikimini benimseyen Konsey, hayatın ve neslin korunması ile “zarar giderilir” ilkelerini birlikte değerlendirmektedir.

3.4.5. Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi (FCNA)

3.4.5.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: « يَرَى مَجْلِسُ فَفْهِ أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةِ أَنَّ الْقَوَامَةَ فِي الْأُسْرَةِ لَيْسَتْ تَفْضِيلًا مُطْلَقًا لِلرَّجُلِ عَلَى الْمَرْأَةِ، وَلَا سُلْطَةً تُسْقِطُ إِرَادَتَهَا أَوْ تَنْقُصُ مِنْ أَهْلِيَّتِهَا وَحُقُوقِهَا، وَإِنَّمَا هِيَ مَسْئُولِيَّةٌ أُسْرِيَّةٌ تُلْزِمُ الرَّوْجَ بِالنَّفَقَةِ

⁵⁹⁹ ECFR, kürtaj ve doğum kontrolüne ilişkin fetvalar, resmî fetva arşivi (Erişim 8 Ağustos 2026).

وَتَقُومُ الْعَلَاقَةُ بَيْنَ الرِّجَالِ عَلَى الْعَدْلِ وَالْمَعْرِوفِ وَالرَّحْمَةِ وَالنَّشَاوِرِ وَتَبَادُلِ. وَالرَّعَايَةِ وَحُسْنِ تَدْبِيرِ شُؤْنِ الْأُسْرَةِ
وَالْمَرْأَةِ أَهْلِئِهَا الْإِنْسَانِيَّةُ وَالْمَالِيَّةُ وَالْمُهْنِيَّةُ الْكَامِلَةُ، وَلَهَا أَنْ تُسَهِّمَ فِي التَّعْلِيمِ وَالْعَمَلِ وَالشُّؤْنِ. الْحُقُوقُ وَالْوَاجِبَاتُ
«الْعَامَّةُ، وَلَا تُعَدُّ الْقَوَامَةُ مَانِعًا مِنْ ذَلِكَ، مَا دَامَتْ حُقُوقُ الْأُسْرَةِ وَأَحْكَامُ الشَّرِيعَةِ مَرْعِيَّةً»⁶⁰⁰

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyinin kurumsal yaklaşımına göre kavvâmiyet, erkeğe kadın üzerinde mutlak üstünlük veya sınırsız yönetim yetkisi tanıyan bir ayrıcalık değil; aile hayatında nafaka, koruma, gözetim ve düzenin sağlanmasına ilişkin sorumluluk yükleyen hukukî bir kurumdur. Eşler arasındaki ilişki adalet, ma'rûf, merhamet, istişare ve karşılıklı hak ve yükümlülükler üzerine kurulmalıdır. Bu sebeple kavvâmiyet, kadının iradesini, hukukî ve malî ehliyetini yahut eğitim, çalışma ve toplumsal hayata katılma hakkını sınırlandıran bir yetki şeklinde yorumlanamaz. Konsey, kadın ile erkeği insanlık değeri ve dinî sorumluluk bakımından eşit; aile ve toplum hayatında ise birbirini destekleyen ve tamamlayan iki hukukî özne olarak kabul etmektedir. Aile içerisindeki görev farklılıkları cinsiyetler arasında ontolojik bir üstünlük meydana getirmemekte; erkeğin nafaka yükümlülüğü ile eşlerin ortak sorumluluklarını düzenleyen işlevsel bir görev paylaşımını ifade etmektedir.

Dayanakları: FCNA, kavvâmiyet anlayışını öncelikle kadın ile erkeğin aynı özden yaratıldığını, mümin erkeklerle kadınların birbirlerinin velileri ve destekçileri olduğunu, insanî üstünlüğün takvâya bağlı bulunduğunu ve aile hayatının sevgi, merhamet ve iyi geçim üzerine kurulması gerektiğini bildiren Kur'ân hükümlerine dayandırmaktadır. Nisâ sûresinin 34. âyetindeki kavvâmiyet hükmünü ise erkeğin bütün kadınlar üzerindeki genel hâkimiyeti olarak değil, evlilik birliği içerisinde nafaka ve bakım sorumluluğunu üstlenmesi şeklinde yorumlamaktadır.⁶⁰¹ Hz. Peygamber'in aile fertlerine iyi davranmayı üstün ahlâk ölçüsü kabul eden hadisleri ile aile içerisindeki sorumluluğun hesap vermeyi gerektirdiğini bildiren sünneti, kavvâmiyetin kullanımına ilişkin temel ahlâkî sınırları oluşturmaktadır.⁶⁰² Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe kavvâmiyeti nafaka, koruma ve aile işlerinin yürütülmesiyle ilişkilendiren birikimden yararlanan Konsey, bu mirası adalet, karşılıklı velâyet ve zarar vermeme ilkeleri çerçevesinde değerlendirmektedir.⁶⁰³

⁶⁰⁰ FCNA, "The Quranic Concepts on Gender Relations"; a.mlf., "The Inclusion of Women in Masjids"; a.mlf., "Introduction to Fatwa Methodology" (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶⁰¹ en-Nisâ 4/1, 19, 34; et-Tevbe 9/71; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13.

⁶⁰² Tirmizî, "Menâkıb", 63; Buhârî, "Ahkâm", 1; Müslim, "İmâre", 20.

⁶⁰³ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 8/290-294; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/38-41.

FCNA'nın resmî portalında yayımlanan toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair çalışmada kavvâmiyetin koşulsuz erkek otoritesi anlamına gelmediği, erkeğin aileyi maddî, manevî ve fikrî bakımdan destekleme yükümlülüğünü ifade ettiği belirtilmektedir. Kadınların cami yönetim kurullarında görev almasına ilişkin resmî fetvada ise kadınların istişare ve karar süreçlerine katılmaları teşvik edilerek kadın ile erkeğin toplumsal sorumluluk alanındaki ortaklığı kurumsal düzeyde kabul edilmektedir.

3.4.5.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: «يَرَى مَجْلِسُ فِئِهِ أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةِ أَنَّ أَحْكَامَ الْمِيرَاثِ فِي الْإِسْلَامِ مِنَ الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ « الثَّابِتَةِ الَّتِي بَيَّنَّهَا الْقُرْآنُ الْكَرِيمُ وَفَصَّلَتْهَا السُّنَّةُ النَّبَوِيَّةُ، فَلَا يَجُوزُ إِسْقَاطُ أَنْصَبَةِ الْوَرَثَةِ أَوْ تَغْيِيرُهَا بِعُرْفٍ أَوْ ضَعْفِ وَلِلْمَرْأَةِ حَقٌّ مَفْرُوضٌ فِي التَّرَكَةِ، كَمَا أَنَّ لَهَا ذِمَّةً مَالِيَّةً مُسْتَقَلَّةً وَحَقَّ التَّمْلُكِ وَالتَّصَرُّفِ فِي. أُسْرِيٍّ أَوْ إِجْرَاءٍ قَانُونِيٍّ وَعَلَى الْمُسْلِمِينَ فِي أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةِ أَنْ يُوثِّقُوا وَصَايَاهُمْ وَيُنَظِّمُوا تَرَكَاتِهِمْ بِالْوَسَائِلِ الْقَانُونِيَّةِ الْمُنَاحَةِ، بِمَا. أَمْوَالِهَا «⁶⁰⁴» يَضْمَنُ وَصُولَ الْحُقُوقِ إِلَى مُسْتَحْقِّيهَا وَيُحَقِّقُ الْإِلْتِرَامَ بِأَحْكَامِ الشَّرِيعَةِ

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyinin kurumsal yaklaşımına göre miras hükümleri, Kur'ân-ı Kerîm tarafından belirlenmiş ve Sünnet tarafından açıklanmış bağlayıcı şer'î düzenlemelerdir. Kadının tereke üzerindeki payı, örf, aile baskısı veya hukukî işlemler yoluyla ortadan kaldırılamayacak müstakil bir malî haktır. Kadın, miras yoluyla edindiği mallar üzerinde tam mülkiyet ve tasarruf ehliyetine sahiptir. Miras paylarında bazı durumlarda görülen farklılık, kadın ile erkek arasında insanlık değeri bakımından üstünlük meydana getirmemekte; mirasçının yakınlık derecesi, tereke içindeki konumu ve üstlendiği malî sorumluluklarla bağlantılı bulunmaktadır. Konseyin Kuzey Amerika bağlamındaki yaklaşımı, şer'î miras hükümlerinin yürürlükteki hukuk içerisinde uygulanabilmesi için vasiyet, tereke planlaması ve resmî hukukî belgelerden yararlanılmasını gerektirmektedir. Ancak bu araçlar, belirlenmiş miras paylarını değiştirmek veya özellikle kadınları meşru haklarından mahrum bırakmak amacıyla kullanılamaz.

Dayanakları: FCNA'nın yaklaşımı, kadın ve erkek için ana-baba ile yakınların bıraktığı tereke üzerinde belirlenmiş paylar bulunduğunu bildiren ve mirasçıların hisselerini ayrıntılı biçimde düzenleyen Kur'ân hükümlerine dayanmaktadır. Bu naslar, kadının miras hakkını aile veya toplum tarafından tanınan bir imkân değil, doğrudan ilâhî

⁶⁰⁴ FCNA - AMJA, "The Islamic Position Regarding the Care of Orphans and Abandoned Children", 6 Ekim 2021, md. 2 ve 6 (Erişim 8 Ağustos 2026).

hükümle sabit müstakil bir hak hâline getirmektedir.⁶⁰⁵ Hz. Peygamber'in belirlenmiş miras paylarının hak sahiplerine verilmesini emreden, mirasçı lehine vasiyeti sınırlandıran ve vasiyeti terekenin üçte biriyle kayıtlayan hadisleri, ferâiz ve vasiyet hukukunun temel sünnet delillerini oluşturmaktadır.⁶⁰⁶ Konsey, klasik mezheplerin ferâiz literatüründe belirlenen paylar, miras engelleri, vasiyetin sınırları ve terekenin tasfiyesine ilişkin yerleşik hükümleri esas almaktadır.⁶⁰⁷ FCNA ile Kuzey Amerika Müslüman Hukukçular Meclisinin müştereken yayımladığı koruyucu aile ve vesayet rehberinde, koruma altındaki çocuğun kendiliğinden şer'î mirasçı olmayacağı, ancak terekenin üçte birini aşmamak üzere kendisi lehine vasiyet yapılabileceği belirtilmiştir. Rehber ayrıca Batı ülkelerindeki hukukî işlemlerin karmaşıklığı karşısında, şer'î hakların korunması amacıyla uzman hukukçulara başvurulmasını tavsiye etmektedir. Bu yaklaşım, miras hükümlerini değiştirmeyi değil, mevcut hukukî imkânlardan yararlanarak hakların sahiplerine ulaşmasını güvence altına almayı hedeflemektedir.

3.4.5.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

يَرَى مَجْلِسُ فِئِهِ أَمْرِيكَ السَّمَالِيَّةِ أَنَّ الْعَلَاقَةَ الرَّوْجِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ تَقُومُ عَلَى الْعَدْلِ « Kurulun Görüşü: وَالْإِحْسَانَ وَالْمَوَدَّةَ وَالرَّحْمَةَ، وَلَا يَجُوزُ تَفْسِيرُ النُّصُوصِ الشَّرْعِيَّةِ أَوْ اسْتِعْمَالُهَا عَلَى وَجْهِ يُبَيِّرُ الْإِيذَاءَ الْجَسَدِيَّ أَوْ وَيُفْهِمُ قَوْلُهُ تَعَالَى: (وَاضْرِبُوهُمْ) فِي سِيَاقِ مُعَالَجَةِ النُّشُورِ وَتَنْدُرُجِ وَسَائِلِ الْإِصْلَاحِ، النَّفْسِيِّ أَوْ امْتِنَانِ كَرَامَةِ الْمَرْأَةِ وَفِي ضَوْءِ السَّيْرَةِ النَّبَوِيَّةِ وَقَوَاعِدِ مَنَعَ الضَّرَرِ وَصِبَاغَةِ الْكَرَامَةِ؛ فَلَا يَكُونُ إِذْنًا بِالْعُفْفِ أَوْ الْإِسَاءَةِ، وَلَا حَقًّا مُطْلَقًا فِي وَإِذَا تَحَوَّلَتِ الْحَيَاةُ الرَّوْجِيَّةُ إِلَى ضَرَرٍ أَوْ إِسَاءَةٍ، جَازَ لِلْمُنْضَرَّرَةِ طَلَبُ الْحِمَايَةِ وَإِنْهَاءِ الرِّوَاكِ. التَّأْدِيبِ وَالْعِقَابِ 608. » وَاللُّجُوءُ إِلَى الْجِهَاتِ الْقَضَائِيَّةِ الْمُخْتَصَّةِ

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyinin kurumsal yönelimine göre evlilik ilişkisi adalet, ihsan, sevgi, merhamet ve karşılıklı insan onurunun korunması esaslarına dayanır. Dinî naslar, kadına yönelik fiziksel veya psikolojik şiddeti, aşağılamayı ve baskıyı meşrulaştıracak biçimde yorumlanamaz. Nisâ sûresinin 34. âyetindeki ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesi, nüûzun giderilmesini amaçlayan tedricî ıslah süreci, Kur'ân'ın aileye ilişkin bütüncül ilkeleri ve Hz. Peygamber'in hiçbir eşine vurmamış olmasıyla birlikte anlaşılmalıdır. Bu hüküm, kocaya eşini cezalandırma veya ona şiddet

⁶⁰⁵ en-Nisâ 4/7, 11-12, 13-14, 176.

⁶⁰⁶ Buhârî, “Ferâ’iz”, 5; Ebû Dâvûd, “Veşâyâ”, 6; Müslim, “Vasıyye”, 5.

⁶⁰⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/121-150; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/162-240.

⁶⁰⁸ FCNA, “The Quranic Concepts on Gender Relations”, 7 Kasım 2021; Salma Abugideiri - Zainab Alwani, *What Islam Says about Domestic Violence* (Herndon: FAITH, 2. Basım, 2008); Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

uygulama konusunda genel ve sınırsız bir yetki vermemektedir. Bedensel veya ruhsal zarara, korkutmaya, aşağılamaya ve insan onurunun ihlâlüne yol açan davranışlar meşru aile ilişkisinin sınırları dışında kalmaktadır. Evliliğin zarar ve istismarın devam ettiği bir ilişkiye dönüşmesi hâlinde mağdur eşin korunma, evliliğin sona erdirilmesini isteme ve yetkili hukuk mercilerine başvurma hakkı bulunmaktadır.

Dayanakları: FCNA'nın yaklaşımı; eşlerle ma'rûf üzere yaşamayı, aile bağıni sevgi ve merhamet temeline oturtmayı, nüşûz karşısında tedricî çözüm yollarını işletmeyi ve uyuşmazlığın hakemler aracılığıyla giderilmesini emreden Kur'ân hükümlerine dayanmaktadır. Bu çerçevede ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesi, âyetin ıslah amacı ve Kur'ân'ın adalet, merhamet ve zarar vermeme ilkelerinden bağımsız biçimde değerlendirilemez.⁶⁰⁹ Hz. Peygamber'in hiçbir eşine veya hizmetçisine vurmaması, kadınlara iyi davranılmasını emretmesi ve eşlerini döven erkekleri hayırlı kimseler arasında saymaması, hükmün yorumunda belirleyici sünnet ölçülerini oluşturmaktadır.⁶¹⁰ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe de söz konusu müdahale öğüt ve yatakta ayrılık aşamalarından sonra başvurulabilecek istisnâî bir tedbir olarak ele alınmış; yaralayıcı, iz bırakıcı, yüze yönelik veya aşağılayıcı olmaması ve ıslah ihtimalinin bulunması gibi kayıtlarla sınırlandırılmıştır.⁶¹¹ FCNA'nın resmî portalında yayımlanan toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair çalışmada aile ilişkileri adalet, ihsan ve karşılıklı velâyet ilkeleri üzerine kurulmakta; dinî hükümlerin zarara yol açacak parçacı ve katı yorumlarından kaçınılması gerektiği belirtilmektedir. Çalışmada ayrıca Hz. Peygamber'in aile hayatındaki şiddetten uzak örneklığı esas alınarak aile içi istismarın İslâm'ın adalet, merhamet ve insan onuruna ilişkin ilkeleriyle bağdaşmadığı kabul edilmektedir.

3.4.5.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: « يَرَى مَجْلِسٌ فَفْهُ أَمْرِيكَ السَّمَالِيَّةِ أَنَّ لِلْمَرْأَةِ حَقَّ التَّعْلَمِ وَالْعَمَلِ وَالْكَسْبِ وَالْمُشَارَكَةِ فِي الشُّؤْنِ الْعَامَّةِ، مَا دَامَ ذَلِكَ فِي مَجَالٍ مُبَاحٍ وَفِي إِطَارِ أَحْكَامِ الشَّرِيعَةِ وَفِيمَهَا وَتُبْنَى أَهْلِيَّتُهَا لِلْأَعْمَالِ وَالْمَسْئُولِيَّاتِ. الْعَامَّةِ عَلَى الْكِفَايَةِ وَالْأَمَانَةِ وَالْقُدْرَةِ عَلَى أَدَاءِ الْوَاجِبَاتِ، لَا عَلَى مُجَرَّدِ الذُّكُورَةِ وَالْأُنُوثَةِ وَالْمَرْأَةِ أَنْ تُسَهَّمُ فِي مَجَالَاتِ. »

⁶⁰⁹ el-Bakara 2/228, 231; en-Nisâ 4/19, 34-35; er-Rûm 30/21.

⁶¹⁰ Müslim, “Fezâ’il”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

⁶¹¹ Taberî, Câmi’u’l-beyân, 8/310-314; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/43-44.

التَّغْلِيمِ وَالصِّحَّةِ وَالْقَانُونِ وَالْإِدَارَةَ وَالْعَمَلَ الْاجْتِمَاعِيَّ وَسَائِرَ الْمَجَالَاتِ الْمَشْرُوعَةِ، وَأَنْ تَشَارَكَ فِي مَجَالِيسِ الشُّورَى
612» وَالْإِدَارَةَ الْمُسَسَّاتِ، بِمَا يُحَقِّقُ مَصْلَحَةَ الْأُسْرَةِ وَالْمُجْتَمَعِ وَيَحْفَظُ هُوِيَّتَهَا الدِّيْنِيَّةَ

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyine göre kadının eğitim görmesi, çalışması, kazanç elde etmesi ve toplumsal karar süreçlerine katılması İslâm hukukunun tanıdığı meşru haklardandır. Kadının meslek ve sorumluluk üstlenme ehliyeti cinsiyetinden ziyade liyakat, güvenilirlik ve görevin gereklerini yerine getirebilme ölçütlerine göre değerlendirilmelidir. Bu sebeple kadınlar; eğitim, sağlık, hukuk, akademi, idare, sivil toplum ve kamu yararına hizmet eden diğer meşru alanlarda görev alabilirler. FCNA, kadınların özellikle cami yönetim kurullarında bulunmalarını yalnızca câiz görmekle kalmamakta, onların görüş ve tecrübelerinin toplumsal istişare süreçlerine yansıtılması bakımından bunu teşvik etmektedir. Çalışma ve kamusal katılım hakkının kullanılması, İslâm ahlâkının gözetilmesi ve aile içerisindeki hak ve sorumlulukların karşılıklı biçimde korunmasıyla birlikte ele alınmaktadır.

Dayanakları: FCNA, kadının çalışma ve toplumsal katılım hakkını kadın ile erkeğin kazançlarının hukukî değerini tanıyan, mümin erkeklerle kadınları birbirlerinin destekçileri olarak nitelendiren, iyilikte yardımlaşmayı ve toplumsal işlerin istişareyle yürütülmesini emreden Kur’ân hükümlerine dayandırmaktadır.⁶¹³ Hz. Peygamber döneminde kadınların eğitim, ticaret, sağlık hizmetleri, toplumsal yardım ve gerektiğinde savaş hizmetlerine katılmaları, kadının faaliyet alanının ev içiyle sınırlandırılmadığını gösteren sünnet ve sahâbe uygulamaları olarak değerlendirilmektedir.⁶¹⁴ Klasik fıkıh literatüründe kadının tam malî ehliyeteye sahip olması; alışveriş, icâre, şirket, vekâlet ve vakıf gibi hukukî işlemleri kendi adına gerçekleştirebilmesi, meşru çalışma ve kazanç hakkının hukukî temelini oluşturmaktadır. Kamu görevlerinin kapsamı konusunda farklı içtihatlar bulunmakla birlikte ehliyet, emanet ve kamu yararı temel ölçüler olarak kabul edilmiştir.⁶¹⁵ FCNA’nın kadınların camilere katılımına ilişkin resmî fetvasında kadınların cami yönetim kurullarında görev almalarının câiz ve teşvik edilen bir uygulama olduğu açıkça belirtilmiş; istişare süreçlerinde kadınların sesine ve tecrübesine yer verilmesi

⁶¹² FCNA, “The Inclusion of Women in Masjids”, 6 Ekim 2021; a.mlf., “The Quranic Concepts on Gender Relations”, 7 Kasım 2021 (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶¹³ en-Nisâ 4/32; et-Tevbe 9/71; el-Mâide 5/2; eş-Şûrâ 42/38.

⁶¹⁴ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 94; Müslim, “Cihâd”, 137; Buhârî, “Cihâd”, 67.

⁶¹⁵ Kâsânî, Bedâ’i’u’s-şanâ’i’, 7/3; İbn Hazm, el-Muḥallâ, 8/527-528.

gerektiği vurgulanmıştır. Konseyin resmî portalındaki toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair çalışmada da kadınların eğitim, çalışma, sosyoekonomik gelişme ve siyasal hayata katılma hakları kabul edilmektedir.

3.4.5.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: « يَرَى مَجْلِسُ فَهْمِهِ أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةَ أَنَّ الشَّهَادَةَ فِي الشَّرِيعَةِ وَسِيلَةٌ لِإِظْهَارِ الْحَقِّ وَإِقَامَةِ الْعَدْلِ وَصِيَانَةِ الْحُقُوقِ، وَلَا يُقْصَدُ بِاخْتِلَافِ بَعْضِ أَحْكَامِهَا الْإِنْقِصَافُ مِنْ كَرَامَةِ الْمَرْأَةِ أَوْ أَهْلِيَّتِهَا الْقَانُونِيَّةِ تَعَالَى: ﴿فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾ فِي سِيَاقِ تَوْثِيقِ الدُّيُونِ وَالْمُعَامَلَاتِ الْمَالِيَّةِ، وَلَا يُجْعَلُ حُكْمًا عَامًّا فِي جَمِيعِ أَبْوَابِ الْقَضَاءِ وَتَخْتَلِفُ قِيمَةُ الشَّهَادَةِ بِاخْتِلَافِ طَبِيعَةِ الْوَاقِعَةِ وَعِلْمِ الشَّاهِدِ بِهَا وَقُوَّةِ الْبَيِّنَةِ، كَمَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مُنْفَرِدَةً. وَالْإِثْبَاتِ⁶¹⁶».

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyinin kurumsal yönelimine göre şahitlik, kadın veya erkeğin insanî değerini ve hukukî ehliyetini belirleyen bir ölçü değil, hakların ortaya çıkarılmasını ve adaletin gerçekleştirilmesini sağlayan bir ispat vasıtasıdır. El-Bakara sûresinin 282. âyetinde bir erkekle birlikte iki kadının şahitliğine yer verilmesi, borçların belgelendirilmesi ve malî işlemlerin güvence altına alınmasına ilişkin özel bir düzenlemedir; bu hüküm kadının şahitliğinin bütün hukuk alanlarında erkeğin şahitliğinin yarısına eşit olduğu şeklinde genellenemez. Şahitliğin ispat değeri olayın mahiyetine, şahidin konuya ilişkin bilgisine, güvenilirliğine ve beyanın hakkı ortaya çıkarma gücüne göre değerlendirilmelidir. Nitekim yalnızca kadınların muttali olabileceği doğum, emzirme ve benzeri hususlarda kadının tek başına beyanı hukukî sonuç doğurabilmektedir. Bu yaklaşım, şahitlik hükümlerindeki farklılığı kadının ehliyet eksikliğiyle değil, ispat konusu olayın özellikleri ve adaletin gerçekleştirilmesi amacıyla açıklamaktadır.

Dayanakları: FCNA'nın yaklaşımı, borçların yazılı olarak kaydedilmesini ve şahitlerle güvence altına alınmasını düzenleyen el-Bakara sûresinin 282. âyetiyle adaletin gözetilmesini ve şahitliğin hakkıyla yerine getirilmesini emreden Kur'an hükümlerine dayanmaktadır. Liân hükümlerinde kadının yeminlerinin erkeğin yeminlerine karşılık hukukî sonuç doğurması da kadın beyanının bütün alanlarda erkeğin beyanının yarısı sayılamayacağını göstermektedir.⁶¹⁷ Hz. Peygamber döneminde bir kadının emzirmeye

⁶¹⁶ Ziya Kavakçı, "Sharia: Analysis & Autocriticism", FCNA, 7 Kasım 2021; Muhammed Katanânî, "Introduction to Fatwa Methodology", FCNA, Eylül 2019 (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶¹⁷ el-Bakara 2/282; en-Nisâ 4/135; el-Mâide 5/8; en-Nûr 24/6-9.

ilişkin beyanının evliliğin hükmü üzerinde etkili kabul edilmesi, kadınların doğrudan bilgi sahibi oldukları konulardaki beyanlarının müstakil delil niteliği taşıyabileceğini ortaya koymaktadır.⁶¹⁸ Klasik fıkıh literatüründe şahitlik hükümleri olayın ve hakkın mahiyetine göre farklılaştırılmış; doğum, emzirme, bekâret ve kadınlara özgü bedenî hâllerde kadınların müstakil şahitliği kabul edilmiştir. Hanefiler ayrıca malî haklar ve malî sonuç doğuran işlemlerde kadın şahitliğine daha geniş bir uygulama alanı tanımıştır.⁶¹⁹ FCNA'nın resmî portalında yayımlanan şariat ve İslâm hukuku konulu çalışmada, bazı durumlarda tek kadının şahitliğinin yeterli olduğu açıkça belirtilmektedir. Konseyin fetva metodolojisinde ise nasların bağlamı, şeriatın genel maksatları, somut olayın özellikleri ve çağdaş ispat imkânlarının birlikte değerlendirilmesi benimsenmektedir.

3.4.5.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: « يَرَى مَجْلِسُ فِئِهِ أَمْرِيكَ السَّمَالِيَّةِ أَنَّ تَعَدُّ الزَّوْجَاتِ مِنَ الْمُبَاحَاتِ الشَّرْعِيَّةِ الْمُفِيدَةِ « فَيَجِبُ عَلَى الزَّوْجِ الْعَدْلُ بَيْنَ بِالْعَدْلِ وَالْقُدْرَةِ عَلَى أَدَاءِ الْحُقُوقِ، وَلَيْسَ حَقًّا مُطْلَقًا يُمَارَسُ دُونَ مُرَاعَاةِ آثَارِهِ وَمَالَاتِهِ زَوْجَاتِهِ فِي النَّفَقَةِ وَالسُّكْنَى وَالْمَبِيتِ وَسَائِرِ الْحُقُوقِ الْوَاجِبَةِ، فَإِنْ خَافَ الْجَوْرَ أَوْ عَجَزَ عَنْ أَدَاءِ هَذِهِ الْحُقُوقِ تَعَيَّنَ عَلَيْهِ كَمَا لَا يَجُوزُ أَنْ يَتَّخِذَ التَّعَدُّ وَسِيلَةً لِلْإِضْرَارِ بِالزَّوْجَةِ أَوْ الْأَوْلَادِ أَوْ تَعْرِضَهُمْ لِضَيَاعِ الْاِقْتِسَارِ عَلَى زَوْجَةٍ وَاحِدَةٍ الْحُقُوقِ، وَيُرَاعَى فِي بِلَادِ الْإِقَامَةِ مَا يَتَرْتَّبُ عَلَيْهِ مِنْ آثَارٍ قَانُونِيَّةٍ وَأُسْرِيَّةٍ، تَحْقِيقًا لِمَقَاصِدِ الشَّرِيعَةِ فِي الْعَدْلِ وَحِفْظِ الْأُسْرَةِ»⁶²⁰

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyinin kurumsal yönelimine göre çok eşlilik, İslâm hukukunda meşruiyeti nasla sabit olmakla birlikte mutlak ve sınırsız biçimde kullanılabilecek bir hak değildir. Cevaz hükmü, eşler arasında nafaka, mesken, geceleme ve diğer hukukî haklarda adaletin sağlanmasına ve kocanın bu yükümlülükleri yerine getirebilmesine bağlıdır. Adaletsizlikten endişe edilmesi veya eşlerin ve çocukların haklarının korunamaması hâlinde tek eşle yetinmek Kur'an'ın açık yönlendirmesidir. Çok eşlilik, eşe zarar verme, çocukların bakımını ihmal etme veya aile fertlerini hukukî ve malî güvenceden mahrum bırakma aracına dönüştürülemez. Kuzey Amerika şartlarında ayrıca uygulamanın doğuracağı ailevî ve hukukî sonuçların dikkate alınması; dinî

⁶¹⁸ Buhârî, “Şehâdât”, 13; Tirmizî, “Radâ’”, 4.

⁶¹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/438; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 10/154-163.

⁶²⁰ Muhammed Katanânî, “Introduction to Fatwa Methodology”, FCNA, Eylül 2019. FCNA portalında metin için karar veya belge numarası belirtilmemiştir (Erişim 8 Ağustos 2026). Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

cevazın, kişileri hukukî belirsizlik ve hak kaybıyla karşı karşıya bırakacak biçimde kullanılmaması gerekir.

Dayanakları: FCNA'nın konuya ilişkin yönelimi, çok eşliliği adalet şartına bağlayan ve bu şartın yerine getirilemeyeceğinden endişe edilmesi hâlinde tek eşle yetinilmesini emreden Kur'ân hükmüne dayanmaktadır. Eşler arasında tam bir duygusal eşitliğin mümkün olmadığını bildiren âyet ise kocanın hukukî bakımdan ölçsüz biçimde bir tarafa yönelmesini ve diğer eşi askıda bırakmasını yasaklamaktadır.⁶²¹ Hz. Peygamber'in eşleri arasında nafaka, geceleme ve zaman paylaşımı bakımından adaleti gözetmesi ve eşlerinden birine haksız biçimde meyleden kimseyi uyaran hadisi, çok eşlilikte adalet yükümlülüğünün sünnet temelini oluşturmaktadır.⁶²² Klasik fıkıh literatüründe çok eşliliğin cevazı kabul edilmekle birlikte eşler arasında maddî haklar ve geceleme bakımından adaletin vâcip olduğu, bu yükümlülüğün ihlâlinin zulüm teşkil edeceği benimsenmiştir.⁶²³ FCNA'nın fetva metodolojisi; hükmün uygulanmasında maslahat ve mefsedet dengesinin, sonuçların, örfün, yaşanan ülkenin şartlarının ve yürürlükteki hukuk düzeninin dikkate alınmasını öngörmektedir. Bu sebeple Kuzey Amerika bağlamında çok eşlilik, yalnızca soyut cevaz hükmü üzerinden değil, aile fertlerinin hakları ve doğuracağı hukukî sonuçlarla birlikte değerlendirilmelidir.

3.4.5.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: «يَرَى مَجْلِسُ فِئَةِ أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةِ أَنَّ الطَّلَاقَ وَسَبِيلُهُ مَشْرُوعَةٌ لِإِنْتِهَاءِ الْحَيَاةِ الزَّوْجِيَّةِ فَإِذَا وَقَعَ الطَّلَاقُ. عِنْدَ تَعَدُّرِ اسْتِمْرَارِهَا، وَلَا يُلْجَأُ إِلَيْهِ إِلَّا بَعْدَ بَدَلٍ وَسَعِ الْإِصْلَاحِ وَالتَّوْفِيقِ وَالتَّحْكِيمِ بَيْنَ الزَّوْجَيْنِ وَجَبَّ جَفْظُ الْحُقُوقِ الشَّرْعِيَّةِ الْمُتَرَتِّبَةِ عَلَيْهِ، وَمِنْهَا الْمَهْرُ وَالتَّقَهُ وَالْمَنْعَةُ وَالْعِدَّةُ وَحُقُوقُ الْأَوْلَادِ، وَلَا يَجُوزُ إِتْخَاذُهُ كَمَا يَلْزَمُ الْمُسْلِمِينَ فِي أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةِ اسْتِكْمَالُ الْإِجْرَاءَاتِ الشَّرْعِيَّةِ. وَسَبِيلُهُ لِلْإِضْرَارِ أَوْ الْإِنْتِقَامِ أَوْ إِسْقَاطِ الْحُقُوقِ وَالْمَدَنِيَّةِ اللَّازِمَةِ لِإِنْتِهَاءِ الزَّوْاجِ؛ صِبَاغَةُ الْحُقُوقِ الطَّرَفَيْنِ وَالْأَوْلَادِ وَمَنْعًا لِلزَّرَاعِ وَالضَّرَرِ»⁶²⁴

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyine göre boşanma, evlilik birliğinin sürdürülmesi artık mümkün olmadığında başvurulabilecek meşru bir hukukî çözüm olmakla birlikte aile uyuşmazlıklarında ilk yöntem değildir. Boşanmadan önce sulh, aile danışmanlığı ve hakemlik yollarının işletilmesi; evliliğin devamını

⁶²¹ en-Nisâ 4/3, 129; er-Rûm 30/21.

⁶²² Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38; Tirmizî, "Nikâh", 42.

⁶²³ Kurtubî, el-Câmi', 5/17-22; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/230-235.

⁶²⁴ FCNA, boşanma ve aile hukukuna ilişkin kurumsal yaklaşım, resmî portal (Erişim 8 Ağustos 2026).

sağlayabilecek imkânların tüketilmesi esastır. Boşanmanın gerçekleşmesi hâlinde kadının mehir, nafaka, mut‘a ve iddetten doğan haklarıyla çocukların nafaka, bakım ve korunma hakları eksiksiz yerine getirilmelidir. Boşanma, eşlerden birine zarar verme, onu baskı altında tutma veya malî haklarını ortadan kaldırma aracına dönüştürülemez. Kuzey Amerika’da yaşayan Müslümanların, dinî yükümlülüklerin yanında evliliğin hukukî statüsünü sona erdirecek medenî işlemleri de tamamlamaları; böylece tarafların yeniden evlenme, mal varlığı, nafaka ve çocuklara ilişkin haklarının belirsiz bırakılmaması gerekmektedir.

Dayanakları: FCNA’nın yaklaşımı, boşanmanın iyilikle sürdürme veya güzellikle ayrılma esasına göre gerçekleştirilmesini, eşlerin zarar vermek amacıyla evlilikte tutulmamasını, uyuşmazlık durumunda ailelerden hakemler görevlendirilmesini ve boşanmış kadınların mesken ve nafaka haklarının korunmasını emreden Kur’ân hükümlerine dayanmaktadır.⁶²⁵ Hz. Peygamber’in Sâbit b. Kays’ın eşine ilişkin hul‘ uygulaması, kadının evlilik birliğinin sona erdirilmesini isteme hakkının; “zarar verme ve zarara zararla karşılık verme yoktur” hadisi ise boşanma sürecinde tarafların mağdur edilmemesinin temel sünnet dayanaklarını oluşturmaktadır.⁶²⁶ Klasik fıkıh literatüründe talâk, hul‘ ve yargısal ayrılık birbirinden farklı hukukî yollar olarak ele alınmış; mehir, nafaka ve iddet hükümleri boşanmanın türü ve tarafların durumuna göre ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir.⁶²⁷ FCNA’nın Kuzey Amerika bağlamındaki yaklaşımında dinî boşanma ile medenî hukuk işlemlerinin tarafların haklarını koruyacak biçimde birlikte yürütülmesi önem taşımaktadır. Konseyin kurumsal görüşlerini inceleyen çalışmalarda, kadının geçerli sebeplerle ayrılık veya hul‘ talep edebileceği, boşanma sonrasında mehir ve nafaka haklarıyla çocukların bakım giderlerinin korunması gerektiği belirtilmektedir.⁶²⁸

3.4.5.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: « يَرَى مَجْلِسُ فِقْهِ أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةِ أَنَّ الْوَلَايَةَ وَالْحَضَانَةَ مَسْئُولَتَانِ شَرْعِيَّانِ شَرْعًا « وَيَجِبُ فِي إِسْنَادِهِمَا تَقْدِيمُ لِحِفْظِ مَصْلَحَةِ الطِّفْلِ وَصِيَانَةِ دِينِهِ وَنَسَبِهِ وَهُوَئِيَّةِ وَحُقُوقِهِ، وَلَيْسَتْ حَقًّا مُطْلَقًا لِأَحَدِ الْوَالِدَيْنِ وَلَا يَجُوزُ اتِّخَاذُ الْوَلَايَةِ أَوْ الْحَضَانَةِ وَسِيلَةً. مَنْ هُوَ أَفْذَرُ عَلَى رِعَايَةِ الطِّفْلِ وَتَرْبِيَّتِهِ وَحِفْظِ اسْتِقْرَارِهِ النَّفْسِيِّ وَالْأُسْرِيِّ

⁶²⁵ el-Bakara 2/229, 231, 236-237, 241; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1-2, 6-7.

⁶²⁶ Buhârî, “Talâk”, 12; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁶²⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/83-109; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/277-327; 8/78-105.

⁶²⁸ Zainab Alwani, “Fiqh Council of North America”, Oxford Research Encyclopedia of Religion, 13 Aralık 2023.

كَمَا تُرَاعَى الْإِجْرَاءَاتُ الْقَانُونِيَّةُ فِي بَلَدِ الْإِقَامَةِ، وَيُسْتَعَانُ بِأَهْلِ الْإِلْضَرَارِ بِالطِّفْلِ أَوْ تَصْنِيفِةِ الْخِلَافَاتِ بَيْنَ الْوَالِدَيْنِ
«الْإِخْتِصَاصُ لِضَمَانِ حُقُوقِ الطِّفْلِ وَالْأُسْرَةِ بِمَا يُحَقِّقُ مَقَاصِدَ الشَّرِيعَةِ»⁶²⁹

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyine göre velâyet ve hidâne, anne veya babaya tanınmış mutlak haklar değil, öncelikle çocuğun üstün yararını gerçekleştirmeyi amaçlayan hukukî sorumluluklardır. Hidâne çocuğun bakım, gözetim ve terbiyesini; velâyet ise hukukî temsilini, malî işlerinin yürütülmesini ve temel haklarının korunmasını kapsamaktadır. Bu kurumlara ilişkin kararlar verilirken çocuğun dinî kimliği, nesebi, bedensel ve psikolojik güvenliği, eğitimi ve aile istikrarı birlikte gözetilmelidir. Ebeveynler arasındaki anlaşmazlıklar çocuğun diğer ebeveyniyle ilişkisinin kesilmesine, baskı aracı hâline getirilmesine veya haklarının ihlâlüne gerekçe oluşturamaz. Kuzey Amerika'daki velâyet, koruyucu aile ve vesayet işlemlerinde yürürlükteki hukukî usullere uyulması, uzman hukukçulardan yararlanılması ve şer'î haklarla hukukî güvencelerin birlikte korunması gerekmektedir.

Dayanakları: FCNA, velâyet ve hidâne yaklaşımını çocuğun emzirilmesi ve bakımında anne ile babanın karşılıklı sorumluluklarını düzenleyen, tarafların çocuk sebebiyle birbirlerine zarar vermelerini yasaklayan, yetimlerin mal ve haklarının korunmasını emreden Kur'ân hükümlerine dayandırmaktadır. Nesebin biyolojik gerçekliğine uygun biçimde muhafaza edilmesini emreden hükümler de koruyucu aile ve vesayet uygulamalarının temel sınırını oluşturmaktadır.⁶³⁰ Hz. Peygamber'in küçük çocuğun hidânesinde anneye öncelik tanıyan uygulaması, ebeveynleri çocuğun bakımından sorumlu tutan hadisleri ve zarar vermeyi yasaklayan sünnet ilkesi, bu yaklaşımın başlıca hadis dayanaklarıdır.⁶³¹ Klasik fıkıh literatüründe hidâne, öncelikle çocuğun korunmasına ve bakımına yönelik bir hak ve sorumluluk olarak değerlendirilmiş; anneye tanınan öncelik çocuğun şefkat, bakım ve güvenlik ihtiyacıyla gerekçelendirilmiştir. Çocuğun yaşı ve şartları değiştiğinde ise onun menfaati belirleyici ölçü kabul edilmiştir.⁶³² FCNA ile Kuzey Amerika Müslüman Hukukçular Meclisinin ortak rehberinde koruyucu aile, vesayet ve kafâletin amacı, aile ortamından mahrum kalan

⁶²⁹ FCNA - AMJA, "The Islamic Position Regarding the Care of Orphans and Abandoned Children", 6 Ekim 2021, md. 1-2 (Erişim 8 Ağustos 2026). Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi, "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶³⁰ el-Bakara 2/220, 233; en-Nisâ 4/5-6, 9; el-Ahzâb 33/4-5; et-Tahrîm 66/6.

⁶³¹ Ebû Dâvûd, "Talâk", 35; Buhârî, "Ahkâm", 1; İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

⁶³² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/79; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/190-200.

çocuğun bakımını, eğitimini ve korunmasını sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Rehberde ayrıca çocuğun nesep ve kimliğinin korunması, Batı ülkelerindeki karmaşık vesayet işlemlerinde uzman hukukçulara başvurulması ve çocuğun hukukî haklarının güvence altına alınması gerektiği vurgulanmıştır.

3.4.5.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: « يَرَى مَجْلِسُ فُفْهِ أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةِ أَنَّ سَتَرَ الْمَرْأَةِ شَعْرَهَا أَمَامَ غَيْرِ الْمَحَارِمِ فَرِيضَةٌ وَلَا شَرْعِيَّةٌ ثَابِتَةٌ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، وَأَنَّ الْحِجَابَ جُزْءٌ مِنْ مَنْظُومَةِ الْعِفَّةِ وَالْحَيَاءِ وَصِيَانَةِ الْكَرَامَةِ وَالْهُوِيَّةِ الْإِسْلَامِيَّةِ يَتَعَارَضُ الْإِلْتِزَامُ بِهِ مَعَ حَقِّ الْمَرْأَةِ فِي التَّعْلِيمِ وَالْعَمَلِ وَالْمُشَارَكَةِ فِي خِدْمَةِ الْمُجْتَمَعِ، وَلَا يَجُوزُ اتِّخَاذُهُ ذَرِيعَةً لِإِفْصَالِهَا كَمَا أَنَّ غَضْنَ الْبَصَرِ، وَحِفْظَ الْعِفَّةِ، وَاخْتِرَامَ الْخُصُوصِيَّةِ، وَالْإِلْتِزَامَ بِأَدَابِ التَّعَامُلِ. عَنِ الْمَسَاجِدِ أَوْ الْحَيَاةِ الْعَامَّةِ »⁶³³ «مَسْئُولِيَّاتٌ مُشْتَرَكَةٌ بَيْنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ، تُرَاعَى فِي تَطْبِيقِهَا أَحْكَامُ الشَّرِيعَةِ وَظُرُوفُ الْمُسْلِمِينَ فِي بِلَادِ إِقَامَتِهِمْ

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyine göre Müslüman kadının mahremi olmayan erkekler yanında saçını örtmesi, Kur'an ve Sünnet'le sabit dinî bir yükümlülüktür. Tesettür; iffet, hayâ, insan onuru ve İslâmî kimliğin korunmasını amaçlayan bütüncül ahlâk düzeninin bir parçasıdır. Bununla birlikte tesettür, kadının eğitim görmesine, çalışmasına, cami ve toplum hizmetlerine katılmasına engel teşkil etmez; aksine Konsey, dinî yükümlülüklerin kadınların kamusal hayattan dışlanmasına gerekçe yapılmasını doğru bulmamaktadır. Mahremiyetin korunması, bakışların haramdan sakındırılması ve sosyal ilişkilerde dinî-ahlâkî ölçülere uyulması ise yalnızca kadına ait değil, kadın ve erkeğin birlikte taşıdığı bir sorumluluktur. Bu hükümler uygulanırken şer'î esasların yanı sıra Kuzey Amerika'daki Müslümanların din özgürlüğü, eğitim, çalışma ve toplumsal katılım şartlarının da dikkate alınması gerekmektedir.

Dayanakları: FCNA bu yaklaşımını öncelikle mümin erkek ve kadınlara bakışlarını haramdan sakınmalarını ve iffetlerini korumalarını emreden en-Nûr sûresinin 30-31. âyetleri ile kadınların dış kıyafetlerine ilişkin el-Ahzâb sûresinin 59. âyetine dayandırmaktadır. Özel hayatın dokunulmazlığına ilişkin en-Nûr sûresinin 27-28. âyetleri ve tecessüsü yasaklayan el-Hucurât sûresinin 12. âyeti de mahremiyet anlayışının Kur'anî zeminini oluşturmaktadır.⁶³⁴ Konsey, hayâyı imanın bir parçası kabul eden hadis ile kadınların mescitlere gitmelerinin engellenmemesini emreden nebevî beyanı, tesettür ile

⁶³³ FCNA, “Does the Qur'an Tell Women to Cover Their Hair?”, 7 Kasım 2021; a.mlf., “The Inclusion of Women in Masjids”, 6 Ekim 2021 (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶³⁴ en-Nûr 24/27-31; el-Ahzâb 33/59; el-Hucurât 49/12.

toplumsal katılım arasında çelişki bulunmadığının sünnetten dayanakları arasında değerlendirmektedir.⁶³⁵ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe en-Nûr sûresinin 31. âyetindeki *humur* kelimesinin başı ve saçını örten örtü anlamında yorumlanmasını esas alan FCNA, tesettürü dinî bir yükümlülük olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte ilgili nasları kadınların eğitim, ibadet ve toplum hizmetlerine katılımını gösteren sünnet uygulamalarıyla birlikte değerlendirmektedir.⁶³⁶ Konseyin resmî fetvalarında bu yaklaşım somutlaştırılmış; kadının kamusal alanda saçını örtmesinin dinî bir yükümlülük olduğu belirtilirken kadınların camilere, karar mekanizmalarına ve toplum hizmetlerine etkin biçimde katılmalarının da desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

3.4.5.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: « يَرَى مَجْلِسُ فِقْهِ أَمْرِيكَ الشَّمَالِيَّةِ أَنَّ الْأَصْلَ فِي الْجَنِينِ صِيَانَهُ حَيَاتِهِ وَحِفْظُ حُرْمَتِهِ، وَأَنَّ الْإِجْهَازَ مَحْظُورٌ شَرْعًا، وَلَا يُرَخَّصُ فِيهِ إِلَّا لِضَرُورَةٍ مُعْتَبَرَةٍ، كَخَطَرِ مُحَقِّقِ يُهْدَدُ حَيَاةُ الْأُمِّ، أَوْ فِي حَالَاتٍ وَيَجُوزُ تَنْظِيمُ الْحَمْلِ بِالْوَسَائِلِ الْمُؤَقَّتَةِ الْمَأْمُونَةِ عِنْدَ الْحَاجَةِ. اسْتِثْنَائِيَّةٌ يُقَدَّرُهَا أَهْلُ الْإِخْتِصَاصِ الشَّرْعِيِّ وَالطَّبِيِّ كَمَا تَحْجُزُ تَقْنِيَّاتٌ. وَبِئَرَاذِي الرُّوَجِينَ، مَا لَمْ يَتَرْتَّبْ عَلَيْهَا ضَرَرٌ مُعْتَبَرٌ أَوْ تَعْقِيمٌ دَائِمٌ، إِلَّا لِضَرُورَةٍ طَبِئِيَّةٍ ثَابِتَةٍ الْإِخْصَابِ الْمُسَاعَدِ إِذَا اقْتَصَرَتْ عَلَى الرُّوَجِينَ حَالَ قِيَامِ عَقْدِ الرُّوَجِيَّةِ الصَّحِيحِ، وَيُمنَعُ إِدْخَالُ أَيِّ طَرَفٍ ثَالِثٍ فِي الْمَسْأَلَةِ. عَمَلِيَّةُ الْإِنْجَابِ؛ حِفْظًا لِلنَّسَبِ وَصِيَانَةً لِلْأُسْرَةِ »⁶³⁷

Türkçe Karşılığı: Kuzey Amerika Fıkıh Konseyine göre ceninin hayatının ve hukukî dokunulmazlığının korunması esastır; bu sebeple kürtaj kural olarak meşru değildir. Bununla birlikte gebeliğin annenin hayatını ciddi ve kesin biçimde tehdit etmesi veya istisnâ bir zaruretin bulunması hâlinde, mesele güvenilir uzman hekimler ile ehil İslâm hukukçularının ortak değerlendirmesi sonucunda hükme bağlanabilir. Doğumun geçici ve güvenli yöntemlerle planlanması ise eşlerin ortak rızası ve meşru bir ihtiyacın bulunması şartıyla câizdir; zaruret bulunmadıkça üreme yeteneğini kalıcı biçimde ortadan kaldıran müdahalelere izin verilmez.

Dayanakları: FCNA'nın kürtaja ilişkin yaklaşımı, insan hayatının dokunulmazlığını ve neslin korunmasını emreden Kur'an hükümlerine dayanmaktadır. Ceninin yaratılış safhalarını açıklayan âyetler onun tedricen gelişen ve korunması gereken bir varlık olduğunu; cana kıymayı yasaklayan hükümler ise gebeliğin keyfî biçimde

⁶³⁵ Buhârî, "İmân", 16; Müslim, "İmân", 57; "Şalât", 136.

⁶³⁶ Kurtubî, el-Câmi', 12/229-234; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 18/206-212.

⁶³⁷ FCNA, kürtaj ve doğum kontrolüne ilişkin kurumsal yaklaşım, resmî portal (Erişim 8 Ağustos 2026).

sonlandırılmayacağını göstermektedir. Konseyin 1992 tarihli toplantı müzakerelerinde kürtajın esas itibarıyla reddedildiği, ancak annenin hayatının tehlikeye girmesi veya tecavüz sonucu oluşan gebelik gibi istisnaî durumların uzman bir fakih tarafından somut olay çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Geçici doğum kontrolünün sünnet dayanağını azle ilişkin rivayetler; tıbbî müdahalelerin genel sınırını ise zarar vermeme ilkesi oluşturmaktadır. Klasik fıkıh doktrininde azil eşlerin hakları ve zarar ihtimali çerçevesinde ele alınmış; kürtajın hükmü ise ceninin gelişim safhaları, ruhun üflenmesi ve zorunluluk hâlleri dikkate alınarak belirlenmiştir.

3.4.6. Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi

3.4.6.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: « الْقَوَامَةُ فِي الْأُسْرَةِ مَسْئُولِيَّةٌ شَرْعِيَّةٌ تَقُومُ عَلَى الرَّعَايَةِ وَالْإِنْفَاقِ وَحُسْنِ تَنْبِيهِ شُؤُونَ وَتُؤَدَّى هَذِهِ الْمَسْئُولِيَّةُ فِي الْأُسْرَةِ، وَلَيْسَتْ امْتِنَانًا يُفْضِي إِلَى التَّسَلُّطِ عَلَى الْمَرْأَةِ أَوْ الْإِنْتِقَاصِ مِنْ كَرَامَتِهَا وَأَهْلِيَّتِهَا إِطَارِ الْعَدْلِ وَالْمَعْرُوفِ وَالتَّشَاوُرِ وَتَبَادُلِ الْحُقُوقِ وَالْوَاجِبَاتِ بَيْنَ الرُّوَجَيْنِ، بِمَا يَحْفَظُ السَّكِينَةَ وَالْمَوَدَّةَ وَالرَّحْمَةَ وَيَحْفَظُ وَلَا تَدُلُّ الْقَوَامَةُ عَلَى تَفْضِيلِ جِنْسِ الرِّجَالِ عَلَى جِنْسِ النِّسَاءِ، كَمَا لَا تَتَعَارَضُ مَعَ حَقِّ الْمَرْأَةِ فِي اسْتِقْرَارِ الْأُسْرَةِ وَالتَّعَلُّمِ وَالْعَمَلِ وَالْمُشَارَكَةِ فِي الْحَيَاةِ الْعَامَّةِ، مَتَى رُوِعِيَ أَحْكَامُ الشَّرِيعَةِ وَحُقُوقُ الْأُسْرَةِ وَمَصَالِحُهَا ⁶³⁸».

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisinin benimsediği genel fikhî yönelime göre kavvâmiyet, erkeğe kadın üzerinde mutlak üstünlük veya sınırsız yönetim yetkisi tanıyan bir ayrıcalık değil; ailenin geçimini sağlama, fertlerini koruma ve aile işlerini hakkaniyetle yürütme sorumluluğudur. Bu sorumluluk, kadının insanlık onurunu, hukukî ve malî ehliyetini ya da meşru tasarruf haklarını ortadan kaldırmaz. Eşler arasındaki ilişki tahakküme değil, adalet, mâruf, istişare ve karşılıklı hak ve yükümlülüklerin gözetilmesine dayanır. Bu sebeple kavvâmiyet, erkek cinsinin kadın cinsine ontolojik üstünlüğü şeklinde yorumlanamayacağı gibi kadının eğitim, çalışma ve toplumsal hayata katılımını engelleyen bir yetki olarak da kullanılamaz. Kavvâmiyetin meşru işlevi, aile içerisinde görev ve sorumlulukları düzenleyerek huzur, sevgi, merhamet ve aile bütünlüğünü korumaktır.

Dayanakları: Bu yaklaşım, kavvâmiyeti erkeğin aileye yönelik malî ve hukukî sorumluluğuyla ilişkilendiren en-Nisâ sûresinin 34. âyetiyle birlikte, eşlerle mâruf üzere

⁶³⁸ Avrasya Fetva Meclisi, “Hakkımızda”; a.mlf., *Avrasya İslâm Şûrası Fetva Kararları (2002-2022)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023); Diyanet İşleri Başkanlığı, “Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi Kuruldu”, 10 Mayıs 2017 (Erişim 8 Ağustos 2026).

yaşamayı, karşılıklı hakların gözetilmesini ve aile hayatının sevgi ve merhamet temeline dayanmasını emreden Kur'an hükümlerine dayanmaktadır. İnsanlar arasındaki değer üstünlüğünü cinsiyete değil takvâya bağlayan ilâhî ölçü de kavvâmiyetin mutlak bir cinsiyet üstünlüğü şeklinde yorumlanmasını engellemektedir.⁶³⁹ Hz. Peygamber'in aile fertlerine iyi davranmayı üstün ahlâk ölçüsü sayan ve her sorumluluk sahibini gözetimi altındakilerin haklarından sorumlu tutan hadisleri, kavvâmiyetin tahakküm değil, yükümlülük ve hesap verebilirlik ifade ettiğini göstermektedir.⁶⁴⁰ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe de kavvâmiyet; nafaka, mesken, koruma ve aile işlerinin yürütülmesiyle ilişkilendirilmiş; kocanın bu alandaki yetkileri mâruf üzere davranma ve zarar vermeme ilkeleriyle sınırlandırılmıştır.⁶⁴¹ Avrasya Fetva Meclisi, doğrudan kavvâmiyete ilişkin yayımlanmış bir karar ortaya koymamış olmakla birlikte, kurumsal çalışma usulünde Kur'an ve Sünnet'in yanında klasik fıkıh mirasını, makâşidü's-şerîayı, güncel şartları ve kolektif istişareyi birlikte değerlendirmeyi esas almaktadır. Bu yöntem, kavvâmiyetin aileyi koruyan sorumluluk merkezli bir hukuk kurumu olarak yorumlanmasına imkân vermektedir.

3.4.6.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: «الْمِيرَاثُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ حَقٌّ شَرْعِيٌّ ثَابِتٌ لِلرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ، بَيَّنَّ الْقُرْآنُ « وَلَيْسَ اخْتِلَافٌ. الْكَرِيمُ أَصُولُهُ وَأَنْصَبَتْهُ، فَلَا يَجُوزُ تَعْطِيلُهُ أَوْ الْإِنْتِقَاصُ مِنْهُ بِسَبَبِ غُرْفٍ أَوْ عَادَةٍ أَوْ ضَعْفٍ عَائِلِيٍّ نَصِيبِ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ فِي بَعْضِ مَسَائِلِ الْمِيرَاثِ قَائِمًا عَلَى النَّفْضِ فِي الْكَرَامَةِ أَوْ الْإِنْسَانِيَّةِ، وَإِنَّمَا يَرْتَبِطُ بِدَرَجَةِ وَلِلْمَرْأَةِ ذِمَّةٌ مَالِيَّةٌ مُسْتَقَلَّةٌ، فَلَا يَجُوزُ جَرْمَانُهَا مِنْ. الْقَرَابَةِ وَمَوْقِعِ الْوَارِثِ وَمَا رَتَّبَتْهُ الشَّرِيعَةُ مِنَ الْإِلْتِزَامَاتِ الْمَالِيَّةِ ».⁶⁴²»

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisinin benimsediği genel fikhî yönelime göre miras, Kur'an-ı Kerîm tarafından kadın ve erkek için ayrı ayrı tanınmış, payları bağlayıcı hükümlerle belirlenmiş şer'î bir haktır. Bazı miras meselelerinde kadın ile erkeğin paylarının farklı olması, insanlık onuru veya hukukî ehliyet bakımından bir üstünlüğe değil; mirasçının yakınlık derecesine, tereke karşısındaki konumuna ve İslâm aile hukukunda üstlendiği malî yükümlülöklere dayanmaktadır. Nitekim kadın her

⁶³⁹ en-Nisâ 4/19, 34; el-Bakara 2/228; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13.

⁶⁴⁰ Buhârî, "Ahkâm", 1; Müslim, "İmâre", 20; Tirmizî, "Menâkıb", 63.

⁶⁴¹ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 8/290-294; Kurtubî, el-Câmi', 5/168-169; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/38-41.

⁶⁴² Avrasya Fetva Meclisi, "Hakkımızda"; a.mlf., "Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi Kuruluşu ve Çalışma Usulü" (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

durumda erkeğin yarısı kadar miras almamakta; bazı hâllerde erkekle eşit veya ondan fazla pay alabilmekte, bazı durumlarda ise kendisine karşılık gösterilen erkek mirasçıdan farklı olarak mirasa hak kazanabilmektedir. Kadın bağımsız malî şahsiyete sahip olduğundan miras yoluyla edindiği mal üzerinde tam mülkiyet ve tasarruf hakkına sahiptir. Bu sebeple örf, gelenek veya aile baskısı gerekçe gösterilerek mirastan mahrum bırakılması yahut payından vazgeçmeye zorlanması, şer‘î bir hakkın ihlâli ve açık bir haksızlıktır.

Dayanakları: Bu yaklaşım, kadın ve erkek için ana-baba ile yakınların bıraktığı mallarda belirlenmiş paylar bulunduğunu bildiren en-Nisâ sûresinin 7. âyeti ile çocukların, anne ve babanın, eşlerin ve kardeşlerin miras paylarını ayrıntılı biçimde düzenleyen aynı sûrenin 11, 12 ve 176. âyetlerine dayanmaktadır. Miras hükümlerinin Allah’ın belirlediği sınırlar olduğunu bildiren müteakip âyetler de bu payların örfî tercihlerle ortadan kaldırılamayacağını göstermektedir.⁶⁴³ Hz. Peygamber’in belirlenmiş miras paylarının öncelikle hak sahiplerine verilmesini emreden hadisi ile Allah’ın her hak sahibine hakkını verdiğini ve mirasçı lehine vasiyet yapılamayacağını bildiren sünneti, ferâiz hukukunun temel ölçülerini oluşturmaktadır.⁶⁴⁴ Klasik fıkıh doktrinde miras, hak sahipleri ve payları naslarla belirlenen bağlayıcı bir hukuk alanı olarak ele alınmış; mirasçının rızası bulunmaksızın payının düşürülmesi veya başka bir mirasçıya aktarılması geçerli kabul edilmemiştir.⁶⁴⁵ Avrasya Fetva Meclisinin açık erişimli arşivinde kadınların miras hakkına tahsis edilmiş müstakil bir karar bulunmamakla birlikte Meclis, kurumsal yönteminde temel nasları, klasik fıkıh mirasını, makâşidü’ş-şerîâyı ve güncel şartları kolektif istişare yoluyla birlikte değerlendirmeyi benimsemektedir. Bu yöntem, miras paylarının değiştirilmesinden ziyade kadınların naslarla belirlenmiş haklarına fiilen ulaşmasının güvence altına alınmasını gerektirmektedir.

3.4.6.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَقْوُمُ الْحَيَاةُ الرَّوْحِيَّةُ فِي الْإِسْلَامِ عَلَى السَّكِينَةِ وَالْمَوَدَّةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمُعَاشَرَةِ » وَيُفْقَهُمُ بِالْمَعْرُوفِ، فَلَا يَجُوزُ اتِّخَاذُ النُّصُوصِ الشَّرْعِيَّةِ دَرِيْعَةً لِلْعُنْفِ أَوْ الْإِيْدَاءِ أَوْ الْإِهَانَةِ وَالْإِنْتِقَاصِ مِنْ كَرَامَةِ الْمَرْأَةِ قَوْلُهُ تَعَالَى: (وَاضْرِبُوهُنَّ) فِي سِيَاقِ الْمَنْهَجِ الْمَتَدَرِّجِ لِمُعَالَجَةِ النَّشُورِ، وَفِي ضَوْءِ مَقَاصِدِ الشَّرِيعَةِ فِي دَفْعِ الضَّرَرِ

⁶⁴³ en-Nisâ 4/7, 11-14, 176.

⁶⁴⁴ Buhârî, “Ferâ’iz”, 5; Ebû Dâvûd, “Veşâyâ”, 6; Tirmizî, “Veşâyâ”, 5.

⁶⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/121-144.

وَتَرَكُهُ. وَحَفِظَ الْأُسْرَةَ؛ فَلَا يَدُلُّ عَلَى إِبَاحَةِ الْإِعْتِدَاءِ أَوْ الضَّرْبِ الْمُبْرَحِ، وَلَا يُجِيزُ مَا يُحَدِّثُ أَلَمًا أَوْ إِصَابَةً أَوْ إِذْلَالًا، وَالْأَصْلُ فِي مُعَالَجَةِ الْخِلَافِ الْوَعْظُ وَالْجَوَارُ وَالْإِصْلَاحُ وَالتَّحْكِيمُ، بِمَا يَحْفَظُ حُقُوقَ جَمِيعٍ ﷺ أَقْرَبُ إِلَى هَدْيِ النَّبِيِّ ﷺ، «أَفْرَادِ الْأُسْرَةِ وَكَرَامَتِهِمْ»⁶⁴⁶

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisinin benimsediği genel fikhî yönelime göre evlilik hayatı huzur, sevgi, merhamet ve mâruf üzere birlikte yaşama esaslarına dayanır. Bu sebeple en-Nisâ sûresinin 34. âyetindeki ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesi, kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran genel ve sınırsız bir izin olarak yorumlanamaz. Söz konusu hüküm, açık nüşûz hâlinde öğüt verme ve yatakları ayırma aşamalarından sonra zikredilen, aileyi dağılmaktan korumayı amaçlayan tedricî çözüm sürecinin son ve istisnâî aşamasıdır. Yaralayan, iz bırakan, acı veren, aşağılayan veya psikolojik zarara yol açan davranışlar bu hükmün kapsamına girmediği gibi dinen de yasaktır. Hz. Peygamber’in hiçbir eşine vurmamış olması dikkate alındığında bu tedbirin terk edilmesi nebevî uygulamaya daha uygundur. Eşler arasındaki uyuşmazlıkların nasihat, diyalog, sulh ve hakemlik yoluyla çözülmesi; zarar doğuran fiillerin ise aile içinde denetimsiz bir yetki olarak görülmeyip yetkili hukuk mercilerince önlenmesi esastır.

Dayanakları: Bu yaklaşım, eşlerle mâruf üzere yaşamayı emreden en-Nisâ sûresinin 19. âyeti, nüşûz karşısında izlenecek tedricî yöntemi belirleyen aynı sûrenin 34. âyeti ve uyuşmazlığın hakemler aracılığıyla çözülmesini öngören 35. âyetiyle birlikte değerlendirilmektedir. Evliliği sevgi ve merhamet temeline bağlayan er-Rûm sûresinin 21. âyeti de söz konusu ifadenin şiddeti meşrulaştıracak biçimde yorumlanmasına engel teşkil etmektedir.⁶⁴⁷ Hz. Âişe’nin, Resûlullah’ın hiçbir kadına ve hizmetçiye vurmadığını bildiren rivayeti; kadınlara iyi davranılmasını emreden ve eşlerini döven erkekleri hayırlı kimseler arasında saymayan hadisler, âyetin uygulanışını belirleyen temel sünnet ölçüleridir.⁶⁴⁸ Klasik doktrinde söz konusu müdahale; öğüt ve yatakta ayrılık aşamalarından sonra başvurulması, şiddetli olmaması, yüze yönelmemesi, yaralama ve iz bırakmaya yol açmaması ve ıslah ihtimalinin bulunması gibi kayıtlarla sınırlandırılmıştır. Zarar meydana gelmesi hâlinde kocanın hukukî sorumluluğu da kabul edilmiştir.⁶⁴⁹

⁶⁴⁶ Avrasya Fetva Meclisi, “Hakkımızda”; a.mlf., “Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi Kuruluşu ve Çalışma Usulü” (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶⁴⁷ en-Nisâ 4/19, 34-35; el-Bakara 2/228; er-Rûm 30/21.

⁶⁴⁸ Müslim, “Fezâ’il”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 51.

⁶⁴⁹ Kurtubî, el-Câmi‘, 5/170-172; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/242-244.

Avrasya Fetva Meclisinin açık erişimli arşivinde aile içi şiddet veya (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesine tahsis edilmiş bir karar bulunmamaktadır. Bununla birlikte Meclisin ilan ettiği fetva yönteminde Kur'an ve Sünnet'in bütüncül okunması, klasik fıkıh mirası, makāşidü's-şerîa, zararın giderilmesi, güncel şartlar ve kolektif istişare birlikte esas alınmaktadır. Bu yöntem, nasların aile içi şiddeti meşrulaştıracak biçimde kullanılmasına imkân vermemektedir.

3.4.6.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: «عَمَلُ الْمَرْأَةِ وَمُتَارَكْتُهَا فِي الْحَيَاةِ الْعَامَّةِ أَمْرٌ مَشْرُوعٌ، مَتَى كَانَ الْعَمَلُ فِي ذَاتِهِ « مُبَاحًا، وَقَائِمًا عَلَى الْكِفَايَةِ وَالْأَمَانَةِ، وَمُحَقَّقًا لِمَصْلَحَةٍ مُعْتَبَرَةٍ، مَعَ الْإِلْتِزَامِ بِالْأَحْكَامِ وَالْأَذَابِ الشَّرْعِيِّ وَمُرَاعَاةِ حُقُوقِ وَلِلْمَرْأَةِ أَنْ تُسَهِّمَ فِي مَيَادِينِ التَّعْلِيمِ وَالصِّحَّةِ وَالتَّبَحُّثِ الْعِلْمِيِّ وَالْإِدَارَةِ وَالْخِدْمَاتِ الْاجْتِمَاعِيَّةِ وَسَائِرِ الْأَعْمَالِ. الْأُسْرَةُ الْمُبَاحَةِ الَّتِي تَحْتَاجُ إِلَيْهَا الْمُجْتَمَعَاتُ، وَيَكُونُ إِسْنَادُ الْمَسْئُولِيَّاتِ الْعَامَّةِ قَائِمًا عَلَى الْأَهْلِيَّةِ وَالْكَفَايَةِ وَالْمَصْلَحَةِ، وَفَقَ 650. » الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ وَالْاجْتِهَادَاتِ الْفَقْهِيَّةِ الْمُعْتَبَرَةِ

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisinin benimsediği genel fikhî yönelime göre kadının çalışma hayatına ve toplumsal hizmetlere katılması, yapılan işin meşru olması, ehliyet ve liyakate dayanması, dinî-ahlâkî ölçülere uyulması ve aile fertlerinin haklarının ihlâl edilmemesi şartıyla câizdir. Kadınlar eğitim, sağlık, bilimsel araştırma, yönetim, ticaret, sosyal hizmet ve toplumun ihtiyaç duyduğu diğer meşru alanlarda görev alabilirler. Çalışma hakkı ile aileye ilişkin sorumluluklar birbirini ortadan kaldıran karşıt yükümlülükler değil, eşlerin iş birliği ve sorumluluk paylaşımıyla dengeli biçimde yürütülmesi gereken hak ve ödevlerdir. Kamu görevlerine katılımda da cinsiyetten önce görevin niteliği, kişinin ehliyeti, liyakati ve kamu yararı dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte devlet başkanlığı ve yargı görevi gibi klasik fıkıhta ihtilaf konusu olan alanlarda, mezheplerin farklı içtihatları ve görevin hukukî mahiyeti ayrıca değerlendirilmelidir.

Dayanakları: Bu yaklaşım, kadın ve erkeğin kazandıkları üzerinde ayrı ayrı hak sahibi olduklarını bildiren en-Nisâ sûresinin 32. âyeti, kadın ve erkek müminleri birbirlerinin destekçisi olarak nitelendiren et-Tevbe sûresinin 71. âyeti ve sâlih amelin karşılığını cinsiyet ayrımı yapmaksızın güvence altına alan Kur'an hükümlerine dayanmaktadır. İyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşma emri de toplum yararına yönelik

⁶⁵⁰ Avrasya Fetva Meclisi, "Hakkımızda"; a.mlf., "Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi Kuruluşu ve Çalışma Usulü" (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

meşru faaliyetlere katılımın genel hukukî zeminini oluşturmaktadır.⁶⁵¹ Hz. Peygamber’in kadınlara öğrenim için özel zaman ayırması; kadın sahâbîlerin eğitim, ticaret, sağlık hizmetleri ve toplumsal yardımlaşma faaliyetlerine katılmalarına imkân tanınması, çalışma ve kamusal katılımın sünnetteki uygulama örnekleridir. Ümmü Atıyye’nin seferlerde yemek hazırladığını, hastalarla ilgilendiğini ve yaralıları tedavi ettiğini bildiren rivayet bu konuda özellikle önem taşımaktadır.⁶⁵² Klasik doktrinde kadınların mülkiyet, ticaret, vekâlet, icâre ve diğer malî işlemlerde tam hukukî ehliyeteye sahip oldukları kabul edilmiş; kamu görevleri bakımından ise görevin niteliğine göre farklı içtihatlar geliştirilmiştir. Bu nedenle kadının çalışma hakkının meşruiyeti ile belirli kamu görevlerinin şartları birbirinden ayrılarak değerlendirilmelidir.⁶⁵³ Avrasya Fetva Meclisinin açık erişimli arşivinde kadının çalışma hayatı ve kamu görevlerine katılımına tahsis edilmiş bir karar bulunmamaktadır. Meclisin ilan ettiği yöntemde klasik fıkıh mirası, makâşidü’ş-şerîa, güncel şartlar, toplumsal ihtiyaç ve kolektif istişarenin birlikte esas alınması ise konunun ehliyet, liyakat, aile hakları ve kamu yararı arasında denge kurularak değerlendirilmesini gerektirmektedir.

3.4.6.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: « الشَّهَادَةُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ وَسَبِيلَةٌ مِنْ وَسَائِلِ إِبْثَاتِ الْحُقُوقِ وَإِقَامَةِ الْعَدْلِ، وَتَخْتَلِفُ أَحْكَامُهَا بِاخْتِلَافِ طَبِيعَةِ الْوَقَائِعِ وَمَجَالَاتِ الْإِبْثَاتِ، وَلَا يُقْصَدُ بِهَا الْإِنْتِقَاصُ مِنْ كَرَامَةِ الْمَرْأَةِ أَوْ أَهْلِيَّتِهَا وَمَا وَرَدَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: (فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ) يَتَعَلَّقُ بِتَوْثِيقِ الدُّيُونِ وَالْمُعَامَلَاتِ الْمَالِيَّةِ، فَلَا يَصِحُّ جَعْلُهُ دَلِيلًا. الْحَقُوقِيَّةُ كَمَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مُنْفَرَدَةً فِيمَا تَنْفَرِدُ النِّسَاءُ بِالْإِطْلَاعِ عَلَيْهِ، عَلَى تَفَاوُتِ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ فِي الْكَرَامَةِ وَالْإِنْسَانِيَّةِ وَتُرَاعَى فِي سَائِرِ الْمَسَائِلِ طَبِيعَةُ الدَّعْوَى، وَشُرُوطُ الشَّهَادَةِ، وَوَسَائِلُ الْإِبْثَاتِ الْمُعْتَبَرَةُ، بِمَا يَحْفَظُ الْحُقُوقَ وَيُحَقِّقُ الْعَدْلَ. »⁶⁵⁴

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisinin benimsediği genel fikhî yönelime göre şahitlik, kadın veya erkeğin insanî değerini belirleyen bir ölçü değil, hakların ispatını ve adaletin gerçekleştirilmesini sağlayan hukukî bir vasıta. el-Bakara sûresinin 282. âyetinde bir erkekle birlikte iki kadın şahidin zikredilmesi, borç ilişkilerinin güvence altına alınmasına yönelik malî muamelelere mahsus bir düzenleme

⁶⁵¹ en-Nisâ 4/32; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/71; en-Nahl 16/97.

⁶⁵² Buhârî, “İlim”, 35; Müslim, “Cihâd”, 142.

⁶⁵³ Kurtubî, el-Câmi’, 5/162-163; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/31-33.

⁶⁵⁴ Avrasya Fetva Meclisi, “Hakkımızda”; a.mlf., “Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi Kuruluşu ve Çalışma Usulü” (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

olup kadının genel hukukî ehliyetinin eksik olduğu anlamına gelmez. Şahitlik hükümleri, ispat konusu olayın niteliğine ve tarafların konu hakkındaki bilgi ve tecrübelerine göre farklılaşmaktadır. Nitekim doğum, emzirme ve kadınlara özgü bedenî durumlarda kadının tek başına şahitliği kabul edilmektedir. Bununla birlikte şahitliğin kabul şartları ve ispat gücü konusunda klasik mezhepler arasında mevcut farklılıklar korunmalı; bütün şahitlik alanlarının yalnızca cinsiyet unsuruna indirgenmesinden kaçınılmalıdır.

Dayanakları: Bu yaklaşım, borçların yazılması ve şahitlerle güvence altına alınmasını düzenleyen el-Bakara sûresinin 282. âyeti ile şahitliğin adalet ve doğruluk içinde yerine getirilmesini emreden Kur'an hükümlerine dayanmaktadır. Liân hükümlerinde kadının dört beyanının kocanın dört beyanına karşılık kabul edilmesi de kadın beyanının bütün hukuk alanlarında erkeğin beyanının yarısı sayılamayacağını göstermektedir.⁶⁵⁵ Hz. Peygamber döneminde emzirme konusunda bir kadının beyanına hukukî sonuç bağlanması, kadınların doğrudan bilgi sahibi oldukları meselelerde şahitliklerinin kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Şahitlikte doğruluk ve güvenilirliği emreden, yalancı şahitliği ise büyük günahlar arasında sayan hadisler de ispat hukukunun temel sünnet ölçüleridir.⁶⁵⁶ Klasik fıkıh doktrinde kadınların doğum, bekâret, emzirme ve kadınlara özgü diğer durumlarda müstakil şahitlikleri kabul edilmiş; malî haklar ve diğer dava türleri bakımından ise mezhepler farklı hükümler geliştirmiştir. Bu birikim, şahitlik hükümlerinin yalnızca cinsiyet esasına değil, ispat konusu vakıanın mahiyetine göre belirlendiğini göstermektedir.⁶⁵⁷ Avrasya Fetva Meclisinin açık erişimli arşivinde kadının şahitliğine ilişkin müstakil bir karar bulunmamaktadır. Bununla birlikte Meclisin benimsediği nasları bütüncül okuma, klasik mezhep birikimini gözetme, güncel şartları dikkate alma ve kolektif istişare yöntemi; çağdaş ispat araçlarının da hakların korunması ve adaletin gerçekleştirilmesi amacıyla değerlendirilmesine imkân vermektedir.

3.4.6.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: « تعُدُّ الزوجاتِ رخصةً شرعيةً أبحاثها الشريعةُ لتحقيقِ مصالحٍ معتبرةٍ، وليسَ « أصلاً في الحياة الزوجية ولا حقاً مطلقاً للرجل، وإنما يُباح مع القدرة على العدل والقيام بجميع الحقوق والواجبات

⁶⁵⁵ el-Bakara 2/282; el-Mâide 5/8; en-Nûr 24/6-9; et-Talâk 65/2.

⁶⁵⁶ Buhârî, “Şehâdât”, 13; “Edeb”, 6; Müslim, “İmân”, 143.

⁶⁵⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/245-250; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/127-146.

فإذا خيف الجور أو ترتب على التعدد الإضرار بالأسرة أو الإخلال بحقوق الزوجات والأولاد، تعيّن الاقتصار على زوجة واحدة؛ تحقيقاً للعدل وصيانة للأسرة، امتثالاً لمقاصد الشريعة في حفظ الأسرة والحقوق⁶⁵⁸».

Türkçe Özeti: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisine göre çok eşlilik, İslâm hukukunda belirli maslahatlara binaen meşru kılınmış istisnâ bir ruhsat olup evlilik hayatının genel modeli değildir. Bu ruhsatın uygulanabilmesi, eşler arasında adaletin sağlanmasına ve aile hukukundan doğan bütün hakların eksiksiz yerine getirilmesine bağlıdır. Adaletin gerçekleşmeyeceği veya eşler ile çocukların haklarının zarar göreceği durumlarda tek eşlilikle yetinilmesi Kur'ân'ın yönlendirmesine daha uygundur. Bu sebeple çok eşlilik, aile kurumunu güçlendirmeye yönelik şer'î bir ruhsat olup aile huzurunu bozacak veya taraflardan birine haksızlık doğuracak şekilde uygulanamaz.

Dayanakları: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi, çok eşlilik konusundaki yaklaşımını Kur'ân-ı Kerîm'de evlilik ve aile hukukunu düzenleyen nasrlara dayandırmaktadır. Meclis, en-Nisâ sûresinin 3. âyetinde çok eşliliğin adalet şartına bağlı bir ruhsat olarak düzenlendiğini, aynı sûrenin 129. âyetinin ise adalet ilkesinin uygulanmasındaki sorumluluğu hatırlattığını kabul etmektedir.⁶⁵⁹ Şûra, Hz. Peygamber'in eşleri arasında nafaka, mesken ve zaman paylaşımı gibi hukukî haklarda gözettiği adaleti sünnetin temel uygulamalarından biri olarak değerlendirmektedir.⁶⁶⁰

Avrasya Fetva Meclisi, klasik Hanefî fıkhnı esas almakla birlikte çok eşliliği mutlak bir hak olarak değil, aile kurumunun korunması, hak sahiplerinin mağdur edilmemesi ve toplumsal maslahatın gerçekleştirilmesi çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu sebeple adaletin sağlanamayacağı veya aile düzeninin bozulacağı durumlarda tek eşlilikle yetinilmesini Kur'ân'ın yönlendirmesi doğrultusunda daha uygun görmektedir.

3.4.6.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: «الطَّلَاقُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ حَلٌّ مَشْرُوعٌ يُلْجَأُ إِلَيْهِ عِنْدَ تَعَدُّرِ اسْتِمْرَارِ الْحَيَاةِ فَإِذَا وَقَعَ الطَّلَاقُ وَجَبَ الْإِلْتِزَامُ بِأَحْكَامِهِ وَأَنَارِهِ. الرِّوَجِيَّةُ، بَعْدَ اسْتِنْفَادِ وَسَائِلِ الْإِصْلَاحِ وَالصُّلْحِ وَالتَّحْكِيمِ بَيْنَ الرَّوَجَيْنِ

⁶⁵⁸ Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi, Avrasya Fetva Portalı, nikâh ve aile hukukuna ilişkin fetvalar (Erişim 28 Temmuz 2026); IX. Avrasya İslâm Şûrası Sonuç Bildirgesi; Serahsî, *el-Mebsûr*, 4/203-211; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 2/272-276; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 7/214-225. Avrasya Fetva Meclisi, “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶⁵⁹ en-Nisâ 4/3, 129.

⁶⁶⁰ Buhârî, “Hibe”, 15; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 42; Nesâî, “‘İşretü'n-nisâ’”, 2.

الشَّرْعِيَّةِ، وَمِنْهَا أَدَاءُ مَا اسْتُجِيقَ مِنَ الْمَهْرِ، وَالتَّفَقُّهُ حَيْثُ تَجِبُ، وَمُرَاعَاةُ أَحْكَامِ الْعِدَّةِ، وَصِيَانَةُ حُقُوقِ الْأَوْلَادِ فِي التَّفَقُّهِ وَلَا يَجُوزُ اتِّخَاذُ الطَّلَاقِ وَسَبِيلَهُ لِلْإِضْرَارِ أَوْ الْإِنْتِقَامِ أَوْ التَّحَايِلِ لِإِسْقَاطِ الْحُقُوقِ، بَلْ يَجِبُ أَنْ يَفْعَ. وَالرَّعَايَةُ وَالتَّرْبِيَّةُ
«وَقَفَّ الْعَدْلُ وَالْمَعْرُوفُ وَالتَّسْرِيحُ بِإِحْسَانٍ»⁶⁶¹

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisinin benimsediği genel fikhî yönelime göre boşanma, evlilik birliğinin devamının mümkün olmadığı durumlarda başvurulabilecek meşru bir çözüm olmakla birlikte aile hukukunda ilk başvuru yolu değildir. Boşanmadan önce eşler arasında uzlaşmanın sağlanması, ailelerden hakemlerin devreye sokulması ve evlilik birliğini koruyabilecek meşru imkânların tüketilmesi esastır. Boşanmanın gerçekleşmesi hâlinde hak kazanılan mehir, şartlarına göre nafaka ve iddet hükümleri eksiksiz uygulanmalı; çocukların nafaka, bakım, eğitim ve korunma hakları güvence altına alınmalıdır. Boşanma, eşe zarar verme, intikam alma, baskı kurma veya hileli işlemlerle hukukî ve malî hakları ortadan kaldırma aracı olarak kullanılamaz. Evlilik birliği sürdürülemiyorsa ayrılık da mâruf, adalet ve ihsan ilkelerine uygun biçimde gerçekleştirilmelidir.

Dayanakları: Bu yaklaşım, boşanmanın usul ve sınırlarını belirleyen, evlilik birliğinin ya mâruf üzere sürdürülmesini ya da güzellikle sona erdirilmesini emreden Kur'an hükümlerine dayanmaktadır. Eşler arasında ciddi uyuşmazlık çıkması hâlinde ailelerden birer hakem tayin edilmesini öngören hüküm, boşanmadan önce uzlaşma yollarının işletilmesinin dayanağını oluşturmaktadır. Boşanmış kadınların barınma, nafaka ve malî haklarını düzenleyen âyetler ise ayrılık sonrasında zarar vermeyi ve hakların ihlâlini yasaklamaktadır.⁶⁶² Hz. Peygamber'in sünnetinde boşamanın şer'î usule uygun zamanda gerçekleştirilmesi, kadınların mehir ve nafaka haklarının gözetilmesi ve taraflardan hiçbirinin diğerine zarar vermemesi esas alınmıştır. «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» hadisi de boşanma yetkisinin zarar doğuracak biçimde kullanılmasını engelleyen genel hukuk ilkesidir.⁶⁶³ Klasik mezhepler boşanmayı meşru kabul etmekle birlikte talâkın gerçekleşme şartlarını, mehrin hangi hâllerde tamamen veya kısmen ödeneceğini, nafaka ve iddetin kapsamını ve çocukların bakım yükümlülüğünü ayrıntılı biçimde düzenlemiştir. Bu hükümler, boşanma sonrasında tarafların haklarının belirsiz

⁶⁶¹ Avrasya Fetva Meclisi, "Hakkımızda"; a.mlf., "Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi Kuruluşu ve Çalışma Usulü" (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., "Resmî Portal" (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶⁶² el-Bakara 2/229, 231, 236-237, 241; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1-2, 6-7.

⁶⁶³ Buhârî, "Talâk", 1; Müslim, "Talâk", 36; İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

bırakılmamasını ve ayrılığın hukukî bir düzen içerisinde yürütülmesini sağlamaktadır.⁶⁶⁴ Avrasya Fetva Meclisinin açık erişimli arşivinde boşanma, mehir, nafaka ve iddeti birlikte ele alan müstakil bir karara ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Meclisin temel nasları, klasik mezhep birikimini, makāşidü’ş-şerîayı, güncel şartları ve kolektif istişareyi birlikte esas alan yöntemi; aile uyuşmazlıklarında sulhun öncelenmesini, boşanma kaçınılmaz olduğunda ise kadın ve çocukların haklarının korunmasını gerektirmektedir.

3.4.6.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: «الْوَلَايَةُ وَالْحَضَانَةُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ مَسْئُولَتَانِ شَرْعَتَانِ شَرْعَتَا لِحْفَظِ « فَالْحَضَانَةُ تَتَعَلَّقُ بِرِغَايَةِ الْمَحْضُونِ . مَصْلَحَةُ الطِّفْلِ وَصِيَانَةُ دِينِهِ وَنَفْسِهِ وَنَسَبِهِ وَمَالِهِ ، وَلَيْسَتْا حَقَّيْنِ مُطْلَقَيْنِ لِلْأَبَوَيْنِ وَيَقْدَمُ فِي إِسْنَادِهِمَا مَنْ كَانَ أَقْدَرَ . وَتَرْبِيَّتِهِ وَحِفْظِهِ ، وَالْوَلَايَةُ تَتَعَلَّقُ بِتَمَثُّلِهِ وَرِغَايَةِ شُؤْنِهِ الدِّينِيَّةِ وَالْقَانُونِيَّةِ وَالْمَالِيَّةِ عَلَى تَحْقِيقِ مَصْلَحَةِ الطِّفْلِ وَفُقْ أَحْكَامِ الشَّرِيعَةِ ، مَعَ مَنَعِ اتِّخَاذِهِمَا وَسَبِيلَةَ لِلْإِضْرَارِ بِالطِّفْلِ أَوْ بِأَحَدٍ وَالدَّيْنِ ، وَحِفْظِ حَقِّهِ «⁶⁶⁵» فِي الرِّغَايَةِ وَالتَّوَاصُلِ الْأَسْرِيِّ

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisinin kurumsal yaklaşımına göre velâyet ve hidâne, anne veya babaya tanınmış mutlak haklar değil, çocuğun dinini, canını, nesebini, malını ve bütüncül gelişimini korumaya yönelik hukukî sorumluluklardır. Hidâne, çocuğun fiilî bakımını, gözetimini ve eğitimini; velâyet ise onun dinî, hukukî ve malî işlerinin temsil ve idaresini ifade etmektedir. Küçük yaştaki çocuğun hidânesinde, gerekli şartları taşıdığı sürece anneye öncelik tanınmakla birlikte nihai ölçü, çocuğun şer’î hükümler çerçevesindeki üstün yararadır. Bu sebeple velâyet veya hidâne, ebeveynler arasındaki çekişmenin, diğer tarafa zarar vermenin yahut çocuğun anne veya babasıyla ilişkisini kesmenin aracı hâline getirilemez. Karar verilirken çocuğun güvenliği, dinî ve ahlâkî terbiyesi, eğitim ihtiyacı, psikolojik istikrarı ve aile bağlarının korunması birlikte gözetilmelidir.

Dayanakları: Meclisin velâyet ve hidâneye ilişkin yaklaşımı, öncelikle çocuğun bakım ve emzirilmesine dair sorumlulukları düzenleyen ve anne ile babanın çocuk üzerinden zarara uğratılmasını yasaklayan el-Bakara sûresinin 233. âyetine dayanmaktadır. Küçüklerin mal varlığının korunmasını emreden en-Nisâ sûresinin 5 ve 6. âyetleri velâyetin malî boyutuna; kişinin kendisini ve ailesini koruma sorumluluğunu

⁶⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/83-109; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/277-327; 8/78-105, 207-235.

⁶⁶⁵ Avrasya Fetva Meclisi, “Hakkımızda”; a.mlf., “Çalışma Usulü” (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

bildiren et-Taḥrîm sûresinin 6. âyeti ise çocuğun dinî ve ahlâkî terbiyesine dayanak oluşturmaktadır.⁶⁶⁶ Hz. Peygamber'in çocuğun hidânesinde anneye öncelik tanıyan «أَنْتِ «أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَكُحِّي» hadisi ile «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» ilkesi, hidâne ve velâyetin çocuğa veya ebeveynlerden birine zarar verecek biçimde kullanılamayacağını göstermektedir.⁶⁶⁷ Klasik fıkıh literatüründe hidâne, öncelikle çocuğun bakım ve korunmasına bağlı bir hak ve yükümlülük olarak ele alınmış; anne, şefkat ve bakım yeterliliği sebebiyle küçük çocuğun hidânesinde öncelikli kabul edilmiştir. Bununla birlikte bu öncelik mutlak görülmemiş, çocuğun güvenliği ve terbiyesine ilişkin şartların ortadan kalkması hâlinde hidânenin yeniden düzenlenebileceği benimsenmiştir. Velâyet ise velînin şahsî menfaatine yönelik bir imtiyaz değil, küçüğün şahsını ve malını korumaya yönelik bir emanet ve hukukî sorumluluk olarak değerlendirilmiştir.⁶⁶⁸ Avrasya Fetva Meclisinin çoğulcu müzakereye, şeriatın maksatlarına, güncel şartlara ve kolektif içtihada dayanan fetva yöntemi de bu hükümlerin çocuğun korunması, zararın giderilmesi ve aile istikrarının sağlanması ekseninde yorumlanmasını desteklemektedir.

3.4.6.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: «الْجَبَابُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ فَرِيضَةٌ شَرْعِيَّةٌ ثَابِتَةٌ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، شُرِعَتْ « وَلَا يُقْصَدُ بِالْجَبَابِ عَزْلُ الْمَرْأَةِ عَنِ الْمَجْتَمَعِ أَوْ مَنَعُهَا مِنْ . لِحِفْظِ الْعِفَّةِ وَصِيَانَةِ الْكَرَامَةِ وَحِمَايَةِ الْأُسْرَةِ وَالْمَجْتَمَعِ . حُقُوقِهَا الْمَشْرُوعَةِ؛ فَلَهَا أَنْ تُشَارِكَ فِي التَّعْلِيمِ وَالْعَمَلِ وَالْحَيَاةِ الْعَامَّةِ مَعَ الْإِلْتِزَامِ بِالضَّوَابِطِ الشَّرْعِيَّةِ وَالْأَدَابِ الْإِسْلَامِيَّةِ . كَمَا أَنَّ حِفْظَ الْخُصُوصِيَّةِ وَغَضَّ الْبَصَرِ وَصِيَانَةَ الْحُرُمَاتِ مَسْئُولِيَّةٌ مُشْتَرَكَةٌ بَيْنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ؛ تَحْقِيقًا لِمَقَاصِدِ «الشَّرِيعَةِ فِي حِفْظِ الْعَرَضِ وَالْكَرَامَةِ وَالْأَخْلَاقِ الْعَامَّةِ»⁶⁶⁹

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisinin kurumsal yaklaşımına göre tesettür, Kur'an-ı Kerîm ve Sünnet'le sabit dinî bir yükümlülük olup iffetin, insan onurunun, aile kurumunun ve toplumsal ahlâkın korunmasını amaçlamaktadır. Tesettür, kadının eğitim, çalışma ve kamusal hayata katılmasını engelleyen veya onu toplumdan uzaklaştıran bir uygulama değildir; aksine kadının dinî kimliğini ve şahsiyetini koruyarak meşru toplumsal faaliyetlerde bulunmasıyla bağdaşmaktadır. Mahremiyet ise yalnızca kadına yüklenen bir sorumluluk olmayıp bakışın korunması, özel hayatın

⁶⁶⁶ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/5-6; et-Taḥrîm 66/6.

⁶⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; İbn Mâce, “Aḥkâm”, 17.

⁶⁶⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/79-80; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/238-252.

⁶⁶⁹ Avrasya Fetva Meclisi, “Hakkımızda”; a.mlf., “Çalışma Usulü” (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

dokunulmazlığına riayet edilmesi ve kişilerin onurunun zedelenmemesi bakımından kadın ve erkeği birlikte bağlayan ahlâkî ve hukukî bir ilkedir. Bu itibarla tesettür ve mahremiyet hükümleri, bireyin dinî kimliği ile toplumsal katılımını karşı karşıya getiren değil; iffet, insan onuru ve toplumsal sorumluluk arasında denge kuran tamamlayıcı şer'î düzenlemelerdir.

Dayanakları: Meclisin tesettür ve mahremiyete ilişkin yaklaşımı, öncelikle mümin erkek ve kadınlara bakışlarını sakınmalarını ve iffetlerini korumalarını emreden en-Nûr sûresinin 30 ve 31. âyetleri ile mümin kadınların dış kıyafetlerine ilişkin hükmü düzenleyen el-Ahzâb sûresinin 59. âyetine dayanmaktadır. Başkasının özel hayatının araştırılmasını yasaklayan el-Hucurât sûresinin 12. âyeti ile meskenlere izin alınmadan girilmemesini emreden en-Nûr sûresinin 27 ve 28. âyetleri de mahremiyetin hukukî temelini oluşturmaktadır.⁶⁷⁰ Hz. Peygamber'in hayâyı imanın bir unsuru ve İslâm ahlâkının belirleyici vasfı olarak nitelendiren hadisleri, tesettürün yalnızca dış görünüşe ilişkin bir düzenleme olmadığını; bakış, söz, davranış ve sosyal ilişkileri de kapsayan bütüncül bir ahlâk ilkesi niteliği taşıdığını göstermektedir.⁶⁷¹ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe ilgili naslar; avretin örtülmesi, bakışın korunması, mahremiyet ve yabancı kadın-erkek ilişkilerinin sınırları çerçevesinde değerlendirilmiş; tesettürün farziyeti konusunda ortak bir yaklaşım benimsenmiştir. Bununla birlikte bu yükümlülük, kadının meşru eğitim ve çalışma hayatından bütünüyle uzaklaştırılması biçiminde yorumlanmamıştır.⁶⁷² Avrasya Fetva Meclisinin şeriatın temel ilkelerini, güncel şartları ve Müslüman toplumların müşterek ihtiyaçlarını birlikte değerlendiren fetva yöntemi de tesettür ile toplumsal katılım arasında dengeli bir ilişkinin kurulmasını; mahremiyetin ise insan onurunu ve özel hayatı koruyan kapsamlı bir ilke olarak ele alınmasını gerektirmektedir.

3.4.6.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: « يُفَرِّرُ مَجْلِسُ فَنَوَى الشُّورَى الْإِسْلَامِيَّةِ الْأُورَاسِيَّةِ أَنَّ الْجَنِينَ مُنْذُ بَدْءِ التَّلْقِيحِ كَائِنْ حَيٌّ لَهُ حُرْمَةٌ شَرْعِيَّةٌ وَحَقٌّ فِي الْحَيَاةِ، فَلَا يَجُوزُ إِسْقَاطُهُ قَبْلَ نَفْخِ الرُّوحِ أَوْ بَعْدَهُ لِغَيْرِ ضَرُورَةٍ قَطْعِيَّةٍ تَتَعَلَّقُ بِحِفْظِ حَيَاةٍ وَيَجُوزُ تَنْظِيمُ الْحَمْلِ بِالْوَسَائِلِ الْمُؤَقَّتَةِ الْمَأْمُونَةِ عِنْدَ الْحَاجَةِ. الْأُمُّ، وَيُرْجَعُ فِي تَقْدِيرِهَا إِلَى أَهْلِ الْإِخْتِصَاصِ الْمُؤَثَّقِينَ

⁶⁷⁰ en-Nûr 24/27-31; el-Ahzâb 33/59; el-Hucurât 49/12.

⁶⁷¹ Buhârî, "Îmân", 16; Müslim, "Îmân", 57-59; İbn Mâce, "Zühd", 17.

⁶⁷² Kurtubî, el-Câmi', 12/229-233; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, 18/206-218.

كَمَا تَجُوزُ تَقْيِيَاتُ الْإِخْصَابِ الطَّبِيِّ إِذَا اقْتَصَرَتْ عَلَى وَبَرِضَا الرُّوحَيْنِ، مَا لَمْ يَتَرْتَّبْ عَلَيْهَا ضَرَرٌ أَوْ تَعْقِيمٌ دَائِمٌ زَوْجَيْنِ قَائِمٍ بَيْنَهُمَا عَقْدُ زَوَاجٍ صَحِيحٍ، وَيُحَرِّمُ إِدْخَالَ طَرَفٍ ثَالِثٍ بِمَنْيٍ أَوْ بُوَيْضَةٍ أَوْ جَنِينٍ أَوْ رَحِمٍ؛ صِيَانَةً لِلنَّسَبِ وَحِفْظًا لِلْأُسْرَةِ»⁶⁷³

Türkçe Karşılığı: Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisine göre cenin, döllenmenin gerçekleştiği andan itibaren insan olma istidadı taşıyan canlı bir varlık olup şer‘î dokunulmazlığa ve korunması gereken bir hayat hakkına sahiptir. Bu sebeple ruh üflenmesinden önce veya sonra, annenin hayatını korumaya yönelik kesin ve uzmanlarca belirlenmiş bir zaruret bulunmadıkça gebeliğin sonlandırılması câiz değildir; cenindeki hastalık veya anomalinin varlığı tek başına kürtajı meşru kılmaz. Gebeliğin geçici ve güvenli yöntemlerle düzenlenmesi ise meşru bir ihtiyacın bulunması, eşlerin ortak rızası ve yöntemin kalıcı kısırlığa yahut ciddi zarara yol açmaması şartıyla câiz görülebilir.

Dayanakları: Meclis bu yaklaşımını, insan hayatının dokunulmazlığını ve çocukların haksız yere öldürülmesini yasaklayan Kur’ân hükümleri ile ceninin yaratılış safhalarını açıklayan âyetlere dayandırmaktadır. Bu naslar, insan hayatının korunması ve nesebin muhafazasının şeriatın temel maksatları arasında bulunduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber döneminde azlin uygulanmış olması, eşlerin rızasına ve zarar vermeme şartına bağlı geçici doğum kontrolünün dayanağını oluştururken ceninin yaratılış aşamalarına ilişkin hadisler, gebeliğin bütün safhalarının hukukî ve ahlâkî koruma altında bulunduğunu göstermektedir.

3.4.7. Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi

3.4.7.1. Kavvâmiyet ve Kadın-Erkek Arasında Üstünlük Meselesi

Kurulun Görüşü: « الْقَوَامَةُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ لَيْسَتْ تَسَلُّطًا لِلرَّجُلِ عَلَى الْمَرْأَةِ، وَلَا دَلِيلًا عَلَى تَفَوُّقِ جِنْسٍ عَلَى جِنْسٍ فِي الْكِرَامَةِ وَالْإِنْسَانِيَّةِ، وَإِنَّمَا هِيَ مَسْئُولِيَّةٌ شَرْعِيَّةٌ تَتَعَلَّقُ بِرِعَايَةِ الْأُسْرَةِ وَالْإِنْفَاقِ عَلَيْهَا وَحُسْنِ وَتَقْوَمُ الْعَلَاقَةُ بَيْنَ الزَّوْجَيْنِ عَلَى الْمَعْرُوفِ وَالْعَدْلِ وَالْمُودَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالنَّشَاوَرِ، مَعَ التَّزَامِ كُلِّ مِنْهُمَا. تَنْدَبِيرُ شُؤُونِهَا فَلَا يَجُوزُ اتِّخَاذُ الْقَوَامَةِ ذَرِيعَةً لِلظُّلْمِ أَوْ الْإِضْرَارِ أَوْ الْإِنْتِقَاصِ مِنْ أَهْلِيَّةِ الْمَرْأَةِ وَكَرَامَتِهَا، بِحَقُوقِ الْآخَرِ وَوَجِبَاتِهِ »⁶⁷⁴

⁶⁷³ Avrasya Fetva Meclisi, *Avrasya İslâm Şûrası Fetva Kararları (2002-2022)*; resmî portal (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶⁷⁴ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, “About IFA”; a.mlf., “Family System and Rights of Women”, Haydarâbâd, 27-28 Kasım 2010 (Erişim 8 Ağustos 2026).

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisinin kurumsal yaklaşımına göre kavvâmiyet, erkeğe kadın üzerinde mutlak bir üstünlük veya sınırsız yönetim yetkisi tanıyan bir ayrıcalık değildir. Kavvâmiyet, aile hayatının düzenli biçimde yürütülmesi, nafakanın karşılanması ve aile fertlerinin haklarının korunması hususunda erkeğe yüklenen şer‘î bir sorumluluktur. Eşler arasındaki ilişki tahakküm ve tek taraflı itaate değil; adalet, ma‘rûf üzere birlikte yaşama, sevgi, merhamet, istişare ve karşılıklı hakların gözetilmesi esaslarına dayanır. Bu sebeple kavvâmiyet, kadının bağımsız hukukî ve malî ehliyetini sınırlandırmanın, onu eğitim ve çalışma haklarından mahrum bırakmanın yahut kendisine zarar vermenin gerekçesi hâline getirilemez. Kadın ile erkek arasında Allah katındaki değer üstünlüğünün ölçüsü cinsiyet değil, takvâ ve sâlih ameldir.

Dayanakları: Akademinin kavvâmiyet anlayışı, öncelikle en-Nisâ sûresinin 34. âyetinde kavvâmiyetin nafaka ve aile sorumluluğuyla ilişkilendirilmesine dayanmaktadır. Bununla birlikte kadın ve erkeğin aynı özden yaratıldığını bildiren en-Nisâ sûresinin 1. âyeti, eşlerle ma‘rûf üzere yaşamayı emreden aynı sûrenin 19. âyeti, karşılıklı hakları düzenleyen el-Bakara sûresinin 228. âyeti, aile hayatını sevgi ve merhamet temeline bağlayan er-Rûm sûresinin 21. âyeti ve üstünlüğü takvâ ölçüsüne bağlayan el-Hucurât sûresinin 13. âyeti birlikte değerlendirilmektedir.⁶⁷⁵ Hz. Peygamber’in aile fertlerine iyi davranmayı üstün ahlâk ölçüsü sayan ve kadınların haklarının gözetilmesini emreden hadisleri, kavvâmiyetin zulüm veya tahakküm yetkisi değil, adalet ve iyi muameleyle sınırlandırılmış bir sorumluluk olduğunu göstermektedir.⁶⁷⁶ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe kavvâmiyet; nafaka, mesken, koruma ve aile işlerinin yürütülmesine ilişkin bir görev olarak açıklanmış; kocanın bu alandaki yetkileri ma‘rûf, adalet ve zarar vermeme ilkeleriyle sınırlandırılmıştır.⁶⁷⁷ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi de klasik fıkıh mirasından yararlanmakla birlikte belirli bir mezhebin görüşlerini mutlak biçimde aktarmamakta; çoğunluk görüşünü, kolektif içtihadı, mutedil yaklaşımı ve Hindistan Müslümanlarının toplumsal şartlarını birlikte dikkate almaktadır. Akademinin aile sistemi ve kadın hakları hakkındaki ilmî çalışmaları, kavvâmiyeti cinsiyetler arasında değer üstünlüğü meydana getiren bir kurumdan ziyade aileyi korumaya yönelik

⁶⁷⁵ en-Nisâ 4/1, 19, 34; el-Bakara 2/228; er-Rûm 30/21; el-Hucurât 49/13.

⁶⁷⁶ Buhârî, “Nikâh”, 80; Müslim, “Radâ’”, 62; Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

⁶⁷⁷ Taberî, Câmi‘u’l-beyân, 8/290-292; Kurtubî, el-Câmi‘, 5/168-169; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/38-40.

sorumluluk paylaşımı şeklinde ele alan bu yaklaşımın kurumsal zeminini oluşturmaktadır.

3.4.7.2. Kadının Miras Hakkı ve Paylaşımında Adalet Meselesi

Kurulun Görüşü: « الْمِيرَاثُ فِي الْإِسْلَامِ فَرِيضَةٌ شَرْعِيَّةٌ ثَابِتَةٌ بِأُصُولِ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، وَلِلْمَرْأَةِ نَصِيبٌ مَّفْرُوضٌ فِي التَّرَكَةِ، سَوَاءٌ أَكَانَتْ الْأَمْوَالُ عَقَارَاتٍ أَمْ أَرَاضِي زَرَاعِيَّةٍ أَمْ غَيْرَ ذَلِكَ، وَلَا يَجُوزُ جَرْمَانُهَا مِنْهُ بِحُكْمٍ وَلَيْسَ اخْتِلَافُ بَعْضِ أَنْصِبَةِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ قَائِمًا عَلَى التَّفْضِيلِ فِي الْكَرَامَةِ. عُرْفٌ أَوْ عَادَةٌ أَوْ قَانُونٌ مُخَالِفٌ لِلشَّرِيعَةِ وَيَجِبُ عَلَى الْأَسْرِ وَالْجِهَاتِ. وَالْإِنْسَانِيَّةِ، وَإِنَّمَا يَرْتَبُطُ بِدَرَجَةِ الْقَرَابَةِ وَالْمَسْئُولِيَّاتِ الْمَالِيَّةِ الَّتِي قَرَّرَتْهَا الشَّرِيعَةُ الْمَخْتَصَّةُ تَمْكِينُ الْمَرْأَةِ مِنْ نَصِيبِهَا الشَّرْعِيِّ كَامِلًا، وَإِزَالَةُ كُلِّ نِظَامٍ أَوْ عُرْفٍ يَحُولُ دُونَ وَصُولِ هَذَا الْحَقِّ إِلَيْهَا »⁶⁷⁸

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisine göre miras, Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet’le belirlenmiş bağlayıcı bir hukuk düzeni olup kadının taşınır mallar, taşınmazlar ve tarım arazileri üzerindeki miras payı vazgeçilemez şer’î bir haktır. Bazı miras durumlarında kadın ile erkeğe farklı paylar verilmesi, insanlık değeri veya hukukî ehliyet bakımından bir üstünlüğü ifade etmemekte; akrabalık derecesi ve şeriatın taraflara yüklediği nafaka, mehir ve aileyi geçindirme sorumluluklarıyla bağlantılı bulunmaktadır. Kadın bağımsız malî şahsiyete sahip olduğundan miras yoluyla edindiği mallar üzerinde tam mülkiyet ve tasarruf hakkına sahiptir. Bu sebeple örf, aile baskısı veya yürürlükteki herhangi bir düzenleme gerekçe gösterilerek kadının mirastan, özellikle tarım arazilerindeki payından mahrum bırakılması yahut payından vazgeçmeye zorlanması dinen ve hukuken meşru değildir.

Dayanakları: Akademinin yaklaşımı, kadın ve erkek için anne-baba ile yakınların bıraktığı mallarda belirlenmiş paylar bulunduğunu bildiren en-Nisâ sûresinin 7. âyeti ile çocukların, ebeveynlerin, eşlerin ve kardeşlerin paylarını ayrıntılı biçimde düzenleyen aynı sûrenin 11, 12 ve 176. âyetlerine dayanmaktadır. Miras hükümlerini “Allah’ın sınırları” olarak nitelendiren en-Nisâ sûresinin 13 ve 14. âyetleri de bu payların örfî veya beşerî tercihlerle ortadan kaldırılamayacağını göstermektedir.⁶⁷⁹ Hz. Peygamber’in belirlenmiş miras paylarının hak sahiplerine verilmesini emreden hadisi ile mirasçı lehine vasiyeti sınırlandıran sünneti, terekenin şer’î paylara uygun biçimde taksim edilmesinin

⁶⁷⁸ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, Inheritance of Agricultural Property by Muslim Women, 8. Fıkıh Semineri, Aligarh, 22-24 Ekim 1995, karar 9.1-9.5 (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶⁷⁹ en-Nisâ 4/7, 11-14, 176.

temel dayanaklarını oluşturmaktadır.⁶⁸⁰ Klasik ferâiz literatüründe kadın, bağımsız mülkiyet ve miras ehliyetine sahip tam bir hukuk süjesi kabul edilmiş; tarım arazileriyle diğer mal türleri arasında kadının mirasçılığı bakımından herhangi bir ayırım yapılmamıştır.⁶⁸¹ Akademinin Sekizinci Fıkıh Semineri'nde kabul edilen kararlar ise bu hükümleri Hindistan'daki somut hukukî şartlara taşımıştır. Kararda, kadınların tarım arazilerinden mahrum bırakılması açık bir adaletsizlik olarak nitelendirilmiş; Müslüman Şahsî Hukuku (Şeriat) Uygulama Kanunu ile Uttar Pradeş Zamindarlığın Kaldırılması ve Toprak Reformu Kanunu'nun kadınların miras hakkını güvence altına alacak biçimde değiştirilmesi istenmiştir. Müslümanlara da beşerî mevzuat veya yerleşik örf ne olursa olsun kadınlara tarım arazileri dâhil bütün tereke üzerindeki şer'î paylarını vermeleri yönünde açık çağrıda bulunulmuştur.

3.4.7.3. Aile İçi Şiddet ve Darp (وَاضْرِبُوهُنَّ) İfadesinin Yorumu Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَقُومُ الْحَيَاةُ الزَّوْجِيَّةُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ عَلَى الْمَعْرُوفِ وَالْمَوْدَّةِ وَالرَّحْمَةِ، فَلَا وَلا يَفْهَمُ قَوْلُهُ تَعَالَى: (وَاضْرِبُوهُنَّ) عَلَى أَنَّهُ يَجُوزُ لِأَحَدِ الزَّوْجَيْنِ إِيقَاعُ الظُّلْمِ أَوْ الضَّرَرِ الْبَدَنِيِّ أَوْ النَّفْسِيِّ بِالْآخَرِ إِذْنٌ مُطْلَقٌ فِي الْعُنفِ أَوْ الْإِهَانَةِ، بَلْ وَرَدَ فِي سِيَاقِ مُعَالَجَةِ النَّشُورِ بَعْدَ الْوَعْدِ وَالْهَجْرِ، وَقَدْ بَالًا يَكُونُ مُبَرِّحًا وَلَا وَالْأَصْلَ عِنْدَ وَقُوعِ الشِّقَاقِ السَّعْيِ إِلَى الصُّلْحِ وَالتَّحْكِيمِ، فَإِنْ تَعَذَّرَ الْإِصْلَاحُ وَأَصْبَحَ اسْتِمْرَارٌ مُؤِيدًا وَلَا مَهْدَرًا لِلْكَرَامَةِ وَالزَّوْاجِ سَبَبًا لِلضَّرَرِ، جَازَ لِلْقَاضِي إِنْهَاءَ الْعِلَاقَةِ الزَّوْجِيَّةِ؛ رَفْعًا لِلظُّلْمِ وَصِيَانَةً لِحُقُوقِ الطَّرَفَيْنِ »⁶⁸²

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisinin kurumsal yaklaşımına göre evlilik ilişkisi ma'rûf, sevgi, merhamet ve karşılıklı hakların korunması esaslarına dayanır; eşlerden hiçbirinin diğerine fiziksel veya psikolojik zarar verme hakkı bulunmamaktadır. En-Nisâ sûresinin 34. âyetindeki (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesi, kocaya eşini aşağılayan, yaralayan veya bedenî ve ruhî zarar doğuran sınırsız bir şiddet yetkisi vermemektedir. İfade, nüşûzun giderilmesine yönelik öğüt ve yatakların ayrılması aşamalarından sonra zikredilmiş; klasik yorumda yaralamayan, iz bırakmayan ve insan onurunu zedelemeyen istisnâî bir tedbirle sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte aile uyumsuzluklarında aslolan şiddet değil, affetme, uzlaşma ve hakemlik yollarının işletilmesidir. Evlilik birliği artık huzur içinde sürdürülemiyor ve devamı eşlerden biri açısından zarara dönüşüyorsa kadın hul' veya yargısal ayrılık talep edebilir; uzlaştırma

⁶⁸⁰ Buhârî, "Ferâ'iz", 5; Müslim, "Ferâ'iz", 2; Ebû Dâvûd, "Veşâyâ", 6.

⁶⁸¹ Serahsî, *el-Mebsûât*, 29/138-196; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 7/254-255.

⁶⁸² Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, Conflict between Husband and Wife, 21. Fıkıh Semineri, Indore, 3-5 Mart 2012, karar 16/1-6 (Erişim 8 Ağustos 2026).

çabalarının sonuçsuz kalması hâlinde hâkim, muteber mezhep hükümlerinden yararlanarak evliliğe son verebilir.

Dayanakları: Akademinin yaklaşımı, eşlerle ma'rûf üzere yaşamayı emreden en-Nisâ sûresinin 19. âyeti, aile hayatını sükûnet, sevgi ve merhamet üzerine kuran er-Rûm sûresinin 21. âyeti, nüşûz karşısındaki tedricî yöntemi düzenleyen en-Nisâ sûresinin 34. âyeti ve uyuşmazlığın ailelerden seçilecek hakemler aracılığıyla çözülmesini öngören aynı sûrenin 35. âyetine dayanmaktadır.⁶⁸³ Hz. Peygamber'in kadınlara iyi davranmayı emretmesi, hiçbir eşine vurmaması ve müdahaleyi “gayr-i müberrih” olmakla sınırlandırması, ilgili ifadenin aile içi şiddeti meşrulaştıran genel bir izin şeklinde yorumlanamayacağını göstermektedir. Zarar vermeyi ve zarara zararla karşılık vermeyi yasaklayan hadis de eşlerden birinin bedenine, psikolojik bütünlüğüne veya onuruna yönelik saldırıları hükmün kapsamı dışında bırakmaktadır.⁶⁸⁴ Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe darp; ancak öğüt ve yatakların ayrılması sonuç vermedikten sonra, ıslah ihtimalinin bulunması şartıyla başvurulabilecek son derece sınırlı bir tedbir olarak ele alınmış; yüze vurma, yaralama, iz bırakma ve zarar verme yasaklanmıştır. Islah sağlamayacağı veya zarara yol açacağı anlaşılan müdahaleye ise cevaz verilmemiştir.⁶⁸⁵ Akademinin Yirmi Birinci Fıkıh Semineri'nde kabul edilen “Eşler Arasındaki Uyuşmazlık” kararı da anlaşmazlık hâlinde öncelikle affetme, uzlaşma ve aile büyüklerinin hakemliğine başvurulmasını öngörmektedir. Kararda evliliğin amaçları ortadan kalkmış, barış içinde birlikte yaşama imkânı kalmamış ve uzlaştırma çabaları başarısız olmuşsa kadının hul' talep edebileceği; hâkimin de dört mezhepten birinin hükümleri çerçevesinde yargısal ayrılığa karar verebileceği kabul edilmiştir.

3.4.7.4. Kadının Çalışma Hayatı ve Kamu Görevlerine Katılımı Meselesi

Kurulun Görüşü: « عَمَلُ الْمَرْأَةِ وَكَسْبُهَا جَائِزَانِ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ، وَلَيْسَتْ الْمَرْأَةُ مُلْزَمَةً أَصْلًا « وَلَهَا أَنْ تَعْمَلَ عِنْدَ الْحَاجَةِ أَوْ لِتَحْقِيقِ مَصْلَحَةٍ مُعْتَبَرَةٍ فِي مَجَالِ الْإِنْفَاقِ عَلَى الْأُسْرَةِ؛ لِأَنَّ النَّفَقَةَ وَاجِبَةٌ عَلَى الزَّوْجِ مُبَاحٍ، شَرِيطَةُ الْإِلْتِزَامِ بِالْحِجَابِ وَالْأَدَابِ الشَّرْعِيَّةِ، وَاجْتِنَابِ الْخُلُوةِ وَالْإِخْتِلَاطِ الْمُحَرَّمَ، وَالْأَلَّا يَتَرَتَّبَ عَلَى عَمَلِهَا إِهْمَالُ

⁶⁸³ en-Nisâ 4/19, 34-35; el-Bakara 2/228; er-Rûm 30/21.

⁶⁸⁴ Müslim, “Fezâ'il”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 41-42; İbn Mâce, “Aḥkâm”, 17.

⁶⁸⁵ Kurtubî, el-Câmi', 5/170-172; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/43-44.

وَيُنَبِّغِي تَهْنِئَةً بِبَنَاتِ عَمَلٍ وَتَعْلِيمٍ أَمِنَةٍ تَحْفَظُ كَرَامَةَ الْمَرْأَةِ وَتُمْكِنُهَا مِنَ الْإِسْهَامِ فِي الْمَجَالَاتِ. حُقُوقُ الزَّوْجِ وَالْأَوْلَادِ
«الَّتِي تَحْتَاجُ إِلَيْهَا الْأُسْرَةُ وَالْمُجْتَمَعُ»⁶⁸⁶

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisine göre kadının meşru bir işte çalışması ve kazanç elde etmesi kural olarak câiz olmakla birlikte ailenin geçimini sağlamak öncelikle erkeğin hukukî sorumluluğudur; kadın, ekonomik özgürlük veya toplumsal ilerleme söylemiyle çalışmaya ve aile nafakasını üstlenmeye zorlanamaz. Kadın, ihtiyaç veya meşru bir maslahat bulunması hâlinde şer‘î ölçülere riayet ederek ekonomik faaliyetlerde bulunabilir. Bunun için işin meşru olması, tesettür ve ahlâk ilkelerinin gözetilmesi, yasaklanmış halvet ve ihtilâttan kaçınılması, çalışma sebebiyle eş ve çocukların haklarının ihmal edilmemesi gerekir. Akademi ayrıca kadınlara güvenli eğitim ve çalışma ortamları hazırlanmasını, özellikle kızlara yönelik eğitim kurumları ile kadınlara hizmet veren sağlık ve sosyal hizmet kuruluşlarının yaygınlaştırılmasını istemektedir. Buna karşılık Akademinin kararı, kadının bütün kamu görevlerini kayıtsız biçimde üstlenebileceğine ilişkin genel bir hüküm içermemekte; çalışma ve kamusal katılımı aile sorumlulukları ve belirlediği şer‘î sınırlamalar çerçevesinde kabul etmektedir.

Dayanakları: Akademinin yaklaşımı, kadın ile erkeğin meşru yollarla elde ettikleri kazanç üzerinde hak sahibi olduklarını bildiren en-Nisâ sûresinin 32. âyeti ile iyilik ve takvâ üzere yardımlaşmayı emreden el-Mâide sûresinin 2. âyetine dayanmaktadır. Kadının bağımsız malî şahsiyeti, mülkiyet edinme ve kazancı üzerinde tasarrufta bulunma hakkının da temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte erkeğin nafaka sorumluluğunu düzenleyen en-Nisâ sûresinin 34. âyeti, kadının aile geçimini sağlamakla aslî olarak yükümlü olmadığını göstermektedir.⁶⁸⁷ Hz. Hatice’nin ticaretle meşgul olması, Hz. Âişe’nin ilmî faaliyetleri ve kadın sahâbîlerin eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanlarına katılmaları, kadının meşru çalışma ve toplumsal faaliyette bulunabileceğinin sünnet ve sahâbe uygulamasındaki örneklerini oluşturmaktadır. Kadınların erkeklerin hukukî ve dinî bakımdan tamamlayıcıları olduğunu bildiren hadis de bu yaklaşımı

⁶⁸⁶ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, “Women’s Employment”, Juristic Decisions on Some Contemporary Issues, 18. Fıkıh Semineri, Madurai, 28 Şubat-2 Mart 2009, karar 45.1-45.12, 153-156 (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶⁸⁷ en-Nisâ 4/32, 34; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/71.

desteklemektedir.⁶⁸⁸ Klasik fıkıh literatüründe kadın, alışveriş, icâre, vekâlet, şirket ve diğer malî işlemleri gerçekleştirebilen tam ehliyetli bir hukuk süjesi kabul edilmiştir. Bununla birlikte evlilik birliği içindeki çalışma faaliyeti, nafaka yükümlülüğü, eşlerin karşılıklı hakları ve aile düzeninin korunmasıyla birlikte değerlendirilmiştir.⁶⁸⁹ Akademinin On Sekizinci Fıkıh Semineri’nde kabul edilen “Kadınların Çalışması” kararı da aile nafakasını erkeğin sorumluluğu sayarken kadının şer’î sınırlar içerisinde çalışmasını câiz görmektedir. Kararda eş veya velînin izni, tesettür, halvet ve yasaklanmış ihtilâttan kaçınma, gece çalışmasının sınırlandırılması ve aile haklarının ihmal edilmemesi gibi şartlar öngörülmüş; kadınlara mahsus eğitim, sağlık ve hizmet kurumlarının kurulması yoluyla güvenli çalışma imkânlarının artırılması tavsiye edilmiştir.

3.4.7.5. Kadının Şahitliği ve Hukukî Ehliyeti Meselesi

Kurulun Görüşü: «الشَّهَادَةُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ وَسَبِيلَةٌ لِإثْبَاتِ الْحُقُوقِ وَإِقَامَةِ الْعَدْلِ، وَتَخْتَلِفُ وَمَا وَرَدَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾ إِنَّمَا وَرَدَ فِي سِيَاقِ أَحْكَامِهَا بِاخْتِلَافِ مَوْضُوعِ الدَّعْوَى وَطَبِيعَةِ الْوَاقِعَةِ تَوْثِيقِ الدُّيُونِ وَالْمُعَامَلَاتِ الْمَالِيَّةِ، وَلَا يَدُلُّ عَلَى نُقْصَانِ الْأَهْلِيَّةِ الْمَالِيَّةِ أَوْ الْقَانُونِيَّةِ لِلْمَرْأَةِ، وَلَا عَلَى أَنَّ قَوْلَهَا نَصْفٌ وَتُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مُنْفَرَدَةً فِيمَا لَا يَطَّلِعُ عَلَيْهِ الرَّجَالُ عَادَةً، كَالْوَلَادَةِ وَالرِّضَاعِ وَغَيْرِهِ. قَوْلُ الرَّجُلِ فِي جَمِيعِ الْوَقَائِعِ وَتُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مُنْفَرَدَةً فِيمَا لَا يَطَّلِعُ عَلَيْهِ الرَّجَالُ عَادَةً، كَالْوَلَادَةِ وَالرِّضَاعِ وَغَيْرِهِ. قَوْلُ الرَّجُلِ فِي جَمِيعِ الْوَقَائِعِ وَتُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مُنْفَرَدَةً فِيمَا لَا يَطَّلِعُ عَلَيْهِ الرَّجَالُ عَادَةً، كَالْوَلَادَةِ وَالرِّضَاعِ وَغَيْرِهِ.»⁶⁹⁰

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisinin kurumsal yönelimine göre şahitlik, kişinin insanî değerini veya genel hukukî ehliyetini belirleyen bir ölçü değil, hakların ispatını ve adaletin gerçekleştirilmesini sağlayan hukukî bir vasıttır. El-Bakara sûresinin 282. âyetindeki bir erkek ve iki kadın düzenlemesi, borçların belgelendirilmesi ve malî işlemlerin güvence altına alınması bağlamında yer almakta; kadının mülkiyet, sözleşme ve malî tasarruf ehliyetinde eksiklik bulunduğu anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte şahitliğe ilişkin hükümler bütün dava türlerinde aynı olmayıp uyumsuzluğun konusu ve ispat edilecek olayın mahiyetine göre farklılaşmaktadır. Klasik fıkıhta doğum, emzirme ve kadınlara özgü bedenî durumlar gibi erkeklerin muttali olamadıkları meselelerde kadının tek başına şahitliği kabul edilmiştir. Dolayısıyla kadının hukukî ehliyeti ile belirli yargılama alanlarındaki şahitlik şartları birbirinden ayrılmalı;

⁶⁸⁸ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 94; Buhârî, “Cihâd”, 65-68; Müslim, “Cihâd”, 136.

⁶⁸⁹ Kâsânî, Bedâ’i’u’s-şanâ’i’, 4/174-175; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/7-8.

⁶⁹⁰ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, resmî portal; a.mlf., “Social Issues” (Erişim 8 Ağustos 2026); a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

farklı şahitlik düzenlemeleri kadının beyanının bütün alanlarda erkeğin beyanının yarısı sayıldığı şeklinde genelleştirilmemelidir.

Dayanakları: Akademinin bu konudaki yönelimi, borç ilişkilerinin yazılı biçimde kayıt altına alınmasını ve şahitlerle güvenceye bağlanmasını düzenleyen el-Bakara sûresinin 282. âyeti ile şahitlikte adaleti ve doğruluğu emreden et-Talâk sûresinin 2. ve en-Nisâ sûresinin 135. âyetlerine dayanmaktadır. Liân hükümlerinde kadın ile erkeğin karşılıklı beyanlarının eşit sayıda düzenlenmesi de kadın beyanının bütün hukuk alanlarında değişmez biçimde erkeğin beyanının yarısı sayılamayacağını göstermektedir.⁶⁹¹ Hz. Peygamber döneminde emzirme ve kadınların doğrudan bilgi sahibi oldukları özel hâllerde kadın beyanının hukukî sonuç doğurması, şahitlik hükümlerinin olayın niteliğine göre farklılaşmasının sünnetteki temel örneklerindendir.⁶⁹² Hanefî fıkhiinde kadın, mal edinme, sözleşme yapma, dava açma ve malı üzerinde tasarrufta bulunma bakımından tam hukukî ehliyeteye sahip kabul edilmiştir. Şahitlikte ise malî haklarla had ve kısas davaları birbirinden ayrılmış; malî uyuşmazlıklarda kadınların şahitliği kabul edilirken doğum, bekâret ve kadınlara özgü ayıplar gibi konularda müstakil kadın şahitliği geçerli sayılmıştır. Bu farklılık, genel hukukî ehliyetin değil, klasik ispat hukukunda her dava türü için belirlenen özel ispat şartlarının sonucudur.⁶⁹³ Akademinin açık erişimli karar arşivinde kadın şahitliğine tahsis edilmiş müstakil ve numaralı bir karara ulaşılamamıştır. Bununla birlikte resmî yayınlarında kadının şahitliğe ehil olmasının hukukî ve kamusal görevler bakımından sonuçları ele alınmakta; Akademinin kolektif içtihat yöntemi de meselelerin klasik fıkıh birikimi, çoğunluk görüşü ve çağdaş şartlar birlikte değerlendirilerek çözümlenmesini öngörmektedir.

3.4.7.6. Çok Eşlilik ve Ailenin Korunması Meselesi

Kurulun Görüşü: « تَعْدُّ الزَّوْجَاتِ مُبَاحٌ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ فِي حُدُودِ أَرْبَعِ زَوْجَاتٍ، وَهُوَ مُقَيَّدٌ بِالْقُدْرَةِ عَلَى النَّفَقَةِ وَالْقِيَامِ بِالْحُقُوقِ وَالْعَدْلِ بَيْنَ الزَّوْجَاتِ فِيمَا يَدْخُلُ تَحْتَ قُدْرَةِ الْإِنْسَانِ، كَالنَّفَقَةِ وَالسُّكْنَى وَالْمَبِيتِ فَإِذَا خَافَ الرَّجُلُ أَلَّا يُقِيمَ الْعَدْلَ، أَوْ غَلَبَ عَلَى ظَنِّهِ أَنَّ النَّعْدَدَ سَيُفْضِي إِلَى الظُّلْمِ وَضَيَاعِ الْحُقُوقِ، وَحُسْنِ الْمَعَاشَرَةِ

⁶⁹¹ el-Bakara 2/282; en-Nisâ 4/135; en-Nûr 24/6-9; et-Talâk 65/2.

⁶⁹² Buhârî, “Şehâdât”, 13; Tirmizî, “Rağâ’”, 4.

⁶⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/112-142; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 6/266-280.

وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَتَّخَذَ النِّعْدُ وَسِيْلَةً لِلْإِضْرَارِ بِالزَّوْجَةِ أَوْ الْأَوْلَادِ، بَلْ يَجِبُ أَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ الْإِقْتِسَارُ عَلَى زَوْجَةٍ وَاحِدَةٍ
694» يُمَارَسَ عَلَى وَجْهِ يَحْفَظُ الْأُسْرَةَ وَيَصُونُ حُقُوقَ جَمِيعِ أَفْرَادِهَا

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisinin kurumsal yönelimine göre çok eşlilik, İslâm hukukunda dört eşle sınırlandırılmış meşru bir evlilik imkânı olmakla birlikte adalet, nafaka yeterliliği ve eşlerin hukukunun korunması şartlarına bağlıdır. Koca; nafaka, mesken, geceleme ve gücü dâhilindeki diğer maddî haklarda eşleri arasında adaleti sağlamakla yükümlüdür. Kalbî sevginin bütünüyle eşitlenmesi mümkün olmamakla birlikte eşlerden birine tamamen yönelerek diğerini fiilen evli veya boşanmış sayılamayacak biçimde askıda bırakmak câiz değildir. Adaletin sağlanamayacağından korkulması veya eşlerle çocukların haklarının ihlâl edileceğine dair kuvvetli kanaat bulunması hâlinde tek eşle yetinilmesi Kur’ân’ın açık hükmüdür. Dolayısıyla çok eşlilik, aile fertlerine zarar vermenin veya onların hukukunu ihlâl etmenin aracı hâline getirilebilecek sınırsız bir erkek hakkı değildir.

Dayanakları: Akademinin bu konudaki yönelimi, çok eşliliği dört eşle sınırlandıran ve cevazını adalet şartına bağlayan en-Nisâ sûresinin 3. âyetine dayanmaktadır. Aynı sûrenin 129. âyeti, eşler arasında kalbî eğilim bakımından mutlak eşitliğin gerçekleştirilemeyeceğini bildirmekle birlikte eşlerden birine bütünüyle yönelerek diğerinin askıda bırakılmasını yasaklamaktadır. Bu iki âyet birlikte değerlendirildiğinde hukukî adaletin çok eşliliğin bağlayıcı şartı olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁹⁵ Hz. Peygamber’in eşleri arasında nafaka, geceleme ve zaman paylaşımında adaleti gözetmesi ve iki eşinden birine haksız biçimde meyleden kimseyi uhrevî yaptırımla uyarması, gücün yettiği haklarda eşit davranma yükümlülüğünün sünnet dayanağını oluşturmaktadır.⁶⁹⁶ Klasik mezhepler çok eşliliğin meşruiyetini kabul etmekle birlikte kocanın nafaka, mesken ve geceleme gibi taksimi mümkün haklarda adaletli davranmasını zorunlu görmüş; hak ihlâli ve zarar doğması hâlinde kadının hâkime başvurabileceğini benimsemiştir. Kalbî sevgi gibi insan iradesini aşan alanlarla maddî ve hukukî haklar bu sebeple birbirinden ayrılmıştır.⁶⁹⁷ Akademinin açık erişimli karar

⁶⁹⁴ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, “Family System and Rights of Women”, Haydarâbâd, 27-28 Kasım 2010; a.mlf., “Resmî Portal” (Erişim 8 Ağustos 2026).

⁶⁹⁵ en-Nisâ 4/3, 129.

⁶⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 42; Nesâî, “‘İşretü’n-nisâ’”, 2.

⁶⁹⁷ Kurtubî, el-Câmi‘, 407-408; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/300-310.

arşivinde çok eşliliğe tahsis edilmiş müstakil ve numaralı bir karara ulaşamamıştır. Bununla birlikte Akademinin aile sistemi ve kadın hakları konulu ilmî programları ile klasik fıkıh ve çoğunluk görüşünü esas alan kolektif içtihat yöntemi, çok eşliliğin adalet, nafaka sorumluluğu ve aile haklarının korunması çerçevesinde değerlendirilmesini desteklemektedir.

3.4.7.7. Boşanma, Mehir, Nafaka ve İddet Meselesi

Kurulun Görüşü: « الطَّلَاقُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ حَلٌّ يُلْجَأُ إِلَيْهِ عِنْدَ اسْتِمْرَارِ الْحَيَاةِ الزَّوْجِيَّةِ، فَإِذَا بَلَغَ الْخِلَافَ حَدًّا لَا يُرْجَى مَعَهُ الْوَفَاقُ، فَالْمَشْرُوعُ. وَلَا يَنْبَغِي الْمُسَارَعَةُ إِلَيْهِ قَبْلَ اسْتِنْفَادِ سَائِلِ الْإِصْلَاحِ وَالتَّحْكِيمِ وَلَا تَجِبُ نَفَقَةُ إِبْقَاعِ طَلْقَةٍ وَاحِدَةٍ وَفَقِ السُّنَّةِ، مَعَ أَدَاءِ الْمَهْرِ الْمُؤَجَّلِ وَالنَّفَقَةِ الْوَاجِبَةِ فِي الْعِدَّةِ وَسَائِرِ الْحُقُوقِ الشَّرْعِيَّةِ الْمُطْلَقَةِ عَلَى زَوْجِهَا السَّابِقِ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْعِدَّةِ؛ فَإِنْ عَجَزَتْ عَنْ نَفَقَةِ نَفْسِهَا، انْتَقَلَتْ مَسْئُولِيَّتُهَا إِلَى أَوْلِيَائِهَا وَأَقْرَبِهَا،⁶⁹⁸ كَمَا يَجِبُ حِفْظُ حُقُوقِ الْأَوْلَادِ وَمَنْعُ اتِّخَاذِ الطَّلَاقِ وَسَبِيلَةَ لِلظُّلْمِ أَوْ الْإِضْرَارِ. ثُمَّ إِلَى الْمُجْتَمَعِ وَمُؤَسَّسَاتِ الْوَقْفِ

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisine göre boşanma, eşler arasındaki ilişkinin dönüşü mümkün olmayacak biçimde bozulması hâlinde başvurulabilecek meşru bir çözüm olmakla birlikte mümkün olduğu ölçüde kaçınılması gereken son yoldur. Boşanmadan önce eşlerin uzlaştırılması, aile büyüklerinin hakemliğine başvurulması ve evlilik birliğinin korunmasına yönelik bütün imkânların tüketilmesi gerekir. Birlikte yaşama imkânı kalmamışsa sünnete uygun biçimde tek talâkla yetinilmeli; kadının ödenmemiş mehri, iddet süresindeki nafakası ve boşanmadan doğan diğer şer‘î hakları eksiksiz yerine getirilmelidir. Akademinin özel tercihinə göre iddet sona erdikten sonra boşanmış kadının nafakası eski kocası bakımından devam etmez; kadın geçimini sağlayamıyorsa sorumluluk sırasıyla velilerine, yakınlarına, topluma ve vakıf kurumlarına geçer. Çocukların nafaka ve bakım sorumluluğu ise boşanmayla ortadan kalkmaz. Böylece Akademi, boşanmayı yalnızca evlilik bağına sona erdiren bir işlem olarak değil, tarafların ve çocukların haklarını belirli sorumluluklarla güvence altına alan hukukî bir süreç olarak değerlendirmektedir.

Dayanakları: Akademinin yaklaşımı, boşanmanın usulünü ve sayısını düzenleyen, eşin ya ma‘rûf üzere tutulmasını ya da ihsanla serbest bırakılmasını emreden el-Bakara

⁶⁹⁸ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, Injunctions of Shariah about Mehr, 2. Fıkıh Semineri, Yeni Delhi, 8-11 Aralık 1990, karar 6; a.mlf., Divorce Granted by a Court of Law in a Non-Muslim Country, 19. Fıkıh Semineri, Gujarat, 12-15 Şubat 2010, karar 13; a.mlf., Conflict between Husband and Wife, 21. Fıkıh Semineri, Indore, 3-5 Mart 2012, karar 16/1-6; a.mlf., Social Issues Arising out of Divorce, 27. Fıkıh Semineri, Mumbai, 25-27 Kasım 2017, karar 24/1-6 (Erişim 8 Ağustos 2026).

sûresinin 229 ve 231. âyetleri ile eşler arasındaki anlaşmazlıkta ailelerden birer hakem görevlendirilmesini öngören en-Nisâ sûresinin 35. âyetine dayanmaktadır. Boşanmış kadınların mesken ve nafaka haklarını düzenleyen et-Talâk sûresinin 1, 6 ve 7. âyetleri ise boşanmanın malî sonuçlarının temelini oluşturmaktadır.⁶⁹⁹ Hz. Peygamber'in talâk, hul', mehir ve nafakaya ilişkin uygulamaları ile zarar vermeyi yasaklayan genel sünnet ilkesi, boşanmanın taraflardan birini mağdur etme veya baskı altında tutma aracına dönüştürülemeyeceğini göstermektedir.⁷⁰⁰ Klasik fıkıh doktrinde talâk, hul', yargısal ayrılık, mehir, iddet ve nafaka birbirinden farklı şart ve sonuçlara bağlanmış; ödenmemiş mehir kadının koca üzerindeki alacağı, iddet ise nesebin ve tarafların haklarının korunmasını sağlayan şer'î bir süre olarak kabul edilmiştir. Boşanmanın gerçekleşmesi, babanın çocukların nafakasına ilişkin yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır.⁷⁰¹ Akademinin bu alandaki kurumsal yaklaşımı dört ayrı karar grubuna dayanmaktadır. Mehire ilişkin kararında, para değerindeki düşüş sebebiyle kadının mağdur olmaması için mehrin altın veya gümüş üzerinden belirlenmesi tavsiye edilmiştir. "Eşler Arasındaki Uyuşmazlık" kararında uzlaşma ve hakemlik öncelemiştir; bunların sonuçsuz kalması hâlinde hul'a veya hâkim kararıyla ayrılığa imkân tanınmıştır. "Boşanmanın Doğurduğu Sosyal Meseleler" kararında ise boşanmaya ancak evlilik ilişkisinin dönüşü olmayan noktaya ulaşması hâlinde başvurulması, tek talâkla yetinilmesi ve boşanmış kadının iddet sonrasındaki geçiminin aile, toplum ve vakıf kurumları eliyle güvenceye alınması benimsenmiştir.

3.4.7.8. Velâyet ve Hidâne Meselesi

Kurulun Görüşü: «الولاية والحضانة في الشريعة الإسلامية من الأحكام التي شرعت لحفظ مصلحة الطفل وصيانة حقوقه، وليست امتيازاً لأحد الأبوين، بل مسؤولية شرعية تُراعى فيها مصلحة المحضون قبل كلِّ الحضانة تُسندُ إلى من هو أقدرُ على [اعتبار، قال تعالى: (لَا تُضَارَّ وَالِدَةُ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ)] البقرة الرعاية والتربية، والولاية تُمارسُ بما يحققُ مصلحةَ الطفل ويحفظُ دينه ونفسه وحقوقه، مع منع كلِّ ما يؤدي إلى الإضرار به أو الإخلال باستقرار الأسرة»⁷⁰²

⁶⁹⁹ el-Bakara 2/229, 231, 241; en-Nisâ 4/35; et-Talâk 65/1, 6-7.

⁷⁰⁰ Buhârî, "Talâk", 12; İbn Mâce, "Talâk", 22; İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

⁷⁰¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/83-109; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/277-327; 8/78-105, 207-235.

⁷⁰² Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, velâyet ve hidâneye ilişkin kurumsal yaklaşım, "Social Issues" (Erişim 8 Ağustos 2026).

Türkçe Özeti: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisine göre velâyet ve hidâne, anne veya babaya tanınmış mutlak haklar değil; çocuğun üstün yararını gerçekleştirmeyi amaçlayan iki temel hukukî sorumluluktur. Hidâne, çocuğun bakım, gözetim, eğitim ve günlük ihtiyaçlarının karşılanması; velâyet ise çocuğun dinî, hukukî ve malî haklarının korunmasını ifade etmektedir. Akademi, velâyet ve hidâne hükümlerinin uygulanmasında anne veya babanın şahsî menfaatinden önce çocuğun bedenî, ruhî, dinî ve ahlâkî gelişiminin esas alınması gerektiğini kabul etmekte; bu sebeple her iki kurumun da çocuğun güvenliğini ve aile istikrarını sağlayacak şekilde uygulanmasını öngörmektedir.

Dayanakları: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, velâyet ve hidâne hükümlerini Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet ve Hanefî fıkıh geleneği doğrultusunda değerlendirmektedir. Akademi, özellikle ﴿فُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ ve ﴿لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ﴾ âyetlerini ebeveyn sorumluluğu ile çocuğun korunmasının temel dayanakları arasında kabul etmektedir. Bu naslar doğrultusunda velâyet ve hidânenin temel amacının çocuğun üstün yararını gerçekleştirmek olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁰³ Akademi, Hz. Peygamber'in hidâne uyumsuzluklarına ilişkin uygulamalarını ve Hanefî fıkında geliştirilen hidâne sistemini esas alarak çocuğun bakımını fiilen üstlenebilecek kişinin önceliğini kabul etmektedir. Bu çerçevede annenin küçük yaştaki çocuğun bakımındaki tabîî rolünü, babanın ise velâyetten doğan hukukî ve malî sorumluluklarını birlikte değerlendirmektedir. Özellikle Güney Asya'da boşanma sonrasında ortaya çıkan velâyet uyumsuzluklarında çocuğun eğitiminin, psikolojik gelişiminin ve aile bağlarının korunmasını önceleyen çözümleri benimsemektedir.⁷⁰⁴

3.4.7.9. Tesettür ve Mahremiyet Meselesi

Kurulun Görüşü: « الْجَبَابُ فِي الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ فَرِيضَةٌ ثَابِتَةٌ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، شُرِعَ لِحِفْظِ الْعِفَّةِ وَلَا يَمْنَعُ الْجَبَابُ الْمَرْأَةَ مِنَ التَّلْعُمِ وَالْعَمَلِ وَالْمُشَارَكَةِ فِي الشُّؤُونِ. وَصِيَانَةُ الْكَرَامَةِ وَحِمَايَةُ الْأُسْرَةِ وَالْمُجْتَمَعِ كَمَا. الْاجْتِمَاعِيَّةِ الْمُبَاحَةِ، مَتَى التَّرَمَّتْ بِأَحْكَامِ الشَّرِيعَةِ وَاجْتَنَبَتِ الْخُلُوةَ وَالْإِخْتِلَاطَ الْمَحْرَمَ، وَلَمْ تُهْمَلْ حُقُوقَ الْأُسْرَةِ

⁷⁰³ el-Bakara 2/233; et-Taḥrîm 66/6.

⁷⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/258-260; Islamic Fiqh Academy (India), *Seminar Resolutions ve Kurumsal Yayınlar* (New Delhi: Islamic Fiqh Academy India, muhtelif yıllar); Serahî, *el-Mebsût*, 5/207-222; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, 4/40-49.

أَنَّ غَضَّ الْبَصَرِ وَحِفْظَ الْعَوْرَةِ وَصِيَانَةَ الْخُصُوصِيَّةِ وَاحْتِرَامَ حُرْمَاتِ الْأَخْرَيْنَ وَاجِبَاتُ مُشْتَرَكَةٍ عَلَى الرَّجَالِ وَالنِّسَاءِ،
705 «بَحْقِيقًا لِلْعِفَّةِ وَحِفْظًا لِلْأَخْلَاقِ وَالْكَرَامَةِ الْإِنْسَانِيَّةِ»

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisine göre tesettür, Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'le sabit dinî bir yükümlülük olup iffetin, insan onurunun, aile kurumunun ve toplumsal ahlâkın korunmasını amaçlamaktadır. Tesettür, kadının eğitim görmesine, meşru bir işte çalışmasına veya belirli toplumsal faaliyetlere katılmasına mutlak biçimde engel değildir; ancak bu katılım tesettürün korunması, yasaklanmış halvet ve ihtilâttan kaçınılması, dinî-ahlâkî sınırların gözetilmesi ve aile haklarının ihmal edilmemesi şartlarına bağlanmıştır. Akademi, Müslüman kadınların şer'î şartlara riayet ederek seçimlerde oy kullanabileceklerini de kabul etmektedir. Mahremiyet ise yalnızca kadınlara yüklenen bir sorumluluk olmayıp bakışların haramdan korunması, avretin örtülmesi, özel hayatın araştırılmaması ve kişilerin onuruna saygı gösterilmesi bakımından kadın ve erkeği birlikte bağlayan ahlâkî ve hukukî bir ilkedir.

Dayanakları: Akademinin yaklaşımı, bakışın ve iffetin korunmasını kadınla erkeğe birlikte yükleyen en-Nûr sûresinin 30 ve 31. âyetlerine; ayrıca kadınların dış kıyafetine dair ölçüyü bildiren el-Ahzâb sûresinin 59. âyetine dayanmaktadır. Meskenlere izin alınmadan girilmesini yasaklayan en-Nûr sûresinin 27 ve 28. âyetleri ile kişilerin özel hayatının araştırılmasını ve mahrem bilgilerinin ifşa edilmesini yasaklayan el-Hucurât sûresinin 12. âyeti, mahremiyetin hukukî temelini oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in hayâyı imanın bir parçası sayan, izinsiz biçimde başkasının özel alanına bakılmasını yasaklayan ve mahremiyet sınırlarının korunmasını emreden hadisleri, tesettürün yalnızca kıyafetle sınırlı bulunmadığını; bakış, davranış ve özel hayatın dokunulmazlığını da kapsadığını göstermektedir. Klasik tefsir ve fıkıh literatüründe tesettür; avretin örtülmesi, bakışın korunması, yabancı kadın-erkek ilişkileri ve özel hayata saygı hükümleriyle birlikte ele alınmıştır. Kadının eğitim, alışveriş, tedavi ve ihtiyaç duyulan diğer meşru faaliyetler için toplum içinde bulunabileceği kabul edilmekle birlikte bu faaliyetlerin tesettür ve mahremiyet sınırları içerisinde yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Akademinin tesettüre tahsis edilmiş müstakil bir kararı bulunmamakla

⁷⁰⁵ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, "Women's Employment", Juristic Decisions on Some Contemporary Issues, 18. Fıkıh Semineri, Madurai, 28 Şubat-2 Mart 2009, karar 45.7-45.12, 154-156; a.mlf., Shariah Commandments Related to Election, 22. Fıkıh Semineri, Amroha, 9-11 Mart 2013, karar 18.7 (Erişim 8 Ağustos 2026).

birlikte “Kadınların Çalışması” kararında dışarıda çalışan kadınların tesettüre riayet etmeleri, dikkat çekici kıyafet ve kokudan kaçınmaları, yabancı erkeklerle halvet ve yasaklanmış ihtilâttan uzak durmaları ve aile haklarını ihmal etmemeleri açıkça şart koşulmuştur. Seçimlere ilişkin kararında ise Müslüman kadınların şer‘î hükümlere riayet ederek oy kullanabilecekleri kabul edilmiştir.⁷⁰⁶⁷⁰⁷⁷⁰⁸

3.4.7.10. Kürtaj ve Doğum Kontrolü Meselesi

Kurulun Görüşü: « يُرَرُ مَجْمَعُ الْفَقْهِ الْإِسْلَامِيِّ بِالْهِنْدِ أَنَّ الْأَصْلَ فِي الْإِنْجَابِ الْمُحَافَظَةُ عَلَى النَّسْلِ، وَلَا تُسْتَعْمَلُ وَسَائِلُ مَنَعِ الْحَمْلِ الْمُؤَقَّتَةُ. فَلَا يَجُوزُ تَحْدِيدُهُ أَوْ الْإِعْرَاضُ عَنْهُ لِمُجَرِّدِ الرَّغْبَةِ فِي الرَّفَاهِ أَوْ النَّفَرُغِ لِلْعَمَلِ فِي الْأَحْوَالِ الْعَادِيَّةِ، وَإِنَّمَا يُرَخَّصُ فِيهَا عِنْدَ حَاجَةٍ طَبِئِيَّةٍ مُعْتَبَرَةٍ، كَخَوْفِ الضَّرَرِ الْبَالِغِ عَلَى الْأُمِّ، أَوْ الْحَاجَةِ إِلَى كَمَا لَا يَجُوزُ التَّعْقِيمُ الدَّائِمُ إِلَّا إِذَا قَرَّرَ الطَّبِيبُ الْمُخْتَصُّ أَنَّ الْحَمْلَ يَهْدُدُ. الْمُبَاعَدَةُ بَيْنَ الْوَلَادَاتِ لِصِحَّةِ الطِّفْلِ وَرِعَايَتِهِ وَیَجُوزُ إِسْقَاطُ الْجَنینِ قَبْلَ مُضَيِّ مِائَةٍ وَعِشْرِينَ یَوْمًا إِذَا اثْبَتَ الْفَحْصُ الطَّبِیُّ حَیَاةَ الْمَرْأَةِ أَوْ غُضْوًا مِنْ أَعْضَائِهَا الْمَوْثُوقِ إِصَابَتَهُ بِمَرَضٍ وَرَاثِيٍّ خَطِيرٍ أَوْ إِعَاقَةٍ عَقْلِيَّةٍ أَوْ جَسَدِيَّةٍ مُسْتَعَصِيَّةٍ، أَمَّا بَعْدَ ذَلِكَ فَيَبْقَى الْأَصْلُ حُرْمَةُ الْإِجْهَاضِ ⁷⁰⁹».

Türkçe Karşılığı: Hindistan İslâm Fıkıh Akademisine göre doğum ve neslin devamı, korunması gereken şer‘î bir maksat olup yalnızca refah düzeyini yükseltmek, çalışma hayatını kolaylaştırmak veya çocuk sayısını sınırlandırmak amacıyla doğum kontrolüne başvurulması câiz değildir. Geçici gebelik önleyici yöntemler ancak annenin sağlığının ciddi biçimde zarar görmesi, doğumlar arasında tıbbî bakımdan süre bırakılması veya mevcut çocuğun bakım ve beslenmesinin korunması gibi muteber ihtiyaçların bulunması hâlinde kullanılabilir. Kalıcı kısırlaştırma ise uzman hekimin gebeliğin kadının hayatını veya organlarından birini kesin biçimde tehlikeye düşürdüğünü belirlemesi dışında meşru görülmemektedir. Akademi, güvenilir tıbbî incelemelerle ceninde tedavisi mümkün olmayan ağır kalıtsal hastalık yahut zihinsel veya bedensel engel tespit edilmesi durumunda, ruh üflenmesinden önce, yani yüz yirmi gün dolmadan gebeliğin sonlandırılmasına cevaz vermektedir. Bu süreden sonra ise ceninin hayatının dokunulmazlığı esas olup kürtaj ancak annenin hayatını korumaya yönelik kesin bir zaruret çerçevesinde değerlendirilebilir.

⁷⁰⁶ en-Nûr 24/27-31; el-Ahzâb 33/59; el-Hucurât 49/12.

⁷⁰⁷ Buhârî, “İmân”, 16; Müslim, “İmân”, 57-59; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 136.

⁷⁰⁸ Kurtubî, el-Câmi‘, 12/229-233; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve ‘t-Tenvîr*, 18/206-218.

⁷⁰⁹ Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, kürtaj ve doğum kontrolüne ilişkin kurumsal yaklaşım, resmî karar portalı (Erişim 8 Ağustos 2026).

Dayanakları: Akademi bu yaklaşımını, çocukların öldürülmesini yasaklayan ve insanın yaratılış safhalarını açıklayan Kur’ân hükümleriyle hayatın ve neslin korunması maksatlarına dayandırmaktadır.⁷¹⁰ Azil hakkındaki rivayetleri geçici doğum kontrolünün; ceninin yaratılış safhalarını ve ruh üflenmesini bildiren hadisleri ise kürtaj hükümlerinin sünnet dayanakları arasında değerlendirmektedir.⁷¹¹ Hanefî fıkıhındaki azil, ceninin hukukî statüsü, zaruret ve zarar hükümlerinden yararlanan Akademi; tıbbî gelişmeleri hayatın korunması, nesebin muhafazası ve zararın giderilmesi ilkeleri çerçevesinde hükme bağlamaktadır.⁷¹² Akademinin doğum kontrolünü kural olarak değil, sınırlı ihtiyaç hâllerinde tanınmış bir ruhsat şeklinde ele alması; ağır ve tedavisi mümkün olmayan cenin anomalilerinde ise yüz yirmi günlük süreyi belirleyici kabul etmesi, kurumsal yaklaşımını genel ifadelerden ayıran temel özelliklerdir.⁷¹³

3.5. Ulusal ve Uluslararası Fetva Heyetlerinin Mukayeseli Analizi ve Değerlendirilmesi

3.5.1. Ulusal Fetva Heyetlerinin İttifak ve İhtilaf Ettiği Meseleler

Ulusal fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kurumlar arasındaki farklılaşmanın şer’î hükümlerin normatif temeline değil, bu hükümlerin değişen hukukî ve toplumsal vakıalara uygulanmasına ilişkin olduğu görülmektedir. Bu tespit, çağdaş kurumsal içtihadın mahiyetine dair temel bir gerçeğe işaret etmektedir. Zira kurumsal içtihat, normatif referanslarını değiştiren bir hukuk üretim faaliyeti değil; aynı normatif referansları farklı toplumsal gerçeklikler karşısında usûl-i fıkıhın belirlediği ilkeler doğrultusunda yeniden değerlendiren kolektif bir hukuk muhakemesidir. Bu nedenle ulusal fetva heyetleri arasındaki müştereklik, ulaşılan hükümlerin aynılığında değil; hüküm üretimini yönlendiren usûlî bütünlüğün korunmasında ortaya çıkmaktadır. İncelenen bütün heyetlerin Kur’ân ve Sünnet’i hükmün aslî kaynağı, klasik fıkıh birikimini ise hukukî muhakemenin vazgeçilmez referans çerçevesi olarak benimsemeleri, bu usûlî sürekliliğin en açık göstergesidir.

⁷¹⁰ el-En‘âm 6/151; el-İsrâ 17/31; el-Mü‘minûn 23/12-14.

⁷¹¹ Buhârî, “Kader”, 1; Müslim, “Nikâh”, 125-138; “Kader”, 1.

⁷¹² Gazzâlî, *İhyâ’*, 2/51-53; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/176-177.

⁷¹³ Islamic Fiqh Academy (India), *Medical Issues* (New Delhi: IFA, 2015), 17-20, 23, 27-28, 33; karar 2.1-2.7, 4.2, 7.1-7.4.

Söz konusu usûlî birlik, aile kurumunun korunması, kadın ve erkeğin karşılıklı hak ve sorumluluklarının dengelenmesi, kadının bağımsız hukukî ve malî şahsiyetinin tanınması, mehir, nafaka ve miras haklarının güvence altına alınması, neslin muhafazası, velâyet ve hidânedede çocuğun üstün yararının esas alınması ve aile içi şiddetin dinî ve hukukî bakımdan meşrû görülmemesi gibi temel ilkelerde açık biçimde müşahade edilmektedir. Buna karşılık kavvâmiyetin kapsamı, kadının kamusal hayattaki konumu, şahitlik hükümlerinin uygulanışı, (وَاضْرُبُوهُنَّ) ifadesinin yorumu, boşanmanın hukukî prosedürü ve çağdaş biyotıp uygulamalarına ilişkin farklı yaklaşımlar, normatif esasların reddinden değil; aynı esasların farklı vakıaların hukukî tavsifi çerçevesinde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan ihtilafın odağını deliller değil, delillerin vakıaya tatbikinde benimsenen hukukî muhakeme oluşturmaktadır.

Bu çerçevede ulusal fetva heyetleri arasındaki görüş ayrılıkları, ortak usûlî geleneğin zayıflamasını değil; aksine onun değişen şartlar karşısındaki yorum kapasitesini ortaya koymaktadır. Kurumsal içtihadın özgünlüğü de tam bu noktada belirginleşmektedir. Zira kurumsal fetva, klasik fıkhnın alternatifî veya onu ikame eden yeni bir hukuk anlayışı değil; klasik usûlün kolektif ilmî müzakere, disiplinler arası değerlendirme ve güncel vakıa analiziyle işletildiği kurumsal bir içtihat modelidir. Bu sebeple yorum farklılıkları, metodolojik bir dağınıklığın değil; ortak normatif ilkelerin farklı hukukî ve sosyo-kültürel bağlamlarda uygulanabilirliğini sağlayan meşru içtihat çeşitliliğinin tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Sonuç itibarıyla ulusal kurumsal içtihadın ayırt edici vasfı, farklı hükümler üretmesinde değil; sabit normatif ilkeler ile değişken toplumsal gerçeklik arasında usûlî bütünlüğü muhafaza eden tutarlı bir hukukî irtibat kurabilmesinde yatmaktadır. Bu yönüyle kurumsal fetva, yalnızca belirli meseleler hakkında hüküm veren bir karar mekanizması olmanın ötesinde, İslâm hukukunun sürekliliğini değişen hayat şartları içerisinde temin eden metodolojik bir yorum modeli olarak temayüz etmektedir.

3.5.2. Uluslararası Fetva Heyetlerinin İttifak ve İhtilaf Ettiği Meseleler

Uluslararası fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararları birlikte değerlendirildiğinde, bu kurumların ayırt edici niteliğinin belirli bir ülkenin hukukî ihtiyaçlarına çözüm üretmekten ziyade, farklı mezhebî ve coğrafî tecrübeleri ortak bir usûlî muhakeme içerisinde buluşturarak çağdaş meseleler karşısında müşterek bir hukuk

dili geliştirmek olduğu görülmektedir. Bu yönüyle uluslararası kurumsal içtihat, yerel fetva faaliyetinin tabi  bir uzantısı değil; farklı hukuk  gelenekleri aynı metodolojik zeminde bir araya getiren kolektif bir içtihat modeli niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu kurumların ilm  değeri, belirli mezheb  tercihleri temsil etmelerinde değil; farklı içtihat geleneklerini ortak us l ilkeleri doğrultusunda uzlaştırabilmelerinde ve kolektif hukuk  muhakemeye d n şt rebilmelerinde ortaya çıkmaktadır.

Kadın ve aile hukukuna ilişkin kararlar bir bütün olarak incelendiğinde, uluslararası fetva heyetleri arasındaki ittifakın hükümlerin ayrıntılarından ziyade hüküm üretimini yönlendiren metodolojik esaslarda yoğunlaştığı görülmektedir. Aile kurumunun korunması, insan onurunun gözetilmesi, adalet ilkesinin gerçekleştirilmesi, neslin muhafazası ve şer   hükümlerin mak s d eksenli yorumlanması, bu ortak metodolojik zeminin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Buna karşılık görüş ayrılıkları, normatif esasların reddinden değil; bu esasların farklı hukuk  ve toplumsal bağlamlarda uygulanmasına ilişkin i tihad  tercihlerden kaynaklanmaktadır. Özellikle azınlık toplumlarının aile hukuku meseleleri, uluslararası hukuk düzeniyle temas eden yeni problemler ve  ağdaş biyotıp uygulamaları karşısında geliştirilen farklı yaklaşımlar, deliller arasında bir çatışmayı değil; maslahatın tayini,  rf n hukuk  değeri, mak s d 'ř-şerianın işletilişi ve vakıanın hukuk  tavsifine ilişkin metodolojik farklılaşmayı yansıtmaktadır. Bu sebeple uluslararası fetva heyetleri arasındaki ihtilaf, normatif birlikten uzaklaşmanın değil; ortak us l  ilkelerin farklı vakıalar karşısındaki uygulanma biçimlerinin tabi  sonucudur.

Bu değerlendirmeler, uluslararası kurumsal içtihadın mahiyetine ilişkin daha kapsamlı bir sonuca ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Uluslararası fetva heyetleri, farklı mezheb  yaklaşımları ortadan kaldırmayı hedefleyen merkez  bir otorite veya yeni bir normatif sistem inşa eden yapılar değildir. Bilakis bu kurumlar, mezheb  çeşitliliği ortak us l ilkeleri çerçevesinde hukuk  muhakemenin bir unsuruna dönüştüren kolektif içtihat platformlarıdır. Bu yönüyle farklılıkları ortadan kaldırmak yerine onları ortak metodolojik ilkeler içerisinde yönetebilmekte; böylece yorum çoğulluğunu us l  bütünlüğün alternatifi değil, tamamlayıcı bir unsur h line getirmektedir. Esasen uluslararası kurumsal içtihadın ayırt edici vasfı, ortak hükümler üretmesinde değil; farklı hukuk  ve toplumsal gerçeklikleri aynı us l  istikamet içerisinde değerlendirebilen müşterek bir hukuk  muhakeme geliştirebilmesinde yatmaktadır. Böylece kurumsal fetva,

İslâm hukukunun metodolojik sürekliliğini mezhebî çoğulculukla telif eden, ortak usûlî zemini koruyarak çağdaş meselelerde kolektif içtihadı mümkün kılan ve hukukî meşruiyetini bu metodolojik bütünlükten alan kurumsal bir yorum modeli olarak temayüz etmektedir.

3.5.3. Ulusal ve Uluslararası Fetva Heyetlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi

Ulusal ve uluslararası fetva heyetlerine ilişkin bulgular birlikte değerlendirildiğinde, çağdaş kurumsal içtihadın birbirinden bağımsız fetva mercilerinin oluşturduğu parçalı bir yapıdan ziyade, ortak usûlî ilkeler etrafında farklı düzeylerde işleyen bütüncül bir hukuk muhakemesi modeli ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Her iki kurumsal yapı da Kur'ân ve Sünnet'i hükmün aslî kaynağı, klasik fıkıh mirasını ise hukukî muhakemenin vazgeçilmez referans çerçevesi olarak kabul etmekte; hüküm üretim sürecini usûl-i fikhın yerleşik ilkeleri doğrultusunda yürütmektedir. Bu bakımdan kurumsal içtihadın birliği, ulaşılan sonuçların aynılığında değil; hüküm üretimini mümkün kılan usûlî bütünlükte ve metodolojik süreklilikte ortaya çıkmaktadır.

İki kurumsal yapı arasındaki farklılık ise normatif esaslarda değil, hukukî muhakemenin yöneldiği vakıanın kapsamı ve fonksiyonunda belirginleşmektedir. Ulusal fetva heyetleri, ağırlıklı olarak kendi toplumlarının hukukî, sosyal ve kültürel şartlarını esas alarak yerel vakıanın hukukî tavsifine yönelirken; uluslararası fetva heyetleri, farklı mezhebî ve coğrafi tecrübeleri müşterek bir usûl anlayışı içerisinde değerlendirerek sınır aşan meselelerde ortak bir hukukî muhakeme zemini oluşturmaktadır. Bu nedenle ulusal kurumsal içtihat yerel bağlamın hukukî çözümünü önceleyen bir karakter taşıırken, uluslararası kurumsal içtihat ortak usûlî ilkeleri esas alarak farklı hukukî bağlamlar arasında metodolojik koordinasyonu temin etmektedir. Böylece iki yapı arasında gözlenen farklılık, hükümlerin meşruiyetine ilişkin değil; içtihadın yöneldiği vakıanın ölçeğine ve hukukî muhakemenin fonksiyonuna ilişkindir.

Bu mukayeseli değerlendirme, çağdaş kurumsal içtihadın mahiyetine ilişkin daha kapsamlı bir sonuca ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Ulusal ve uluslararası fetva heyetleri, birbirine alternatif iki kurumsal yapı değil; aynı usûlî geleneğin farklı düzeylerde işleyen ve birbirini tamamlayan iki tezahürüdür. Ulusal kurumsal içtihat, İslâm hukukunun yerel şartlar karşısındaki uygulanabilirliğini temin ederken; uluslararası kurumsal içtihat, aynı

hukuk geleneğinin farklı coğrafyalarda usûlî bütünlüğünü ve metodolojik sürekliliğini muhafaza etmektedir. Dolayısıyla çağdaş kurumsal içtihadın kurumsal gelişimi, yerel vakıanın hukukî tavsifi ile evrensel usûl ilkelerinin müşterek muhafazasını karşı karşıya getiren değil; aynı hukukî muhakeme sisteminin birbirini tamamlayan iki işlevi hâline getiren bütüncül bir yapı arz etmektedir. Bu çalışma da göstermektedir ki kurumsal fetvanın ilmî değeri, farklı hükümler üretmesinde değil; değişen hukukî ve toplumsal gerçeklikleri ortak usûlî ilkeler doğrultusunda değerlendirebilen, yorum çoğulluğunu metodolojik bütünlük içerisinde yönetebilen ve İslâm hukukunun sürekliliğini farklı ölçeklerde temin edebilen kolektif bir içtihat modeli geliştirebilmesinde yatmaktadır. Bu yönüyle çağdaş kurumsal içtihat, bireysel fetva anlayışının kurumsal bir devamı olmanın ötesinde, İslâm hukukunun normatif istikrarını, yorum esnekliğini ve değişen hayat şartlarına intibak kabiliyetini aynı metodolojik çerçevede bütünleştiren özgün bir hukuk muhakemesi modeli olarak değerlendirilmelidir.

3.5.4. Fetvaların Dayanakları, Gerekçeleri ve Usûlî Yaklaşımlarının

Mukayesesi

Ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararları birlikte değerlendirildiğinde, kurumlar arasındaki farklılaşmanın başvuru delillerden ziyade, bu delillerin yorumlanma ve hüküm üretim sürecinde işlevselleştirilme biçiminden kaynaklandığı görülmektedir. İncelenen bütün fetvalarda Kur'ân, Sünnet, icmâ, kıyas ve klasik fıkıh birikimi hükmün temel referanslarını oluştururken; maslahat, örf, zaruret ve makâsıdü's-şerîa gibi usûl ilkeleri, bu normatif çerçevenin çağdaş vakıalara uygulanmasını sağlayan hukukî muhakeme araçları olarak kullanılmaktadır. Bu durum, kurumsal fetvanın meşruiyetini yeni deliller ihdas etmesinden değil, klasik usûlün yorum imkânlarını değişen toplumsal şartlara metodolojik tutarlılık içerisinde tatbik edebilmesinden aldığını göstermektedir.

Mukayeseli inceleme, aynı delillerden hareket edilmesine rağmen farklı sonuçlara ulaşılmasının temel sebebinin delillerin bağlayıcılığına ilişkin bir ihtilaftan değil, deliller arasında kurulan usûlî öncelik ilişkisi ile vakıanın hukukî tavsifine yönelik değerlendirmelerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Nitekim kadın ve aile hukukuna ilişkin ihtilafların önemli bir kısmı, nassın sübûtu veya delâleti etrafındaki tartışmalardan ziyade, maslahatın kapsamı, örfün hukukî değeri, makâsıdü's-şerîanın

belirleyiciliği ve değişen sosyal şartların hükme etkisine ilişkin metodolojik tercihlerden doğmaktadır. Bu bakımdan kurumlar arasındaki yorum farklılıkları, normatif referansların çeşitlenmesini değil; ortak normatif referansların farklı hukukî muhakeme süreçleri içerisinde değerlendirilmesini ifade etmektedir.

Bu çerçevede kurumsal içtihadın belirleyici vasfı, hangi delilin esas alındığından çok, deliller arasında kurulan usûlî ilişkinin nasıl işletildiğinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kurumsal fetva, klasik usûl-i fikhın yerine geçen alternatif bir metodoloji değil; aynı usûlî çerçeveyi koruyarak değişen vakıayı hukukî muhakemenin merkezine yerleştiren kolektif bir içtihat pratiğidir. Bu sebeple farklı hükümler, usûlî bütünlüğün zayıfladığını değil; aynı metodolojik zeminin farklı hukukî ve toplumsal bağlamlarda işlerlik kazandığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, içtihadî çoğulluk usûlî ayrışmanın değil, usûl-i fikhın yorum kapasitesinin tabii bir sonucudur.

Sonuç olarak ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin dayanakları, gerekçeleri ve usûlî yaklaşımları arasındaki müştereklik, belirli delillerin kullanılmasından önce hüküm üretim sürecini yönlendiren metodolojik disiplinin ortaklığında ortaya çıkmaktadır. Esasen çağdaş kurumsal içtihadın ilmî değeri, yeni deliller veya yeni bir usûl geliştirmesinde değil; klasik usûl-i fikhın sunduğu yorum imkânlarını kolektif hukukî muhakeme vasıtasıyla çağdaş problemlere tutarlı, denetlenebilir ve ilmî bakımdan meşru şekilde uygulayabilmesinde yatmaktadır. Bu yönüyle kurumsal fetva, yalnızca belirli meseleler hakkında hüküm veren bir karar mekanizması değil; İslâm hukukunun metodolojik sürekliliğini, yorum esnekliğini ve değişen toplumsal gerçeklik karşısındaki uygulanabilirliğini aynı usûlî bütünlük içerisinde sürdüren kurumsal bir içtihat modeli olarak değerlendirilmelidir.

3.5.5. Mezhebî Tercihler ve Usûlî Yönelimlerin Fetvalara Yansıması

Ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararları birlikte değerlendirildiğinde, mezhebî aidiyetin kurumsal fetva faaliyetini mutlak biçimde belirleyen bir unsur olmaktan ziyade, hukukî muhakemenin beslendiği epistemolojik çerçeveyi oluşturan temel kaynaklardan biri olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. İncelenen fetvalar, kurumların klasik mezhep mirasını İslâm hukukunun ilmî sürekliliğini sağlayan vazgeçilmez birikim olarak kabul ettiklerini; bununla birlikte çağdaş meselelerde belirli bir mezhebin görüşlerini mutlak surette tekrar etmek yerine, delillerin

kuvveti, usûlî tutarlılık ve güncel vakıanın gerektirdiği hukukî değerlendirmeler doğrultusunda mezhepler arası istifade yöntemini benimsediklerini göstermektedir. Bu durum, çağdaş kurumsal içtihadın mezhebî bağlılığı reddeden değil, mezhep birikimini usûl-i fikhın ortak ilkeleri içerisinde yeniden anlamlandıran metodolojik bir yaklaşım geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

Fetvalarda görülen mezhebî tercihler, belirli bir mezhebe bağlılığın tabîî sonucu olmaktan ziyade, hükmün dayandığı delillerin kuvveti, makâsıdü's-şer'ianın gerçekleştirilmesi, kamu yararının gözetilmesi ve değişen toplumsal şartların hukukî muhakemeye etkisi çerçevesinde şekillenmektedir. Bu sebeple aynı kurumun farklı meselelerde farklı mezheplerden yararlanması metodolojik bir tutarsızlık değil; usûl-i fikhın tanıdığı tercih, tahrîc ve telfik imkânlarının kurumsal düzeyde bilinçli biçimde işletilmesinin tabîî sonucudur. Böylece mezhep, hükmün tek belirleyicisi olmaktan çıkarak hukukî muhakemenin ilmî derinliğini besleyen dinamik bir referans çerçevesi hâline gelmektedir.

Uluslararası fetva heyetlerinde bu yaklaşım daha belirgin bir görünüm kazanmaktadır. Farklı mezhebî geleneklerden gelen âlimlerin ortak müzakeresiyle teşekkül eden fetvalar, herhangi bir mezhebin otoritesini yeniden tesis etmeyi değil; mezheplerin müşterek ilmî birikimini ortak usûl ilkeleri doğrultusunda değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle kurumsal içtihat, mezhebî farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışan merkezî bir yapı değil; farklı hukukî birikimleri kolektif hukuk muhakemesinin tamamlayıcı unsurlarına dönüştüren metodolojik bir uzlaşma zemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla mezhebî çoğulluk, kurumsal fetvada hukukî parçalanmanın değil, usûlî zenginliğin ve yorum kapasitesinin göstergesi olarak işlev görmektedir.

Bu değerlendirmeler göstermektedir ki çağdaş kurumsal fetvada mezhepler, hüküm üretimini sınırlandıran kapalı hukuk sistemleri olarak değil; usûl-i fikhın ortak metodolojik ilkeleri içerisinde yeniden değerlendirilen hukukî birikimler olarak işlev görmektedir. Bu nedenle kurumsal içtihat, mezhepler üstü yeni bir hukuk anlayışı geliştirmemekte; bilakis mezhebî mirası ortak hukukî muhakemenin vazgeçilmez epistemolojik zemini hâline getirmektedir. Bu çerçevede kurumsal yapı, mezhebî çoğulluğu hukukî ayrışmaya dönüştürmeden, usûlî bütünlüğü muhafaza ederek kolektif içtihadın bilgi kaynağına dönüştürmektedir. Böylece mezhepler arasındaki farklılık,

hükmün meşruiyetini zayıflatan bir unsur değil; hukukî muhakemenin ilmî derinliğini, yorum kapasitesini ve metodolojik tutarlılığını güçlendiren kurumsal bir imkân olarak değerlendirilmelidir.

3.5.6. Hukukî, Coğrafi ve Sosyo-Kültürel Bağlamın Fetvalara Yansıması

Ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararları birlikte değerlendirildiğinde, hukukî, coğrafi ve sosyo-kültürel bağlamın fetvalar üzerindeki etkisinin normatif hükümleri değiştiren bağımsız bir belirleyici olarak değil, hükmün uygulanacağı vakıanın hukukî tavsifini şekillendiren temel unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu yönüyle kurumsal fetva, toplumsal şartları şer'î hükümlerin alternatifi olarak değil; hükmün doğru anlaşılması ve isabetli biçimde uygulanması için dikkate alınması gereken hukukî gerçeklik alanı olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla bağlam, hükmün kaynağını değil, hükmün tatbik edileceği vakıanın mahiyetini belirleyen metodolojik bir işleve sahiptir.

İncelenen fetvalar, aynı normatif esaslardan hareket edilmesine rağmen farklı toplumlarda farklı hukukî sonuçlara ulaşılabilmesinin temel sebebinin, hukuk sistemlerinin, örfün, toplumsal yapının ve kültürel şartların vakıanın değerlendirilmesindeki etkisi olduğunu göstermektedir. Ulusal fetva heyetleri, kendi toplumlarının hukuk düzeni, aile yapısı ve sosyal ihtiyaçları doğrultusunda daha yerel bir hukukî muhakeme geliştirirken; uluslararası fetva heyetleri, farklı coğrafyalarda ortaya çıkan ortak meseleleri daha geniş bir perspektifle ele almakta ve farklı bağlamları müşterek usûl ilkeleri içerisinde değerlendirmektedir. Bu nedenle görülen farklılıklar, şer'î hükümlerin değişmesinden değil, aynı hükmün farklı toplumsal şartlar altında uygulanmasına ilişkin hukukî değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır.

Bu durum, çağdaş kurumsal içtihadın bağlam ile norm arasında kurduğu ilişkinin mahiyetini de ortaya koymaktadır. Kurumsal içtihat, toplumsal gerçekliği normatif ilkelerin önüne geçiren bağlamsalcı bir yaklaşımı benimsemediği gibi, vakıayı dikkate almayan soyut bir lafızcılığa da yönelmemektedir. Aksine hükmün sabitliği ile vakıanın değişkenliği arasında usûl-i fikhın belirlediği metodolojik dengeyi koruyarak, hukukî muhakemeyi hem normatif süreklilik hem de toplumsal gerçeklik ekseninde yürütmektedir. Bu yönüyle bağlam, hükmün alternatifi değil; hükmün isabetli uygulanmasının vazgeçilmez şartıdır.

Sonuç itibarıyla hukukî, coğrafi ve sosyo-kültürel bağlam, çağdaş kurumsal fetvada hükmün kaynağını değiştiren bir unsur değil; hükmün uygulanacağı vakıayı doğru kavramayı mümkün kılan metodolojik bir değişken olarak işlev görmektedir. Zira kurumsal yapı, normatif ilkelerin sürekliliğini muhafaza ederken değişen toplumsal şartları hukukî muhakemenin ayrılmaz bir parçası hâline getirmekte; böylece ne bağlamı normun yerine ikame etmekte ne de normu toplumsal gerçeklikten bağımsızlaştırmaktadır. Bu bakımdan çağdaş kurumsal fetva, sabit normatif ilkeler ile değişken toplumsal vakıa arasında usûlî bütünlüğü koruyan ve hukukî meşruiyetini bu dengeden alan kurumsal bir içtihat modeli olarak değerlendirilmelidir.

3.5.7. Maslahat, Örf, Zaruret ve Makâsıdü's-Şerîa İlkelerinin Fetvalara Yansıması

Ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin kadın ve aile hukukuna ilişkin kararları birlikte değerlendirildiğinde, maslahat, örf, zaruret ve makâsıdü's-şerîa ilkelerinin hükmün kaynağını değiştiren bağımsız normatif ölçütler olarak değil, şer'î hükümlerin değişen vakıalara isabetli biçimde uygulanmasını sağlayan usûlî değerlendirme araçları olarak işletildiği görülmektedir. Bu yönüyle söz konusu ilkeler, klasik delil sisteminin alternatifi değil; usûl-i fikhın yorum imkânlarını çağdaş meseleler karşısında etkin hâle getiren metodolojik unsurlar niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla kurumsal fetvanın ayırt edici özelliği, bu ilkeleri yeni hükümler ihdas etmek amacıyla değil, mevcut normatif çerçevenin doğru anlaşılması ve uygulanması amacıyla kullanmasında ortaya çıkmaktadır.

İncelenen fetvalar, özellikle kadın ve aile hukukuna ilişkin güncel meselelerde maslahatın kamu yararını, örfün toplumsal gerçekliği, zaruretin olağanüstü şartları ve makâsıdü's-şerîanın ise hükümlerin nihai gayesini dikkate alan tamamlayıcı değerlendirme ölçütleri olarak kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte kurumlar arasındaki farklılıklar, bu ilkelerin meşruiyetine ilişkin bir ihtilaftan değil; hangi ilkenin hangi vakıada, ne ölçüde ve hangi usûlî sınırlar içerisinde işletileceğine dair hukukî muhakemeden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan yorum çeşitliliği, normatif esasların değiştiğini değil; aynı usûlî çerçevenin farklı hukukî ve toplumsal bağlamlarda farklı değerlendirme imkânları sunduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, çağdaş kurumsal içtihadın usûlî karakterine ilişkin önemli bir sonucu ortaya koymaktadır. Kurumsal fetva, maslahatı nassın yerine ikame eden faydacı bir yaklaşımı benimsemediği gibi, örfü veya zarureti hükmün bağımsız kaynağı hâline getiren sınırsız bir yorum anlayışını da kabul etmemektedir. Aksine bu ilkeler, usûl-i fikhın belirlediği sınırlar içerisinde değerlendirilmekte; normatif hüküm ile değişen vakıa arasındaki ilişkinin sağlıklı biçimde kurulmasına hizmet etmektedir. Böylece makâsıdü's-şerîa, maslahat, örf ve zaruret, hükmün yerine geçen alternatif ölçütler değil; hükmün uygulanmasını isabetli hâle getiren metodolojik araçlar olarak işlev görmektedir.

Sonuç itibarıyla ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin bu ilkelere yaklaşımı, çağdaş kurumsal içtihadın temel niteliğinin normatif referansları değiştirmek değil, bu referansların değişen hayat şartları içerisinde usûlî bütünlüğü koruyarak uygulanmasını sağlamak olduğunu göstermektedir. Zira kurumsal yapı, maslahatı hukukî keyfilîğe, örfü sınırsız bir belirleyiciliğe, zarureti sürekli bir istisna rejimine veya makâsıdı normatif sistemden bağımsız yeni bir otoriteye dönüştürmeden; bu ilkeleri ortak usûl anlayışı içerisinde yorumlayarak hukukî muhakemenin ayrılmaz unsurları hâline getirmektedir. Bu yönüyle kurumsal içtihat, klasik usûl-i fikhın metodolojik bütünlüğünü muhafaza ederken değişen toplumsal gerçeklik karşısında yorum esnekliğini sürdürebilen, normatif süreklilik ile hukukî uygulanabilirliği aynı metodolojik çerçevede uzlaştıran olgun bir içtihat modeli olarak değerlendirilmelidir.

Bütün bu değerlendirmeler birlikte ele alındığında, çağdaş kurumsal içtihadın İslâm hukukunun değişen şartlar karşısındaki yorum ve uygulama kapasitesini geliştiren önemli bir hukukî mekanizma olduğu anlaşılmaktadır. Ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin farklı coğrafi, hukukî ve sosyo-kültürel şartlar içerisinde ortaya koydukları yaklaşımlar, kurumsal içtihadın tek tip bir uygulamadan ziyade ortak usûlî esaslar çerçevesinde şekillenen dinamik bir hukuk muhakemesi modeli olduğunu göstermektedir. Bu süreçte maslahat, örf, zaruret ve makâsıd ilkeleri; klasik fıkıh birikimi ile çağdaş toplumsal gerçeklik arasında bağ kuran temel yönlemsel araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle kurumsal içtihat, İslâm hukukunun normatif sürekliliğini koruyarak yeni meseleler karşısında çözüm üretme imkânını güçlendirmekte ve çağdaş İslâm hukuk düşüncesinin gelişimine önemli katkılar sunmaktadır.

SONUÇ

İslâm hukuku, değişen hayatın ortaya çıkardığı yeni meseleler karşısında çözüm üretme kudretini, tarih boyunca usûlî sürekliliğini muhafaza eden içtihat geleneği sayesinde koruyabilmiş dinamik bir hukuk sistemidir. Çağdaş dönemde bu usûlî sürekliliğin en belirgin tezahürü ise, bireysel içtihadın sınırlarını aşarak ortak aklı, ilmî istişareyi ve disiplinler arası uzmanlığı aynı karar mekanizmasında buluşturan kurumsal fetva heyetleridir. Bu araştırmanın ulaştığı temel ilmî sonuç, çağdaş kurumsal fetvanın yalnızca dinî meselelerde görüş bildiren bir fetva mercii değil; klasik fıkıhın usûlî istikametini koruyarak değişen toplumsal vakıayı kolektif içtihat, kurumsal meşruiyet ve ilmî sorumluluk çerçevesinde yeniden değerlendiren kurumsallaşmış bir hukuk muhakemesini temsil ettiğidir. Nitekim incelenen ulusal ve uluslararası fetva heyetleri, hükmün meşruiyetini Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet ve klasik fıkıh mirasından almaya devam ederken, vakıanın doğru tespitini hükmün isabetli tatbikinin vazgeçilmez şartı olarak kabul etmiş; böylece nassın otoritesi ile hayatın değişen gerçekliği arasında bir karşıtlık değil, usûl-i fıkıhın ilkeleri doğrultusunda dinamik ve tutarlı bir denge kurmuşlardır. Bu itibarla çağdaş kurumsal içtihat, klasik fıkıhın alternatifi yeni bir hukuk anlayışı değil; onun usûlî istikametini değişen hayatın şartları içerisinde yeniden üreten, şer'î ilkeler ile toplumsal gerçeklik arasındaki irtibatı ilmî tutarlılıkla sürdüren ve İslâm hukukunun sürekliliğini kurumsal ölçekte temsil eden kolektif bir hukuk muhakemesi olarak temayüz etmektedir.

Bu metodolojik zemin, farklı hukuk sistemleri, mezhep gelenekleri ve sosyo-kültürel şartlar içerisinde faaliyet gösteren fetva heyetlerinin, ulaştıkları sonuçlar farklılaşsa da ortak bir usûlî paradigma etrafında buluştuklarını göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet hükmün nihai meşruiyet kaynağını, klasik fıkıh mirası hukukî sürekliliğin vazgeçilmez birikimini teşkil etmekte; maslahat, örf, zaruret ve makâsîdüş-şerîa ise bu birikimin değişen vakıaya uygulanmasını mümkün kılan usûlî imkânlar olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla çağdaş kurumsal içtihatın yenilik, kaynakların değiştirilmesinde değil; kaynağın anlaşılması, vakıanın doğru tespiti, tahkîku'l-menâtin gerçekleştirilmesi ve hükmün uygulanma şartlarının yeniden değerlendirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Kurumlar arasındaki farklılıklar da şer'î hükümlerin meşruiyetinden değil; vakıanın yorumlanması, maslahatın önceliklendirilmesi, hukukî bağlamın değerlendirilmesi ve usûlî tercihlerin çeşitlenmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı

nasslardan hareketle farklı hukukî sonuçlara ulaşılması, usûlî bütünlüğün zayıfladığını değil; klasik içtihat geleneğinin değişen şartlar karşısındaki yorum ve uygulama kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çağdaş kurumsal içtihat, farklı hükümler üreten dağınık fetva faaliyetlerinin toplamı değil; hukukî çoğulculuk ile usûlî birlik arasındaki dengeyi koruyan kurumsallaşmış bir içtihat düzenini ifade etmektedir.

Ortak usûlî paradigma, kadın ve aile hukukuna ilişkin temel ilkelerde daha açık ve belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. İncelenen fetva heyetleri, aileyi toplumun tabîi ve hukukî temeli, nikâhı aile kurumunun meşru zemini, kadın ve erkeği ise karşılıklı hak ve sorumluluklarla birbirini tamamlayan iki hukuk öznesi olarak kabul etmektedir. İnsan onurunun korunması, aile birliğinin muhafazası, adalet ve hakkaniyetin gözetilmesi, kadının bağımsız hukukî ve malî kişiliğinin tanınması, mehir, miras ve nafaka haklarının güvence altına alınması, nesebin korunması ve çocuğun üstün yararının esas alınması, kurumlar arasında güçlü bir normatif birlik bulunduğunu göstermektedir. Kadının mirastan örf, baskı veya hile yoluyla mahrum bırakılması reddedilmekte; çok eşlilik adalet ve sorumlulukla sınırlandırılmış istisnaî bir ruhsat, boşanma ise evliliği keyfî biçimde sona erdiren bir tasarruf değil, sulh imkânları tükendiğinde tarafların haklarını koruyarak işletilmesi gereken hukukî bir çözüm yolu olarak değerlendirilmektedir. Bu müşterek yaklaşım, kadın ve aile hukukunun birbirinden bağımsız meseleler bütünü değil; insan onuru, adalet, sorumluluk ve aileyi koruma ilkeleri etrafında şekillenen bütüncül bir hukuk sistemi olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Kurumlar arasındaki farklılıklar ise bu ilkelerin meşruiyetinde değil, somut olaylara uygulanışında ve hukukî sonuçlarının belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, ortak usûlî ilkeler bütün meselelerde tek tip hukukî sonuçlar doğurmamaktadır. Araştırma, yorum farklılıklarının özellikle kavvâmiyet, aile içi şiddet, kadının çalışma hayatı, şahitlik, çok eşlilik, velâyet ve hidâne, tesettür ile biyotıp alanlarında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Ancak bu farklılıklar, şer'î delillerin reddinden veya hükümlerin meşruiyetinin tartışılmasından değil; nassın yorumlanması, vakıanın değerlendirilmesi, maslahatın önceliklendirilmesi ve hükmün uygulanacağı hukukî ve toplumsal bağlamın farklı okunmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kavvâmiyet, heyetlerin büyük çoğunluğu tarafından erkeğe tanınmış ontolojik bir üstünlük olarak değil; aileyi koruma, geçimini sağlama ve aile düzenini sürdürme sorumluluğu şeklinde yorumlanmakta; farklılaşma ise bu sorumluluğun kapsamı ve

hukukî sonuçlarında ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ifadesi hiçbir kurum tarafından sınırsız şiddet yetkisinin dayanağı olarak kabul edilmemekte; yaralama, aşağılama, korkutma ve süreklilik gösteren şiddetin aile mahremiyetine sığınarak meşrulaştırılamayacağı açık biçimde vurgulanmaktadır. Kadının çalışma hayatı, kamu görevleri ve şahitliği konusundaki farklı yaklaşımlar da onun hukukî ehliyetinden değil; görevin mahiyeti, aile sorumlulukları, mahremiyet şartları ve ispat hukukunun özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde velâyet ve hidâne, ebeveynlerin hâkimiyet hakkı olarak değil, çocuğun üstün yararını gerçekleştirmeye yönelik bir sorumluluk; tesettür dinî bir yükümlülük olmakla birlikte uygulanış biçimi bakımından mezhebî ve toplumsal bağlamdan etkilenen bir alan; doğum kontrolü ve kürtaj ise hayatın, neslin ve nesebin korunması ilkeleri çerçevesinde değerlendirilen çağdaş meseleler olarak ele alınmaktadır. Böylece ihtilaf, usûlün terk edildiğini değil; aynı şer'î ilkelerin farklı vakıalara uygulanmasından doğan meşru yorum çeşitliliğini ifade etmektedir. Bu yönüyle çağdaş kurumsal içtihat, hukukî istikrar ile toplumsal değişim, şer'î süreklilik ile içtihat dinamizmi arasında denge kurabilen olgun bir hukuk muhakemesi görünümü arz etmektedir.

Bu yorum çeşitliliğinin mahiyeti, ulusal ve uluslararası fetva heyetlerinin fonksiyonları birlikte değerlendirildiğinde daha belirgin hâle gelmektedir. Ulusal kurumlar, faaliyet gösterdikleri ülkelerin anayasal düzeni, idarî yapısı, aile mevzuatı ve toplumsal ihtiyaçları doğrultusunda daha somut ve uygulanabilir çözümler geliştirmeye yönelirken; uluslararası fetva heyetleri farklı mezhep geleneklerini ve hukuk çevrelerini kuşatan müşterek ilkeleri belirlemeyi öncelemektedir. Müslüman azınlıklara yönelik faaliyet gösteren kurumların vatandaşlık hukuku, din özgürlüğü, hukukî güvenlik, resmî kayıt ve hak kayıplarının önlenmesi gibi konulara daha güçlü vurgu yapmaları da aynı bağlamsal farklılaşmanın tabîi sonucudur. Bu sebeple aynı meseleye ilişkin farklı değerlendirmeler, çoğu zaman şer'î delillerdeki bir ayrılığı değil; hükmün uygulanacağı sosyal gerçekliğin, hukuk düzeninin ve gözetilen kamu yararının farklılaşmasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla ulusal kurumların somutlaştırıcı, uluslararası kurumların ise ilke belirleyici fonksiyonları birbirine alternatif değil; çağdaş kurumsal içtihadın farklı çözüm ölçeklerini temsil eden tamamlayıcı iki hukukî yaklaşımı ifade etmektedir. Bu çerçevede bağlam, hükmün kaynağına alternatif bir unsur değil; hükmün doğru

anlaşılmasının, isabetli uygulanmasının ve hukukî amacına ulaşmasının vazgeçilmez şartıdır.

Ulaşılan bu bulgular, araştırmanın literatüre sağladığı özgün katkının mahiyetini de ortaya koymaktadır. Çalışma, kurumsal fetva heyetlerini yalnızca ulaştıkları hükümler bakımından mukayese etmekle yetinmemiş; bu hükümleri şekillendiren usûlî tercihleri, mezhebî yönelimleri, karar üretme süreçlerini, uzmanlık katkılarını, hukukî ve sosyo-kültürel bağlamı aynı analitik çerçevede birlikte değerlendirmiştir. Böylece çağdaş fetva farklılıklarının, çoğu zaman ileri sürüldüğü gibi gelenek ile modernlik arasındaki bir kırılmadan değil; ortak şer'î kaynakların değişen vakıaya hangi usûlî yöntemle uygulanacağına ilişkin içtihat tercihlerinden doğduğu ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışma, hüküm merkezli ve tasvirî karşılaştırma anlayışının ötesine geçerek, yöntem, kurum ve bağlam eksenli bütüncül bir okuma modeli önermektedir. Araştırmanın özgün değeri, farklı fetvaları tasnif etmesinden ziyade, bu fetvaları mümkün kılan kurumsal hukuk aklını görünür hâle getirmesinde; kurumsal fetvayı yalnızca sonuç üreten bir mekanizma olarak değil, hükmün oluşum sürecini ilmî istişare, uzmanlık, kolektif muhakeme ve kurumsal sorumluluk temelinde yapılandıran bir içtihat düzeni olarak değerlendirmesinde yatmaktadır. Böylece çağdaş kurumsal içtihat, yalnızca fetva üretim pratiği olarak değil, aynı zamanda İslâm hukuk düşüncesinin günümüzdeki metodolojik gelişim çizgisini yansıtan kurumsal bir hukuk modeli olarak belirginleşmektedir.

Netice itibarıyla bu araştırma, çağdaş İslâm hukukunda yaşanan esas dönüşümün şer'î hükümlerin meşruiyet kaynaklarında değil; bu hükümlerin değişen vakıaya uygulanma biçiminde gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Kurumsal içtihat, klasik fikhî tekrar eden statik bir yapı olmadığı gibi ondan bağımsız yeni bir hukuk anlayışı da değildir. Aksine o, klasik fikhın usûlî istikametini koruyarak değişen hayatın ortaya çıkardığı meseleleri ortak akıl, ilmî istişare, uzmanlık ve kurumsal sorumluluk anlayışıyla yeniden değerlendiren çağdaş bir hukuk muhakemesidir. Kurumsal fetvanın ilmî değeri yalnızca ulaştığı hükümde değil; hükme ulaşırken delil ile vakıayı, gelenek ile değişimi, hak ile sorumluluğu, hukukî istikrar ile toplumsal ihtiyacı aynı usûlî bütünlük içerisinde uzlaştırabilmesinde yatmaktadır. Bu sebeple kurumsal içtihat, bireysel kanaatlerin kurumsal ölçekte tekrarı değil; farklı uzmanlık alanlarını usûl-i fikhın ortak ilkeleri etrafında buluşturan kolektif bir hukuk muhakemesidir. Gelecekteki gelişimi ise karar gerekçelerinin daha şeffaf hâle getirilmesine, kurumlar arası ilmî iş birliğinin

güçlendirilmesine, disiplinler arası uzmanlığın kurumsallaştırılmasına ve fetvaların hukukî ve toplumsal etkilerinin sistematik biçimde izlenmesine bağlıdır. Bu araştırmanın ulaştığı nihai ilmî sonuç şudur: İslâm hukukunun çağdaş dünyada çözüm üretme kudreti, köklerinden uzaklaşmasında değil; köklerinden aldığı usûlî istikameti değişen hayatın gerçekliğiyle ilmî tutarlılık içerisinde buluşturabilmesinde yatmaktadır. Kurumsal içtihat ise bu usûlî sürekliliği ortak akıl, ilmî istişare ve kurumsal sorumluluk temelinde geleceğe taşıyan çağdaş İslâm hukuk düşüncesinin en yetkin tezahürlerinden biridir.

KAYNAKÇA

- 1991 Tarihli ve 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Talimatı, resmî mevzuat kaydı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://peraturan.bpk.go.id/Details/293351/inpres-no-1-tahun-1991>
- 2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun. Resmî Gazete 18059 (27 Mayıs 1983). Erişim 8 Ağustos 2026. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanunmgkc066/kanunmgkc06602827.pdf
- 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. Resmî Gazete 12038 (2 Temmuz 1965).
- Abugideiri, Salma - Alwani, Zainab. *What Islam Says about Domestic Violence*. Herndon: FAITH, 2. Basım, 2008.
- Acar, H. İbrahim. “Talâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001.
- Ahmed, Leila. *Women and Gender in Islam*. New Haven: Yale University Press, 1992.
- Akalın, Adnan. “Kişisel Veriler ve Mahremiyetin Korunması: İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Sistemleriyle Mukayeseli Bir Analiz”. *Marifetname* 12/2 (2025), 587-609.
- Aktan, Hamza. “Miras”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/143-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Ali, Kecia. *Marriage and Slavery in Early Islam*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010.
- Âmidî, Seyfeddin. *el-İhkâm fî Uşûli’l-Ahkâm*. thk. Abdürrezzâk Afîfî. Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, ts.
- Apaydın, H. Yunus. “İctihad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/432-445. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Apaydın, H. Yunus. “İstihsan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/339-347. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Apaydın, H. Yunus. “Velâyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/15-19. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Atar, Fahrettin. “Fetva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Auda, Jasser. *Maqasid al-Shariah as Philosophy of Islamic Law: A Systems Approach*. London: IIIT, 2008.
- Avrasya Fetva Meclisi. “Çalışma Usulü”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://avrasyafetva.diyaret.gov.tr/sayfa/kurumsal/calisma-usulu>
- Avrasya Fetva Meclisi. “Hakkımızda”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://avrasyafetva.diyaret.gov.tr/sayfa/kurumsal/hakkimizda>
- Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi. *Avrasya İslâm Şûrası Fetva Kararları (2002-2022)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi. “Resmî Portal”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://avrasyafetva.diyaret.gov.tr>
- Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi (ECFR). *Karârât ve Fetâvâ el-Meclisi 'l-Ûrubbi li 'l-İftâ ve 'l-Buhûs*. Dublin: ECFR Yayınları, muhtelif yıllar.
- Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi (ECFR). “Resmî Portal”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://www.e-cfr.org>
- Aydın, Mehmet Âkif. “Aile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Hukûk-ı Âile Kararnâmesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/314-318. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Aydın, Mehmet Âkif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1985.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Kadın (İslâm’da Kadın)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/86-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Mehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2017.
- Baktır, Mustafa. “Örf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/87-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Bardakoğlu, Ali. “Hidâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/467-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bardakoğlu, Ali. “Zaruret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/141-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Basrî, Ebû'l-Hüseyin. *el-Mu'temed fî Uşûli'l-Fıkh*. thk. Halil el-Meys. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Bâz, Abdülazîz b. “Ḥaṭaru müşâreketi'l-mer'e li'r-racül fî meydâni 'amelih”. el-Mevkı'u'r-resmî. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://binbaz.org.sa/articles/40/%D8%AE%D8%B7%D8%B1-%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%A9-%D9%84%D9%84%D8%B1%D8%AC%D9%84-%D9%81%D9%8A-%D9%85%D9%8A%D8%AF%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D9%85%D9%84%D9%87>
- Bâz, Abdülazîz b. “Mâ ellezî câ'e fî's-sünneti bi-şe'ni ḍarbi'l-mer'e?”. Fetva No. 21660. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://binbaz.org.sa/fatwas/21660/>
- Bâz, Abdülazîz b. “Mesâ'il fî ahkâmi'l-ḥadâne”. el-Mevkı'u'r-resmî li-Semâḥati's-Şeyh 'Abdil'azîz b. Bâz. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://binbaz.org.sa/categories/fiqhi/192>
- Bâz, Abdülazîz b. “Tevcîh li'l-ezvâc bi'l-'adl beyne'z-zevcât”. el-Mevkı'u'r-resmî. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://binbaz.org.sa/categories/fiqhi/367?page=4>
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ*. Kahire: Dârü's-Selâm, 2002.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-Kınâ'an Metni'l-İknâ'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- Cezayir. 18-11 Sayılı Sağlık Kanunu. 2 Temmuz 2018. el-Cerîdetü'r-Resmiyye 46 (29 Temmuz 2018). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.joradp.dz/FTP/jo-arabe/2018/A2018046.pdf>
- Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti. *84-11 Sayılı Aile Kanunu*. 9 Haziran 1984; 05-02 Sayılı Değişiklik Kararnamesi, 27 Şubat 2005.

Cezayir Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı. “en-Nikâb”. 26 Nisan 2010. Erişim 8 Ağustos 2026.

<https://marw.dz/%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%82%D8%A7%D8%A8-0>

Cezayir Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı. “Hicâbü’l-mer’e”. 11 Mayıs 2010. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://marw.dz/%D8%AD%D8%AC%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9>

Cezayir Yüksek İslâm Konseyi (Haut Conseil Islamique). “Resmî Portal”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.elmadjlis-hci.dz/>

Cezayir Yüksek İslâm Konseyi. “Kazâyâ’l-mer’e ve’l-üsre”. 13 Ekim 1999; Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti, 84-11 Sayılı Aile Kanunu, 9 Haziran 1984; 05-02 Sayılı Değişiklik Kararnamesi, 27 Şubat 2005. Erişim 8 Ağustos 2026. https://droit.mjjustice.gov.dz/sites/default/files/code_famille.pdf

Cezayir Yüksek İslâm Konseyi. “Kazâyâ’l-mer’e ve’l-üsre beyne’l-mebâdi’i’l-İslâmiyye ve mu’âlecâti’l-kavânîni’l-vaż’iyye”. 13 Ekim 1999. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.elmadjlis-hci.dz/%D9%82%D8%B6%D8%A7%D9%8A%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D9%88-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D8%B1%D8%A9-%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A8%D8%A7%D8%AF%D8%A6-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3/>

Cezayir Yüksek İslâm Konseyi. “On Sekizinci Olağan Dönem Sonuç Bildirisi”. 23 Haziran 2003. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.elmadjlis-hci.dz/category/%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D9%86%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A7%D8%AF%D9%8A%D8%A9/page/4/>

Cezayir Yüksek İslâm Konseyi. “Tanzîmü’n-nesl”. 467-468; kararın neşredilen metni. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://shamela.ws/book/8356/5400>

Council of Islamic Ideology (Pakistan). *Annual Report 2015-2016*. Islamabad: Council of Islamic Ideology, 2016.

- Council of Islamic Ideology (Pakistan). *Model Women Protection Bill*. Islamabad: Council of Islamic Ideology, 2016.
- Council of Islamic Ideology (Pakistan). “Resmî Portal”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://cii.gov.pk>
- Dadaş, Mustafa Bülent. “Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İctihadı ve İslâm Dünyasında Bu Amaçla Kurulan Fıkıh Meclisleri”. *Bilimname* 28 (2015), 311-342.
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “er-Red ‘alâ men enkere farîzate'l-ḥicâb”. 4 Aralık 2012. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/12996/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “er-Re'yü'l-muhtâr fî lübsi'l-mer'eti li'n-nikâb”. Fetva No. 5748, 28 Eylül 2021. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/16401/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “ez-Zimmetü'l-mâliyye li'z-zevce ve ḥaḳḳuhâ fî mürtebihâ”. Fetva No. 2442, 24 Nisan 2013, Şevkî İbrâhim Allâm. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/12639/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Ḥuḳûḳu'l-muṭallaḳa li'z-zarar ba'de'd-duḥûl”. 20 Eylül 2011, Fetva Portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/12533/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Ḥükmü ichâzi'l-cenîn ba'de 120 yevmen li-vücûdi ḥaṭarin ‘alâ ḥayâti'l-ümm”. Fetva No. 7374. 11 Ekim 2010. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/18140/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Ḥükmü isâ'eti mu'âmeleti'z-zevce ve'l-evlâd fi'l-İslâm”. Fetva No. 2411, 30 Eylül 2009, Ali Cum'a, Fetva Portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/12761/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Ḥükmü'l-mümâtâle fî teslîmi'l-irş”. 9 Ocak 2012, Fetva Portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/12447/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Ḥükmü müşâreketi'l-mer'e fi'l-'ameli's-siyâsi ve'l-ictimâ'î”. Fetva No. 2445, 9 Kasım 2014, Şevkî İbrâhim Allâm, Fetva Portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/11833/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Ḥükmü tevelli'l-mer'eti'l-menâşibe'l-kıyâdiyye”. Fetva No. 5250, 29 Aralık 2020, Şevkî İbrâhim Allâm. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/15865/>

- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Hükmü tevelli'l-mer'eti'l-vilâyâtî'l-âmmeh ve mübâşeretihâ el-hukûka's-siyâsiyye”. Fetva No. 6072, 20 Kasım 2012, Ali Cum'a. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/Fatwa/Details/16681>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Ichâzu'l-cenîn kable 120 yevmen...”. 9 Mayıs 2007. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/11500/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Medâ şihhati hadîsi's-seyyide Esmâ' fî hicâbi'l-mer'e”. 4 Aralık 2012. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/19268/>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Resmî Fetva Portalı”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://www.dar-alifta.org>
- Dârü'l-İftâ el-Mısriyye. “Turuğu işbâti'n-neseb li'l-meyyit”. 30 Nisan 2009, Fetva Portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/12488/>
- Derdîr, Ahmed. *eş-Şerhu'l-Kebîr*. Kahire: Dârü'l-Fikr, 1993.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. “İslâm Miras Hükümlerine Uymamanın Sorumluluğu Var mıdır?”. Erişim 29 Temmuz 2026. <https://kurul.diyaret.gov.tr/tr/fetva/islam-miras-hukumlerine-uymanin-sorumlulugu-var-midir/0193c42d-926c-7d77-7d05-02291535409f>
- Din İşleri Yüksek Kurulu. “Mirasçılar Mirastan Mahrum Edilebilir mi?”. Din İşleri Yüksek Kurulu Fetva Arşivi. Erişim 29 Temmuz 2026. <https://kurul.diyaret.gov.tr/tr/fetva/mirascilar-mirastan-mahrum-edilebilir-mi/0193c42d-934c-7cc0-34b6-6e3b8a7cbf47>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Avrasya İslâm Şûrası Fetva Meclisi Kuruldu”. 10 Mayıs 2017. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Content/PrintDetail/10117>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Avrasya İslâm Şûrası Sonuç Bildirgeleri”. Erişim 16 Temmuz 2026. <https://www.diyaret.gov.tr/>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu”. Erişim 16 Temmuz 2026. <https://kurul.diyaret.gov.tr/>
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2018.

- Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu. “Resmî Fetva Portalı”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://fetva.diyanet.gov.tr>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Diyanet İşleri Başkanlığının Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Konusunda Görüş ve Yaklaşımları, Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 21.11.2013/59*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Hadislerle İslâm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Hucurât Suresi 13. Ayet Tefsiri”. Portalı. Erişim 29 Temmuz 2026. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4625/13-ayet-tefsiri>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, muhtelif baskılar.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kurulun Görevleri”. Erişim 16 Temmuz 2026. <https://kurul.diyanet.gov.tr/tr/kurumsal/kurulun-gorevleri>
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Fıkıh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/1-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “İcmâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/417-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Makāsıdü’ş-Şerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/423-427. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Maslahat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/79-94. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1994.
- Ebû Hanîfe, Nu’mân b. Sâbit. *el-Fıkhü’l-Ekber*. Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü’l-Furkân, 1999.
- Ebû Zehre, Muhammed. *el-Ahvâlü’ş-Şahşîyye*. Kahire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1957.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Uşûlü’l-Fıkh*. Kahire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, ts.
- ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “Ahkâmü’l-İşâdâne”. Karar 60 (5/15). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.e->

cfr.org/blog/2017/05/12/%D8%A3%D8%AD%D9%83%D8%A7%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B6%D8%A7%D9%86%D8%A9/

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “el-Ĥimâr li’l-mer’eti’l-ĥadîseti’l-İslâm”. Fetva 16 (16/1). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.e-cfr.org/blog/2020/02/23/%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%85%D8%A7%D8%B1-%D9%84%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AF%D9%8A%D8%AB%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “el-Ĥul’ fî ḍav’i’l-ķavânîni’l-Ūrûbbiyye”. Karar 95 (4/24). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D8%B9-%D8%B6%D9%88%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D9%82%D9%88%D8%A7%D9%86%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D8%B1%D9%88%D8%A8%D9%8A%D8%A9/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “el-Vaşıyye ve’l-mevâris fî’ş-şerî’a ve’l-ķânûn”. Karar 114 (1/28). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/26/%D9%81%D8%AA%D8%A7%D9%88%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AB%D8%A7%D9%85%D9%86%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B4%D8%B1%D9%8A%D9%86/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “el-‘Unfü’l-üserî ve ‘ilâcüh”. Karar 58 (8/14). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%86%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D8%B1%D9%8A-%D9%88%D8%B9%D9%84%D8%A7%D8%AC%D9%87/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “Ĥaķķu’l-ĥadâne”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.e-cfr.org/blog/2014/01/31/%D8%A3%D9%86%D8%A7-%D8%B4%D8%A7%D8%A8-%D9%85%D8%B3%D9%84%D9%85%D8%8C-%D9%84%D8%AF%D9%8A-%D8%B7%D9%81%D9%84-%D9%85%D9%86-%D9%85%D8%B7%D9%84%D9%82%D8%AA%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D9%84%D9%85-3/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “Ḥavle ḥaḳḳı’l-mer’eti’l-müslime fi irtidâ’i’l-ḥicâb”. Karar 1/12. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ecfr.org/blog/2017/05/12/%D8%AD%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D9%84%D9%85%D8%A9-%D8%A7%D8%B1%D8%AA%D8%AF%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AC%D8%A7%D8%A8/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “Ḥükmü’l-ḥul’”. Karar 58 (3/15). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ecfr.org/blog/2017/05/12/%D8%AD%D9%83%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D8%B9/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “Mîrâsü’l-mer’e fi’l-İslâm”. Karar 2/33. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ecfr.org/blog/2022/07/18/%D9%85%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D8%AB-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “Ruḥṣatü’z-zevâc min erba‘i nisve ve sū’ü istiḥdâmihâ”. Karar 9 (4/4). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ecfr.org/blog/2017/05/12/%D8%B1%D8%AE%D8%B5%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%88%D8%A7%D8%AC-%D8%A3%D8%B1%D8%A8%D8%B9-%D9%86%D8%B3%D9%88%D8%A9-%D9%88%D8%B3%D9%88%D8%A1-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%AE%D8%AF%D8%A7%D9%85%D9%87%D8%A7/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “Ṭalâqu’l-mer’eti nefseḥâ”. Karar 2/5. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ecfr.org/blog/2017/05/12/%D8%B7%D9%84%D8%A7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D9%86%D9%81%D8%B3%D9%87%D8%A7/>

ECFR, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. “İlâcü’n-nüşûz”. Karar 94 (3/24). Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.e->

cfr.org/blog/2018/09/08/%D8%B9%D9%84%D8%A7%D8%AC-
%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B4%D9%88%D8%B2/

ECFR, kürtaj ve doğum kontrolüne ilişkin fetvalar, resmî fetva arşivi. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.e-cfr.org/en/category/fatawa/>

ECFR. “Müşâreketü’l-mer’e fi’l-‘ameli’l-‘âm”. Karar 16 (5/5). Erişim 8 Ağustos 2026. [https://www.e-](https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/05/%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A7%D9%85-2/)

[cfr.org/blog/2018/11/05/%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A7%D9%85-2/](https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/05/%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A7%D9%85-2/)

ECFR. “Taşarrufu’z-zevc bi-men ‘i zevcetihi...”. Erişim 8 Ağustos 2026. [https://www.e-](https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/%D8%AA%D8%B5%D8%B1%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%88%D8%AC-%D8%A8%D9%85%D9%86%D8%B9-%D8%B2%D9%88%D8%AC%D8%AA%D9%87-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D8%AA/)
[cfr.org/blog/2018/11/07/%D8%AA%D8%B5%D8%B1%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%88%D8%AC-%D8%A8%D9%85%D9%86%D8%B9-%D8%B2%D9%88%D8%AC%D8%AA%D9%87-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D8%AA/](https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/%D8%AA%D8%B5%D8%B1%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%88%D8%AC-%D8%A8%D9%85%D9%86%D8%B9-%D8%B2%D9%88%D8%AC%D8%AA%D9%87-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D8%AA/)

Endonezya Cumhuriyeti. 23/2004 Sayılı Aile İçi Şiddetin Ortadan Kaldırılması Kanunu. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://peraturan.bpk.go.id/Details/40597/uu-no-23-tahun-2004>

Enforcement of Women’s Property Rights Act, 2020. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://pakistancode.gov.pk/english/UY2FqaJw1-apaUY2Fqa-apaUY2NpapZi-sg-jjjjjjjjjjjj>

Erbay, Celal. “Nafaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Ezher Mecmau’l-Buhûsi’l-İslâmiyye. “Resmî Portal”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://azhar.eg/>

FCNA - AMJA. “The Islamic Position Regarding the Care of Orphans and Abandoned Children”. 6 Ekim 2021. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://fiqh council.org/the-islamic-position-regarding-the-care-of-orphans-and-abandoned-children/>

- FCNA, Fiqh Council of North America. “Introduction to Fatwa Methodology”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://fiqh council.org/introduction-to-fatwa-methodology/>
- FCNA, Fiqh Council of North America. “The Inclusion of Women in Masjids”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://fiqh council.org/the-inclusion-of-women-in-masjids/>
- FCNA, Fiqh Council of North America. “The Quranic Concepts on Gender Relations”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://fiqh council.org/the-quranic-concepts-on-gender-relations/>
- FCNA. “The Inclusion of Women in Masjids”. 6 Ekim 2021. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://fiqh council.org/does-the-quran-tell-women-to-cover-their-hair/>
- Fiqh Council of North America (FCNA). *Fatwa Collection of the Fiqh Council of North America: Fatwas Issued Between 1990 and 2015*. Plainfield, IN: FCNA, 2022.
- Fiqh Council of North America (FCNA). “Resmî Portal”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://fiqh council.org>
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Müstasfâ min ‘İlmi’l-Uşûl*. thk. Hamza b. Züheyr Hâfız. Cidde: Şeriketü’l-Medîneti’l-Münevvere, 1993.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-Dîn*. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, ts.
- Hallaq, Wael B. *A History of Islamic Legal Theories*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Hallaq, Wael B. *An Introduction to Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Hallaq, Wael B. *Authority, Continuity and Change in Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ - el-Lecnetü’d-Dâime. *Fetâvâ el-Lecneti’d-Dâime*. Riyad: er-Riâsetü’l-Âmme li’l-Buhûsi’l-İlmiyye ve’l-İftâ, ts.
- Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ - el-Lecnetü’d-Dâime. “Resmî Fetva Portalı”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://www.alifta.gov.sa>
- Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ (Ezher). *Min kazâya’l-mer’e fi’s-sünneti’n-nebeviyye*. Kahire: el-Ezherü’s-Şerîf, 2023.
- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi. “About IFA”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/>

- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, Conflict between Husband and Wife, 21. Fıkıh Semineri, Indore, 3-5 Mart 2012, karar 16/1-6. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/pdfs/pdf-20210603025231.pdf>
- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi. “Divorce Granted by a Court of Law in a Non-Muslim Country”. 19. Fıkıh Semineri, Gujarat, 12-15 Şubat 2010, Karar 13. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/pdfs/pdf-20210603025136.pdf>
- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi. “Family System and Rights of Women”. Haydarâbâd, 27-28 Kasım 2010. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/programme/ilmi-fikri-programme.html>
- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, Inheritance of Agricultural Property by Muslim Women, 8. Fıkıh Semineri, Aligarh, 22-24 Ekim 1995, karar 9.1-9.5. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/pdfs/pdf-20210603025026.pdf>
- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi. “Injunctions of Shariah about Mehr”. 2. Fıkıh Semineri, Yeni Delhi, 8-11 Aralık 1990, Karar 6. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/pdfs/pdf-20210603024933.pdf>
- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi, Shariah Commandments Related to Election, 22. Fıkıh Semineri, Amroha, 9-11 Mart 2013, karar 18.7. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/pdfs/pdf-20210603025305.pdf>
- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi. “Social Issues Arising out of Divorce”. 27. Fıkıh Semineri, Mumbai, 25-27 Kasım 2017, Karar 24/1-6. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/pdfs/pdf-20210603025453.pdf>
- Hindistan İslâm Fıkıh Akademisi. “Women’s Employment”. Juristic Decisions on Some Contemporary Issues. 18. Fıkıh Semineri, Madurai, 28 Şubat-2 Mart 2009, Karar 45.1-45.12, 153-156. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ifa-india.org/juristic-decisions/social-issues.html>
- Islamic Fiqh Academy (India). *Medical Issues*. New Delhi: IFA, 2015.
- Islamic Fiqh Academy (India). “Resmî Portal”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://ifa-india.org>
- Islamic Fiqh Academy (India). *Seminar Resolutions ve Kurumsal Yayınlar*. New Delhi: Islamic Fiqh Academy India, muhtelif yıllar.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddû'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1966.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Maķāşidü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. thk. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hûce. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2004.
- İbn Hamdân el-Harrânî, Ahmed. *Şifatü'l-Fetvâ ve'l-Müftî ve'l-Müsteftî*. thk. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1397.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed. *el-Muḥallâ bi'l-Âşâr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *İ'lâmi'l-Muvaḳḳi'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhim. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Ḥayri'l-İbâd*. thk. Şuayb el-Arnaût - Abdülkâdir el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Ḳur'ânî'l-Azîm*. Riyad: Dâru Taybe, 1999.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn. *el-Muḡnî*. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. Kahire: Dârü's-Selâm, 2000.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Baḥrû'r-Râ'ik Şerḥu Kenzi'd-Deķā'ik*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Eşbâḥ ve'n-Nezâ'ir*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Mukteşid*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1995.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin. *Fethu'l-Ḳadîr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.
- İbnü's-Salâḥ, Osman b. Abdurrahman. *Edebü'l-Müftî ve'l-Müsteftî*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1986.
- İpşirli, Mehmet. “Şeyhülislâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- İslâm Hukuku Derlemesi. Erişim 8 Ağustos 2026.
<https://mirror.mui.or.id/berita/24933/mui-poligami-ajaran-islam-yang-diperketat-dengan-perintah-adil/>

- “İslâmî Nazariyâtî Konsey kî Sifârişât”. Express Urdu, 6 Şubat 2015. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.express.pk/story/324678/aslamy-nzryaty-kwnsl-ky-sfarshat-324678>
- Karadâğî, Ali Muhyiddin. *el-İctihâd ve't-Tecdîd fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- Karadâvî, Yûsuf. *el-İctihâd fî's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. Kuveyt: Dârü'l-Kalem, 1996.
- Karadâvî, Yûsuf. *Fî Fıkhî'l-Ekalliyyâtî'l-Müslime*. Kahire: Dârü's-Şurûk, 2001.
- Karâfî, Şehâbeddin. *el-İhkâm fî Temyîzi'l-Fetâvâ 'ani'l-Ahkâm*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995.
- Karâfî, Şehâbeddin. *ez-Zahîre*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukukunda İçtihat*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekir. *Bedâ'i'u's-Şanâ'i' fî Tertîbi's-Şerâ'i'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Katanânî, Muhammed. “Introduction to Fatwa Methodology”. FCNA, Eylül 2019. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://fiqh-council.org/sharia-analysis-autocriticism/>
- “Khula Without Husband’s Consent Is Un-Islamic”. The Express Tribune, 18 Şubat 2016. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://tribune.com.pk/story/1049717/khula-without-husbands-consent-is-un-islamic-rules-cii>
- Koca, Ferhat. “Kıyas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/529-539. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Koca, Ferhat. “Mezhep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/526-532. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Koca, Ferhat. “Usûl-i Fıkıh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/1-18. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. İstanbul: Mehîr Vakfı Yayınları, 2014.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

- Lâ'ihâtü Nizâmi'l-aḥvâli'ş-şahşiyye. Ümmü'l-Kurâ, 20 Şubat 2025. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.uqn.gov.sa/details?p=27013>
- el-Lecnetü'd-Dâime li'l-Buḥûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ. “Hel en-nisâ`ü nâkişâtün fî şerî'ati seyyidi'l-ḥalk?”. Fetva No. 11090, Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime, der. Ahmed b. Abdürrezzâk ed-Düveyş (Riyad: er-Ri'âsetü'l-Âmme li'l-Buḥûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 1422), 17/7-8. Fetva metni için bk. el-Mektebetü'ş-Şâmile. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://ftp.shamela.ws/book/8381/12570>
- el-Lecnetü'd-Dâime. “Limâzâ nüsellimü bi-ḳabûli rivâyeti'mra'etin vâḥidetin li'l-ḥadîs?”. Mecelletü'l-Buḥûsi'l-İslâmiyye 49 (1417/1996), 85-88. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://ftp.shamela.ws/book/8322/21759>
- “Lightly Beating Wife Permissible, Says CII's Proposed Bill”. *Dawn*. 26 Mayıs 2016. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dawn.com/news/1260803>
- Majelis Ulama Indonesia. “Aborsi”. Fetva No. 4/2005, 21 Mayıs 2005, 446-455. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui-jateng.or.id/wp-content/uploads/2018/03/35.-Aborsi.pdf>
- Majelis Ulama Indonesia. “Bagaimana Islam Merespons KDRT? Ini Penjelasan Ketua Komisi Perempuan MUI”. 21 Şubat 2022. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mirror.mui.or.id/berita/33681/bagaimana-islam-merespons-kdrt-ini-penjelasan-ketua-komisi-perempuan-mui/>
- Majelis Ulama Indonesia. “Bolehkah Wanita Karier Tetap Bekerja dalam Masa Iddah?”. 23 Kasım 2024, resmî fetva cevabı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/baca/pertanyaan/cd143fa4-9203-451d-98e5-b14ec8137cab>
- Majelis Ulama Indonesia. Fatwa Nomor 17 Tahun 2013 tentang Beristri Lebih dari Empat dalam Waktu Bersamaan. 19 Nisan 2013. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/storage/fatwa/64be133f63193e419462b00096ebecc9-lampiran.pdf>
- Majelis Ulama Indonesia, Fatwa Nomor 4 Tahun 2004 tentang Kewarisan Saudara Kandung Laki-Laki/Saudara Seapak Laki-Laki Bersama Anak Perempuan Tunggal, 9 Ekim 2004, 1-6, MUI resmî fetva metni. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/storage/fatwa/c67d495f1408914c9700df08abd72c91-lampiran.pdf>

- Majelis Ulama Indonesia. *Himpunan Fatwa Majelis Ulama Indonesia*. Cakarta: Sekretariat Majelis Ulama Indonesia, 2010.
- Majelis Ulama Indonesia. “Hukum Pernikahan Secara Online”. Hasil Ijtima Ulama Komisi Fatwa se-Indonesia VII, 9-11 Kasım 2021, MUI resmî portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/baca/mui/hukum-pernikahan-secara-online>
- Majelis Ulama Indonesia. “Istri Berkarier di Luar Rumah Boleh, Asalkan...”. 14 Aralık 2025, MUI resmî portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/baca/bimbingan/istri-berkarier-di-luar-rumah-boleh-asalkan>
- Majelis Ulama Indonesia. Keputusan Ijtima Ulama Komisi Fatwa se-Indonesia IV: Talak di Luar Pengadilan. Cipasung-Tasikmalaya, 29 Haziran-2 Temmuz 2012. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://fatwamui.com/storage/428/TALAK-DI-LUAR-PENGADILAN.pdf>
- Majelis Ulama Indonesia. “Mendudukkan Hak dan Kewajiban Suami Istri Secara Proporsional, Ini Pandangan Islam”. 11 Ocak 2023. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mirror.mui.or.id/bimbingan-syariah/hukum-keluarga/46404/mendudukkan-hak-dan-kewajiban-suami-istri-secara-proporsional-ini-pandangan-islam/>
- Majelis Ulama Indonesia. “Pakaian Kerja bagi Tenaga Medis Perempuan”. Fetva No. 04/KF/MUI/2009, 6 Mayıs 2009, 533-540, MUI resmî fetva portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/baca/fatwa/pakaian-kerja-bagi-tenaga-medis-perempuan>
- Majelis Ulama Indonesia. *Pedoman Penetapan Fatwa Majelis Ulama Indonesia*. Cakarta: Majelis Ulama Indonesia, 2016.
- Majelis Ulama Indonesia. “Pendapat tentang Istri yang Berkarier di Luar Rumah”. cevaplayan Siti Hanna, Tanya Ulama, MUI resmî fetva hizmeti. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/public/index.php/info-pertanyaan?page=7>
- Majelis Ulama Indonesia. “Perempuan Berkontribusi Bangkitkan Ekonomi Syariah Melalui UMKM”. 31 Ağustos 2022, MUI resmî portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mirror.mui.or.id/berita/44701/perempuan-berkontribusi-bangkitkan-ekonomi-syariah-melalui-umkm/>
- Majelis Ulama Indonesia. “Rakornas Komisi Perempuan Remaja dan Keluarga MUI Tekankan Kepemimpinan Perempuan”. 27 Mart 2022, MUI resmî portalı. Erişim 8

- Ağustos 2026. <https://mirror.mui.or.id/berita/34152/rakornas-komisi-perempuan-remaja-dan-keluarga-mui-tekankan-kepemimpinan-perempuan/>
- Majelis Ulama Indonesia. “Resmî Portal”. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://mui.or.id>
- Majlis Ugama Islam Singapura (MUIS). “Fatwa Committee ve Resmî Fetva Arşivi”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://www.muis.gov.sg>
- “Make Triple Talaq a Punishable Crime”. *The Express Tribune*. 5 Eylül 2019. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://tribune.com.pk/story/2050274/1-make-triple-talaq-punishable-crime-recommends-cci>
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta’*. Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1994.
- Masud, Muhammad Khalid vd. (ed.). *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996.
- Mâverîdî, Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Mecma’u’l-Buḥûsi’l-İslâmiyye. “Beyân bi-şe’ni’l-ḥicâb”. 28 Haziran 2022. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.azhar.eg/magmaa/%D8%AA%D9%81%D8%A7%D8%B5%D9%8A%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3%D9%8A%D8%A9/PgrID/14668/PageID/112/ArtMID/14669/ArticleID/62148>
- Mecma’u’l-Buḥûsi’l-İslâmiyye (İslâm Araştırmaları Akademisi, Ezher, Kahire). *el-Karârât ve’t-Tevşiyât*. Kahire: Ezher Yayınları, 2010.
- Mecma’u’l-Buḥûsi’l-İslâmiyye (İslâm Araştırmaları Akademisi, Ezher, Kahire). “Ezher Resmî Portalı”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://www.azhar.eg>
- Mecma’u’l-Buḥûsi’l-İslâmiyye, resmî fetva arşivi, aile içi şiddete ilişkin kurumsal yaklaşım. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://azhar.eg/magmaa-e/Fatwa/Our-Fatwas>
- Mecma’u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî. “el-İ’lânü’l-İslâmî li-devri’l-mer’e fî tenmiyeti’l-müctema’i’l-müslim”. Karar No. 114 (12/8), 12. Dönem Toplantısı, Riyad, 23-28 Eylül 2000. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://iifa-aifi.org/ar/2072.html>
- Mecma’u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî. “el-‘Unf fî niṭâki’l-üsre”. Karar No. 180 (19/6), 19. Dönem Toplantısı, Şârika, 26-30 Nisan 2009. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://iifa-aifi.org/ar/2304.html>

- Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî. “Evzâ‘ü‘l-mer’e ve devruhâ el-ictimâ‘î min manzûrin İslâmî”. Karar No. 159 (17/8), 17. Dönem Toplantısı, Amman, 24-28 Haziran 2006. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://iifa-aifi.org/ar/2218.html>
- Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî. “Huķūķu‘l-mer’eti‘l-müslime ve vâcibâtühâ”. Karar No. 169 (18/7), 18. Dönem Toplantısı, Putrajaya, 9-14 Temmuz 2007. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://iifa-aifi.org/ar/2273.html>
- Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî. “İhtilâfâtü‘z-zevc ve‘z-zevceti‘l-muvazẓafe”. Karar No. 144 (16/2), 16. Dönem Toplantısı, Dubai, 9-14 Nisan 2005. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://iifa-aifi.org/ar/2174.html>
- Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî (İslâm Fıkıh Akademisi, Cidde). *Qarârât ve Tevşiyât Mecma‘i‘l-Fıkhî‘l-İslâmî*. Cidde: Mecma‘ Yayınları, muhtelif yıllar.
- Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî (İslâm Fıkıh Akademisi, Cidde). “Resmî Kararlar Arşivi”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://iifa-aifi.org>
- Mecma‘u‘l-Fıkhî‘l-İslâmî ed-Düvelî. “Qarâr bi-şe‘ni tanzîmi‘n-nesl”. Karar No. 39 (5/1), 5. Dönem Toplantısı (Kuveyt, 1-6 Cemâziyelevvel 1409/10-15 Aralık 1988). Erişim 31 Temmuz 2026, resmî karar metni. <https://iifa-aifi.org/ar/1746.html>
- Mecma‘u‘l-Fıkhîyyü‘l-İslâmî. “Beyân havle haķķi ta‘lîmi‘l-mer’e fi‘l-İslâm”. 23. Dönem Toplantısı, Riyad, 21-23 Nisan 2024. Erişim 30 Temmuz 2026, Râbıtâtü‘l-‘Âlemi‘l-İslâmî. <https://www.themwl.org/ar/alysy-yshkr-dm-almmlkt-alrbyt-alswdyt-wythmiwn-aljhwda-alty-bdhlha-mftw-alamt-alaslamyt-wkbar-lmayha>
- Mecma‘u‘l-Fıkhîyyü‘l-İslâmî. “Beyân havle mîrâsi‘l-mer’e fi‘ş-şerî‘ati‘l-İslâmiyye”. 20. Dönem Toplantısı, Mekke, 19-23 Muharrem 1432/25-29 Aralık 2010.
- Mecma‘u‘l-Fıkhîyyü‘l-İslâmî. “Beyânü‘l-Mecma‘i‘l-Fıkhîyyi‘l-İslâmî havle‘l-üsreti‘l-müslime ve‘t-tahaddiyâti‘l-mu‘âşıra”. Râbıtâtü‘l-‘Âlemi‘l-İslâmî, 25-26 Muharrem 1433. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://ar.themwl.org/node/38>
- Mecma‘u‘l-Fıkhîyyü‘l-İslâmî. “el-Mecma‘u‘l-Fıkhîyyü‘l-İslâmî: el-Ehdâf ve‘l-vesâ‘il”. Râbıtâtü‘l-‘Âlemi‘l-İslâmî. Erişim 31 Temmuz 2026. <https://themwl.org/ar/almjm-alfqhy-alaslamy>
- Mecma‘u‘l-Fıkhîyyü‘l-İslâmî. “Nedvetü Eseri müteğayyirâti‘l-‘aşr fi ahkâmi‘l-hadâne”. Mekke: Mecma‘u‘l-Fıkhîyyü‘l-İslâmî - Ümmülkurâ Üniversitesi, 23 Safer 1436/15 Aralık 2014. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://ar.themwl.org/node/196>

- Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî (Râbiṭatü’l-‘Âlemi’l-İslâmî, Mekke). *el-Ḳarârât ve’t-Tevṣiyât*. Mekke: Râbiṭatü’l-‘Âlemi’l-İslâmî, 1426/2005.
- Mecma‘u’l-Fıkhıyyü’l-İslâmî (Râbiṭatü’l-‘Âlemi’l-İslâmî, Mekke). “Resmî Portal”. Erişim 28 Temmuz 2026. <https://themwl.org/en/islamic-fiqh-council>
- Mergīnânî, Burhāneddin. *el-Hidāye fî Şerḥi Bidāyeti’l-Mübtedî*. Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.
- Mernissi, Fatima. *The Veil and the Male Elite*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1991.
- Mısır Arap Cumhuriyeti. *25/1929 Sayılı Kişisel Statü Kanunu; 100/1985 Sayılı Değişiklik Kanunu*.
- Mir-Hosseini, Ziba. *Marriage on Trial: A Study of Islamic Family Law—Iran and Morocco Compared*. London: I.B. Tauris, 1993.
- Mohammad Yusri Yubhi Md Yusoff, Religious Narratives on Marital Responsibilities, MUIS—Research Programme in the Study of Muslim Communities of Success, 2024, 1-5, resmî yayın. Yayındaki görüşlerin zorunlu olarak RPCS’nin resmî tutumunu yansıtmadığı metinde ayrıca belirtilmiştir. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://isomer-user-content.by.gov.sg/48/d79dc743-5bdb-4ff1-bc92-68314b2cf6fc/MUIS>
- MUI. “İni Bunyi Lengkap Fatwa Vasektomi, Hasil Ijtima Ulama ke-IV”. 4 Mayıs 2025, MUI resmî portalı. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/baca/berita/ini-bunyi-lengkap-fatwa-vasektomi-hasil-ijtima-ulama-ke-iv-di-pesantren-cipasung-2012>
- MUI, Majelis Ulama Indonesia. Fatwa Nomor 11 Tahun 2012 tentang Kedudukan Anak Hasil Zina dan Perlakuan Terhadapnya. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mirror.mui.or.id/wp-content/uploads/files/fatwa/Hasil-Ijtima-Ulama-V-Tahun-2015.pdf>
- MUI, Majelis Ulama Indonesia. “Profil MUI”. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://mui.or.id/profil-mui>
- MUI, Majelis Ulama Indonesia. “Struktur Pengurus Komisi Fatwa”. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://mui.or.id/info-struktur/komisi-fatwa-28>
- MUI. “Pernikahan Secara Online”. Tanya Ulama, 3 Kasım 2023, resmî fetva hizmeti. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/baca/pertanyaan/9d99a470-be5e-49b2-94ef-c566f372158e>

- MUI. “Polemik KDRT dan Cara Islam Menyikapi Nusyuz Perempuan”. 3 Şubat 2022. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://mui.or.id/baca/bimbingan/kdrt-masih-marak-benarkah-islam-bolehkan-suami-pukul-istri-ini-penjelasan-ulama>
- MUIS Fetva Committee. “Abortion”. 11 Aralık 1986, Kumpulan Fatwa, 1. Basım, 1987, 1. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.muis.gov.sg/resources/khutbah-and-religious-advice/fatwa/abortion--malay/>
- MUIS Fetva Committee. “Fatwa on Limits of Modesty Between Adopted Children and Adoptive Family Members”. karar prg. 30-31. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://www.muis.gov.sg/resources/khutbah-and-religious-advice/fatwa/limits-of-modesty-between-adopted-children-and-adoptive-family/>
- MUIS Fetva Komitesi. “Fatwa on the Wearing of Headscarf”. 6 Eylül ve 5 Ekim 2021 tarihli toplantılar, resmî fetva. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.muis.gov.sg/resources/khutbah-and-religious-advice/fatwa/fatwa-on-the-wearing-of-headscarf-english/>
- MUIS. “Joint Tenancy 2019”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.muis.gov.sg/resources/khutbah-and-religious-advice/fatwa/joint-tenancy-2019--english/>
- MUIS, Majlis Ugama Islam Singapura. “CPF Nomination”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.muis.gov.sg/resources/khutbah-and-religious-advice/fatwa/cpf-nomination--english/>
- MUIS, Majlis Ugama Islam Singapura. “Revocable Insurance Nomination”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.muis.gov.sg/resources/khutbah-and-religious-advice/fatwa/revocable-insurance-nomination--english/>
- MUIS. “Wasiat”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.muis.gov.sg/get-help/islamic-legacy-planning/wasiat/>
- “Muṭallaḳa Bîvî ko Berāber Ḥişşa Dene kî Muḥālefet”. *Urdu News*. 1 Ocak 2025. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.urdunews.com/node/883778>
- Müslim b. Haccâc. *el-Câmi ‘u ‘ş-Şaḥîḥ*. Riyad: Dârü’s-Selâm, 2000.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü’l-Kübrâ*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *Âdâbü’l-Fetvâ ve’l-Müftî ve’l-Müstefî*. Dimaşk: Dârü’l-Fikr, 1988.

- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû‘ Şerhu ‘l-Mühezzebe*. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1995.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc Şerhu Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1392.
- Office of the Mufti Singapore. “Muslim Marriage Process—Polygynous”. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://www.marriage.gov.sg/muslim/marriage-process-polygynous>
- Office of the Mufti Singapore. “Receiving Application Outcome”. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://www.marriage.gov.sg/muslim/marriage-process-polygynous/receiving-application-outcome>
- Osmânî, Muhammed Takî. *Uşûlü ‘l-İftâ ve Âdâbüh*. Karaçi: Mektebetü Maârifü’l-Kur’ân, 2011.
- Pakistan Ceza Kanunu; Criminal Law (Third Amendment) Act, 2011. Erişim 8 Ağustos 2026. https://na.gov.pk/uploads/documents/1329729400_262.pdf
- Pakistan Hukuk Komisyonu, Law of Evidence: Report on the Proposed Draft Law of Evidence Ordinance, Islamabad 1982, 1-9. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ljcp.gov.pk/SiteImage/Publication/6.pdf>
- Pakistan İslâm Cumhuriyeti. *Pakistan İslâm Cumhuriyeti Anayasası*. 1973.
- Pakistan. *Muslim Family Laws Ordinance*. 1961.
- Pakistan, Muslim Family Laws Ordinance, 1961. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.mora.gov.pk/SiteImage/Misc/files/MFLO%2C>
- Pakistan. *Qanun-e-Shahadat Order*. 1984.
- “Pakistan Signs Convention to Prevent Parental Abductions”. Dawn, 21 Aralık 2016. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dawn.com/news/1303617>
- Râbıtâtü’l-Âlemi’l-İslâmî İslâm Fıkıh Konseyi. “Resmî Portal”. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://themwl.org/>
- Râzî, Fahreddin. *el-Maḥşûl fî ‘İlmi Uşûli’l-Fıkh*. thk. Tâhâ Câbir el-Ulvânî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1992.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu’l-Ğayb*. Kahire: Dârü’l-Hadîs, 1999.
- Religious Narratives on Marital Responsibilities, No. 007, Ağustos 2023, 1-5. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://www.muis.gov.sg/resources/khutbah-and-religious-advice/fatwa/>

- Reşîd Rızâ. *Tefsîru'l-Menâr*. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990.
- Reysûnî, Ahmed. *Nazariyyetü'l-Makâşid 'inde'l-Îmâm eş-Şâtîbî*. Herndon: IIIT, 1995.
- Sağlam, Hadi. *Kadınların Sosyal İçerikli İbadetleri ve Şahitliği*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Sâys, Muhammed Ali. *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*. Kahire: Muhammed Ali Sabîh, 1953.
- Schacht, Joseph. *An Introduction to Islamic Law*. Oxford: Clarendon Press, 1964.
- “Senate Passes Bill on Child’s Custody”. The Express Tribune, 8 Şubat 2022. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://tribune.com.pk/story/2342534/senate-passes-bill-on-childs-custody>
- Serahsî, Şemsüleimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed. *Uşûlü's-Serahsî*. nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- Singapur. *Administration of Muslim Law Act (AMLA)*.
- Suudi Arabistan, el-Emrû'l-Melikî No. A/137 (8 Receb 1391/30 Ağustos 1971) (Hey'etü Kibârî'l-'Ulemâ'nın kuruluşuna dair Kraliyet Emri); er-Ri'âsetü'l-Âmme li'l-Buhûşî'l-İlmiyye ve'l-İftâ', Hey'etü Kibârî'l-'Ulemâ. Erişim 16 Temmuz 2026. <https://alifta.gov.sa/>
- Suudi Arabistan Haber Ajansı. “el-Mecma'u'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî yuşdiru beyâneyi 'an temşîli'l-enbiyâ' ve mîrâşî'l-mer'e”. 1 Ocak 2011. Erişim 30 Temmuz 2026. <https://www.spa.gov.sa/851480>
- Suudi Arabistan. Nizâmü'l-Ahvâlî's-Şahşiyye. Kraliyet Kararnamesi No. M/73, 6 Şaban 1443/9 Mart 2022. Ümmü'l-Kurâ. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://www.uqn.gov.sa/details?p=19128>
- Suudi Arabistan. Nizâmü'l-ahvâlî's-şahşiyye. Ümmü'l-Kurâ, 17 Mart 2022. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.uqn.gov.sa/details?p=19139>
- Suudi Arabistan. Nizâmü'l-Himâye mine'l-Îzâ. Kraliyet Kararnamesi No. M/52, 15 Zilkade 1434/21 Eylül 2013. Hey'etü'l-Huberâ' bi-Meclisi'l-Vüzerâ'. Erişim 1

- Ağustos 2026. <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/83f450eb-7985-461f-b053-a9a700f2ba08/1>
- Syariah Court Singapore. “Hearing/Hearing with Hakam”. Erişim 1 Ağustos 2026. <https://syariahcourt.gov.sg/Divorce/Process-Divorce-Proceedings/Hearing-Hearing-with-Hakam>
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Halebî, 1940.
- Şâtîbî, Ebû İshâk. *el-Muvâfaqât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân. Huber: Dâru İbn Affân, 1997.
- Şerefî, Abdülmecîd es-Sûsve. *el-İctihâdü'l-Cemâ'î fî't-Teşrî'i'l-İslâmî*. Doha: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1998.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hağ min 'İlmi'l-Uşûl*. thk. Ahmed Azv İnâye. Dimaşk: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1999.
- Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü Hicr, 2001.
- “Taḥaffuz-ı Hukûk-ı Nisvân Bill: Bîvî par ma'mûlî teşeddüd kî icâzet”. *Dawn News Urdu*. 26 Mayıs 2016. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.dawnnews.tv/news/1037684>
- Telîme, İsam. “Hel şehâdetü'l-mer'eti nişfü şehâdeti'r-racül?”. ECFR, 3 Aralık 2020. Erişim 8 Ağustos 2026. <https://www.ecfr.org/blog/2020/12/03/%D8%B4%D9%87%D8%A7%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D9%86%D8%B5%D9%81-%D8%B4%D9%87%D8%A7%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AC%D9%84-%D8%9F/>
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998.
- Tucker, Judith E. *Women, Family, and Gender in Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi. “About the Academy”. Erişim 16 Temmuz 2026. <https://iifa-aifi.org/en>

Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi. “Statute of the International Islamic Fiqh Academy”.

Erişim 16 Temmuz 2026. <https://iifa-aifi.org/en/statute>

Vardi, Recep. “Sanal Mahremiyet”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 9/17 (2015), 53-73.

Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1985.

Zühaylî, Vehbe. *Uşûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1986.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Emine SAĞLAM	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Atatürk Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	
Yüksek Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler
Ana Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Makale ve Bildiriler (Varsa)	